

Handelingssuggesties Zien!

Versie zomer 2019

Inhoudsopgave

N.B. de paginanummers van deze inhoudsopgave betreft de nummers BOVENAAN de pagina's.

De nummers die onderaan de pagina's staan, hebben betrekking op de inhoudsopgave per Zien!aspect/ontwikkeltaak.

ZIEN!aspect	Basisbehoefte/ontwikkeltaak	Paginanummer (bovenaan)
Betrokkenheid	[overzicht van alle doelen]	1
Welbevinden	[overzicht van alle doelen]	2
Sociaal initiatief	[overzicht van alle doelen]	3
Sociale flexibiliteit	[overzicht van alle doelen]	4
Sociale autonomie	[overzicht van alle doelen]	5
Impulsbeheersing	[overzicht van alle doelen]	6
Inlevingsvermogen	[overzicht van alle doelen]	7
Betrokkenheid	Autonomie	8
	Competentie	23
	Relatie met andere kinderen	41
	Relatie met volwassenen	51
Welbevinden	Autonomie	60
	Competentie	72
	Relatie met andere kinderen	82
	Relatie met volwassenen	92
Sociaal initiatief	Aansluiting zoeken en houden bij een groep	100
	Een ander helpen	110
	Omgaan met ruzies en conflicten	118
	Samenwerken en samenspelen	124
	Sluiten en onderhouden van vriendschappen	134
Sociale flexibiliteit	Aansluiting zoeken en houden bij een groep	142
	Een ander helpen	150
	Omgaan met ruzies en conflicten	157
	Samenwerken en samenspelen	164
	Sluiten en onderhouden van vriendschappen	173
Sociale autonomie	Aansluiting zoeken en houden bij een groep	180
	Een ander helpen	189
	Omgaan met ruzies en conflicten	203
	Samenwerken en samenspelen	211
	Sluiten en onderhouden van vriendschappen	219
Impulsbeheersing	Aansluiting zoeken en houden bij een groep	230
	Een ander helpen	236
	Omgaan met ruzies en conflicten	242
	Samenwerken en samenspelen	250
	Sluiten en onderhouden van vriendschappen	258
Inlevingsvermogen	Aansluiting zoeken en houden bij een groep	267
	Een ander helpen	276
	Omgaan met ruzies en conflicten	285
	Samenwerken en samenspelen	293
	Sluiten en onderhouden van vriendschappen	302

Betrokkenheid				
	Autonomie <i>De behoefte aan autonomie wordt vervuld.</i>	Competentie <i>De behoefte aan competentie wordt vervuld.</i>	Relatie leerkracht <i>De behoefte aan een goede relatie met de leerkracht wordt vervuld.</i>	Relatie leerlingen <i>De behoefte aan goede relaties met andere leerlingen wordt vervuld.</i>
Voor alle leeftijden	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ik ervaar de ruimte om initiatief te nemen ✓ Ik ervaar de ruimte om eigen interesses en inbreng kenbaar te maken 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ik ervaar dat de taak dichtbij eigen beleving van de werkelijkheid staat ✓ Ik ervaar structuur en duidelijkheid in de klas 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ik voel me veilig in de klas en op school ✓ Ik voel me geaccepteerd en gesteund 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ik voel me veilig in de klas en op school ✓
Vanaf onderbouw basisschool	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ik ervaar de ruimte om keuzes te maken met betrekking tot de manier waarop de taak uitgevoerd wordt ✓ Ik ervaar de ruimte om keuzes te maken met betrekking tot de inhoud van de taak 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ik voel me bekwaam om een bepaalde taak uit te voeren ✓ Ik ervaar dat de uitdaging in overeenstemming is met de beleefde vaardigheden ✓ Ik heb vertrouwen in mezelf en het eigen kunnen ✓ Ik krijg de mogelijkheid om te laten zien wat ik heb geleerd 		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ik ervaar dat ik erbij hoor
Vanaf middenbouw basisschool	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ik voel me verantwoordelijk voor mijn leerproces ✓ Ik ben intrinsiek/autonoom gemotiveerd 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ik kan geconcentreerd en doelgericht aan een taak werken ✓ Ik ga op de juiste manier om met moeilijkheden en problemen ✓ Ik zoek de oorzaken van succes en falen op de juiste plaats 		

Welbevinden				
	Autonomie <i>De behoefte aan autonomie wordt vervuld.</i>	Competentie <i>De behoefte aan competentie wordt vervuld.</i>	Relatie leerkracht <i>De behoefte aan een goede relatie met de leerkracht wordt vervuld.</i>	Relatie leerlingen <i>De behoefte aan goede relaties met andere leerlingen wordt vervuld.</i>
Voor alle leeftijden	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ik ervaar erkenning van mijn omgeving ✓ Ik ervaar positieve emoties 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ik ervaar structuur en duidelijkheid in de klas ✓ Ik ervaar bevestiging 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ik voel me veilig in de klas en op school ✓ Ik voel me geaccepteerd en gesteund ✓ Ik heb vertrouwen in de leerkracht 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ik voel me veilig in de klas en op school
Vanaf onderbouw basisschool	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ik ervaar dat mijn activiteiten zin hebben 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ik heb vertrouwen in mezelf en het eigen kunnen 		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ik ervaar dat ik erbij hoor ✓ Ik heb vertrouwen in de leerlingen
Vanaf middenbouw basisschool	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ik laat mezelf leiden door intrinsieke doelen en haal deze doelen ook ✓ Ik voel me een individu en heb een positief zelfbeeld ✓ Ik ben me bewust van eigen kwaliteiten en ervaar de ruimte om deze in te zetten 			<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ik heb capaciteiten voor empathie, affectie en intimiteit en ben bezig met het welzijn van anderen

Sociaal initiatief					
	Sluiten en onderhouden van vriendschappen	Samenwerken en samenspelen	Omgaan met ruzies en conflicten	Aansluiting zoeken en houden bij een groep	Een ander helpen
<4	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kijkt naar wat een ander doet ✓ Speelt parallel aan een ander ✓ Vraagt aan de ander of hij mee mag spelen met een spel 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Vertelt over eigen ervaringen in de kring ✓ Geeft antwoord op vragen ✓ Maakt contact met anderen tijdens het samen spelen of werken ✓ Neemt initiatief om met anderen spelletjes te spelen 		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Zoekt contact met kinderen die hetzelfde soort spel spelen ✓ Kijkt veel naar andere kinderen 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Helpt verzorger bij bekende klusjes
4-6	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kijkt anderen aan wanneer ze tegen hem praten ✓ Vraagt of de ander wil (mee)spelen ✓ Vraagt aandacht voor zichzelf, zijn spel of activiteit 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Stelt andere kinderen vragen ✓ Nodigt andere kinderen uit deel te nemen aan zijn spel ✓ Maakt een afspraak over hoe, wat en wanneer ✓ Heeft een eigen inbreng tijdens gezamenlijke activiteiten ✓ Vraagt een leerling om samen een opdracht uit te voeren 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Begint met goedmaken 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Stapt uit eigen beweging op anderen (groepje) af ✓ Vraagt om mee te mogen doen met het spel van anderen ✓ Laat merken dat hij mee wil doen met een activiteit ✓ Toont bewondering voor de vaardigheden en mogelijkheden van anderen 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Vraagt of hij kan helpen ✓ Helpt een ander zonder dat hier om gevraagd wordt
6-8	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Geeft uit zichzelf zijn mening 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Stelt voor op een ander manier te werken 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Waarschuwt de leerkracht wanneer een ruzie van anderen uit de hand loopt ✓ Maakt een conflict of (dreigende) spanning bespreekbaar 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Doet moeite om bij de groep te horen 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Helpt uit zichzelf een ander die hulp nodig heeft bij het uitvoeren van een taak ✓ Doet aan een ander voor hoe de taak gedaan moet worden
8-10	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Vraagt naar de mening/beleving van de ander 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Geeft aanwijzingen aan iemand die iets niet goed doet 		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Stelt zich voor aan onbekende leeftijdsgenoten 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Geeft aanwijzingen aan iemand die iets niet goed doet ✓ Helpt uit zichzelf iemand die iets minder leuks moet doen
10-12		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Spreekt een ander op een adequate manier aan als deze zich niet aan de afspraken houdt 		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Komt op voor een leerling die in groepsverband gepest wordt 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kan de leerstof uitleggen aan een ander

Sociale flexibiliteit					
	Sluiten en onderhouden van vriendschappen	Samenwerken en samenspelen	Omgaan met ruzies en conflicten	Aansluiting zoeken en houden bij een groep	Een ander helpen
<4		✓ Stemt in het spel af op de ander	✓ Biedt zijn excuus aan (met steun van de begeleider)	✓ Staat open voor nieuwe situaties	
4-6		✓ Neemt een volgende rol aan in spel		✓ Past zich aan bij nieuwe situaties ✓ Kan met meerdere kinderen spelen	✓ Helpt een ander als hij daarom vraagt
6-8	✓ Trekt zich terug als de ander met rust gelaten wil worden ✓ Durft een andere keuze te maken dan een vriend	✓ Gaat soms mee in de keuze van een ander ✓ Accepteert de inbreng van anderen in het spel			✓ Accepteert het als een ander niet geholpen wil worden
8-10		✓ Overlegt over afspraken en regels ✓ Bedenkt oplossingen bij het veranderen van afspraken ✓ Legt zich neer bij een groepsbeslissing ✓ Sluit een compromis	✓ Verzint een oplossing bij ruzie ✓ Luistert naar een medeleerling die een oplossing geeft voor een ruzie		
10-12	✓ Maakt verschil in wie hij iets vertelt ✓ Merkt het wanneer een ander zich gekwetst voelt en stemt zijn gedrag hier op af	✓ Helpt medeleerlingen die hij minder aardig vindt wanneer dit gevraagd wordt ✓ Neemt bij het samenwerken aan een taak een volgende rol aan	✓ Onderhandelt met een medeleerling over een oplossing bij een ruzie ✓ Bedenkt een compromis	✓ Stelt het groepsbelang boven het eigen belang ✓ Neemt een volgende rol aan en houdt daarbij rekening met de wensen van zichzelf en anderen	✓ Helpt medeleerlingen die hij minder aardig vindt wanneer dit gevraagd wordt

Sociale autonomie					
	Sluiten en onderhouden van vriendschappen	Samenwerken en samenspelen	Omgaan met ruzies en conflicten	Aansluiting zoeken en houden bij een groep	Een ander helpen
<4		✓ Geeft zijn wensen te kennen	✓ Laat boosheid zien	✓ Maakt aan een ander kind duidelijk wat hij niet wil	✓ Wil helpen
4-6	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kiest zelf met wie hij speelt ✓ Houdt zich aan een afspraak ✓ Zegt nee als hij iets niet wil 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Komt een afspraak na ✓ Neemt een leidende rol aan in spel 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Zegt duidelijk wat hij van de situatie vindt ✓ Uit zijn emoties zoals frustratie, boosheid of teleurstelling 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Vertelt een idee (spel, activiteit) aan een groepje medeleerlingen ✓ Benoemt dat hij een andere keuze wil maken dan de ander 	
6-8	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Uit zijn mening ✓ Weet wat hij voelt en uit dat ✓ Zegt nee tegen een onredelijk verzoek 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Uit zijn emoties zoals blijdschap en teleurstellingen ✓ Kan een mening of voorkeur onderbouwen 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Zegt duidelijk stop ✓ Blijft bij zijn mening wanneer hij gezegd heeft dat hij iets niet wil ✓ Geeft aan wat hij de volgende keer anders wil doen 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kent eigenschappen van zichzelf ✓ Zegt nee tegen een onredelijk verzoek ✓ Durft een andere keuze te maken dan een dominant persoon in de klas 	
8-10	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Toont zich trouw aan (afspraak met) een ander 		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Toont gevoelens van boosheid, verbaal en non-verbaal (niet slaan en schoppen) 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Geeft zijn mening over een onderwerp wanneer een meerderheid een andere mening heeft 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Blijft de ander helpen ook als er een leukere activiteit zich voordoet ✓ Geeft feedback op het werk of handelen van medeleerlingen ✓ Verliest zich niet in het bieden van hulp ✓ Waakt over eigen grenzen
10-12	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Komt op voor zichzelf bij ongewenste aanrakingen of uitingen door dit te zeggen 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kan eigen kenmerken en capaciteiten noemen bij het uitvoeren van een taak ✓ Neemt bij het samenwerken aan een taak een leidende rol aan 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Heeft een afwijkende mening 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Komt voor zichzelf op bij ongewenste aanrakingen of uitingen door dit te zeggen ✓ Neemt een leidende rol aan en houdt daarbij rekening met de wensen van zichzelf en anderen 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kent eigen mogelijkheden en beperkingen ✓ Geeft feedback op een prettige manier (bij iets negatiefs ook iets positiefs noemen)

Impulsbeheersing					
	Sluiten en onderhouden van vriendschappen	Samenwerken en samenspelen	Omgaan met ruzies en conflicten	Aansluiting zoeken en houden bij een groep	Een ander helpen
<4			✓ Is stil bij het uitpraten van een conflict (met steun van de begeleider)		
4-6	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Luistert naar de ander ✓ Accepteert het als de ander niet beschikbaar is ✓ Loopt weg als een ander onaardig tegen hem doet 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Onderdrukt eigen impulsen ten gunste van de samenwerking of opdracht 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Luistert naar de ander bij het oplossen van een ruzie 		
6-8	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Weet wanneer je iets vertelt en wanneer niet ✓ Kan een geheim bewaren ✓ Schat in wie beschikbaar is om contact mee te gaan maken ✓ Wacht op een goed moment om deel te nemen aan een activiteit 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Volgt de groepsregels 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Past manieren toe om rustig te blijven wanneer hij boos wordt 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kijkt wie beschikbaar is voor hij op iemand afstapt ✓ Wacht op een goed moment om deel te nemen aan een activiteit 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Helpt niet op momenten dat het niet gewenst is of niet mag
8-10			<ul style="list-style-type: none"> ✓ Beheerst zich, als dit nodig is, wanneer hij boos is 		
10-12	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Geeft de ander de ruimte om zijn eigen mening te vertellen over iets dat ze samen meegemaakt hebben 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Neemt kritiek in ontvangst zonder boos te worden ✓ Past gedrag aan na terechte kritiek van een medeleerling 			

Inlevingsvermogen					
	Sluiten en onderhouden van vriendschappen	Samenwerken en samenspelen	Omgaan met ruzies en conflicten	Aansluiting zoeken en houden bij een groep	Een ander helpen
<4	✓ Herkent emoties bij de ander	✓ Luistert naar de ander	✓ Biedt zijn excuus aan als hij een ander kind (zichtbaar) pijn of verdriet heeft gedaan	✓ Toont sympathie voor andere kinderen	✓ Troost een bekende wanneer deze persoon huilt
4-6	✓ Toont belangstelling voor de ander(en)	✓ Helpt uit eigen initiatief bij het uitvoeren van een taak	✓ Luistert naar een medeleerling die vertelt dat hij iets anders vindt ✓ Zegt sorry	✓ Houdt rekening met wensen en gevoelens van anderen ✓ Kent de emoties en gevoelens van andere kinderen en kan die interpreteren	✓ Troost een ander
6-8	✓ Geeft een compliment over iets dat iemand goed kan	✓ Helpt uit eigen initiatief een ander die hulp nodig heeft bij het uitvoeren bij een taak ✓ Herkent de beperking van een ander bij het uitvoeren van een taak	✓ Luistert naar een medeleerling die vertelt dat hij iets anders voelt ✓ Kan begrijpen wat een ander niet leuk vindt omdat hij het zelf niet leuk vindt ✓ Toont spijt en maakt het goed met de ander	✓ Zegt aardige dingen tegen een ander	✓ Helpt een ander als hij merkt dat iets niet lukt ✓ Doet bewust iets aardigs voor een ander
8-10	✓ Weet wat hij moet doen als je een geheim verklapt	✓ Geeft aanwijzingen aan iemand die het niet goed doet ✓ Helpt een ander om iets in te brengen in de groep	✓ Toont begrip voor de gevoelens van een ander bij ruzie ✓ Weet welk gedrag bij de ander boosheid uitlokt	✓ Toont interesse als iemand iets vertelt	✓ Helpt uit zichzelf iemand die iets minder leuks moet doen ✓ Helpt een ander om iets in te brengen in de groep ✓ Troost een leerling die gepest wordt
10-12	✓ Merkt het wanneer een ander zich gekwetst voelt ✓ Onderkent gevoelens van jaloezie	✓ Noemt capaciteiten en kenmerken van medeleerlingen		✓ Heeft oog voor ieders kwaliteiten ✓ Voelt aan wat 'foute' grapjes zijn en stemt zijn gedrag hierop af	✓ Komt op voor een leerling die in groepsverband gepest wordt

Betrokkenheid

Autonomie

INHOUD

Toelichting bij deze handelingssuggestie	1
Stellingen uit de leerkracht- en leerlingvragenlijst.....	2
Aanpak	2
Leerdoelen.....	2
Pedagogische interventies.....	3
Randvoorwaarden.....	4
Suggesties voor aanpak.....	4
Verwijzing naar spellen/prentenboeken	11
Achtergrondinformatie	13
Leestips.....	14
Bronnen.....	14

Door te klikken op een regel in de inhoudsopgave, ga je direct naar de bijbehorende tekst;
Als je in de tekst klikt op een blauw pijltje ga je terug naar de inhoudsopgave.

TOELICHTING BIJ DEZE HANDELINGSSUGGESTIE

Onder **betrokkenheid** wordt het volgende verstaan: Betrokkenheid is een houding of toestand die verbondenheid uitdrukt met een activiteit of taak waarmee het kind bezig is.

Onder **autonomie** wordt het volgende verstaan:

Autonomie is het ervaren van de mogelijkheid om ervaringen en gedrag zelf te organiseren en om activiteiten uit te voeren in overeenstemming met het eigen zelfbesef.

STELLINGEN UIT DE LEERKRACHT- EN LEERLINGVRAGENLIJST

Leerkrachtvragenlijst

Betrokkenheid groep 1-4

1. Heeft plezier in wat het doet.
2. Gaat een tijdlang geconcentreerd op in de activiteit.
3. Toont belangstelling voor het activiteitenaanbod.
4. Toont doorzettingsvermogen.

Betrokkenheid groep 5-8

1. Heeft plezier in het schoolwerk (kernvakken).
2. Gaat geconcentreerd op in het werk op school (kernvakken).
3. Toont belangstelling voor kernvakken.
4. Toont doorzettingsvermogen bij de kernvakken.

Leerlingvragenlijst

Betrokkenheid

1. Als mijn juf of meester iets uitlegt, let ik op.
2. Als ik met mijn werk bezig ben, houd ik mijn aandacht erbij.
3. Als ik een opdracht moet doen, werk ik een tijd lang achter elkaar door.
4. Als me iets niet gelijk lukt, blijf ik het proberen.
5. Ik vind dat ik moeilijke dingen goed aanpak.
6. Mij lukt het om moeilijke dingen goed te doen.
7. De dingen die ik doe op school, kan ik ook.
8. Ik vind dat ik goed ben in wat ik doe.

Autonomie

1. Ik mag doen wat ik zelf fijn en interessant vind.
2. Ik mag de dingen doen zoals ik ze wil doen.
3. Ik vind dat ik kan doen wat ik zelf fijn vind.
4. Wat ik graag wil, gebeurt ook.

AANPAK

LEERDOELEN

Bedenk vooraf: *Welk doel/welke doelen wil ik bereiken door te handelen?*

Preventief en curatief

Deze handelingssuggestie kun je gebruiken om de behoefte aan autonomie van de leerling te ondersteunen en daarmee de betrokkenheid te verhogen. Hier kun je zowel preventief als curatief mee aan de slag. Ga je preventief aan de slag, kijk dan welk doel voor jouw klas het meest waardevol is. Je kunt ook curatief met de doelen aan de slag als je hebt gemerkt dat de betrokkenheid bij (een deel van) je groep onder druk staat. De aanpak is vooral op de groep gericht, maar je kunt er met aanpassingen ook met individuele leerlingen of groepjes leerlingen mee aan de slag.

Betrokkenheid – autonomie	
Alle leeftijden:	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ik ervaar de ruimte om initiatief te nemen ✓ Ik ervaar de ruimte om eigen interesses en inbreng kenbaar te maken
Vanaf onderbouw basisschool:	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ik ervaar de ruimte om keuzes te maken met betrekking tot de manier waarop de taak uitgevoerd wordt ✓ Ik ervaar de ruimte om keuzes te maken met betrekking tot de inhoud van de taak
Vanaf middenbouw basisschool:	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ik voel me verantwoordelijk voor mijn leerproces ✓ Ik ben intrinsiek/autonoom gemotiveerd

Door te klikken op een doel, ga je direct naar de aanpak die daarbij aansluit.

Aanpak

Denk eerst na over de volgende punten en baseer je aanpak op de antwoorden.

- Zie je het gedrag al wel in uitnodigende situaties? Oefen dan in niet-uitnodigende situaties. Zie je het gedrag nog vrijwel niet? Oefen dan in eerste instantie zoveel mogelijk in uitnodigende situaties.
- Denk bij je aanpak ook na over verschillen tussen jongens en meisjes. Jongens zijn meer lichamelijk ingesteld en meisjes meer verbaal. Jongens uiten hun emoties meer fysiek (duwen, stoeien). Ze hebben letterlijk en figuurlijk behoefte aan ruimte.

PEDAGOGISCHE INTERVENTIES

Bedenk bij bovenstaande doelen: *Wat vraagt dit van mij als leerkracht?*

Er zijn vijf pedagogische vaardigheden die je als leerkracht kunt inzetten om problemen te voorkomen en aan te pakken. Dit zijn:

- Leiding geven en grenzen stellen
- Monitoring: balanceren tussen ruimte nemen en ruimte geven
- Positieve betrokkenheid tonen
- Positieve bekrachtiging geven
- **Leren problemen oplossen**

Het is van belang om leerlingen te leren zelf hun problemen op te lossen. Als je dit niet stimuleert bestaat de kans dat leerlingen zich afwachtend opstellen en geen initiatief meer willen of durven nemen, alles wordt immers voor hen opgelost door de meester of juf. Als leerlingen bijvoorbeeld vastlopen met een rekensom, geef hen dan niet direct de oplossing, maar probeer tips te geven of te vertellen welke stappen ze moeten ondernemen om het goede eindresultaat te bereiken. Als leerlingen niet gestimuleerd worden eigen problemen op te lossen, wordt er tekort gedaan aan hun behoefte aan autonomie. Om deze behoefte te ondersteunen stimuleer je **eigen initiatief** van leerlingen en leer je

hen zich **verantwoordelijk** te voelen voor hun eigen leerproces. Een onderdeel van het leren oplossen van problemen is daarom ook dat je leerlingen ruimte geeft om hen verantwoordelijkheid te laten dragen. Kinderen die nooit verantwoordelijkheid krijgen, voelen zich ook niet verantwoordelijk en daarmee ook niet ondersteund in hun behoefte aan autonomie. Het verlenen van autonomie aan leerlingen kan in de organisatie zitten, maar ook in de omgang met leerlingen. Als er een conflict plaatsvindt tussen leerlingen, grijp dan op een autonomie-ondersteunende manier in. Geef leerlingen de gelegenheid het conflict te beschrijven en hun gevoel te verwoorden en help hen zoeken naar oplossingen waarbij er geen 'verliezers' zijn. Luister naar de leerlingen, erken hun gevoelens, maar geef zelf geen oplossing. Door het gevoel van de leerling samen te vatten en vragen te stellen komen kinderen vaak zelf met een oplossing.

RANDVOORWAARDEN

Bedenk: *Welke zaken moeten op orde zijn, voordat ik aan een doel kan werken?*

- Zorg dat het klassenmanagement op orde is: kies een klasindeling die past bij de werkvormen die je toepast en die aansluit bij de vaardigheden van de leerlingen. Zorg voor duidelijke regels en hanteer ze consequent. Zorg voor activiteiten die uitdagen/in de zone van naaste ontwikkeling zitten en tegelijk ook haalbaar zijn.
- Bij de keuze voor een handelingsuggestie kies je voor 1 van de psychologische basisbehoeften, autonomie, competentie, relatie met de leerkracht of relatie met andere kinderen. Het is echter belangrijk dat de overige basisbehoeften niet vergeten worden! Als één van de drie behoeften een tijd niet wordt vervuld is het gevolg waarschijnlijk dat de andere twee behoeften ook onvervuld raken, waarvan een verminderd welbevinden het gevolg is.

SUGGESTIES VOOR AANPAK

Bedenk bij het kiezen van een suggestie: *Welke aanpak past bij het doel dat ik gekozen heb?*

De aanpak kan niet uitsluitend voor betrokkenheid worden gebruikt, maar ook voor welbevinden worden ingezet.

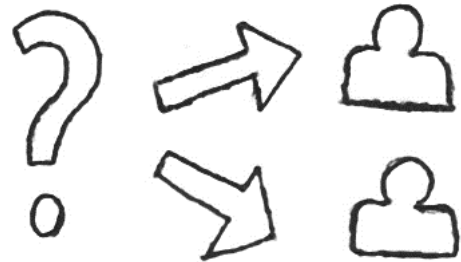

Doel: Ik ervaar de ruimte om initiatief te nemen (alle leeftijden) – Werken in teams

---

Wanneer er een keuze voor een team gemaakt moet worden, worden de leerlingen uitgenodigd om initiatief te nemen.

Wijs twee of meer teamcaptains aan. Laat niet de teamcaptains, maar de andere leerlingen één voor één kiezen bij wie ze in het team willen. Wanneer de leerling gekozen heeft, stapt hij op de teamcaptain af en vraagt of hij bij hem in het team mag.

Doordat de leerlingen zelf kiezen bij wie ze in het team gaan, worden ze uitgenodigd om autonomie te laten zien.

Tip

- Spreek van tevoren af dat de teamcaptain altijd 'ja' moet zeggen wanneer een andere leerling vraagt of hij bij hem in het team mag.

Doel: Ik ervaar de ruimte om initiatief te nemen (alle leeftijden) – Exploratie van eigen interesses

---

Het bieden van ruimte aan leerlingen om zich in een eigen onderwerp te verdiepen biedt vele mogelijkheden om initiatief te nemen.

Geef leerlingen eens de gelegenheid om naar aanleiding van een les een vraag te formuleren waar ze meer over willen weten. Op deze vraag kunnen ze dan een antwoord zoeken, in boeken, op internet of bijvoorbeeld door middel van een interview. Hiermee stimuleer je initiatieven van leerlingen. En doordat ze aan de slag gaan met een eigen gekozen onderwerp, zullen ze meer betrokken raken.

Tip

- Je kunt de leerlingen ook in groepjes laten werken.
- Na de zoektocht kun je leerlingen hun vondsten laten presenteren.
- Bied structuur in deze opdracht door een stappenplan te geven van welke stappen er genomen moeten worden: het formuleren van een vraag, het bedenken van de informatiebronnen, het nadenken over de vorm en lengte van het antwoord, de manier van presentatie, het uitvoeren van het onderzoek, het formuleren van een antwoord, vormgeving van presentatie/werkstuk/o.i.d.

Doel: Ik ervaar de ruimte om eigen interesses en inbreng kenbaar te maken (alle leeftijden) – Belangstellingscirkel

---

Om de keuzes die je als leerkracht geeft aan te laten sluiten bij behoeften en interesses van leerlingen kun je gebruik maken van een [belangstellingscirkel](#).

Laat de leerlingen een lijst maken met onderwerpen of gebieden die ze interessant vinden, en deze rangschikken op wat ze het meest interessant vinden.

Deel aan iedere leerling een vel papier uit met daarop een cirkel. Het middelpunt van de cirkel is duidelijk aangegeven. In de cirkel worden de interesses van de leerling getekend (door het maken van segmenten, delen/partjes). De grootte van ieder deel geeft aan hoe interessant leerlingen iets vinden. Jongere kinderen kun je laten tekenen of plaatjes laten uitknippen die ze in de cirkel plakken.

Laat kinderen eventueel in groepjes uitwisselen en hun keuzes motiveren, om vervolgens een groepscirkel te maken. De groepscirkels kunnen in de klas besproken worden waardoor er een cirkel van de klas ontstaat.

Tip

- Voor de bovenbouw: Verbind deze opdracht aan de rekenles over breuken en procenten. Laat kinderen eerst bepalen hoeveelste deel van de cirkel met een bepaalde interesse wordt gevuld / hoeveel procent dat is.
- Voor de onderbouw: Koppel het maken van een belangstellingscirkel aan een rekenactiviteit, waarin wordt geoefend met de begrippen meest/minst, meer/minder.
- Leg de belangstellingscirkels verspreid door de klas, laat de kinderen er in groepjes langs lopen en met elkaar bedenken wie de belangstellingscirkel gemaakt heeft. Wie leert er nieuwe dingen over zijn klasgenoten?

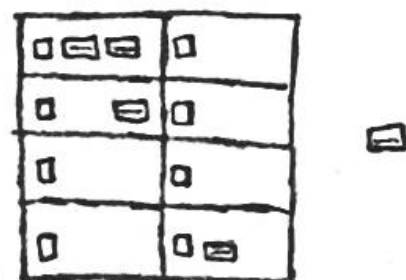

Doel: Ik ervaar de ruimte om eigen interesses en inbreng kenbaar te maken (alle leeftijden) – Kiezen uit activiteiten

---

Kinderen de ruimte geven om eigen interesses kenbaar te maken, door te kiezen uit één van de aangeboden activiteiten, stimuleert de autonomie-beleving.

Kies als leerkracht 4 activiteiten bij 1 leerdoel, en laat de leerlingen kiezen wat ze willen doen door het kaartje met hun naam op te hangen bij de activiteit waar ze op dat moment mee aan de slag willen gaan. Je laat de kinderen zo een stukje autonomie voelen.

Neem na de activiteit een gezamenlijk momentje om enkele kinderen te laten vertellen wat ze gedaan hebben. Dit werkt motiverend en verbredend voor de andere kinderen.

Tip:

- In de bovenbouw is dit ook goed toepasbaar. Bedenk meerdere manieren om de stof te verwerken en laat kinderen zich op één van de manieren inschrijven. Zorg dat de activiteiten verschillende niveaus uit de [taxonomie van Bloom](#) beslaan.

Doel: Ik ervaar de ruimte om eigen interesses en inbreng kenbaar te maken (alle leeftijden) – Denk-Twee-Doe Mee vanaf middenbouw

---

Denk-Twee-Doe Mee is een werkvorm die ingezet kan worden om de eigen inbreng van leerlingen te stimuleren.

Geef leerlingen eerst zelf denktijd, laat ze vervolgens hun ideeën met een klasgenoot uitwisselen en het tot slot klassikaal delen. Dit geeft de leerlingen meer tijd en bovendien worden ze meer geactiveerd dan wanneer de leerkracht een vraag stelt en er slechts één leerling een antwoord mag geven. Doordat ze het in tweetallen uitgewisseld hebben, zal het minder eng zijn om in de groep een reactie te geven.

De vragen kunnen over zeer uiteenlopende onderwerpen gaan, is in elke fase van de les toepasbaar en met deze werkvorm valt veel te variëren. Denk-Twee-Doe Mee zorgt ervoor dat iedere leerling een eigen inbreng heeft, wat zorgt voor een hogere betrokkenheid.

Doel: Ik ervaar de ruimte om keuzes te maken met betrekking tot de manier waarop de taak uitgevoerd wordt (vanaf onderbouw) – Keuzes

---

Door de leerlingen keuzes te bieden over de manier waarop de taak uitgevoerd wordt, ervaren ze meer autonomie, wat de betrokkenheid op de taak verhoogt.

Het bieden van keuzes kan leerlingen helpen de activiteiten in de klas belangrijk te vinden en het gevoel van autonomie verhogen. Hieronder een aantal ideeën:

- *Keuze van de vorm van verslaglegging*: Je kunt leerlingen op verschillende manieren een opdracht laten presenteren. Mogelijkheden zijn het schrijven van een verslag, presentatie, toneelstuk, debat, een videoverslag, demonstratie of naspelen. Geef bijvoorbeeld de keus om leerlingen een PowerPoint te laten maken of een stuk tekst in Word te schrijven. Andere keuzes waar de je leerlingen uit zou kunnen laten kiezen zijn een gedicht, tekening, verhaal, etc.

De keuze voor de vorm van verslaglegging is een *optiekeuze*. Het gaat dan om een beperkt aantal keuzes die iemand anders aandraagt. Bij actiekeuzes gaat het om activiteiten waarvan leerlingen ook kunnen kiezen om deze niet te doen, bijvoorbeeld het maken van een oefentoets om te checken of ze al voldoende kennis hebben voor de toets. Actiekeuzes lijken effectiever te zijn voor het bevorderen van autonomie (Ros et al., 2014). Optiekeuzes zijn in het onderwijs wel makkelijker toe te passen dan actiekeuzes.

Andere ideeën voor het aanbieden van keuzes

- ✓ Handvaardigheid: Geef bij handvaardigheid vrijheid aan leerlingen in welke materialen ze mogen gebruiken en hoe ze deze gebruiken. Maak zelf geen voorbeeld wat leerlingen precies na moeten maken, maar gebruik verschillende foto's van kunstwerken ter inspiratie.
- ✓ Gymles: Inventariseer welke sporten er in de klas beoefend worden en kijk of je daar ook iets mee in de gymles kan doen. Verdeel de klas in vakken en laat in één vak kinderen elkaar lesgeven.

Wanneer een leerling de werkwijze mag kiezen die hij/zij fijn vindt, leidt dit tot verhoging van het gevoel van autonomie, wat de betrokkenheid op de taak zal verhogen.

Doel: Ik ervaar de ruimte om keuzes te maken met betrekking tot de inhoud van de taak (vanaf onderbouw) – Uitdagende leeractiviteiten

---

Om te bevorderen dat leerlingen ervaren dat de activiteiten in de klas zin hebben en ze het belangrijk vinden is het van belang dat er voldoende uitdaging in taken zit. Dit heeft ook een positief effect op de betrokkenheid.

De taxonomie van Bloom kun je gebruiken bij het voorbereiden van rijke en uitdagende leeractiviteiten, deze leeractiviteiten doen een beroep op verschillende

denkvaardigheden. Tegelijkertijd kun je dit ook combineren met het aanbieden van keuzes.

- Analyseren, niveau 4 Bloom: Vergelijkingsactiviteit. Een opdracht die je kunt geven om hogere orde denkvaardigheden te stimuleren is het vergelijken en zoeken naar verschillen tussen bijvoorbeeld twee personen of dieren. Het werken met vergelijkingen kan in verschillende taken worden geïntegreerd en heeft een positief effect als leerlingen de nieuwe leerstof kunnen verbinden aan iets waar ze interesse voor hebben. Bied structuur door aan te geven welke kenmerken vergeleken moeten worden en wat is geleerd door het maken van de vergelijking.
  - Voorbeeld: Het gaat in de natuurles over reptielen. Leerlingen kunnen de kenmerken van een reptiel (snelheid, manier van voortplanten, leefgebied) vergelijken met die van een dier dat ze zelf leuk vinden.
- Creëren, niveau 6 Bloom: Het ontwerpen van een spel of het ontwerpen en bouwen van een dierentuin:

<http://www.slo.nl/primair/themas/wt/OntwerpEnBouwJeEigenDierentuin/>

Voor meer informatie over de taxonomie van Bloom:

- Uitleg, leerdoelen voor de leerling, vragen die je kunt stellen en opdrachten die je kunt geven bij elke denkvaardigheid:

<https://talentstimuleren.nl/thema/stimulerend-signaleren/rijke-leeractiviteiten/bloom>
- In de volgende Integratie Matrix staan opdrachten die je kunt geven per denkvaardigheid (Bloom), gecombineerd met de Meervoudige Intelligenties (Gardner): <http://talentstimuleren.nl/?file=1005&m=1386518543&action=file.download>

Binnen de module leerlijnen in ParnasSys is een leerlijnenpakket beschikbaar ('kader voor ontwikkeling' van de SLO), waar door Driestar onderwijsadvies per doel/denkvaardigheid per bouw tientallen lessuggesties worden gegeven. Voor meer informatie hierover zie: [https://www.driestar-educatief.nl/advies-en-begeleiding/primair-onderwijs/parnasys/leerlijnen/leerlijn-\(hoog\)begaafdheid](https://www.driestar-educatief.nl/advies-en-begeleiding/primair-onderwijs/parnasys/leerlijnen/leerlijn-(hoog)begaafdheid)

Doel: Ik ervaar de ruimte om keuzes te maken met betrekking tot de inhoud van de taak (vanaf onderbouw) – Persoonlijke projecten bovenbouw

---

Persoonlijke projecten zorgen ervoor dat leerlingen belangrijk vinden wat ze doen, wat een positief effect heeft op de betrokkenheid. Ook ervaren ze autonomie, doordat ze zelf voor het project gekozen hebben.

Het is belangrijk dat leerlingen de lesstof en activiteiten verbinden aan hun persoonlijke ambities. Dit kun je doen door middel van een persoonlijk project,

waarin leerlingen aan een eigen doel werken. Dit kunnen persoonlijke doelen zijn, doelen die te maken hebben met burgerschapsvorming of doelen met betrekking tot de sociaal-emotionele ontwikkeling (voor ideeën zie Tabel 1). Leerlingen kiezen een doel voor een persoonlijk project en werken daar een van tevoren gekozen periode aan.

Tip

- Om klein te beginnen, kun je leerlingen eigen leerdoelen laten stellen, waar ze bijvoorbeeld gedurende een dag/week aan willen werken. Laat ze dit doel noteren in een eigen logboekje en laat ze daarin ook bijhouden hoe het werken aan dit leerdoel gegaan is. Geef de leerlingen aan het eind van de les/dag 5 of 10 minuten de tijd om hierover na te denken en dit op te schrijven. Laat ze dan ook formuleren wat ze de volgende keer hetzelfde/anders willen doen om zo nog dichterbij hun doel te komen.
- Geef de leerlingen een lijstje met doelen om uit te kiezen. Wanneer leerlingen zelf een idee hebben voor een ander doel is dat in overleg met jou ook mogelijk. Let er wel op dat het doel goed geformuleerd is, zodat duidelijk is waar het kind naartoe werkt en dat het ook een haalbaar doel is. Zorg voor doelen die in de zone van naaste ontwikkeling liggen, zodat de kinderen het goed kunnen behalen. Zo doen ze succeservaringen op en zijn ze gemotiveerder om nieuwe doelen te stellen.

Tabel 1. Voorbeelden van doelen

Persoonlijk

*Ik kan een eigen boek schrijven

*Ik kan een goede presentatie geven

Burgerschapsvorming

*Ik zet me in voor kinderen die niet naar school kunnen, omdat... er oorlog / armoede is

Sociaal-emotioneel

*Ik blijf rustig en vraag om hulp als er iets niet lukt (Impulsbeheersing)

Doel: Ik voel me verantwoordelijk voor mijn leerproces (vanaf middenbouw) – Leerdoel in logboekje

Wanneer je leerlingen verantwoordelijkheid wilt laten voelen over hun eigen leerproces, kun je ze zelf een leerdoel laten bedenken waar ze aan willen werken en ze hun voortgang bij laten houden in een eigen logboekje.

Help de leerlingen met het bedenken van een eigen leerdoel, door ze na te laten denken over hun sterke en zwakke kanten. Laat ze een leerdoel kiezen bij een gebied waar nog winst te behalen valt. Wanneer het niet lukt om zelfstandig een leerdoel te bedenken, kun je als leerkracht enkele voorbeelden geven. Laat de leerlingen dit doel noteren in hun logboek (bijvoorbeeld een blad met een bepaald format of een klein schrift). Zorg dat ze ook concreet beschrijven wanneer dit doel behaald is, wat het resultaat is. Als leerkracht bepaal je hoe lang de leerlingen aan dit doel werken, bijvoorbeeld een dag of een week. In hun logboek kunnen de leerlingen bijhouden hoe het werken aan het leerdoel gegaan is. Geef de leerlingen hier aan het eind van de les/dag 5 of 10 minuten de tijd voor om hierover na te denken en dit op te schrijven. Laat ze dan ook formuleren wat ze de volgende keer hetzelfde/anders willen doen om zo nog dichter bij hun doel te komen.

Doel: Ik ben intrinsiek/autonoom gemotiveerd (vanaf middenbouw) – Keuze voor volgorde

Om leerlingen meer intrinsiek/autonoom te motiveren, kun je ze laten kiezen met welk vak te willen beginnen.

1 ?

Geef eerst een korte uitleg, of zorg dat het activiteiten zijn die kinderen zelfstandig kunnen uitvoeren, en laat de kinderen daarna zelf de volgorde kiezen waarin ze eraan gaan werken. Wanneer ze werken met een weektaak is dit gemakkelijk te implementeren, omdat ze daar vaak toch al redelijk zelfstandig aan werken. Door de leerlingen de vrijheid te geven om eerst te doen wat ze echt leuk vinden (of juist moeilijk vinden) raken ze meer betrokken op de activiteit.

2 ?

3 ?

VERWIJZING NAAR SPELLEN/PRENTENBOEKEN

Bedenk: *Hoe kan ik materialen inzetten om te werken aan de leerdoelen?*

Story cubes (verteldobbelstenen) – vanaf 4 jaar

Gooi de 9 verhaaldobbelstenen en maak alleen of samen een verhaal met de afbeeldingen op de dobbelstenen. De dobbelstenen geven je ontelbare combinaties om verhalen te creëren.

Doordat leerlingen de plaatjes zelf mogen interpreteren, is er **voldoende ruimte voor eigen inbreng**. Daarnaast kunnen ze zelf kiezen hoe het verhaal gaat lopen, wat zorgt voor **intrinsieke motivatie** en een **hoge betrokkenheid**.

<https://www.earthgames.nl/rory-s-story-cubes-original.html>

Kikker be cool – vanaf 7 jaar

Een spannend bordspel waar je met elkaar over 4 vaardigheden discussieert: sociale vaardigheden, goede manieren, opkomen voor jezelf en omgaan met pesten en plagen.

Bij dit spel ervaren de leerlingen de **ruimte om initiatief te nemen**. Ook wordt er volop geoefend met het **geven van je mening** over verschillende sociale situaties. Het discussiëren zorgt voor een **hoge betrokkenheid**.

<https://decoolekikker.nl/bordspel-kikkerbecool.html>

Max en de toverstenen – 4 t/m 6 jaar

Op een dag vindt Max een prachtige flonkerende steen, die licht en warmte geeft. Hoe deze vondst het leven de rotsmuizen op het eiland verandert, kan de lezer in het tweede deel van het boek zelf bepalen. Want daar ontwikkelt het verhaal zich in twee verschillende richtingen: een goede en een slechte.

Doordat de leerlingen **zelf mogen kiezen** of ze het verhaal een goede of slechte afloop willen laten hebben, ervaren ze **autonomie**. Deze **keuze** zorgt voor een **hogere betrokkenheid**.

<https://www.bol.com/nl/p/max-max-en-de-toverstenen/666806221/>

Draakje vurig – 3 t/m 7 jaar

Het enthousiaste Draakje Vurig heeft een super-idee. Hij weet precies wat hij wil; varen naar het eiland in het meer! Als het plannetje na al zijn inspanningen toch dreigt te mislukken, wordt meteen duidelijk waarom hij Draakje Vurig heet... Een prentenboek dat herkenbaar is voor alle enthousiaste, wilskrachtige en toch zo gevoelige heethoofdjes.

Dit boek geeft een voorbeeld van iemand die zich **autonoom** voelt. Hij weet wat hij wil, waar hij naar toe wil en hoe hij dat moet bereiken. Er is sprake van **intrinsieke motivatie**, wat leidt tot een **hoge betrokkenheid**. Voor leerlingen kan dit een voorbeeld zijn, hoewel dit voorbeeld ook laat zien dat er ook negatieve kanten aan zitten.

<https://www.scrivomedia.nl/Draakje-Vurig>

ACHTERGRONDINFORMATIE

Betrokkenheid-autonomie

In het onderwijsleerproces is betrokkenheid een voorwaarde voor een kind om zich te kunnen ontwikkelen. Als je naar betrokkenheid kijkt bij je leerlingen, probeer je na te gaan wat zich in kinderen afspeelt tijdens de lessen en activiteiten. Dit geeft je als leerkracht direct informatie over de gevolgen van je aanpak. Om betrokken te kunnen zijn, is het van belang dat de basisbehoeften autonomie, competentie en relatie worden vervuld. Uit onderzoek blijkt dat het ervaren van autonomie een positief effect heeft op de interesse, betrokkenheid, prestatie en het plezier van de leerling. Over het begrip autonomie bestaat in het onderwijs weleens verwarring. Belangrijk is dat het bevorderen van de autonomie niet hetzelfde betekent als onafhankelijkheid, individualisme, egoïsme of het niet ervaren van externe invloeden.

Je kunt de autonomie van leerlingen ondersteunen door het perspectief van leerlingen in te nemen en rekening te houden met de behoeften en interesses van leerlingen. Het betekent dus niet dat je als leerkracht leerlingen alles zelf laat bepalen, dat zou leiden tot chaos en wanorde. Dit staat vervolgens het vervullen van de andere basisbehoeften in de weg. Daarom geef je als leerkracht ruimte aan de interesses en eigen inbreng van kinderen, maar maak je daarnaast ook duidelijk wat je verwacht van de leerlingen en bied je een kader waarbinnen keuzes gemaakt kunnen worden. Om autonoom te handelen hebben leerlingen dus juist de leerkracht nodig! Individuele vrijheid is belangrijk en wordt gestimuleerd, maar autonomie gaat altijd samen met gerichtheid op elkaar. De onderlinge relaties blijven belangrijk.

Soms wil je als leerkracht dat leerlingen een taak op een bepaalde manier uitvoeren. Het is dan goed om uit te leggen waarom je wilt dat ze het op die manier doen, zodat de leerling begrijpt dat je hem niet dwars wilt zitten, maar dat het juist goed voor hem is. Dit zorgt ervoor dat de leerling de taak als zijn eigen werk blijft zien. Een voorbeeld hiervan is: Vertel een kleuter uit groep 2 dat hij moet oefenen met scheuren van dunne reepjes papier, zodat hij straks in groep 3 beter kan leren schrijven.

LEESTIPS

Er is nog veel meer te lezen over dit onderwerp. Bedenk: *Waar wil je meer over te weten komen?*

Betrokkenheid! De sleutel tot beter leren [The highly engaged classroom] – Robert Marzano, Debra Pickering (2016).

Betrokkenheid van leerlingen ontstaat niet zomaar. Dit boek beschrijft veel tips hoe je ervoor kunt zorgen dat leerlingen betrokken raken en blijven. Handreikingen voor leerkrachten, gebaseerd op wetenschappelijke inzichten. Wil je als leerkracht weten wat je allemaal kunt inzetten om je leerlingen meer betrokken te krijgen bij je lessen? En ben je daarnaast geïnteresseerd in de theorieën hierachter? Dan is dit boek echt een aanrader voor jou!

Dit boek past bij deze handelingssuggestie over betrokkenheid en autonomie. De tips die in dit boek gegeven worden (en de bijbehorende theorie) hangen vaak samen met het verhogen van de autonomie van leerlingen. Een voorbeeld hiervan is dat gewerkt wordt aan het gevoel van leerlingen dat ze zelf verantwoordelijk zijn voor hun leerproces. Ook het aanbieden van keuzes leidt tot meer gevoel van autonomie en tot meer betrokkenheid van leerlingen.

BRONNEN

Toelichting bronvermelding: Voor de leesbaarheid van de handelingssuggesties is ervoor gekozen om in de suggesties zelf geen verwijzingen naar bronnen op te nemen, maar deze aan het einde van het document te plaatsen. Soms is het echter interessant om te weten waar een praktische tip vandaan komt of staan er bij de tip nog meer interessante bronnen. In dat geval is er een klein cijfertje in de tekst geplaatst zodat opgezocht kan worden waar het vandaan gehaald is.

² Laevers, F., Jackers, I., Menu, E., & Moons, J. (2014). *Ervaringsgericht werken met kleuters in het basisonderwijs*. Averbode, België: CEGO.

Broer, N.A., Haverhals, B., & Bruin, H. L. de (2012). *Verantwoording pedagogisch expertsysteem Zien! Voor het primair onderwijs!* Gouda: Driestar educatief.

Hoogeveen, P. & Winkels, J. (2006). *Het didactische werkvormenboek: Variatie en differentiatie in de praktijk*. Assen: Van Gorcum.

Laevers, F. [Onderwijs Maak Je Samen]. (2014, 11 juli). *Ferre Laevers benoemt de zeven betrokkenheidsverhogende factoren* [YouTube]. Geraadpleegd van <https://www.youtube.com/watch?v=dOgxU170YGI>

Marzano, R. J., Heflebower, T., & Kagan, S. (2014). *Betrokken en gemotiveerde leerlingen*. Rotterdam: Bazalt. Geraadpleegd van <https://onderwijsdatabank.nl/86764/betrokken-en-gemotiveerde-leerlingen/>

Marzano, R. J., & Pickering, D. J. (2016). *Betrokkenheid! De sleutel tot beter leren* [The highly engaged classroom] (F. Collignon', Vert.). Rotterdam, Nederland: Bazalt.

Illustraties zijn gemaakt door Lizanne Both en met haar toestemming opgenomen.

Betrokkenheid

Competentie

INHOUD

Toelichting bij deze handelingsuggestie	1
Stellingen uit de leerkracht- en leerlingvragenlijst.....	2
Aanpak	2
Leerdoelen.....	2
Pedagogische interventies.....	3
Randvoorwaarden.....	4
Suggesties voor aanpak.....	4
Verwijzing naar spellen/prentenboeken	15
Achtergrondinformatie	16
Leestip	17
Bronnen.....	17

Door te klikken op een regel in de inhoudsopgave, ga je direct naar de bijbehorende tekst;
Als je in de tekst klikt op een blauw pijltje ga je terug naar de inhoudsopgave.

TOELICHTING BIJ DEZE HANDELINGSSUGGESTIE

Onder **betrokkenheid** wordt het volgende verstaan:
Betrokkenheid is een houding of toestand die verbondenheid uitdrukt met een activiteit of taak waarmee het kind bezig is.

Onder **competentie** wordt het volgende verstaan:
de leerling heeft vertrouwen in het eigen kunnen en het gevoel dat hij de gewenste resultaten kan behalen.

STELLINGEN UIT DE LEERKRACHT- EN LEERLINGVRAGENLIJST

Leerkrachtvragenlijst

Betrokkenheid groep 1-4

1. Heeft plezier in wat het doet.
2. Gaat een tijdlang geconcentreerd op in de activiteit.
3. Toont belangstelling voor het activiteitenaanbod.
4. Toont doorzettingsvermogen.

Betrokkenheid groep 5-8

1. Heeft plezier in het schoolwerk (kernvakken).
2. Gaat geconcentreerd op in het werk op school (kernvakken).
3. Toont belangstelling voor kernvakken.
4. Toont doorzettingsvermogen bij de kernvakken.

Leerlingvragenlijst

Betrokkenheid

1. Als mijn juf of meester iets uitlegt, let ik op.
2. Als ik met mijn werk bezig ben, houd ik mijn aandacht erbij.
3. Als ik een opdracht moet doen, werk ik een tijd lang achter elkaar door.
4. Als me iets niet gelijk lukt, blijf ik het proberen.

Gevoel van competentie

1. Ik vind dat ik moeilijke dingen goed aanpak.
2. Mij lukt het om moeilijke dingen goed te doen.
3. De dingen die ik doe op school, kan ik ook.
4. Ik vind dat ik goed ben in wat ik doe.

AANPAK

LEERDOELEN

Bedenk vooraf: *Welk doel/welke doelen wil ik bereiken door te handelen?*

Preventief en curatief

Deze handelingssuggestie kun je gebruiken om de behoefte aan competentie van de leerling te ondersteunen en daarmee de betrokkenheid te verhogen. Hier kun je zowel preventief als curatief mee aan de slag. Ga je preventief aan de slag kijk dan welk doel voor jouw klas het meest waardevol is. Je kunt ook curatief met de doelen aan de slag als je hebt gemerkt dat de betrokkenheid bij (een deel van) je groep onder druk staat. De aanpak is vooral op de groep gericht, maar je kunt er met aanpassingen ook met individuele leerlingen of groepjes leerlingen mee aan de slag.

Betrokkenheid – competentie	
Alle leeftijden:	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ik ervaar dat de taak dichtbij eigen beleving van de werkelijkheid staat ✓ Ik ervaar structuur en duidelijkheid in de klas
Vanaf onderbouw basisschool:	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ik voel me bekwaam om een bepaalde taak uit te voeren

	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ik ervaar dat de uitdaging in overeenstemming is met de beleefde vaardigheden ✓ Ik heb vertrouwen in mezelf en het eigen kunnen ✓ Ik krijg de mogelijkheid om te laten zien wat ik heb geleerd
Vanaf middenbouw basisschool:	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ik kan geconcentreerd en doelgericht aan een taak werken ✓ Ik ga op de juiste manier om met moeilijkheden en problemen ✓ Ik zoek de oorzaken van succes en falen op de juiste plaats

Door te klikken op een doel, ga je direct naar de aanpak die daarbij aansluit.

Aanpak

Denk eerst na over de volgende punten en baseer je aanpak op de antwoorden.

- Zie je het gedrag al wel in uitnodigende situaties? Oefen dan in niet-uitnodigende situaties. Zie je het gedrag nog vrijwel niet? Oefen dan in eerste instantie zoveel mogelijk in uitnodigende situaties.
- Denk bij je aanpak ook na over verschillen tussen jongens en meisjes. Jongens zijn meer lichamelijk ingesteld en meisjes meer verbaal. Jongens uiten hun emoties meer fysiek (duwen, stoeien). Ze hebben letterlijk en figuurlijk behoefte aan ruimte.

PEDAGOGISCHE INTERVENTIES

Bedenk bij bovenstaande doelen: *Wat vraagt dit van mij als leerkracht?*

Er zijn vijf pedagogische vaardigheden die je als leerkracht kunt inzetten om problemen te voorkomen en aan te pakken. Dit zijn:

- **Leiding geven en grenzen stellen**
- Monitoring: balanceren tussen ruimte nemen en ruimte geven
- Positieve betrokkenheid tonen
- Positieve bekrachtiging geven
- Leren problemen oplossen

Leiding geven en grenzen stellen: De basisbehoefte van leerlingen om zich competent te voelen wordt ondersteund door het bieden van structuur. Het gaat daarbij vooral om het structureren van het leerproces, leerlingen voelen zich hierdoor bekwaam en competent om de taken uit te voeren.

Om het competentiegevoel te verhogen kun je als volgt leiding geven en grenzen stellen en daarmee structuur bieden:

- Zorg voor duidelijke afspraken, grenzen en maatregelen die van tevoren zijn besproken en spreek je **verwachtingen** uit. Dit kan bijvoorbeeld gaan over de tijdsduur van de opdracht, het gebruik van materialen, hoe de opdracht beoordeeld wordt en wanneer en hoe leerlingen kunnen

vragen om hulp. Spreek bijvoorbeeld de verwachting uit dat de materialen ook opgeruimd worden die leerlingen gebruiken. Vraag de leerlingen om te verwoorden wat jij bedoelt, zo weet je of het doel en de inhoud van de leertaak duidelijk zijn.

- Het opstellen van een **stappenplan**: deel de opdracht op in duidelijke en haalbare stappen voor de leerling. Zo krijgen leerlingen het gevoel dat ze de taak aankunnen.

Het aanbieden van structuur zorgt ervoor dat leerlingen betere leerprestaties behalen en meer **betrokken** zijn bij hun leerproces. Als er geen duidelijke regels, afspraken en grenzen zijn kan er onzekerheid ontstaan, wat een negatief effect heeft op het gevoel van competentie.

RANDVOORWAARDEN

Bedenk: *Welke zaken moeten op orde zijn, voordat ik aan een doel kan werken?*

- Zorg dat het klassenmanagement op orde is: kies een klasindeling die past bij de werkvormen die je toepast en die aansluit bij de vaardigheden van de leerlingen. Zorg voor duidelijke regels en hanteer ze consequent. Zorg voor activiteiten die uitdagen/in de zone van naaste ontwikkeling zitten en tegelijk ook haalbaar zijn.
- Bij de keuze voor een handelingssuggestie kies je voor één van de psychologische basisbehoeften, autonomie, competentie, relatie met de leerkracht of relatie met andere kinderen. Het is echter belangrijk dat de overige basisbehoeften niet vergeten worden! Als één van de drie behoeften een tijd niet wordt vervuld is het gevolg waarschijnlijk dat de andere twee behoeften ook onvervuld raken, waarvan een verminderd welbevinden het gevolg is.

SUGGESTIES VOOR AANPAK

Bedenk bij het kiezen van een suggestie: *Welke aanpak past bij het doel dat ik gekozen heb?*

De aanpak hoeft niet uitsluitend voor betrokkenheid gebruikt te worden, maar kan ook voor welbevinden worden ingezet.

Doel: Ik ervaar dat de taak dichtbij eigen beleving van de werkelijkheid staat (alle leeftijden) - Belangstellingscirkel

---

Om achter de belevingswereld van de leerlingen te komen, kan gebruik gemaakt worden van de 'belangstellingscirkel'.

Laat de leerlingen een [belangstellingscirkel](#) maken. De leerlingen geven in deze cirkel aan wat ze interessant vinden. Bij kleuters kan dit bijvoorbeeld door middel van het knippen en plakken van plaatjes in de cirkel. Oudere kinderen kunnen zelf schrijven. De onderwerpen die interessanter zijn, krijgen een groter deel.

Aan de hand van de onderwerpen die uit deze cirkels komen, kan de leerkracht een thema kiezen waarover gewerkt gaat worden. Dit thema sluit dan dus aan bij de belevingswereld van de kinderen.

Tip

- Extra opties zijn om de interesses te rangschikken van veel naar weinig interesse en daarvan partjes in de cirkel te maken of om daarna een groepsbelangstellingscirkel te maken, met daarin de onderwerpen die groep interessant vindt.
- Dit kun je ook verwerken in een rekenles over meer en minder of een les over breuken.
- Laat de leerlingen deze cirkel anoniem maken en laat daarna de klas raden van wie de cirkel is. Zo leren ze elkaar goed kennen.

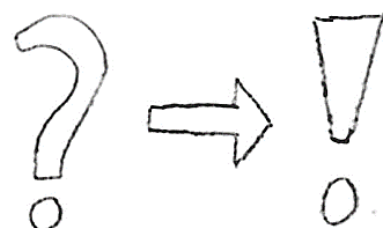

Doel: Ik ervaar structuur en duidelijkheid in de klas (alle leeftijden) - Verwachtingen aangeven

---

Bij het zorgen voor structuur en duidelijkheid in de klas, is het belangrijk om aan te geven wat je van de leerlingen verwacht.

Wanneer je als leerkracht de les start met je verwachtingen, zorg je voor een stukje duidelijkheid bij de leerlingen. Geef het doel van de les aan en zorg dat je dit op een manier doet die de leerlingen motiveert om de stof van die les te willen leren. Waarom is het belangrijk dat de leerlingen dit leren? Wat kunnen ze ermee, buiten school?

Geef ook aan wat je van de leerlingen in de les verwacht, wanneer en hoe ze hulp kunnen vragen en hoe lang ze over de taak mogen doen. Kortom, zorg ervoor dat

de vragen die leerlingen hebben, opgelost zijn voordat ze aan de slag gaan. Daarnaast is het van belang dat je de gestelde eisen en regels consequent opvolgt.

Tip

- Voor de afwisseling kun je ook eens aan de leerlingen vragen wat zij denken dat het doel van de les is, of hoe zij denken dat ze het doel behalen. Laat ze hier eerst over nadenken (*think*), het daarna in tweetallen uitwisselen (*pair*) en bespreek het na met de klas (*share*).
- Zorg dat de besproken verwachtingen ook zichtbaar zijn voor de leerlingen tijdens het werk. De tijd kan bijvoorbeeld aangegeven worden met een zandloper of klok, het geluidsniveau met een stoplicht, enz.

Doel: Ik voel me bekwaam om een bepaalde taak uit te voeren (vanaf onderbouw) - Afstemmingsstrategie

De afstemmingsstrategie heeft als doel dat de verantwoordelijkheid voor de werkhouding van de leerkracht naar de leerling zelf verschuift.

Wanneer een leerling geen betrokkenheid laat zien, kan dit te maken hebben met de gedachten die hij heeft over prestaties in het verleden. De leerling kan een resultaat aan 4 verschillende oorzaken toeschrijven (*attributies*). Leerlingen schrijven resultaten aan zichzelf toe (*intern*) of leggen de reden van succes of falen buiten zichzelf (*extern*). Attributies kunnen eenmalig gelden (*variabel*) of het zijn attributies die de leerling altijd gebruikt, algemeen geldend zijn (*stabiel*). Het type attributie is bepalend voor start van de volgende taak.

Voorbeelden hiervan zie je in de tabel:

Attributies	Wie of wat is de oorzaak van succes of falen?		
		Intern	Extern
Stabiliteit	Stabiel	"Ik ben gewoon niet zo slim"	"Ik heb een hele goede meester"
	Variabel	"Ik had vandaag niet zoveel zin"	"Er werd geklust op de gang en dat maakte veel herrie"

Wanneer een leerling een keertje de fout in gaat, zal het een variabele attributie als oorzaak zien, maar zal de leerling nog steeds denken dat hij het kan. Pas als hij vaker faalt, gaat het op een stabiele attributie lijken en denkt de leerling aan mislukking. Hierdoor neemt de betrokkenheid af, de leerling schat al in dat hij/zij zal falen op de volgende taak. Wat kun je dan doen om ervoor te zorgen dat leerling weer succes kan verwachten?

- Probeer erachter te komen welke attributie de leerling gebruikt. Het model hierboven kun je hiervoor gebruiken. Een misluktingsgeoriënteerde leerling heeft interne stabiele attributies bij een slecht resultaat ("Ik kan gewoon niet rekenen") en variabele attributies bij een goed resultaat ("Dit keer waren het makkelijke sommen"). De volgende keer zal leerling de taak opnieuw negatief inschatten. Ga hierover het gesprek aan en wijs de leerling op de oorzaken van falen.
- In de aanpak kun je directief of responsief te werk gaan. Directief wil zeggen dat de opdracht docentgebonden is: je speelt niet in op de omstandigheden van de leerling. Bij de responsieve manier houd je daar wel rekening mee, je legt de verantwoordelijkheid voor een deel bij de leerling. Hieronder lees je wanneer je welke manier van aanpak het beste kunt gebruiken.
  - Directief: Gebruik deze aanpak alleen als je weet wat de leerling gemist heeft in de instructie. Je bepaalt dan als leerkracht wat het kind nog moet doen. Deze aanpak is niet effectief als je bijvoorbeeld weet dat er familieomstandigheden zijn, een kind zal dan niet alsnog betrokken aan het werk gaan na directieve aanpak.
  - Responsief: Stel vragen aan de leerling over de taak. "Hoe ver kun je komen denk je?" of "Wat heb je nog meer nodig om de opdracht te kunnen maken." Houd met de gedachten van de leerling over de taak rekening in je eisen en instructie.

Doel: Ik ervaar dat de uitdaging in overeenstemming is met de beleefde vaardigheden (vanaf onderbouw) – Verschillen in de klas

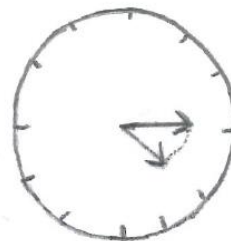

Wanneer je afstemt op de mogelijkheden van elk kind, zullen de kinderen meer gevoel van competentie hebben.

In veel klassen zijn de verschillen tussen leerlingen op het gebied van competentie groot, bijvoorbeeld door diversiteit in cultuur, taal of etnische afkomst. Hieronder worden verschillende mogelijkheden genoemd die je helpen bij het afstemmen op de mogelijkheden van elk kind¹.

- **Het ontwikkelingsniveau:** Kinderen raken gedemotiveerd als het werk te makkelijk is of raken onzeker omdat uitdaging juist te groot is. Streef er niet naar dat alle leerlingen gelijk opgaan. Dat kan betrokkenheid in de weg staan. Soms zijn ze er nog niet aan toe! Het aanbrenge van plezier in lezen kan bijvoorbeeld effectiever zijn dan problemen te verhelpen.

- **Het individuele tempo:** Het verschil in competentie kan een verschil in werktempo verklaren, maar dat hoeft niet. Voorkom irritatie bij leerlingen die sneller zijn en een opgejaagd gevoel voor kinderen die langzaam zijn. Dit kan bijvoorbeeld door sommige kinderen meer tijd te gunnen of aanpassingen te doen in de hoeveelheid oefeningen.

Dit sluit aan bij de theorie van Vygotsky over de zone van de naaste ontwikkeling. Wat een kind al zelfstandig kan volbrengen wordt aangeduid als het actuele ontwikkelingsniveau van het kind. Wat het kind meer kan wanneer hij ondersteuning krijgt bij de uitvoering van een activiteit, duidt Vygotsky als de zone van de naaste ontwikkeling.⁸

- Belangrijk om hierbij op te merken, is dat kinderen die eenzelfde actueel ontwikkelingsniveau hebben niet per definitie ook dezelfde zone van de naaste ontwikkeling hebben. Reden hiervoor is dat het ene kind met hulp van een volwassene een grotere stap kan maken dan het andere kind. Belangrijk is dus om te bepalen wat voor het kind de zone van de naaste ontwikkeling is, om te zorgen dat het zich competent voelt en toch verder kan ontwikkelen.

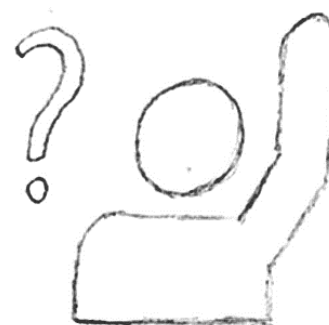
Doel: Ik ervaar dat de uitdaging in overeenstemming is met de beleefde vaardigheden (vanaf onderbouw) – Instructiebehoeften

---

Wanneer je de instructie afstemt op de behoefte van de kinderen, zullen de kinderen een groter gevoel van competentie ontwikkelen en meer betrokken raken.

De leerlingen binnen een klas hebben verschillende behoeften wat betreft de instructie.¹ Daarom is het van belang dat je als leerkracht weet welke instructiebehoeften leerlingen hebben en daarop inspeelt. Op die manier verhoog je de betrokkenheid van leerlingen en voorkom je dat leerlingen verveeld raken of afhaken. Hieronder worden verschillende mogelijkheden genoemd die je helpen bij het afstemmen op de verschillen tussen kinderen.

- **De behoefte aan instructie:** Leerlingen hebben niet allemaal dezelfde instructie nodig. Stel jezelf de vraag of de klassikale **instructie** nuttig is voor iedereen en betrokkenheid bij elke leerling verhoogt. Sommige kinderen vinden het leuk om zelf op zoek te gaan naar de oplossing en onderliggende theorie. Houd ook rekening met verschillen tussen jongens en meisjes. Omdat jongens vaak minder verbaal zijn ingesteld, haken ze sneller af bij alleen uitleg met woorden.

- Voor zwakke leerlingen is **pre-instructie** effectief. Dat motiveert sterker dan extra hulp achteraf. Leerlingen met specifieke vragen profiteren van **verlengde instructie**, maar hiervoor kun je ook medeleerlingen inzetten. Wanneer leerlingen een ander iets mogen uitleggen, vergroot dit het gevoel van competentie.
- Door leerlingen zelf te laten meedenken over wat voor hen helpend is, werk je ook aan de autonomiebeleving van de leerlingen en zullen ze meer betrokken zijn op hun werk.

Doel: Ik ervaar dat de uitdaging in overeenstemming is met de beleefde vaardigheden (vanaf onderbouw) – Materiaal voorzien van moeilijkheidsgraad

---

Door het materiaal wat beschikbaar is in de klas te voorzien van de moeilijkheidsgraad, kunnen de leerlingen iets kiezen wat bij hun niveau past.

Om leerlingen te helpen om een keuze te maken voor materiaal wat bij hun niveau past, kun je de materialen voorzien van een moeilijkheidsgraad². Een voorbeeld hiervan is het labelen van leesboekjes in de bibliotheek of het labelen van rekenspellen. Wanneer het kind materiaal gekozen heeft met het juiste niveau zal het gaan ervaren dat het past bij zijn eigen vaardigheden en zal het zich competent voelen.

Tip

- Gebruik bij het labelen van de materialen en spellen kleuren (géén groen/rood) of symbolen. Hiermee voorkom je dat er meteen een waardeoordeel aan het label hangt. Vertel daarna aan de leerlingen van welke kleur of symbool zij iets mogen kiezen.

Doel: Ik heb vertrouwen in mezelf en het eigen kunnen (vanaf onderbouw) – Positieve feedback geven

---

Door leerlingen positieve feedback te geven over wat ze goed gedaan hebben, krijgen ze meer vertrouwen in hun eigen kunnen.

Wanneer je feedback aan leerlingen geeft, geef dan niet alleen aan wat ze fout gedaan hebben, maar vooral ook wat ze goed gedaan hebben. Wees hierin concreet, en laat ze weten waarom je hen die feedback geeft. Dan kunnen ze dit een volgende keer weer zo doen. Leerlingen leren vaak meer van duidelijk commentaar op hun werk dat ze goed gedaan hebben, dan van kritiek op fouten³. Geef ook aan wat de leerling nog nodig heeft of nog moet doen om de rest van de opdracht ook tot een goed einde te brengen.

Voorbeelden hiervan zijn:

- Zie je wel dat je kunt rekenen met breuken? Je hebt al 10 sommen foutloos gemaakt!
- Wat fijn dat je zo netjes geschreven hebt, het ziet er heel mooi uit! Kijk, je kunt het verschil tussen de n en de h nog iets duidelijker laten zien, door de stok van de h voortaan iets langer te maken.
- Zo dat vind ik knap van jou, dat je al helemaal zelf je jas aan kunt trekken! Dat is fijn, dan kan ik ondertussen andere kinderen helpen. En misschien kun jij ook wel een kind helpen dat het nog een beetje moeilijk vindt?

Tip

- Positieve feedback krijgen is voor alle leerlingen belangrijk. Ook als leerlingen er niet om vragen, vinden ze het fijn om te krijgen.
- Geef feedback op een onverwacht moment. Wanneer een leerling onverwacht feedback krijgt, komt het beter binnen en is hij eerder geneigd om er even bij stil te staan. Als een leerling de feedback al verwacht had, zal hij deze al gauw weer naast zich neerleggen. Of een leerling doet alleen zijn best om een compliment te krijgen, in plaats van dat hij zich goed gedraagt omdat dat hoort.
- Wanneer je merkt dat een leerling weinig vertrouwen heeft in zichzelf en zijn eigen kunnen, kun je extra vaak positieve feedback geven, waarbij je erop let hoe je de boodschap overbrengt. Zorg ervoor dat je dan je feedback formuleert volgens de interne stabiele attributie, zodat het succes toegeschreven wordt aan het kunnen van de leerling. Intern wil zeggen dat de leerling het resultaat aan zichzelf toeschrijft, hij heeft er dus iets voor gedaan. Stabiel wil zeggen dat het altijd geldt en dus niet eenmalig was (voor een voorbeeld van een interne stabiele attributie, zie onderstaande tabel).

Attributies	Wie of wat is de oorzaak van succes of falen?		
		Intern	Extern
Stabiliteit	Stabiel	"Ik ben gewoon niet zo slim"	"Ik heb een hele goede meester"
	Variabel	"Ik had vandaag niet zoveel zin"	"Er werd geklust op de gang en dat maakte veel herrie"

Doel: Ik heb vertrouwen in mezelf en het eigen kunnen (vanaf onderbouw) – Expressie mogelijkheden bieden

---

Wanneer je leerlingen de ruimte geeft om te laten zien wat ze kunnen, gaan ze zich competent voelen en dat bevordert hun zelfvertrouwen.

Leerlingen zitten boordevol ideeën en theorieën en weten vaak veel meer dan je denkt. Door het bieden van ruimte voor expressie van wat er in hen leeft, kun je hier achter komen. Ook voor andere leerlingen kan dit nuttig zijn, omdat ze van elkaar kunnen leren. Door in je lessen voldoende mogelijkheden te bieden waarbij leerlingen hun kennis en vaardigheden kunnen laten zien, voelen ze zich steeds meer competent en komen ze tot bloei.

Tip

- Laat de leerlingen aan het eind van de rekenles gedurende 5 minuten in tweetallen werken en om de beurt uitleggen hoe ze een som opgelost hebben. De andere leerling heeft de taak om vragen te stellen bij iets wat hij niet begrijpt. Dit zorgt ervoor dat de uitlegger nog dieper gaat nadenken over waarom hij een bepaalde strategie heeft toegepast.
- Bij een les techniek kun je de leerlingen in groepjes laten nadenken over een te ontwerpen product, bijvoorbeeld een auto die aangedreven wordt door een ballon of een auto met muizenval als energiebron. Laat iedereen om de beurt vertellen aan welke eisen de auto volgens hem/haar moet voldoen en welke ideeën ze bedacht hebben over het product.
- Geef de leerlingen de ruimte om naast vertellen ook andere manieren te gebruiken om hun ideeën te uiten. Hierbij kun je denken aan tekeningen, een prototype, enzovoort.

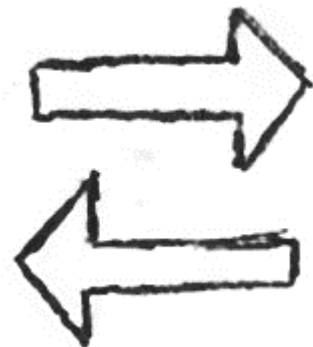

Doel: Ik krijg de mogelijkheid om te laten zien wat ik heb geleerd (vanaf onderbouw) – Ervaringen delen

---

Door leerlingen hun ervaringen te laten delen, krijgen ze de mogelijkheid om te laten zien wat ze geleerd hebben.

Plan aan het einde van de les een moment voor de leerlingen om hun werk/ervaringen met elkaar te delen. Op deze manier dwing je de leerlingen na te denken over wat ze geleerd hebben en mogen ze dit aan elkaar presenteren, wat hun gevoel van competentie versterkt. Bij kleuters kun je dit toepassen na het hoekenspel in de kring. Bij oudere kinderen kan het na activiteiten waarin leerlingen verschillende dingen doen, zoals handvaardigheid of een project.

- Laat de leerlingen van tevoren nadenken hoe ze in een paar zinnen kunnen vertellen wat ze gemaakt hebben.
- Vraag aan de andere leerlingen wat ze positief vinden aan het werk van de ander. Laat ze dit zo concreet mogelijk benoemen.

Doel: Ik kan geconcentreerd en doelgericht aan een taak werken (vanaf middenbouw) – Commando tikken

---

Met een kort concentratiespelletje, zoals 'Commando tikken', kun je de leerlingen weer betrokken krijgen⁴.

Leerlingen kunnen niet eindeloos geconcentreerd en doelgericht aan een taak werken. Wanneer je merkt dat veel leerlingen niet meer zo geconcentreerd aan het werk zijn, kun je een concentratiespelletje doen. Hiermee geef je de leerlingen even wat beweging en afleiding, maar het is tevens een spelletje waarbij de aandacht en concentratie weer wordt teruggeroepen. Daarna kunnen de leerlingen weer verder met hun echte taak.

Wanneer de spelleider (jij als leerkracht kunt dit zijn, maar je kunt ook een leerling spelleider maken) het 'commando tikken' geeft, dan tikken alle leerlingen met beide wijsvingers licht op de rand van hun tafel. Dit wordt net zo lang gedaan totdat de spelleider een nieuw commando geeft, bijvoorbeeld 'commando handen omhoog'. Dan moeten alle handen omhoog gedaan worden. Soms wordt er een commando gegeven, zonder het woord 'commando' ervoor. Dan moeten de leerlingen hun vorige activiteit blijven volhouden. De opdracht is dus om goed op te letten wat de spelleider zegt en de commando's alleen op te volgen wanneer het echt een commando is. Wanneer iemand een fout maakt, moet die persoon commando's geven, totdat er weer een fout gemaakt wordt.

Tip

- Om het moeilijker te maken, mag de spelleider ook sneller commando's achter elkaar geven.
- Ook kan de spelleider zelf bewust verkeerde gebaren bij de commando's laten zien, om de leerlingen in de war te brengen.
- Bespreek met de leerlingen hoe je er voor zorgt dat je dit spel goed doet: concentreer je, let niet teveel op anderen, etc.

Doel: Ik kan geconcentreerd en doelgericht aan een taak werken (vanaf middenbouw) – Korte taak met weinig prikkels

---

Wanneer je start met een korte taak met weinig prikkels, is de kans voor de leerling groter dat hij succesvol is⁵.

Een eerste oefening voor leerlingen die het lastig vinden om geconcentreerd en doelgericht aan een taak te werken, kan een heel korte taak zijn. Geef een opdracht aan de klas (dit kan bijvoorbeeld stillezen zijn) en zeg dat ze deze opdracht 5 minuten moeten volhouden. Zet een timer op het bord, en evalueer na afloop of het gelukt is om 5 minuten geconcentreerd te werken.

De volgende keer zet je de timer iets langer en stel je als doel om allemaal 10 minuten te concentreren. Door ook hier weer bewust op te reflecteren, leer je kinderen manieren om zich te blijven concentreren. Door het in een spelvorm te presenteren, zullen kinderen meer gemotiveerd zijn om het te behalen. Beloon de kinderen wanneer dit lukt, maar bespreek ook dat dit voor de ene leerling meer moeite kost dan een ander.

Tip

- Wanneer leerlingen het moeilijk vinden, geef dan vooral complimenten over wat wel gelukt is. Benoem het positieve, bespreek wat nodig is om het de volgende keer nog beter vol te houden.
- Voor kinderen die hier moeite mee hebben, kun je het aantal prikkels reduceren door de leerling bijvoorbeeld op een plekje te zetten waar hij niet veel afleiding heeft. Door deze aanpassingen help je de leerling om het doel te behalen en succeservaringen op te doen. Wanneer dit gelukt is, kun je het doel moeilijker maken, bijvoorbeeld een langere tijd of op zijn eigen plekje in de klas. Op deze manier voelt de leerling zich competent, als het gelukt is, en wil hij het een volgende keer graag weer zo goed doen.

Doel: Ik ga op de juiste manier om met moeilijkheden en problemen (vanaf middenbouw) - Stoplicht

---

De stoplicht-methode helpt kinderen om inzicht te krijgen wanneer ze op welke manier met moeilijkheden en problemen om moeten gaan.

Wanneer je in de klas werkt met een stoplicht, is het goed om met de leerlingen niet alleen de regels te bespreken, maar ook wat ze kunnen doen wanneer ze een probleem hebben.

Bijvoorbeeld: Als het stoplicht op rood mogen de kinderen niet lopen door de klas, niet praten en geen vragen stellen aan de leerkracht. Wanneer ze iets niet begrijpen, moeten ze dit dus zelf proberen op te lossen of hun vraag bewaren tot een later moment. Dit vinden kinderen vaak moeilijk, dus geef verschillende opties om hier mee om te gaan. Laat ze bijvoorbeeld de som nogmaals lezen, het probleem opschrijven of de som overslaan.

Tip

- Door het stoplicht bewust regelmatig op rood of oranje te zetten, beperk je de mogelijkheden van de leerlingen om vragen te stellen, waarmee je ze stimuleert om eerst zelf een oplossing te bedenken. Maak de tijd niet te lang, zodat je kinderen niet frustreert.
- Laat de leerlingen na afloop bespreken hoe zij met hun moeilijkheden zijn omgegaan. Deze 'good practice' verhalen zullen andere kinderen stimuleren en zo merken ze dat zij niet de enige zijn die hier tegenaan lopen.

Doel: Ik zoek de oorzaken van succes en falen op de juiste plaats (vanaf middenbouw) - Reflecteren in logboekje

---

Wanneer je leerlingen op zoek wilt laten gaan naar de oorzaken van succes en falen, kun je ze aan het einde van de les laten reflecteren op hoe ze deze les ervaren hebben, in een eigen logboekje.

Aan dit doel kan gewerkt worden door te reflecteren aan het einde van een les, bijvoorbeeld rekenen of taal.

Laat de leerlingen in een logboekje noteren hoe ze vonden dat het ging en waar dat aan lag. Hierdoor kun je inzicht krijgen in de zaken waar een leerling zijn succes/falen aan toeschrijft. Aan zichzelf of aan iets anders; eenmalig of altijd. Wanneer een leerling verkeerde schema's heeft (bijvoorbeeld succes toeschrijft aan iets buiten zichzelf of falen toeschrijft aan iets in zichzelf waar hij niets aan kan veranderen), kun je hier met de leerling over door praten. Probeer om deze schema's aan te passen door hem op een ander inzicht te laten komen. Geef de leerling succeservaringen en vertel waar dit door komt, bijvoorbeeld in de vorm van complimenten.

Tip

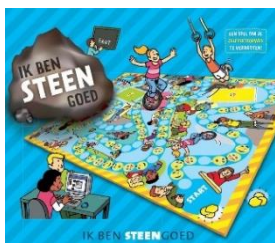
- Hierbij kan ook gebruik gemaakt worden van het schema 'Denken om te leren' van [Castelijns en Baas](#). In dit schema staan vragen die de leerling zichzelf moet stellen voor hij begint, tijdens het leren, als hij klaar is en voor

de volgende keer. Voorbeelden van deze vragen zijn: Wat is het doel? Wanneer is het goed? Is het gelukt en hoe weet ik dat? Waar kwam dat door? Hoe doe ik het de volgende keer?³

VERWIJZING NAAR SPELLEN/PRENTENBOEKEN

Bedenk: *Hoe kan ik materialen inzetten om te werken aan de leerdoelen?*

Ik ben STEENgoed bordspel – 8 t/m 12 jaar

Wat je denkt, is vaak niet echt zo. Je kunt veel meer dan je denkt. Maar hoe buig je je gedachten om? Met dit bordspel leren kinderen op speelse wijze omgaan met faalangst.

Met dit spel wordt gewerkt aan het versterken van het **zelfvertrouwen** van kinderen. Ook wordt ingegaan op hoe de leerlingen **omgaan met behaalde successen en lastige situaties**. Door de vele vragen en opdrachten ontstaat een hoge betrokkenheid.

<https://www.kwintessens.nl/bordspellen/ik-ben-steengoed-bordspel>

Groeimomenten – 6 t/m 10 jaar

Met Groeimomenten werken kinderen aan hun sociaal-emotionele vaardigheden. De opdrachtkaarten zijn ontwikkeld vanuit de verschillende talenten van kinderen.

De leerlingen krijgen de **mogelijkheid om te laten zien wat ze hebben geleerd**, door bepaalde situaties uit te beelden. Er wordt geleerd om op de juiste manier **om te gaan met moeilijkheden en problemen**. Doordat leerlingen zich **competent** voelen, zijn ze **betrokken** bij de opdrachten.

<https://www.kwintessens.nl/spelmateriaal/groeimomenten>

Vlinder & slak – 4 t/m 7 jaar

Vlinder & Slak is een vrolijk omkeer- en ontmoetboek met twee verhalen. Een prentenboek dat kinderen inspireert elkaar te begrijpen en te helpen. De beiden vrienden beleven allebei op hun eigen manier een uniek avontuur, waarin ze hun eigen grenzen tegenkomen. En dan blijken ze over talenten te beschikken waar de ander veel van kan leren.

In dit boek leren kinderen over hun eigen **talenten**, wat hun **zelfvertrouwen** kan versterken. Ook wordt geleerd **hoe ze om moeten gaan met moeilijkheden en problemen**. Dit verhaal kan dienen als voorbeeld voor leerlingen, waarin ze zich kunnen herkennen. <https://www.semmie.net/Vlinder-Slak>

ACHTERGRONDINFORMATIE

Betrokkenheid-competentie

In verschillende studies is gevonden dat leerlingen die een gevoel van competentie ervaren, meer betrokken zijn bij het onderwijsleerproces. Betrokkenheid is te herkennen aan volharding. Bij het invullen van de stellingen van Zien! observeer je als leerkracht dan ook de concentratie, belangstelling en doorzettingsvermogen. Toch is een kind pas echt betrokken wanneer hij ook ervaart dat hij competent is in het uitvoeren van de taak. Het competentiegevoel van leerlingen, ook wel zelfeffectiviteit genoemd, lijkt de meest belangrijke factor voor betrokkenheid. Als kinderen het gevoel hebben dat ze het aankunnen, verhoogt dit de betrokkenheid. Leerlingen die zich competent voelen, ervaren vertrouwen in de effectiviteit van eigen handelen. Er zijn verschillende soorten betrokkenheid. Met de Zien! Leerkrachtvragenlijst observeer je de gedragsbetrokkenheid en de leerlingvragenlijst geeft inzicht in de mate van emotionele betrokkenheid.

Gedragsbetrokkenheid	Emotionele betrokkenheid	Cognitieve betrokkenheid
Beschrijving		
Gedragsbetrokkenheid wordt gekenmerkt door het meedoen met activiteiten in de klas, zowel schoolse als sociale activiteiten. Het gedrag is observeerbaar.	Een leerling die emotioneel betrokken is, voelt zich verbonden met school en is bereid zijn werk te doen. Het gaat om de gevoelens en emoties van de leerling.	Kenmerkend voor cognitieve betrokkenheid is de inspanning die leerlingen leveren die om complexe ideeën te begrijpen en moeilijke vaardigheden onder de knie te krijgen.
Te herkennen aan...		
inzet, doorzettingsvermogen, op tijd komen, concentratie en hulp zoeken van de leerling.	positieve en negatieve reacties die leerlingen uiten over leerkrachten, klasgenoten en over school	diep nadenken over de inhoud, evalueren wat wel en niet bekend is, verschillende leerstrategieën gebruiken om inhoud eigen te maken en kritisch en creatief nadenken over de inhoud.

LEESTIP

Er is nog veel meer te lezen over dit onderwerp. Bedenk: *Waar wil je meer over te weten komen?*

Gemotiveerd leren en lesgeven: De kracht van intrinsieke motivatie – Anje Ros, Jos Castelijns, Anne-Marieke van Loon & Kris Verbeeck (2014).

Gemotiveerde leerlingen zijn betrokken en nieuwsgierig en halen vaak betere schoolresultaten dan leerlingen die niet gemotiveerd zijn. In dit boek wordt veel verdiepende informatie gegeven over de autonomie, competentie en relatie van leerkracht en leerlingen.

Een voorbeeld hiervan is dat leerlingen die van de leerkracht zowel veel structuurondersteuning als veel autonomieondersteuning ontvangen het meest gemotiveerd zijn om te leren. Leerlingen willen graag zelf keuzes maken, autonoom zijn, maar daarnaast hebben ze ook ondersteuning nodig in de vorm van structuur. Beide soorten ondersteuning moet je als leerkracht dus bieden.

Het schema 'Denken om te leren' van Castelijns en Baas (2013) is een ander waardevol onderwerp uit dit boek. Hierin wordt beschreven welke vragen een leerling voor, tijdens en na de les voor zichzelf moet beantwoorden om van de taak te leren en erop te reflecteren. Deze vragen gaan onder andere over het doel van de les, de aanpak, het resultaat en de oorzaak daarvan.

Daarnaast bevat het boek casussen uit de praktijk en vragen om leerkrachten aan te zetten tot nadenken over hun lespraktijk. Kortom, een boek waar leerkrachten mee aan de slag kunnen om hun leerlingen te blijven motiveren en aan te sluiten bij de behoeften van leerlingen.

Dit boek past bij deze handelingssuggestie over welbevinden en competentie, omdat het gaat over hoe je de leerlingen een gevoel van competentie kunt geven. En een leerling die zich competent voelt, zal ook een hoger welbevinden hebben.

BRONNEN

Toelichting bronvermelding: Voor de leesbaarheid van de handelingssuggesties is ervoor gekozen om in de suggesties zelf geen verwijzingen naar bronnen op te nemen, maar deze aan het einde van het document te plaatsen. Soms is het echter interessant om te weten waar een praktische tip vandaan komt of staan er bij de tip nog meer interessante bronnen. In dat geval is er een klein cijfertje in de tekst geplaatst zodat opgezocht kan worden waar het vandaan gehaald is.

- ¹ Laevers, F., & Heylen, L. (2013). *Een procesgerichte aanpak voor 6-tot 12-jarigen in het basisonderwijs*. Scherpenheuvel-Zichem, België: CEGO Publishers.
- ² Laevers, F., Jackers, I., Menu, E., & Moons, J. (2014). *Ervaringsgericht werken met kleuters in het basisonderwijs*. Averbode, België: CEGO.
- ³ Ros, A., Castelijns, J., Loon, A.M. van, & Verbeeck, K. (2014). *Gemotiveerd leren en lesgeven: De kracht van intrinsieke motivatie*. Bussum: Coutinho.
- ⁴ Stücker, U. (2003). *Concentreer en leer 2: Beter leren en concentreren voor kinderen van 9 tot 11 jaar*. Zuidhorn: Schoolsupport BV. ⁵ Luteijn, E. (2013). *Zeg nee! Gedrag in goede banen leiden door het versterken van executieve functies*. Huizen: Pica.
- ⁸ Oers, B. van & Janssen-Vos, F. (1995). *Visies op onderwijs aan jonge kinderen*. Assen: Van Gorcum.
- Broer, N.A., Haverhals, B., & Bruin, H. L. de (2012). *Verantwoording pedagogisch expertsysteem Zien! Voor het primair onderwijs!* Gouda: Driestar educatief.
- Hoogeveen, P. & Winkels, J. (2006). *Het didactische werkvormenboek: Variatie en differentiatie in de praktijk*. Assen: Van Gorcum.
- Laevers, F. [Onderwijs Maak Je Samen]. (2014, 11 juli). *Ferre Laevers benoemt de zeven betrokkenheidsverhogende factoren* [YouTube]. Geraadpleegd van <https://www.youtube.com/watch?v=dOgxU170YGI>

Illustraties zijn gemaakt door Lizanne Both en met haar toestemming opgenomen.

Betrokkenheid

Relatie met andere kinderen

INHOUD

Toelichting bij deze handelingsuggestie	1
Stellingen uit de leerkracht- en leerlingvragenlijst.....	2
Aanpak	2
Leerdoelen.....	2
Pedagogische interventies.....	3
Randvoorwaarden.....	4
Suggesties voor aanpak.....	4
Verwijzing naar spellen/prentenboeken	7
Achtergrondinformatie	8
Leestips.....	9
Bronnen.....	9

Door te klikken op een regel in de inhoudsopgave, ga je direct naar de bijbehorende tekst;
Als je in de tekst klikt op een blauw pijltje ga je terug naar de inhoudsopgave.

TOELICHTING BIJ DEZE HANDELINGSSUGGESTIE

Onder **betrokkenheid** wordt het volgende verstaan:
Betrokkenheid is een houding of toestand die verbondenheid uitdrukt met een activiteit of taak waarmee het kind bezig is.

Onder **relatie met andere kinderen** wordt het volgende verstaan: het ervaren van een positieve relatie met andere kinderen.

STELLINGEN UIT DE LEERKRACHT- EN LEERLINGVRAGENLIJST

Leerkrachtvragenlijst

Betrokkenheid groep 1-4

1. Heeft plezier in wat het doet.
2. Gaat een tijdlang geconcentreerd op in de activiteit.
3. Toont belangstelling voor het activiteitenaanbod.
4. Toont doorzettingsvermogen.

Betrokkenheid groep 5-8

1. Heeft plezier in het schoolwerk (kernvakken).
2. Gaat geconcentreerd op in het werk op school (kernvakken).
3. Toont belangstelling voor kernvakken.
4. Toont doorzettingsvermogen bij de kernvakken.

Leerlingvragenlijst

Betrokkenheid

1. Als mijn juf of meester iets uitlegt, let ik op.
2. Als ik met mijn werk bezig ben, houd ik mijn aandacht erbij.
3. Als ik een opdracht moet doen, werk ik een tijd lang achter elkaar door.
4. Als me iets niet gelijk lukt, blijf ik het proberen.
5. Ik vind dat ik moeilijke dingen goed aanpak.
6. Mij lukt het om moeilijke dingen goed te doen.
7. De dingen die ik doe op school, kan ik ook.
8. Ik vind dat ik goed ben in wat ik doe.

Relatie met andere kinderen

1. Ik doe dingen samen met andere kinderen.
2. Ik heb vriendjes en vriendinnetjes.
3. Ik voel dat andere kinderen mij aardig vinden.
4. Ik vind dat ik genoeg vriendjes en vriendinnetjes heb.

AANPAK

LEERDOELEN

Bedenk vooraf: *Welk doel/welke doelen wil ik bereiken door te handelen?*

Preventief en curatief

Deze handelingssuggestie kun je gebruiken om de behoefte aan een positieve relatie met andere kinderen van de leerling te ondersteunen en daarmee de betrokkenheid te verhogen. Hier kun je zowel preventief als curatief mee aan de slag. Ga je preventief aan de slag kijk dan welk doel voor jouw klas het meest waardevol is. Je kunt ook curatief met de doelen aan de slag als je hebt gemerkt dat de betrokkenheid bij (een deel van) je groep onder druk staat. De aanpak is vooral op de groep gericht, maar je kunt er met aanpassingen ook met individuele leerlingen of groepjes leerlingen mee aan de slag.

Betrokkenheid – relatie met andere kinderen	
Alle leeftijden:	✓ Ik voel me veilig in de klas en op school
Vanaf onderbouw basisschool:	✓ Ik ervaar dat ik erbij hoor

Door te klikken op een doel, ga je direct naar de aanpak die daarbij aansluit.

Aanpak

Denk eerst na over de volgende punten en baseer je aanpak op de antwoorden.

- Zie je het gedrag al wel in uitnodigende situaties? Oefen dan in niet-uitnodigende situaties. Zie je het gedrag nog vrijwel niet? Oefen dan in eerste instantie zoveel mogelijk in uitnodigende situaties.
- Denk bij je aanpak ook na over verschillen tussen jongens en meisjes. Jongens zijn meer lichamelijk ingesteld en meisjes meer verbaal. Jongens uiten hun emoties meer fysiek (duwen, stoeien). Ze hebben letterlijk en figuurlijk behoefte aan ruimte.

PEDAGOGISCHE INTERVENTIES

Bedenk bij bovenstaande doelen: *Wat vraagt dit van mij als leerkracht?*

Er zijn vijf pedagogische vaardigheden die je als leerkracht kunt inzetten om problemen te voorkomen en aan te pakken. Dit zijn:

- **Leiding geven en grenzen stellen**
  - Monitoring: balanceren tussen ruimte nemen en ruimte geven
  - Positieve betrokkenheid tonen
  - Positieve bekrachtiging geven
  - Leren problemen oplossen

Leiding geven en grenzen stellen: Om ervoor te zorgen dat leerlingen zich veilig voelen in de klas en ervaren dat zij erbij horen, is een positief klassenklimaat van groot belang. Een positief klassenklimaat wordt bevorderd door het klassenmanagement. Leiding geven en grenzen stellen of het werken met regels en procedures is onderdeel van effectief klassenmanagement. Als er door middel van regels en afspraken duidelijkheid is over lesprocedures, vragen stellen en algemene gedragsregels, creëer je een klimaat waarin de leerling betrokkenheid durft te tonen. Uit onderzoek is gebleken dat de kwaliteit van je interactie met de leerling invloed heeft op het gedrag van leerlingen onderling, met name hun sociale competentie. Leerlingen die een hoge mate van klassenorganisatie ervaren, waar leerkrachten gedrag, tijd en aandacht effectief managen, laten positief gedrag zien ten opzichte van hun leeftijdgenoten. Ook kun je als leerkracht de relatie tussen leerlingen onderling beïnvloeden door samen regels op te stellen en het gesprek daarover mogelijk te maken (zie aanpak handelingssuggestie welbevinden-relatie met andere kinderen). Het opstellen van een contract geeft leerlingen inzicht in het gevoel van anderen en

heeft als doel medeverantwoordelijkheid te geven aan leerlingen voor het naleven van de klassenregels.

RANDVOORWAARDEN

Bedenk: *Welke zaken moeten op orde zijn, voordat ik aan een doel kan werken?*

- Zorg dat het klassenmanagement op orde is: kies een klasindeling die past bij de werkvormen die je toepast en die aansluit bij de vaardigheden van de leerlingen. Zorg voor duidelijke regels en hanteer ze consequent. Zorg voor activiteiten die uitdagen/in de zone van naaste ontwikkeling zitten en tegelijk ook haalbaar zijn.
- Bij de keuze voor een handelingssuggestie kies je voor 1 van de psychologische basisbehoeften, autonomie, competentie, relatie met de leerkracht of relatie met andere kinderen. Het is echter belangrijk dat de overige basisbehoeften niet vergeten worden! Als één van de drie behoeften een tijd niet wordt vervuld is het gevolg waarschijnlijk dat de andere twee behoeften ook onvervuld raken, waarvan een verminderd welbevinden het gevolg is.

SUGGESTIES VOOR AANPAK

Bedenk bij het kiezen van een suggestie: *Welke aanpak past bij het doel dat ik gekozen heb?*

De activiteiten zijn vaak klassikaal, maar kunnen individueel gemaakt worden door als leerkracht die ene leerling in de gaten te houden en extra te stimuleren. Denk bij elke activiteit na over wat deze van jou vraagt wat betreft pedagogische interventies. Daarnaast past een doel niet uitsluitend bij betrokkenheid, maar kan het ook goed ingezet worden voor welbevinden.

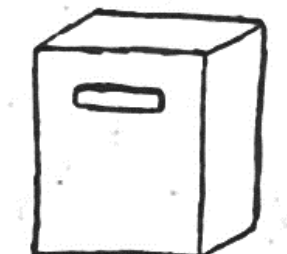

Doel: Ik voel me veilig in de klas en op school (vanaf onderbouw) – Brievenbus

---

Een brievenbus in de klas, met daarin briefjes van ervaringen van leerlingen, geeft de gelegenheid om fijne en minder fijne dingen met elkaar te bespreken.

Zet in de klas een 'brievenbus' neer, waar kinderen briefjes/tekeningen in mogen doen over dingen die ze erg leuk of juist niet fijn vinden. Leeg deze elke week, bijvoorbeeld op vrijdag, lees/bekijk ze met elkaar en praat erover. Naar aanleiding van dit gesprek kunnen er nieuwe plannen of afspraken gemaakt worden.¹ Het in alle openheid bespreken van zulke onderwerpen en het maken van regels en afspraken draagt bij aan een veilig klassenklimaat. Door de kinderen anoniem briefjes in de brievenbus te laten doen, is de drempel lager voor ze om bepaalde situaties bespreekbaar te maken.

Doel: Ik ervaar dat ik erbij hoor (vanaf onderbouw) - Nadruk op positief gedrag

---

Door de nadruk te leggen op positief gedrag en dat te belonen, ontstaat een veilig positief klassenklimaat, waarin de onderlinge relaties goed zijn.

De "Good behavior Game" (in Nederland: Taakspel*) is bewezen effectief in het toenemen van acceptatie onder leerlingen en de betrokkenheid. Het draagt ook bij aan een positief klassenklimaat, omdat onrustig en storend gedrag afneemt. Er zijn verschillende varianten, maar hieronder volgen enkele basisregels. Deze tips kunnen geïntegreerd worden in alle lessen!

1. Verdeel de leerlingen in groepen van vier tot zes kinderen en moedig de leerlingen aan om hun groep een naam te geven.
2. Leg het spel en de regels uit en bedenk samen een beloning voor als de groep zich aan de regels houdt. Dit kan heel eenvoudig, bijvoorbeeld 5 minuten tekenen, voorgelezen worden of een spelletje doen. Moedig de leerlingen aan om elkaar te helpen zich aan de regels te houden.
3. Geef aan hoe lang het spel duurt. Doe het niet de hele schooldag, zeker niet in het begin, en las ook pauzes in.
4. Elke groep begint met hetzelfde aantal punten. Maak duidelijk dat wanneer een leerling een regel overtreedt hij/zij punten verliest voor de eigen groep. Wanneer de groep aan het einde van het spel voldoende punten overhoudt, mag het meedoen aan de beloning die vooraf is afgesproken.
5. Bekrachtig positief gedrag tijdens het spel, zodat leerlingen die zich niet aan de regels houden geactiveerd worden om dit wel te doen. Je kunt er voor kiezen om de groep punten te geven bij positief gedrag.

Taakspel is ontwikkeld door de CED groep en gebaseerd op de Amerikaanse Good Behavior Game. Zie voor meer informatie:

<http://www.taakspel.nl/taakspelvarianten/taakspel-in-de-klas.aspx>

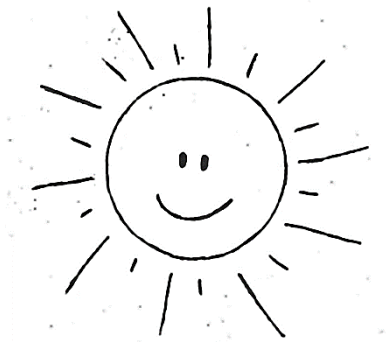
* Taakspel zal vooral extrinsieke motivatie bevorderen, leerlingen zullen meer gemotiveerd worden door het winnen dan door echt achter hun keuze staan. Gebruik het vooral als je verandering van gedrag wilt bewerkstelligen, bijvoorbeeld wanneer de betrokkenheid onder druk staat door rumoer in de klas. Taakspel kan op termijn wel zorgen voor intrinsieke motivatie. Leerlingen kunnen gaan ervaren dat ze beter kunnen werken, omdat Taakspel bevordert dat het rustig is in de klas. Het nagesprek met de klas is dan ook heel belangrijk hierbij.

Doel: Ik ervaar dat ik erbij hoor (vanaf onderbouw) – Leerling van de week

Door elke week een leerling centraal te stellen over wie positieve dingen bedacht worden, ervaren de leerlingen dat iedereen bij de klas hoort.

Stel elke week een leerling centraal, over wie de klasgenoten positieve dingen bedenken. Aan het einde van de week ontvangt deze leerling van iedere leerling een compliment over wat de leerling graag doet, waar hij goed in is of andere positieve eigenschappen. Dit kan mondeling (bij jongere kinderen) of schriftelijk (bij oudere kinderen, evt. gekoppeld aan een les tekenen/handvaardigheid om er iets creatiefs van te maken), bijvoorbeeld in de vorm van een zon, waarbij de complimenten op de stralen geschreven worden.

Wanneer de leerling zoveel mooie dingen hoort, bloeit hij helemaal op en merkt hij dat hij echt gewaardeerd wordt. Eventueel kan er nog een foto van een door de leerling uitgekozen compliment gemaakt worden. Op deze manier blijft er ook nog een zichtbare herinnering over, die de leerling in de klas of thuis kan bewaren.¹

Tip

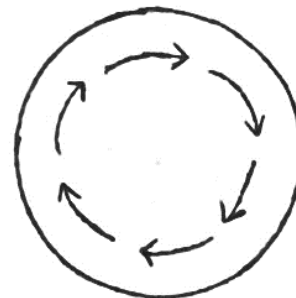
- Als variant kun je aan het begin van het schooljaar een zon maken met de hele groep. Schrijf op het rondje in het midden de naam van de klas, of iets als 'wij horen erbij' en laat alle kinderen hun naam op een zonnestraal plakken. Hang deze op een centrale plek in de klas op, zodat de kinderen dit goed kunnen zien en benoem het regelmatig.
- Wanneer de leerlingen het lastig vinden om complimenten te bedenken over hun klasgenoot, geef ze dan een 'spiekbriefje' waar complimenten op staan en waar ze uit kunnen kiezen.

Doel: Ik ervaar dat ik erbij hoor (vanaf onderbouw) – Binnen- en buitenkring vanaf middenbouw

Door de leerlingen telkens met een andere leerling over het antwoord op de gestelde vraag te laten praten, wordt hun betrokkenheid verhoogd en hebben ze het gevoel dat hun mening/ervaring er ook toe doet.

De leerlingen vormen twee kringen, een binnen- en een buitenkring. Zorg voor evenveel leerlingen in de binnen- als buitenkring, zodat ze allemaal tegenover een andere leerling komen te staan.

De leerkracht geeft een stelling of onderwerp waar het gesprek over kan gaan. Na een kort gesprek draait één van de kringen een aantal plaatsen door, waardoor de kinderen een nieuwe gesprekspartner krijgen. Op deze manier kunnen er veel antwoorden/standpunten uitgewisseld worden en hebben alle leerlingen input in het gesprek, wat de betrokkenheid verhoogt. Hierdoor krijgen leerlingen ook het gevoel dat ze erbij horen en dat hun mening/ervaring ertoe doet.

Tip

- Deze werkvorm kun je in veel verschillende lessen verwerken, waarbij leerlingen samen praten over de mogelijke antwoorden op een vraag. Om deze vorm effectief te laten worden, kun je het best voor een vraag kiezen waarop meerdere antwoorden mogelijk zijn.

VERWIJZING NAAR SPELLEN/PRENTENBOEKEN

Bedenk: *Hoe kan ik materialen inzetten om te werken aan de leerdoelen?*

Coöperatieve cijfertoren – vanaf 4 jaar

Door samen te werken bouwen de spelers een cijfertoren. Samen de blokken optillen en dan verplaatsen! Dat vraagt om communicatie, want niet iedereen ziet hetzelfde. De een ziet cijfers, terwijl ze aan de andere kant van de kring alleen stippen zien of alleen kleuren.

Tijdens het spelen van dit spel krijgen de leerlingen het **gevoel dat ze erbij horen**, omdat ieders inbreng nodig is om de opdracht te voltooien. Hierdoor wordt de **relatie tussen de leerlingen** versterkt, waardoor ze meer **betrokken** op elkaar raken.

<https://www.earthgames.nl/webshop/producten/samenwerken/cijfertoren.html>

Doos vol gevoelens – 3 t/m 6 jaar

Een doos vol gevoelens is ontworpen om de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen te ondersteunen en is opgebouwd rond de vier basisgevoelens: blij, bang, boos, verdrietig. Op een speelse manier leren kinderen gevoelens (h)erkennen, begrijpen en uiten.

Dit spel geeft de gelegenheid om met elkaar te praten over gevoelens en deze te koppelen aan de ervaringen van leerlingen. Hierdoor ontstaat er een **hoge betrokkenheid** van de leerlingen. Ook worden gevoelens beter bespreekbaar gemaakt in de klas, waardoor een **veilig klimaat** ontstaat.

<https://www.specials4schools.com/nl/assortiment-s4s/sociaal-emotioneel/emoties/een-does-vol-gevoelens/>

Vos en haas – de club van wij – 6 t/m 8 jaar

Pluim sticht een dameskransje! Haas mag erbij. En Ping Wing ook. Ze eten cake en praten over damesdingen. Vos wil ook cake. Maar hij mag niet bij het kransje. Want hij is geen dame. En Uil ook niet. 'Dan stichten we zelf wel een kransje', zegt Uil. 'Een herenkransje. En dan eten we de hele tijd cake!'. Het is een prima idee van Uil. Maar wie mag erbij? En wie wil erbij?

De leerlingen krijgen een kijkje in een verhaal, waar dieren buitengesloten worden. Ze leren over **veiligheid** en **erbij horen**. Een voorbeeldverhaal van hoe het niet moet, wat aanleiding geeft tot gesprek over **relaties** in de klas.

<https://www.lannoo.be/nl/ik-leer-lezen-met-vos-en-haas-ik-lees-als-vos-de-club-van-wij>

ACHTERGRONDINFORMATIE

Betrokkenheid-relatie met andere kinderen

Gedragsbetrokkenheid hangt positief samen met de acceptatie van leeftijdsgenoten. Wanneer kinderen het gevoel hebben ergens bij te horen, zich verbonden voelen met andere leerlingen heeft dit een positief effect op de betrokkenheid. Het is bekend dat de betrokkenheid afneemt in de bovenbouw van de basisschool. Kinderen die echter meer acceptatie ervaren van leeftijdsgenoten, laten de afname van betrokkenheid minder zien. Een ander onderzoek laat zien dat kinderen die voortdurend worden afgewezen door leeftijdsgenoten, geen of weinig groei laten zien in betrokkenheid in vergelijking met klasgenoten die wel worden geaccepteerd. Kinderen die niet te maken hebben met afwijzingen door leeftijdsgenoten, laten juist een positieve groei in betrokkenheid zien.

Vanaf groep 8 kan het juist zo zijn dat kinderen die populairder worden gevonden door klasgenoten, minder betrokkenheid laten zien. Een verklaring hiervoor is dat betrokken gedrag, zoals opletten in de klas en huiswerk niet als "stoer" wordt gezien, wat het verwerven van status binnen een peergroep moeilijk maakt.

LEESTIPS

Er is nog veel meer te lezen over dit onderwerp. Bedenk: *Waar wil je meer over te weten komen?*

Een procesgerichte aanpak voor 6-tot 12-jarigen in het basisonderwijs – Ferre Laevers & Ludo Heylen (2013).

In dit boek worden verschillende aspecten beschreven die van invloed zijn op de betrokkenheid en het welbevinden van leerlingen. Voorbeelden van deze aspecten zijn samenwerken, coöperatief leren en werken aan een positief klassenklimaat. De theorie achter deze concepten wordt beschreven, maar ook worden er praktische tips gegeven die je als leerkracht kunt inzetten in je lespraktijk. Een echte aanrader dus voor leerkrachten die meer willen weten over welbevinden en betrokkenheid bij leerlingen.

Dit boek past bij deze handelingssuggestie over betrokkenheid en relatie met andere kinderen, omdat coöperatief leren, samenwerken en een positief klassenklimaat belangrijke punten zijn die in dit boek besproken worden. Door met de tips aan de slag te gaan, kun je werken aan een hogere betrokkenheid van je leerlingen.

BRONNEN

Toelichting bronvermelding: Voor de leesbaarheid van de handelingssuggesties is ervoor gekozen om in de suggesties zelf geen verwijzingen naar bronnen op te nemen, maar deze aan het einde van het document te plaatsen. Soms is het echter interessant om te weten waar een praktische tip vandaan komt of staan er bij de tip nog meer interessante bronnen. In dat geval is er een klein cijfertje in de tekst geplaatst zodat opgezocht kan worden waar het vandaan gehaald is.

¹ Laevers, F., & Heylen, L. (2013). *Een procesgerichte aanpak voor 6-tot 12-jarigen in het basisonderwijs*. Scherpenheuvel-Zichem, België: CEGO Publishers.

² Laevers, F., Jackers, I., Menu, E., & Moons, J. (2014). *Ervaringsgericht werken met kleuters in het basisonderwijs*. Averbode, België: CEGO.

- Broer, N.A., Haverhals, B., & Bruin, H. L. de (2012). *Verantwoording pedagogisch expertsysteem Zien! Voor het primair onderwijs!* Gouda: Driestar educatief.
- Evelein, F., Korthagen, F., & Brekelmans, M. (2008). Psychologische basisbehoeften van docenten in opleiding. Leraar worden: een proces op de grens van persoonlijke en professionele groei. *Tijdschrift voor lerarenopleiders*, 29(3), 32-39.
- Kagan, S., & Kagan, M. (2000). *Meervoudige Intelligentie: Het complete MI boek*. Middelburg: RPCZ.
- Ladd, G. W., Herald-Brown, S. L., & Reiser, M. (2008). Does chronic classroom peer rejection predict the development of children's classroom participation during the grade school years? *Child Development*, 79(4), 1001-1015. doi: 10.1111/j.1467-8624.2008.01172.x
- Laet, S. de, Colpin, H., Vervoort, E., Doumen, S., Van Leeuwen, K., Goossens, L., & Verschueren, K (2015). Developmental trajectories of children's behavioral engagement in late elementary school: Both teachers and peers matter. *Developmental Psychology*, 51(9), 1292-1306. doi:10.1037/a0039478
- Osterman, K. F. (2000). Students' need for belonging in the school community. *Review of Educational Research*, 70(3), 323-367. doi: 10.3102/00346543070003323
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55(1), 68-78. doi: 10.1037/0003-066X.55.1.68
- Witvliet, M., Lier, P.A.C. van, Cuijpers, P., & Koot, H.M. (2009). Testing links between childhood positive peer relations and externalizing outcomes through a randomized controlled intervention study. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 77(5), 905-915.

Illustraties zijn gemaakt door Lizanne Both en met haar toestemming opgenomen.

Betrokkenheid

Relatie met de leerkracht

INHOUD

Toelichting bij deze handelingsuggestie	1
Stellingen uit de leerkracht- en leerlingvragenlijst.....	2
Aanpak	2
Leerdoelen.....	2
Pedagogische interventies.....	3
Randvoorwaarden.....	4
Suggesties voor aanpak.....	4
Verwijzing naar spellen/prentenboeken	6
Achtergrondinformatie	7
Leestips.....	8
Bronnen.....	8

Door te klikken op een regel in de inhoudsopgave, ga je direct naar de bijbehorende tekst;
Als je in de tekst klikt op een blauw pijltje ga je terug naar de inhoudsopgave.

TOELICHTING BIJ DEZE HANDELINGSSUGGESTIE

Onder **betrokkenheid** wordt het volgende verstaan:
Betrokkenheid is een houding of toestand die verbondenheid uitdrukt met een activiteit of taak waarmee het kind bezig is.

Onder **relatie met de leerkracht** wordt het volgende verstaan: De leerling voelt zich geaccepteerd en gesteund door de leerkracht en voelt zich veilig bij hem/haar.

STELLINGEN UIT DE LEERKRACHT- EN LEERLINGVRAGENLIJST

Leerkrachtvragenlijst

Betrokkenheid groep 1-4

1. Heeft plezier in wat het doet.
2. Gaat een tijdlang geconcentreerd op in de activiteit.
3. Toont belangstelling voor het activiteitenaanbod.
4. Toont doorzettingsvermogen.

Betrokkenheid groep 5-8

1. Heeft plezier in het schoolwerk (kernvakken).
2. Gaat geconcentreerd op in het werk op school (kernvakken).
3. Toont belangstelling voor kernvakken.
4. Toont doorzettingsvermogen bij de kernvakken.

Leerlingvragenlijst

Betrokkenheid

1. Als mijn juf of meester iets uitlegt, let ik op.
2. Als ik met mijn werk bezig ben, houd ik mijn aandacht erbij.
3. Als ik een opdracht moet doen, werk ik een tijd lang achter elkaar door.
4. Als me iets niet gelijk lukt, blijf ik het proberen.
5. Ik vind dat ik moeilijke dingen goed aanpak.
6. Mij lukt het om moeilijke dingen goed te doen.
7. De dingen die ik doe op school, kan ik ook.
8. Ik vind dat ik goed ben in wat ik doe.

Relatie met de leerkracht

9. Ik heb goed contact met mijn juf of meester.
10. Mijn juf of meester snapt wat ik leuk vind en wat ik moeilijk vind.
11. Ik ben blij dat ik bij mijn juf of meester in de klas zit.
12. Ik voel me fijn bij mijn juf of meester.

AANPAK

LEERDOELEN

Bedenk vooraf: *Welk doel/welke doelen wil ik bereiken door te handelen?*

Preventief en curatief

Deze handelingssuggestie kun je gebruiken om de behoefte aan een positieve relatie met de leerkracht van de leerling te ondersteunen en daarmee de betrokkenheid te verhogen. Hier kun je zowel preventief als curatief mee aan de slag. Ga je preventief aan de slag kijk dan welk doel voor jouw klas het meest waardevol is. Je kunt ook curatief met de doelen aan de slag als je hebt gemerkt dat de betrokkenheid bij (een deel van) je groep onder druk staat. De aanpak is vooral op de groep gericht, maar je kunt er met aanpassingen ook met individuele leerlingen of groepjes leerlingen mee aan de slag.

Betrokkenheid – relatie met de leerkracht

Alle leeftijden:

- ✓ [Ik voel me veilig in de klas en op school](#)
- ✓ [Ik voel me geaccepteerd en gesteund](#)

Aanpak

Denk eerst na over de volgende punten en baseer je aanpak op de antwoorden.

- Zie je het gedrag al wel in uitnodigende situaties? Oefen dan in niet-uitnodigende situaties. Zie je het gedrag nog vrijwel niet? Oefen dan in eerste instantie zoveel mogelijk in uitnodigende situaties.
- Denk bij je aanpak ook na over verschillen tussen jongens en meisjes. Jongens zijn meer lichamelijk ingesteld en meisjes meer verbaal. Jongens uiten hun emoties meer fysiek (duwen, stoeien). Ze hebben letterlijk en figuurlijk behoefte aan ruimte.

PEDAGOGISCHE INTERVENTIES

Bedenk bij bovenstaande doelen: *Wat vraagt dit van mij als leerkracht?*

Er zijn vijf pedagogische vaardigheden die je als leerkracht kunt inzetten om problemen te voorkomen en aan te pakken. Dit zijn:

- Leiding geven en grenzen stellen
- Monitoring: balanceren tussen ruimte nemen en ruimte geven
- Positieve betrokkenheid tonen
- **Positieve bekrachtiging geven**
- Leren problemen oplossen

Positieve bekrachtiging: Kenmerkend voor positieve bekrachtiging is dat je leerlingen laat weten dat de dingen goed verlopen, zorgt voor opbouwend commentaar en bemoedigend of stimulerend commentaar. Dit draagt bij aan het gevoel van steun en acceptatie van de leerkracht. Als dit laatste ontbreekt heeft dit een negatief effect op de pedagogische relatie en de motivatie van leerlingen. Het geven van feedback is daarom van belang voor het ontwikkelen van een positieve leerkracht-leerlingrelatie. Hieronder worden een aantal aanwijzingen gegeven die belangrijk zijn bij het bekrachtigen van positief gedrag.

- **Concreet benoemen:** Benoem concreet welk gedrag je bij het kind ziet. Effectiever is "Goed dat je bij iedere som erbij gezet hebt hoe jij dat berekend hebt!" dan een meer algemene opmerking als "Goed gedaan!"
- **Direct:** Belangrijk is dat positieve bekrachtiging zo snel mogelijk volgt op het gedrag, dat is effectiever dan wanneer je er meer tijd overheen laat gaan.

- **Nadruk op veranderlijke eigenschappen:** Bij het bekrachtigen van positief gedrag leg je het accent op veranderlijke eigenschappen, zoals inspanning die geleverd is of voorbereiding aan een taak. Dit bevordert de groei van een groei-mindset, leerlingen raken er dan van overtuigd dat zij er iets aan kunnen doen om een bepaalde prestatie neer te zetten.

RANDVOORWAARDEN

Bedenk: *Welke zaken moeten op orde zijn, voordat ik aan een doel kan werken?*

- Zorg dat het klassenmanagement op orde is: kies een klasindeling die past bij de werkvormen die je toepast en die aansluit bij de vaardigheden van de leerlingen. Zorg voor duidelijke regels en hanteer ze consequent. Zorg voor activiteiten die uitdagen/in de zone van naaste ontwikkeling zitten en tegelijk ook haalbaar zijn.
- Bij de keuze voor een handelingsuggestie kies je voor 1 van de psychologische basisbehoeften, autonomie, competentie, relatie met de leerkracht of relatie met andere kinderen. Het is echter belangrijk dat de overige basisbehoeften niet vergeten worden! Als één van de drie behoeften een tijd niet wordt vervuld is het gevolg waarschijnlijk dat de andere twee behoeften ook onvervuld raken, waarvan een verminderd welbevinden het gevolg is.

SUGGESTIES VOOR AANPAK

Bedenk bij het kiezen van een suggestie: *Welke aanpak past bij het doel dat ik gekozen heb?*

De aanpak hoeft niet uitsluitend voor betrokkenheid gebruikt te worden, maar kan ook voor welbevinden worden ingezet.

Doel: Ik voel me veilig in de klas en op school (alle leeftijden) – Gouden bekrachtigers

Het inzetten van positieve bekrachtigers helpt om de leerlingen gewenst gedrag vaker te laten vertonen. Dit zorgt voor een positief klassenklimaat.

Gouden bekrachtigers zijn dingen die een kind graag wil hebben, zoals aandacht, een goedkeurende blik, een lach, een snoepje of een plaatje.⁶ Kinderen hebben er veel voor over om deze dingen te verkrijgen. Wanneer je positief gedrag ziet en je beloont dit, dan zullen de leerlingen dit gedrag vaker vertonen.

Om zich veilig te kunnen voelen in de klas en op school, is het van belang dat er sprake is van veel positief gedrag en weinig negatief gedrag. Het negatieve gedrag moet voorkomen of snel afgekapt worden. Wanneer je het negatieve gedrag door laat gaan, kunnen kinderen zich onveilig gaan voelen, doordat ze denken dat de leerkracht er niets tegen kan doen.

Naast gouden bekrachtigers zijn er ook zwarte (of negatieve) bekrachtigers.⁶ Dat zijn dingen die een kind liever niet wil hebben, maar wil vermijden. Voorbeelden hiervan zijn het optrekken van een ooglid, een boze blik of straf. Er wordt geadviseerd om vooral te werken met gouden (positieve) bekrachtigers om het positieve gedrag wat je wilt zien te versterken.⁶

Tip:

- Let erop dat je op het juiste moment de bekrachtigers inzet. Dus niet te laat (als het gedrag al weer weg is), maar ook niet te vroeg.⁶
- Voorbeeld: "Wat fijn dat je zo goed mee doet" in plaats van "Wat fijn dat je net zo goed mee deed". Bij het tweede voorbeeld ben je te laat met je compliment.
- Breng positieve feedback zo dat duidelijk is waar die precies op gericht is en de ontvanger er zo veel mogelijk baat bij heeft. Bijvoorbeeld: "Goede zinsopbouw en goed dat je 'duurzame energie' gebruikt."
- Bij het verbeteren van een zin waarin het goede antwoord werd gegeven: "Goed zo, en nu nog een keer in een vloeiende zin."
- Vermijd sarcasme, bijvoorbeeld: "O, je kunt nu tóch wel het juiste woord gebruiken..."
- Vermijd het geven van kritiek op een geïrriteerde toon, bijvoorbeeld: "Gebruik nou toch eens het juiste woord!"

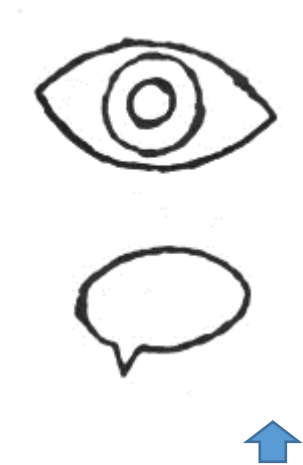
Let er verder op dat je leerlingen niet complimenteert voor hun eigenschappen maar voor hun gedrag, bijvoorbeeld als ze bij een opdracht net zo lang oefenen totdat ze het begrijpen of kunnen, zeg dan niet: "Je bent slim", maar prijs hen voor het feit dat ze verbeteringen hebben aangebracht en zo hun opdrachten beter gemaakt hebben. Bedenk ook of je een compliment individueel geeft of in het openbaar. Dat laatste kan nuttig zijn voor de rest van de klas, o.a. als aanmoediging voor de anderen om beter te werken; het apart nemen van een leerling om hem of haar te complimenteren kan een grote indruk op hem of haar maken. Het is aan te raden deze beide vormen afwisselend te gebruiken.

Doel: Ik voel me geaccepteerd en gesteund (alle leeftijden) – Aandacht voor iedere leerling

Wanneer leerlingen merken dat hun leerkracht aandacht voor hen heeft, zullen ze zich geaccepteerd en gesteund voelen.

Verwelkom alle leerlingen bij binnenkomst aan het begin van de dag persoonlijk, door hun naam te noemen. Probeer ook regelmatig iets persoonlijks eraan toe te voegen, door aan te haken bij een gebeurtenis die je hebt opgevangen.⁷ Dit kun je ook toepassen op andere momenten van de dag, bijvoorbeeld na een pauze of wanneer je langsloopt om de schriften op te halen of uit te delen. Probeer deze momenten actief aan te grijpen om individueel contact te maken met kinderen, al is het maar een knipoog of glimlach.

VERWIJZING NAAR SPELLEN/PRENTENBOEKEN

Bedenk: Hoe kan ik materialen inzetten om te werken aan de leerdoelen?

Buitenspeelkaarten – vanaf 4 jaar

De buitenspeelkaarten zijn ontwikkeld om kinderen inspiratie te bieden op het speellein, maar vormen daarnaast ook een aanleiding om de organisatie van het buitenspelen eens onder de loep te nemen.

Door met de leerlingen in gesprek te gaan over het buiten spelen, wat je kunt doen en hoe je met elkaar omgaat, kan gewerkt worden aan het gevoel van **veiligheid**. De leerkracht kan de leerlingen **steunen** door bijvoorbeeld regels te stellen, in overleg met de leerlingen.

<https://shop.onderwijsmaakjesamen.nl/buitenspeelkaarten.html>

Wijzer in executieve functies groep 1-4 – 4 t/m 8 jaar

Met de wijzer train je de executieve functies van kinderen, zodat hun gedrag verbetert, niet alleen in de les, maar ook daarbuiten. Het is een praktisch en preventief hulpmiddel voor het basisonderwijs, waarmee je alle leerlingen actief laat oefenen met de zeven executieve functies. De wijzer bevat laagdrempelige spelletjes, die je snel kunt inzetten.

Wanneer je dit spel inzet, kun je bouwen aan de **relatie tussen jou en de leerlingen**. Bij een verbetering in hun gedrag, loopt de communicatie soepeler en voelen leerlingen zich **veilig**.

<https://www.uitgeverijpica.nl/titels/nieuw/wijzer-in-executieve-functies-groep-1-t-m-4-pica>

Wijzer in executieve functies groep 5-8 – 8 t/m 12 jaar

Met de wijzer train je de executieve functies van kinderen, zodat hun gedrag verbetert, niet alleen in de les, maar ook daarbuiten. Het is een praktisch en preventief hulpmiddel voor het basisonderwijs, waarmee je alle leerlingen actief laat oefenen met de zeven executieve functies. De wijzer bevat laagdrempelige spelletjes, die je snel kunt inzetten.

Wanneer je dit spel inzet, kun je bouwen aan de **relatie tussen jou en de leerlingen**. Bij een verbetering in hun gedrag, loopt de communicatie soepeler en voelen leerlingen zich **veilig**.

<https://www.uitgeverijpica.nl/titels/verwacht/wijzer-in-executieve-functies-groep-5-t-m-8-pica>

ACHTERGRONDINFORMATIE

Betrokkenheid-relatie met de leerkracht

Betrokkenheid is een belangrijke voorwaarde om je te kunnen ontwikkelen. Wanneer een kind onvoldoende betrokken is op de activiteiten in de klas, vraagt het van jou als leerkracht steun om zich competent en gemotiveerd te voelen. Een positieve relatie tussen de leerkracht en de leerling lijkt te bevorderen dat leerlingen schoolse activiteiten interessant en leuk vinden en dat ze zich blij en op hun gemak voelen in de klas. In onderzoek wordt vaak onderscheid gemaakt tussen positieve en negatieve aspecten van de leerkracht-leerlingrelatie. Een positieve relatie kenmerkt zich door warmte, nabijheid, emotionele ondersteuning en vertrouwen. Voorbeelden van negatieve aspecten van de leerkracht-leerlingen relatie zijn conflict, afwijzing, en verbaal geweld. Hoe meer steun leerlingen van leerkrachten ervaren, hoe meer betrokkenheid zij laten zien. Maar je kunt je ook voorstellen dat een positieve relatie een gevolg is van grote betrokkenheid bij kinderen.

Uit onderzoek is echter bekend dat de betrokkenheid op de basisschool afneemt in de bovenbouw. Een goede leerling-leerkracht relatie beschermt echter voor een afname van betrokkenheid. Voor leerlingen uit een laag sociaaleconomisch milieu blijkt een positieve leerkracht-leerlingrelatie van extra belang. Het is van belang om te investeren in positieve relaties en in te grijpen wanneer er sprake is van een conflict tussen de leerkracht en de leerling, want leerlingen die meer ondersteuning ervaren en minder conflict met de leerkracht zijn meer betrokken. Bovendien laten leerlingen die een positieve relatie met de leerkracht hebben een kleinere afname in betrokkenheid zien in de bovenbouw van het basisonderwijs.

Weetje: Dat het vervullen van *alle* basisbehoeften belangrijk is, blijkt onder andere uit het onderzoek van De Laet et al. (2015). Het onderhouden van de leerkracht-leerlingrelatie compenseert niet voor negatieve aspecten van de relatie met medeleerlingen. Het kan wel zo zijn dat voorkeuren van de leerkracht en interactiepatroon tussen de leerkracht en leerlingen de relaties onderling beïnvloeden. De mate waarin leeftijdsgenoten elkaar accepteren weerspiegelt de voorkeuren van de leerkracht.

LEESTIPS

Er is nog veel meer te lezen over dit onderwerp. Bedenk: *Waar wil je meer over te weten komen?*

Betrokkenheid! De sleutel tot beter leren – Robert Marzano & Debra Pickering (2016).

Betrokkenheid van leerlingen ontstaat niet zomaar. Dit boek beschrijft veel tips hoe je ervoor kunt zorgen dat leerlingen betrokken raken en blijven. Handreikingen voor leerkrachten, gebaseerd op wetenschappelijke inzichten. Wil je als leerkracht weten wat je allemaal kunt inzetten om je leerlingen meer betrokken te krijgen bij je lessen? En ben je daarnaast geïnteresseerd in de theorieën hierachter? Dan is dit boek echt een aanrader voor jou!

Dit boek past bij deze handelingssuggestie over betrokkenheid en relatie met de leerkracht, o.a. door de tips die worden gegeven over het bouwen aan een positieve relatie tussen leerkracht en leerling, waardoor de leerling meer aandacht heeft voor de onderwerpen in de klas. Daarnaast wordt de invloed van verbale feedback op leerlingen besproken, zowel op de taken die goed zijn gegaan als op de taken die niet goed zijn gegaan.

BRONNEN

Toelichting bronvermelding: Voor de leesbaarheid van de handelingssuggesties is ervoor gekozen om in de suggesties zelf geen verwijzingen naar bronnen op te nemen, maar deze aan het einde van het document te plaatsen. Soms is het echter interessant om te weten waar een praktische tip vandaan komt of staan er bij de tip nog meer interessante bronnen. In dat geval is er een klein cijfertje in de tekst geplaatst zodat opgezocht kan worden waar het vandaan gehaald is.

⁶ Boves, T., & Dijk, M. van (2014). *Contact maken in het primair onderwijs: Effectief communiceren met kinderen en hun ouders*. Assen: Koninklijke Van Gorcum.

⁷ Marzano, R. J. (2011). *De kunst en wetenschap van het lesgeven: Een evidence-based denkkader voor goed, opbrengstgericht onderwijs*. Vlissingen: Bazalt.

Broer, N.A., Haverhals, B., & Bruin, H. L. de (2012). *Verantwoording pedagogisch expertsysteem Zien! Voor het primair onderwijs!* Gouda: Driestar educatief.

Laet, S. de, Colpin, H., Vervoort, E., Doumen, S., Van Leeuwen, K., Goossens, L., & Verschueren, K (2015). Developmental trajectories of children's behavioral engagement in late elementary school: Both teachers and peers matter. *Developmental Psychology*, 51(9), 1292-1306. doi:10.1037/a0039478

Laevers, F. [Onderwijs Maak Je Samen]. (2014, 11 juli). *Ferre Laevers benoemt de zeven betrokkenheidsverhogende factoren* [YouTube]. Geraadpleegd van <https://www.youtube.com/watch?v=dOgxU170YGI>

Lemov, D. (2016). *Teach like a champion 2.0*. Rotterdam: CED-Groep.

Illustraties zijn gemaakt door Lizanne Both en met haar toestemming opgenomen.

Welbevinden

Autonomie

INHOUD

Toelichting bij deze handelingsuggestie	1
Stellingen uit de leerkracht- en leerlingvragenlijst.....	2
Aanpak	2
Leerdoelen.....	2
Pedagogische interventies.....	3
Randvoorwaarden.....	4
Suggesties voor aanpak.....	4
Verwijzing naar spellen/prentenboeken	9
Achtergrondinformatie	10
Leestip	11
Bronnen.....	11

Door te klikken op een regel in de inhoudsopgave, ga je direct naar de bijbehorende tekst;
Als je in de tekst klikt op een blauw pijltje ga je terug naar de inhoudsopgave.

TOELICHTING BIJ DEZE HANDELINGSSUGGESTIE

Onder **welbevinden** wordt het volgende verstaan:
Welbevinden is het zich goed voelen in de klas zowel op relationeel gebied bij de leerkracht als op school gebied.

Onder **autonomie** wordt het volgende verstaan:
Autonomie is het ervaren van de mogelijkheid om ervaringen en gedrag zelf te organiseren en om activiteiten uit te voeren in overeenstemming met het eigen zelfbesef.

STELLINGEN UIT DE LEERKRACHT- EN LEERLINGVRAGENLIJST

Leerkrachtvragenlijst

Welbevinden

1. Komt opgewekt over.
2. Maakt een vitale, levenslustige indruk.
3. Komt ontspannen en open over.
4. Gaat graag naar school.

Autonomie Leerlingvragenlijst

1. Ik mag doen wat ik zelf fijn en interessant vind.
2. Ik mag de dingen doen zoals ik ze wil doen.
3. Ik vind dat ik kan doen wat ik zelf fijn vind.
4. Wat ik graag wil, gebeurt ook.

Leerlingvragenlijst

Welbevinden

1. Ik vind de lessen van mijn juf of meester leuk en interessant.
2. Ik krijg werk dat ik graag doe.
3. Ik ben blij met hoe ik mijn werk mag doen.
4. Ik doe graag mee met de lessen.
5. Ik heb goed contact met mijn juf of meester.
6. Mijn juf of meester snapt wat ik leuk vind en wat ik moeilijk vind.
7. Ik ben blij dat ik bij mijn juf of meester in de klas zit.
8. Ik voel me fijn bij mijn juf of meester.

AANPAK

LEERDOELEN

Bedenk vooraf: *Welk doel/welke doelen wil ik bereiken door te handelen?*

Preventief en curatief

Deze handelingsuggestie kun je gebruiken om de behoefte aan autonomie van de leerling te ondersteunen en daarmee het welbevinden te verhogen. Hier kun je zowel preventief als curatief mee aan de slag. Ga je preventief aan de slag kijk dan welk doel voor jouw klas het meest waardevol is. Je kunt ook curatief met de doelen aan de slag als je hebt gemerkt dat het welbevinden in (een deel van) je groep onder druk staat. De aanpak is vooral op de groep gericht, maar je kunt er met aanpassingen ook met individuele leerlingen of groepjes leerlingen mee aan de slag.

Welbevinden – autonomie	
Alle leeftijden:	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ik ervaar erkenning van mijn omgeving ✓ Ik ervaar positieve emoties
Vanaf onderbouw basisschool:	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ik ervaar dat mijn activiteiten zin hebben
Vanaf middenbouw basisschool:	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ik laat mezelf leiden door intrinsieke doelen en haal deze doelen ook ✓ Ik voel me een individu en heb een positief zelfbeeld

- ✓ [Ik ben me bewust van eigen kwaliteiten en ervaar de ruimte om deze in te zetten](#)

Door te klikken op een doel, ga je direct naar de aanpak die daarbij aansluit.

Aanpak

Denk eerst na over de volgende punten en baseer je aanpak op de antwoorden.

- Zie je het gedrag al wel in uitnodigende situaties? Oefen dan in niet-uitnodigende situaties. Zie je het gedrag nog vrijwel niet? Oefen dan in eerste instantie zoveel mogelijk in uitnodigende situaties.
- Denk bij je aanpak ook na over verschillen tussen jongens en meisjes. Jongens zijn meer lichamelijk ingesteld en meisjes meer verbaal. Jongens uiten hun emoties meer fysiek (duwen, stoeien). Ze hebben letterlijk en figuurlijk behoefte aan ruimte.

PEDAGOGISCHE INTERVENTIES

Bedenk bij bovenstaande doelen: *Wat vraagt dit van mij als leerkracht?*

Er zijn vijf pedagogische vaardigheden die je als leerkracht kunt inzetten om problemen te voorkomen en aan te pakken. Dit zijn:

- Leiding geven en grenzen stellen
- **Monitoring: balanceren tussen ruimte nemen en ruimte geven**
- Positieve betrokkenheid tonen
- Positieve bekrachtiging geven
- Leren problemen oplossen

Het ondersteunen van de autonomie verwijst naar de mate waarin je de leerlingen de ruimte geeft om gedrag zelf te bepalen, maar als leerkracht wil je ook nog wat te zeggen hebben. Het is daarom van belang te zoeken naar een balans in jouw eigen ruimtenemend en ruimtegevend gedrag.

- **Ruimtegevend gedrag** wordt gekenmerkt door de behoeften en interesses van leerlingen serieus te nemen, zelfinitiatief van leerlingen te stimuleren en hen keuzes te laten maken.
- **Ruimtenemend gedrag** kun je zien als het bieden van structuur. Structuur heeft de betekenis van ondersteuning en voorspelbaarheid, leerlingen weten wat ze aan je hebben als jij als leerkracht je behoeften en verwachtingen duidelijk maakt. Daarbinnen is ruimte voor zelfbepaling van de leerlingen. Als voorbeeld kun je denken aan het werken met weektaken. Je neemt als leerkracht ruimte door duidelijke grenzen te stellen wat er af moet zijn aan het eind van de week, maar tegelijkertijd geef je ook ruimte aan leerlingen door hen zelf de volgorde te laten bepalen of rekening te houden met de interesses van leerlingen.

Veel leerkrachten hebben de neiging om te differentiëren in de mate van autonomie-ondersteuning, ze geven de ene leerling meer ruimte dan de andere. Belangrijk is dat de autonomie van **alle** leerlingen wordt ondersteund! Bij laag

presterende leerlingen kun je als leerkracht bijvoorbeeld veel controlerend gedrag laten zien, omdat je de druk voelt zoveel mogelijk uit deze leerlingen te halen. Een controlerende leerkrachtstijl uit zich bijvoorbeeld in het geven van bevelen ("Je moet") en geven van tips en feedback op een dwingende manier ("Je zou het beter eens zo kunnen oplossen"). Maar ook voor laag-presterende leerlingen is het van belang dat ze autonomie ervaren en het gevoel hebben effectief te zijn. Voorwaarde is dat de juiste mate van structuur en ondersteuning wordt aangeboden. Teveel controle leidt tot argwaan en tast de relatie met jou als leerkracht aan. Leerlingen voelen dan de druk om een bepaald resultaat te bereiken, een autonomie-ondersteunende leerkrachtstijl voorkomt dit.

Onderaan dit document vind je meer over een [autonomie-ondersteunende leerkrachtstijl](#).

RANDVOORWAARDEN

Bedenk: *Welke zaken moeten op orde zijn, voordat ik aan een doel kan werken?*

- Zorg dat het klassenmanagement op orde is: kies een klasindeling die past bij de werkvormen die je toepast en die aansluit bij de vaardigheden van de leerlingen. Zorg voor duidelijke regels en hanteer ze consequent. Zorg voor activiteiten die uitdagen/in de zone van naaste ontwikkeling zitten en tegelijk ook haalbaar zijn.
- Bij de keuze voor een handelingssuggestie kies je voor 1 van de psychologische basisbehoeften, autonomie, competentie, relatie met de leerkracht of relatie met andere kinderen. Het is echter belangrijk dat de overige basisbehoeften niet vergeten worden! Als één van de drie behoeften een tijd niet wordt vervuld is het gevolg waarschijnlijk dat de andere twee behoeften ook onvervuld raken, waarvan een verminderd welbevinden het gevolg is.

SUGGESTIES VOOR AANPAK

Bedenk bij het kiezen van een suggestie: *Welke aanpak past bij het doel dat ik gekozen heb?*

De aanpakken die hieronder beschreven worden, hoeven niet uitsluitend voor welbevinden te worden gebruikt, maar kunnen ook voor betrokkenheid worden ingezet.

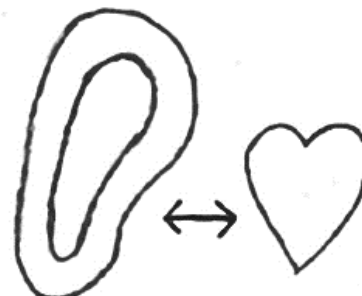

Doel: Ik ervaar erkenning van mijn omgeving (alle leeftijden) – Luisteren naar de ander en jezelf

---

Door goed te luisteren, zowel naar de ander als naar jezelf, kun je beter reageren op de leerlingen en ervaren zij jouw erkenning.

Wanneer je met een leerling in gesprek bent, richt dan je aandacht op de ander en zijn/haar gevoelens, maar ook op jezelf. Dit zorgt voor een volledig perspectief en voor dieper contact tussen jou en de leerling. Zoek naar de behoefte en/of emotie achter de woorden van de leerling. Wat heeft de leerling nodig? Let daarnaast ook op wat jijzelf vindt en voelt en benoem dit naar de leerling. De leerling ziet zo hoe je op een positieve manier je emoties met elkaar kunt delen. Toon begrip voor de leerling, maar houd ook een gepaste afstand.

Door je eigen emoties met een leerling te delen, maakt dat de leerling zich gezien en begrepen voelt, maar ook dat jijzelf er een positief gevoel aan over houdt.

Doel: Ik ervaar positieve emoties (alle leeftijden) – Keuzes

Door de leerlingen keuzes te bieden over de manier waarop de taak uitgevoerd wordt, ervaren ze meer autonomie, wat het welbevinden van de leerlingen verhoogt.

Leerlingen autonomie bieden doe je niet door ze zelf te laten kiezen wat ze willen doen, maar door ze keuzes te bieden. Zo sluiten de activiteiten in de klas beter aan bij de kinderen, doordat ze mogen kiezen waar ze zich het fijnst bij voelen. Dit verhoogt het welbevinden. Hieronder een aantal ideeën:

- *Keuze van de vorm van verslaglegging:* Je kunt leerlingen op verschillende manieren een opdracht laten presenteren. Mogelijkheden zijn het schrijven van een verslag, presentatie, toneelstuk, debat, een videoverslag, demonstratie of naspelen. Geef bijvoorbeeld de keus om leerlingen een PowerPoint te laten maken of een stuk tekst in Word te schrijven. Andere keuzes waar de je leerlingen uit zou kunnen laten kiezen zijn een gedicht, tekening, verhaal etc.
- *Keuze van de volgorde van taken:* Je kunt de leerlingen laten kiezen in welke volgorde ze de taken uitvoeren. Dit kan alleen wanneer je van tevoren uitgelegd hebt wat er moet gebeuren en wanneer de leerlingen behoorlijk

zelfstandig aan het werk kunnen met de opdrachten. De ene leerling zal het met het makkelijkste, de andere met het moeilijkste en weer een ander met het leukste werk beginnen.

- *Keuze van een onderwerp*: Je kunt de leerlingen zelf een subonderwerp laten kiezen, gerelateerd aan het hoofdthema, waarmee ze aan de slag gaan. De opdracht kan dan zijn dat ze er informatie over verzamelen, een verhaal over schrijven enzovoorts.
- Gebruik [de hogere denkvaardigheden uit de taxonomie van Bloom](#) bij het uitvoeren van taken. Door leerlingen de stof niet alleen te laten herinneren of begrijpen, maar ze ook te laten evalueren en creëren beklijft het beter.

Doel: Ik ervaar dat mijn activiteiten zin hebben (vanaf onderbouw) – Opdrachten verbinden aan de schoolpraktijk

---

Door opdrachten te verbinden aan de praktijk, ervaren leerlingen dat hun werk zin heeft.

Maak eens een lijst met klusjes die er gedaan kunnen worden voor de klas/school en vraag aan de leerlingen welk klusje zij graag zouden willen doen. Laat de leerlingen een aantal weken verantwoordelijk zijn voor de klusjes. Voorbeelden hiervan zijn de papierbak legen, computers aandoen en afsluiten, de schoolbibliotheek ordenen (boeken op alfabetische volgorde zetten), thee rondbrengen bij de juffen en meesters en de schooltuin bijhouden. Leerlingen leren verschillende dingen van deze taken, zoals theorie toepassen in de praktijk, maar ook verantwoordelijkheid dragen. Daarnaast zijn ze nuttig bezig voor de school.

Tip

- Zorg voor een gevarieerd aanbod aan taken, zodat er voor iedere leerling iets is wat bij zijn/haar interesse past.
- Vraag oudere leerlingen ook zelf of ze activiteiten weten.
- Vraag aan collega's of zij nog leerzame klusjes te doen hebben.
- Zorg dat de leerlingen niet verslappen in het onderhouden van hun klusjes. Wissel desnoods na een paar weken om zodat ze nieuwe energie hebben voor een ander klusje.

Doel: Ik laat mezelf leiden door intrinsieke doelen en haal deze doelen ook (vanaf middenbouw) – Persoonlijke doelen

Wanneer een leerling een persoonlijk leerdoel opstelt, gaat dit over iets wat hij echt interessant vindt en waar hij graag meer over wil weten. Dit is bevorderlijk voor zijn gevoel van autonomie en ook voor zijn motivatie.

Een goede manier om een keuzemogelijkheid te bieden is leerlingen zelf een persoonlijk leerdoel binnen een onderdeel van het onderwijsprogramma te laten bepalen. De leerdoelen die de leerkracht heeft vastgesteld zijn hierbij ook van belang. Baseer de beoordeling op basis van wat de leerling gepresteerd heeft op basis van zijn/haar eigen leerdoel en het doel van de leerkracht.

Tip

- Kies als leerkracht algemene doelen voor de leerlingen, waarbij de leerlingen hun eigen specifieke doelen kunnen formuleren. Om het makkelijker te maken, kun je de leerlingen het begin van de zin geven, bijvoorbeeld: "Ik wil (meer) weten...".
- Gebruik voor de leerkrachtdoelen het document '**Leerdoelen geordend per Zien-dimensie - Totaal.pdf**' onder informatief.

Voorbeeld onderbouw

Sociaal-emotionele ontwikkeling

Doel leerkracht: Leerling (her)kent eigen emoties en leert deze beheersen

Doel leerling: Als ik boos word op ... zeg ik dat rustig/loop ik eerst even weg.

Voorbeelden bovenbouw

Natuur

Doel leerkracht: Leerlingen leren hoe elk van de hoofdorganen afzonderlijk werkt en hoe de organen als systeem samenwerken.

Doel leerling: Ik wil meer weten over nieren en hoe ze werken

Rekenen

Doel leerkracht: Leerlingen kunnen de oppervlakte van een rechthoek berekenen.

Doel leerling: Ik ga verhuizen en wil weten of mijn kamer in het nieuwe huis groter is.

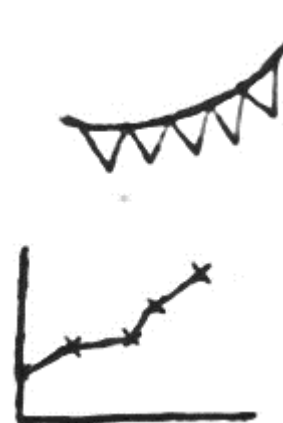

Doel: Ik voel me een individu en heb een positief zelfbeeld (vanaf middenbouw) – Groei erkennen en successen vieren

---

Wanneer leerlingen inzicht krijgen in hun eigen groei en successen gaan vieren, draagt dit bij aan een positief zelfbeeld.

Maak voor de leerlingen een tabel of grafiek waarin ze hun groei kunnen bijhouden. Dit kan door het aangeven van de mate van beheersing op een schaal van 0 tot 4. Ook kun je de leerlingen hun scores, het aantal goed gemaakte opgaven, laten bijhouden in een grafiek. Doordat een leerling zijn score met die van zichzelf vergelijkt, ziet hij zichzelf als een individu wat groeit. Het vieren van successen is verbonden aan een groei-mindset. Dat wil zeggen dat een leerling ziet dat hij gegroeid is doordat hij daar zijn best voor heeft gedaan.

Tip

- Maak de groei zichtbaar in iets fysieks (bijvoorbeeld kralen in een pot, een toren bouwen, of een tekening steeds verder afmaken) en laat de leerling dit bewaren. Zo heeft hij er een herinnering aan, wat weer motiverend kan werken.

Doel: Ik ben me bewust van eigen kwaliteiten en ervaar de ruimte om deze in te zetten (vanaf middenbouw) – In De Rij

---

Door het inzetten van een activiteit waarbij veel verschillende vaardigheden aan bod komen, geef je leerlingen de kans om te ontdekken waar ze goed in zijn. Een voorbeeld van zo'n activiteit is 'In De Rij'.

Laat de leerlingen in een rij gaan staan op volgorde van een bepaald kenmerk. Kies het liefst een kenmerk waarover ze nog niet veel van elkaar weten. Dit zorgt ervoor dat ze goed moeten communiceren. Naast communicatie komt hierin ook rekenen/wiskunde aanbod en beweging.

1   4   9   25

De theorie van Gardner over Meervoudige Intelligenties geeft aan dat er [acht soorten intelligentie](#) zijn. Iedere leerling heeft bepaalde voorkeuren voor intelligenties. Het is goed om hiermee rekening te houden bij de voorbereiding van je lessen, zoals het kiezen van werkvormen.

Tip

- Let er eens op welke vaardigheden je in je lessen veel vraagt van leerlingen en welke vaardigheden er minder aan bod komen. Probeer die laatste dan

bewust vaker naar voren te laten komen, door bijvoorbeeld een andere werkvorm te kiezen, zodat leerlingen die daar goed in zijn ook aan hun trekken komen.

- Het is ook goed voor leerlingen om eens een vaardigheid te oefenen waar ze nog niet zo goed in zijn.

VERWIJZING NAAR SPELLEN/PRENTENBOEKEN

Bedenk: *Hoe kan ik materialen inzetten om te werken aan de leerdoelen?*

Ken je kwaliteiten – (jeugd)kwaliteitenspel – vanaf 7 jaar

Doel van het Ken je kwaliteitenspel is leerlingen bewust(er) maken van hun eigen kwaliteiten en op die manier bijdragen aan een positief zelfbeeld.

Met dit spel wordt het **welbevinden** van leerlingen bevorderd doordat leerlingen zich **bewust van hun eigen kwaliteiten**, wat zorgt voor een **positief zelfbeeld**.
[https://www.cps.nl/publicaties-uitgeverij/1401/alle-boeken/58757/ken-je-kwaliteiten-\(jeugd\)kwaliteitenspel](https://www.cps.nl/publicaties-uitgeverij/1401/alle-boeken/58757/ken-je-kwaliteiten-(jeugd)kwaliteitenspel)

Ik ben STEENgoed bordspel – 8 t/m 12 jaar

Wat je denkt, is vaak niet echt zo. Je kunt veel meer dan je denkt. Maar hoe buig je je gedachten om? Met dit bordspel leren kinderen op speelse wijze omgaan met faalangst.

Dit spel versterkt het **positieve zelfbeeld** van leerlingen. Ze ervaren **erkenning** van andere leerlingen voor hun kwaliteiten. Dit zorgt voor een gevoel van **autonomie** en een hoger **welbevinden**.

<https://www.kwintessens.nl/bordspellen/ik-ben-steengoed-bordspel>

Het meisje dat nooit fouten maakte – 4 t/m 8 jaar

Na haar 'Bijna Fout' op school is Isabella bang om een fout te maken bij de talentenshow. Dit hartverwarmende verhaal zal elke perfectionist helpen om te begrijpen hoe belangrijk het is om fouten te maken, ervan te leren en vooral ook om heel veel plezier te hebben bij alles wat je doet.

Uit dit boek kunnen kinderen leren dat ze niet altijd alles meteen goed hoeven te doen, wat van invloed is op hun **zelfbeeld**. Het **ervaren van positieve emoties** staat centraal, wat zorgt voor **welbevinden**.

<https://shop.bazalt.nl/uitgaven/boeken/408/het-meisje-dat-nooit-fouten-maakte>

ACHTERGRONDINFORMATIE

Als leerkracht kun je bijdragen aan het welbevinden van leerlingen door hun behoefte aan autonomie te ondersteunen. Leerlingen worden ondersteund in hun behoefte aan autonomie, wanneer je als leerkracht het perspectief van leerlingen inneemt en rekening houdt met de behoeften en interesses van leerlingen. Wanneer de behoefte aan autonomie wordt ondersteund, hebben leerlingen het gevoel zelf dingen te mogen bepalen, wat niet betekent dat je als leerkracht geen invloed meer uitoefent. Want...

- het ondersteunen van de autonomie mag niet ten koste gaan van de relatie met de leerkracht en de andere leerlingen. Het ondersteunen van autonomie moet niet gezien worden in de betekenis van het bevorderen van egoïsme en onafhankelijkheid bij kinderen. Als je kinderen laat kiezen, houd hen dan ook een ander perspectief voor, zodat ze bij het maken van keuzes ook rekening leren houden met anderen. *Álle* basisbehoeften (dus ook die aan relatie) zijn even belangrijk en dienen in samenhang gestimuleerd te worden.
- het ondersteunen van de autonomie gaat samen met een duidelijke structuur! Aan de ene kant geef je als leerkracht ruimte aan de interesses en eigen inbreng van kinderen, maar daarnaast maak je ook duidelijk wat je verwacht van de leerlingen en bied je een kader waarbinnen keuzes gemaakt kunnen worden.

De stellingen op de leerlingvragenlijst die gaan over autonomie geven niet direct een ideaal aan, maar kinderen vinden het prettig om een zekere mate van autonomie te ervaren. Dit leidt tot meer motivatie en geeft aan in hoeverre het kind zich wel bevindt! Door het bevorderen van het op een goede manier omgaan met de eigen behoeften, leert een kind verantwoordelijkheid dragen voor het eigen gedrag.

Autonomie-ondersteunende leerkrachtstijl

Je kunt grofweg op twee manieren lesgeven: **leerkracht-gecentreerd** of **leerling-gecentreerd**. Bij de leerkracht-gecentreerde stijl geef je veel structuur en krijgen de leerlingen weinig ruimte voor eigen inbreng. Bij de leerling-gecentreerde stijl wordt het initiatief juist vooral bij de leerling gelegd. Wat is nu effectiever? De meest optimale instructiestijl wordt gekenmerkt door een **combinatie** van beide, zodat de nodige structuur en houvast op een **autonomie-ondersteunende manier** wordt aangebracht. Dit versterkt de autonomie- en competentiebeleving van *álle* leerlingen; zowel van actieve, zelfsturende leerlingen als van meer passieve, onzekere leerlingen. Een autonomie-ondersteunende leerkrachtstijl realiseer je voornamelijk door je manier van **communiceren**. Dit kun je doen:

- Probeer je in te leven in het standpunt van de leerling en deze af te tasten (*bijv. 'Wat denk jij ervan? Ben je het daarmee eens?'*)
- Communiceer **verwachtingen** duidelijk en maak heldere afspraken (*bijv. 'Ik verwacht dat je stil en zelfstandig werkt'*)
- Hanteer autonomie-ondersteunende **taal** (*bijv. 'je kan' i.p.v. 'je moet'*)
- Bied gestructureerde ruimte voor **keuzes en initiatief** van de leerling (*bijv. 'Je kunt kiezen uit één van deze twee aanpakken' i.p.v. 'Bedenk zelf een goede aanpak' of 'Je moet deze aanpak hanteren'*)
- Zorg dat de leerlingen zich **bekwaam en competent** voelen om de opgedragen taak uit te voeren. Dit kun je bevorderen door een stappenplan en tussentijdse feedback.
- Communiceer naar leerlingen waarom een bepaalde activiteit nuttig is, zodat leerlingen begrijpen waarom ze hun best moeten doen. Dit kun je ook samen met hen bespreken. Het leren **waarderen** van een leeractiviteit is een belangrijke stap in de ontwikkeling. Het geleerde moet fijn zijn om te gebruiken en je wilt er iets mee kunnen. Werk je volgens het directe instructiemodel? Dan maak je het belang van de taak duidelijk in de oriëntatiefase.

LEESTIP

Er is nog veel meer te lezen over dit onderwerp. Bedenk: *Waar wil je meer over te weten komen?*

Gemotiveerd leren en lesgeven: De kracht van intrinsieke motivatie –

Anje Ros, Jos Castelijns, Anne-Marieke van Loon & Kris Verbeek (2014).

Gemotiveerde leerlingen zijn betrokken en nieuwsgierig en halen vaak betere schoolresultaten dan leerlingen die niet gemotiveerd zijn. In dit boek wordt veel verdiepende informatie gegeven over de autonomie, competentie en relatie van leerkracht en leerlingen.

Een voorbeeld hiervan is dat leerlingen die van de leerkracht zowel veel structuur- als veel autonomieondersteuning ontvangen het meest gemotiveerd zijn om te leren. Leerlingen willen graag zelf keuzes maken, autonoom zijn, maar daarnaast hebben ze ook ondersteuning nodig in de vorm van structuur. Beide soorten ondersteuning moet je als leerkracht dus bieden.

BRONNEN

Toelichting bronvermelding: Voor de leesbaarheid van de handelingssuggesties is ervoor gekozen om in de suggesties zelf geen verwijzingen naar bronnen op te nemen, maar deze aan het einde van het document te plaatsen. Soms is het echter interessant om te weten waar een praktische tip vandaan komt of staan er bij de tip nog meer interessante bronnen. In dat geval is er een klein cijfertje in de tekst geplaatst zodat opgezocht kan worden waar het vandaan gehaald is.

⁶ Boves, T., & Dijk, M. van (2014). *Contact maken in het primair onderwijs: Effectief communiceren met kinderen en hun ouders*. Assen: Koninklijke Van Gorcum.

⁷ Marzano, R. J. (2011). *De kunst en wetenschap van het lesgeven: Een evidence-based denkkader voor goed, opbrengstgericht onderwijs*. Vlissingen: Bazalt.

Broer, N.A., Haverhals, B., & Bruin, H. L. de (2012). *Verantwoording pedagogisch expertsysteem Zien! Voor het primair onderwijs!* Gouda: Driestar educatief.

Kagan, S., & Kagan, M. (2000). *Meervoudige Intelligentie: Het complete MI boek*. Middelburg: RPCZ.

Marzano, R. J., & Pickering, D. J. (2016). *Betrokkenheid! De sleutel tot beter leren* [The highly engaged classroom] (F. Collignon', Vert.). Rotterdam, Nederland: Bazalt.

Marzano, R. J., Pickering, D. J., & Pollock, J. E. (2008). *Wat werkt in de klas: Didactische aanpak*. Rotterdam: Bazalt.

Illustraties zijn gemaakt door Lizanne Both en met haar toestemming opgenomen.

Welbevinden

Competentie

INHOUD

Toelichting bij deze handelingssuggestie	1
Stellingen uit de leerkracht- en leerlingvragenlijst.....	2
Aanpak	2
Leerdoelen.....	2
Pedagogische interventies.....	3
Randvoorwaarden.....	4
Suggesties voor aanpak.....	4
Verwijzing naar spellen/prentenboeken	6
Achtergrondinformatie	8
Leestips.....	9
Bronnen.....	9

Door te klikken op een regel in de inhoudsopgave, ga je direct naar de bijbehorende tekst;
 Als je in de tekst klikt op een blauw pijltje ga je terug naar de inhoudsopgave.

TOELICHTING BIJ DEZE HANDELINGSSUGGESTIE

Onder **welbevinden** wordt het volgende verstaan:
 Welbevinden is het zich goed voelen in de klas zowel op relationeel gebied bij de leerkracht als op school gebied.

Onder **competentie** wordt het volgende verstaan: de leerling heeft vertrouwen in het eigen kunnen en het gevoel dat hij de gewenste resultaten kan behalen.

STELLINGEN UIT DE LEERKRACHT- EN LEERLINGVRAGENLIJST

Leerkrachtvragenlijst

Welbevinden

1. Komt opgewekt over.
2. Maakt een vitale, levenslustige indruk.
3. Komt ontspannen en open over.
4. Gaat graag naar school.

Competentie Leerlingvragenlijst

1. Ik vind dat ik moeilijke dingen goed aanpak.
2. Mij lukt het om moeilijke dingen goed te doen.
3. De dingen die ik doe op school, kan ik ook.
4. Ik vind dat ik goed ben in wat ik doe.

Leerlingvragenlijst

Welbevinden

1. Ik vind de lessen van mijn juf of meester leuk en interessant.
2. Ik krijg werk dat ik graag doe.
3. Ik ben blij met hoe ik mijn werk mag doen.
4. Ik doe graag mee met de lessen.
5. Ik heb goed contact met mijn juf of meester.
6. Mijn juf of meester snapt wat ik leuk vind en wat ik moeilijk vind.
7. Ik ben blij dat ik bij mijn juf of meester in de klas zit.
8. Ik voel me fijn bij mijn juf of meester.

AANPAK

LEERDOELEN

Bedenk vooraf: *Welk doel/welke doelen wil ik bereiken door te handelen?*

Preventief en curatief

Deze handelingssuggestie kun je gebruiken om de behoefte aan competentie van de leerling te ondersteunen en daarmee welbevinden te verhogen. Hier kun je zowel preventief als curatief mee aan de slag. Ga je preventief aan de slag kijk dan welk doel voor jouw klas het meest waardevol is. Je kunt ook curatief met de doelen aan de slag als je hebt gemerkt dat het welbevinden in (een deel van) je groep onder druk staat. De aanpak is vooral op de groep gericht, maar je kunt er met aanpassingen ook met individuele leerlingen of groepjes leerlingen mee aan de slag.

Welbevinden – competentie	
Alle leeftijden:	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ik ervaar structuur en duidelijkheid in de klas ✓ Ik ervaar bevestiging
Vanaf onderbouw basisschool:	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ik heb vertrouwen in mezelf en het eigen kunnen

Door te klikken op een doel, ga je direct naar de aanpak die daarbij aansluit.

Aanpak

Denk eerst na over de volgende punten en baseer je aanpak op de antwoorden.

- Zie je het gedrag al wel in uitnodigende situaties? Oefen dan in niet-uitnodigende situaties. Zie je het gedrag nog vrijwel niet? Oefen dan in eerste instantie zoveel mogelijk in uitnodigende situaties.
- Denk bij je aanpak ook na over verschillen tussen jongens en meisjes. Jongens zijn meer lichamelijk ingesteld en meisjes meer verbaal. Jongens uiten hun emoties meer fysiek (duwen, stoeien). Ze hebben letterlijk en figuurlijk behoefte aan ruimte.

PEDAGOGISCHE INTERVENTIES

Bedenk bij bovenstaande doelen: *Wat vraagt dit van mij als leerkracht?*

Er zijn vijf pedagogische vaardigheden die je als leerkracht kunt inzetten om problemen te voorkomen en aan te pakken. Dit zijn:

- Leiding geven en grenzen stellen
- Monitoring: balanceren tussen ruimte nemen en ruimte geven
- Positieve betrokkenheid tonen
- **Positieve bekrachtiging geven**
- Leren problemen oplossen

Positieve bekrachtiging geven: Twijfel over het eigen kunnen wordt versterkt als leerlingen nooit te horen krijgen dat het waardevol is wat ze doen. Zorg daarom voor opbouwende feedback. Houd bij het geven van feedback rekening met de volgende dingen:

- Geef alleen positieve feedback als het verdiend en dus gemeend is. Dit helpt leerlingen om een accuraat gevoel van competentie te hebben en houden. Overdrijf ook niet in het geven van complimenten.
- Feedback is meest effectief als het specifiek gericht is op de taak en de vaardigheden van de leerlingen. Dus geen algemene feedback zoals "Goed gedaan", maar bijvoorbeeld 'wat goed dat je steeds de tussenstapjes opgeschreven hebt bij het oplossen van de som!'
- Zoek naar punten van verbetering en zoek vervolgens naar mogelijkheden om vaardigheden te verbeteren door middel van [scaffolding](#). Dit betekent letterlijk 'steigers bouwen'. Je ondersteunt de leerling in het behalen van een volgend, hoger doel, waardoor het kind uiteindelijk de zone van naaste ontwikkeling bereikt. Dit doe je bijvoorbeeld door een deel van de informatie te geven en vervolgens ruimte te geven aan het kind om het volgende stapje te zetten.
- Heb als leerkracht hoge verwachtingen en schrijf falen niet aan intelligentie toe, maar bijvoorbeeld aan gebrek aan inspanning. Het accent leggen op veranderlijke eigenschappen bevordert de groei van een groeimindset. Een groeimindset is de overtuiging dat je er zelf iets aan kunt doen om een bepaalde prestatie neer te zetten.

RANDVOORWAARDEN

Bedenk: *Welke zaken moeten op orde zijn, voordat ik aan een doel kan werken?*

- Zorg dat het klassenmanagement op orde is: kies een klasindeling die past bij de werkvormen die je toepast en die aansluit bij de vaardigheden van de leerlingen. Zorg voor duidelijke regels en hanteer ze consequent. Zorg voor activiteiten die uitdagen/in de zone van naaste ontwikkeling zitten en tegelijk ook haalbaar zijn.
- Bij de keuze voor een handelingssuggestie kies je voor 1 van de psychologische basisbehoeften, autonomie, competentie, relatie met de leerkracht of relatie met andere kinderen. Het is echter belangrijk dat de overige basisbehoeften niet vergeten worden! Als één van de drie behoeften een tijd niet wordt vervuld is het gevolg waarschijnlijk dat de andere twee behoeften ook onvervuld raken, waarvan een verminderd welbevinden het gevolg is.

SUGGESTIES VOOR AANPAK

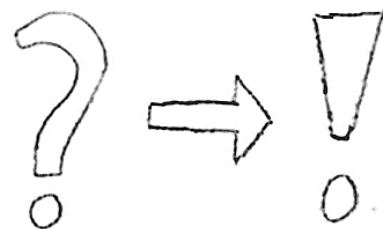
Bedenk bij het kiezen van een suggestie: *Welke aanpak past bij het doel dat ik gekozen heb?*

De aanpak kan niet uitsluitend voor welbevinden worden gebruikt, maar ook voor betrokkenheid worden ingezet.

Doel: Ik ervaar structuur en duidelijkheid in de klas (alle leeftijden) – Verwachtingen aangeven

Bij het zorgen voor structuur en duidelijkheid in de klas, is het belangrijk om aan te geven wat je van de leerlingen verwacht.

Wanneer je als leerkracht de les start met je verwachtingen, zorg je voor een stukje duidelijkheid bij de leerlingen. Geef het doel van de les aan en zorg dat je dit op een manier doet die de leerlingen motiveert om de stof van die les te willen leren. Waarom is het belangrijk dat de leerlingen dit leren? Wat kunnen ze ermee, buiten school? Geef ook aan

wat je van de leerlingen in de les verwacht, wanneer en hoe ze hulp kunnen vragen en hoe lang ze over de taak mogen doen. Kortom, zorg ervoor dat de vragen die leerlingen hebben, opgelost zijn voordat ze aan de slag gaan. Daarnaast is het van belang dat je de gestelde eisen en regels consequent opvolgt.

Tip

- Voor de afwisseling kun je ook eens aan de leerlingen vragen wat zij denken dat het doel van de les is, of hoe zij denken dat ze het doel behalen.

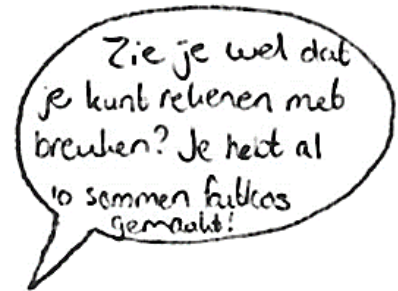
- Zorg dat de besproken verwachtingen ook zichtbaar zijn voor de leerlingen tijdens het werk. De tijd kan bijvoorbeeld aangegeven worden met een zandloper of klok, het geluidsniveau met een stoplicht, enz.

Doel: Ik ervaar bevestiging (alle leeftijden) – Positieve feedback geven

Door leerlingen positieve feedback te geven over wat ze goed gedaan hebben, geef je ze bevestiging over wat ze kunnen.

Wanneer je feedback aan leerlingen geeft, geef dan niet alleen aan wat ze fout gedaan hebben, maar vooral ook wat ze goed gedaan hebben. Wees hierin concreet, zodat ze weten waarom je hen die feedback geeft. Dan kunnen ze dit een volgende keer weer zo doen. Leerlingen leren vaak meer van duidelijk commentaar op hun werk dat ze goed gedaan hebben, dan van kritiek op fouten³. Geef ook aan wat de leerling nog nodig heeft of nog moet doen om de rest van de opdracht ook tot een goed einde te brengen.

Tip

- Positieve feedback krijgen is voor alle leerlingen belangrijk. Ook als leerlingen er niet om vragen, vinden ze het fijn om te krijgen.
- Geef feedback op een onverwacht moment. Wanneer een leerling onverwacht feedback krijgt, komt het beter binnen en is hij eerder geneigd om er even bij stil te staan. Als een leerling de feedback al verwacht had, zal hij deze snel weer naast zich neerleggen. Het kan ook zijn dat een leerling alleen zijn best doet om een compliment te krijgen, in plaats van dat hij zich goed gedraagt omdat dat hoort of hij hiertoe intrinsiek gemotiveerd voor is.

Wanneer je merkt dat een leerling weinig vertrouwen heeft in zichzelf en zijn eigen kunnen, kun je extra vaak positieve feedback geven, waarbij je erop let hoe je de boodschap overbrengt. Zorg ervoor dat je dan je feedback formuleert volgens de interne stabiele attributie, zodat het succes toegeschreven wordt aan het kunnen van de leerling: Intern wil zeggen dat de leerling het resultaat aan zichzelf toeschrijft, hij heeft er dus iets voor gedaan. Stabiel wil zeggen dat het altijd geldt en dus niet eenmalig was.

Attributies	Wie of wat is de oorzaak van succes of falen?		
		Intern	Extern
Stabiliteit	Stabiel	"Ik ben gewoon niet zo slim"	"Ik heb een hele goede meester"
	Variabel	"Ik had vandaag niet zoveel zin"	"Er werd geklust op de gang en dat maakte veel herrie"

Doel: Ik heb vertrouwen in mezelf en het eigen kunnen (vanaf onderbouw) - Inzet en prestatie

Om vertrouwen in zichzelf te krijgen, is het nodig dat leerlingen het verband gaan zien tussen hun eigen inzet en hun prestaties.

Om een gevoel van competentie te ontwikkelen, kunnen leerlingen hun vorderingen volgen en het verband tussen inzet en hun leerprestaties onderzoeken.

1. Stel met de leerling een leerdoel op (bijvoorbeeld: "Ik heb over een periode van 4 weken elke week 5 antwoorden of meer goed op het dictee" of "Over vier weken heb ik een 8 voor mijn spellingtoets"). Laat leerlingen drie dingen opschrijven
  - het doel
  - antwoord op de vraag: Hoe ga ik dit doel bereiken?
  - antwoord op de vraag: Hoe goed ben ik bezig? (zo vaak invullen als nodig)
2. Laat de leerlingen hun vorderingen in kaart brengen (bijvoorbeeld door middel van het inkleuren van een staafdiagram).
3. Laat de leerlingen hun inzet en voorbereiding volgen in samenhang met hun vooruitgang. Laat kinderen op een schaal aangeven hoe tevreden zij zijn met hun voorbereiding. Doordat leerlingen hun inzet en voorbereiding in samenhang met hun leerprestaties bijhouden worden ze zich meer bewust van het verband, zodat het gevoel van competentie verbetert.

Tip

- Niet iedere leerling is zich bewust van het waardevolle van self-efficacy (het geloof in eigen kunnen). Als leerkracht kun je dan **verhalen vertellen** over beroemdheden die doelen hadden bereikt, omdat ze geloofden dat als ze maar goed genoeg hun best deden, ze veel konden. Voorbeelden zijn de verhalen van Michiel de Ruijter (geschiedenisles), Willem van Oranje (geschiedenisles), Mary Jones (godsdiensles).

VERWIJZING NAAR SPELLEN/PRENTENBOEKEN

Bedenk: *Hoe kan ik materialen inzetten om te werken aan de leerdoelen?*

Het inzetten van spellen/prentenboeken kan een effectieve bijdrage leveren bij het werken aan het ondersteunen van het competentiegevoel. Hieronder volgt een suggestie.

Spiegel jezelf spel – vanaf 8 jaar

Sterke eigenschappen mogen gezien worden. Vergroot spelerwijs je zelfvertrouwen.

Tijdens dit spel worden je kwaliteiten door anderen **bevestigd**, waardoor het **zelfvertrouwen** vergroot wordt. Dit zorgt voor een gevoel van **competentie** en een hoger **welbevinden**.

<https://dubbelzesuitgeverij.nl/spiegel-jezelf/>

Beestenfeest – 4 t/m 12 jaar

Met dit spel kunnen kinderen een zelfportret creëren. Op een speelse manier leren kinderen zichzelf en elkaar beter kennen en ook beter waarderen. Een speler trekt of kiest een dierenkaartje en laat door middel van geluiden en bewegingen zien welk dier er op het kaartje staat. De vragen die gesteld worden mogen alleen met 'ja' of 'nee' beantwoord worden.

De leerlingen leren elkaar beter kennen en waarderen, wat zorgt voor **bevestiging** van kwaliteiten. Dit vergroot het **zelfvertrouwen** van leerlingen, wat zorgt voor meer **welbevinden**.

<https://www.earthgames.nl/beestenfeest.html>

Spelend leren bal – vanaf 7 jaar

De bal voor sociaal emotionele ontwikkeling biedt een plezierige manier voor kinderen om te spelen en de competitie met elkaar aan te gaan, terwijl ze al spelende leren. Kennis, houding en vaardigheden worden bij het spel aangesproken.

Bij het gebruik van deze bal wordt het **welbevinden** van leerlingen verhoogd, doordat leerlingen positieve dingen aan elkaar meegeven en elkaar **bevestigen**. Dit verhoogt het **zelfvertrouwen**.

<https://www.educatheek.nl/spelend-leren-bal-sociaal-emotionele-ontwikkeling>

Opgekikkerd – vanaf 7 jaar

Een vrolijk bordspel voor kinderen die alleen maar kunnen denken aan wat er allemaal mis kan gaan. Leer ze hun faalangstige-, pieker- en dwanggedachtes te veranderen in opkikkertjes, dan kunnen ze moeilijke situaties beter aan!

Door het bedenken van positieve, helpende gedachtes wordt het **zelfvertrouwen** van leerlingen versterkt. Dit draagt bij aan het gevoel van **competentie** en een beter **welbevinden**.

Tip: vorm het groepje zo dat er kinderen in zitten die het al goed kunnen (die krijgen begrip voor anderen) en kinderen die het nog moeilijk vinden.

<https://decoolekikker.nl/opgekikkerd.html>

Cassette: karaktervorming – 2 t/m 5 jaar

In de cassette zitten de volgende vijf boeken: Rennen, Bas! / Voor mama, van Bas / Bas doet het voor / Bas durft best! / Bas op avontuur! Op een leuke manier wordt ingegaan op de ontwikkeling die kinderen doorgaans doormaken, bijvoorbeeld als het gaat om winnen of verliezen of elkaar iets leren. Naast de boekjes bevat de cassette ook een

lesbrief.

Leerlingen ervaren **bevestiging**, doordat in deze boekjes alledaagse situaties voorkomen die zij ook meemaken. Ook komt **zelfvertrouwen** aan bod.

<https://www.baseducatie.nl/shop/bas-prentenboeken/cassette--karaktervorming-/>

ACHTERGRONDINFORMATIE

Welbevinden-competentie

De context waarin kinderen leven bepaalt hun welbevinden, de mate waarin ze zich thuis voelen, zichzelf kunnen zijn en zich emotioneel veilig voelen. Een kind dat een laag welbevinden heeft, vraagt om een pedagogisch klimaat waarin het zelfvertrouwen en het vertrouwen in de ander wordt bevorderd. Het welbevinden van de leerling kan daarom worden verhoogd door het gevoel van competentie te bevorderen. Competentie betekent dat de leerling het gevoel heeft dat hij de gewenste resultaten kan behalen en vertrouwen heeft in eigen kunnen. Voor het ontwikkelen van een gevoel van competentie, is het van belang dat een leerkracht heldere verwachtingen van de leerling heeft en deze aan hem bekend maakt. Het is van belang dat deze verwachtingen aansluiten bij het ontwikkelingsniveau en hulp en ondersteuning aan leerlingen zorgt ervoor dat de leerlingen beter in staat zijn om een leeractiviteit uit te voeren. Zonder richtlijnen zijn kinderen verward en kunnen ze niet naar een bepaald doel toewerken.

LEESTIP

Er is nog veel meer te lezen over dit onderwerp. Bedenk: *Waar wil je meer over te weten komen?*

Visies op onderwijs aan jonge kinderen – Bert van Oers & Frea Janssen-Vos (1995).

De theorie van Vygotsky over de zone van de naaste ontwikkeling wordt vaak verkeerd begrepen. Dat kan vervelende gevolgen hebben voor de onderwijspraktijk, omdat leerkrachten denken dat ze hun lespraktijk baseren op de theorie, maar dan blijkt dat Vygotsky het toch anders bedoeld had.

Volgens Vygotsky is de zone van de naaste ontwikkeling wat het kind meer kan wanneer hij ondersteuning krijgt bij de uitvoering van een activiteit. Dit betekent dat kinderen met eenzelfde actueel ontwikkelingsniveau niet per definitie ook dezelfde zone van de naaste ontwikkeling hebben. En dat betekent ook dat je deze kinderen op verschillende manieren verder moet helpen in hun leerproces. Het ene kind kan grotere stappen nemen dan het andere kind.

Deze en andere wetenswaardigheden over onderwijs en de verschillende visies en theorieën hierover zijn beschreven in dit boek. Wanneer je als leerkracht meer wilt weten over de verschillende visies op onderwijs en wat deze van elkaar onderscheidt en je ook geïnteresseerd bent in modellen, is dit boek een aanrader.

Dit boek past bij deze handelingssuggestie over betrokkenheid en competentie, omdat de theorie over de zone van de naaste ontwikkeling inspeelt op wat kinderen kunnen. Wanneer de leerkracht de leerling helpt bij het maken van een nieuwe stap die de leerling aan kan, zal deze zich competent voelen en daardoor ook meer betrokkenheid op de taak laten zien.

BRONNEN

Toelichting bronvermelding: Voor de leesbaarheid van de handelingssuggesties is ervoor gekozen om in de suggesties zelf geen verwijzingen naar bronnen op te nemen, maar deze aan het einde van het document te plaatsen. Soms is het echter interessant om te weten waar een praktische tip vandaan komt of staan er bij de tip nog meer interessante bronnen. In dat geval is er een klein cijfertje in de tekst geplaatst zodat opgezocht kan worden waar het vandaan gehaald is.

³ Ros, A., Castelijns, J., Loon, A.M. van, & Verbeeck, K. (2014). *Gemotiveerd leren en lesgeven: De kracht van intrinsieke motivatie*. Bussum: Coutinho.

Broer, N.A., Haverhals, B., & Bruin, H. L. de (2012). *Verantwoording pedagogisch expertsysteem Zien! Voor het primair onderwijs!* Gouda: Driestar educatief.

Marzano, R. J., & Pickering, D. J. (2016). *Betrokkenheid! De sleutel tot beter leren* [The highly engaged classroom] (F. Collignon', Vert.). Rotterdam, Nederland: Bazalt.

Marzano, R. J., Pickering, D. J., & Pollock, J. E. (2008). *Wat werkt in de klas: Didactische aanpak*. Rotterdam: Bazalt.

Illustraties zijn gemaakt door Lizanne Both en met haar toestemming opgenomen.

Welbevinden

Relatie met andere kinderen

INHOUD

Toelichting bij deze handelingssuggestie	1
Stellingen uit de leerkracht- en leerlingvragenlijst.....	2
Aanpak	2
Leerdoelen.....	2
Pedagogische interventies.....	3
Randvoorwaarden.....	4
Suggesties voor aanpak.....	4
Verwijzing naar spellen/prentenboeken	7
Achtergrondinformatie	8
Leestips.....	9
Bronnen.....	10

Door te klikken op een regel in de inhoudsopgave, ga je direct naar de bijbehorende tekst;
 Als je in de tekst klikt op een blauw pijltje ga je terug naar de inhoudsopgave.

TOELICHTING BIJ DEZE HANDELINGSSUGGESTIE

Onder **welbevinden** wordt het volgende verstaan:
 Welbevinden is het zich goed voelen in de klas zowel op relationeel gebied bij de leerkracht als op school gebied.

Onder **relatie met andere leerlingen** wordt het volgende verstaan: Relatie met andere kinderen is het ervaren van een positieve relatie met andere kinderen.

STELLINGEN UIT DE LEERKRACHT- EN LEERLINGVRAGENLIJST

Leerkrachtvragenlijst

Welbevinden

1. Komt opgewekt over.
2. Maakt een vitale, levenslustige indruk.
3. Komt ontspannen en open over.
4. Gaat graag naar school.

Relatie met andere kinderen

Leerlingvragenlijst

5. Ik doe dingen samen met andere kinderen.
6. Ik heb vriendjes en vriendinnetjes.
7. Ik voel dat andere kinderen mij aardig vinden.
8. Ik vind dat ik genoeg vriendjes en vriendinnetjes heb.

Leerlingvragenlijst

Welbevinden

1. Ik vind de lessen van mijn juf of meester leuk en interessant.
2. Ik krijg werk dat ik graag doe.
3. Ik ben blij met hoe ik mijn werk mag doen.
4. Ik doe graag mee met de lessen.
5. Ik heb goed contact met mijn juf of meester.
6. Mijn juf of meester snapt wat ik leuk vind en wat ik moeilijk vind
7. Ik ben blij dat ik bij mijn juf of meester in de klas zit.
8. Ik voel me fijn bij mijn juf of meester.

AANPAK

LEERDOELEN

Bedenk vooraf: *Welk doel/welke doelen wil ik bereiken door te handelen?*

Preventief en curatief

Deze handelingssuggestie kun je gebruiken om de behoefte aan een positieve relatie met andere kinderen van de leerling te ondersteunen en daarmee het welbevinden te verhogen. Hier kun je zowel preventief als curatief mee aan de slag. Ga je preventief aan de slag kijk dan welk doel voor jouw klas het meest waardevol is. Je kunt ook curatief met de doelen aan de slag als je hebt gemerkt dat het welbevinden in (een deel van) je groep onder druk staat. De aanpak is vooral op de groep gericht, maar je kunt er met aanpassingen ook met individuele leerlingen of groepjes leerlingen mee aan de slag.

Alle leeftijden:	✓ Ik voel me veilig in de klas en op school
Vanaf onderbouw basisschool:	✓ Ik ervaar dat ik erbij hoor ✓ Ik heb vertrouwen in de leerlingen

Vanaf middenbouw basisschool:

- ✓ [Ik heb capaciteiten voor empathie, affectie en intimiteit en ben bezig met het welzijn van anderen](#)

Door te klikken op een doel, ga je direct naar de aanpak die daarbij aansluit.

Aanpak

Denk eerst na over de volgende punten en baseer je aanpak op de antwoorden.

- Zie je het gedrag al wel in uitnodigende situaties? Oefen dan in niet-uitnodigende situaties. Zie je het gedrag nog vrijwel niet? Oefen dan in eerste instantie zoveel mogelijk in uitnodigende situaties.
- Denk bij je aanpak ook na over verschillen tussen jongens en meisjes. Jongens zijn meer lichamelijk ingesteld en meisjes meer verbaal. Jongens uiten hun emoties meer fysiek (duwen, stoeien). Ze hebben letterlijk en figuurlijk behoefte aan ruimte.

PEDAGOGISCHE INTERVENTIES

Bedenk bij bovenstaande doelen: *Wat vraagt dit van mij als leerkracht?*

Er zijn vijf pedagogische vaardigheden die je als leerkracht kunt inzetten om problemen te voorkomen en aan te pakken. Dit zijn:

- Leiding geven en grenzen stellen
- Monitoring: balanceren tussen ruimte nemen en ruimte geven
- **Positieve betrokkenheid tonen**
- Positieve bekrachtiging geven
- Leren problemen oplossen

Positieve betrokkenheid tonen: Als leerkracht kun je bijdragen aan positieve relaties tussen leerlingen door te zorgen voor een positief groepsklimaat, waarin leerlingen zich veilig voelen en ervaren dat ze erbij horen. Als leerkracht kun je ervoor zorgen dat leerlingen elkaar accepteren en waarderen door hen bijvoorbeeld te stimuleren vriendschappen over de grenzen van de eigen groep te ontwikkelen. Door middel van een strategische opstelling (zie link hieronder) in de klas, lijken leerkrachten een positieve invloed te kunnen uitoefenen op onderlinge relaties. Om acceptatie te krijgen van leerlingen gaat het in de basisschool ook over de zorg voor elkaar. Elkaar bewust complimenten geven of aandacht te geven door een kaartje of groepswerkstuk voor een zieke leerling te maken. Let er op dat kinderen niet alleen komen te staan. Dreigt dit toch te gebeuren dan geef je hem/haar bijvoorbeeld een klassentaak die veel kinderen graag zouden willen of help je de leerling het contact met andere leerlingen aan te gaan.

Tip: Invloed uitoefenen op onderlinge relaties, zie <http://www.socialshuffle.nl/#hoe-werkt-de-social-shuffle>

RANDVOORWAARDEN

Bedenk: *Welke zaken moeten op orde zijn, voordat ik aan een doel kan werken?*

- Zorg dat het klassenmanagement op orde is: kies een klasindeling die past bij de werkvormen die je toepast en die aansluit bij de vaardigheden van de leerlingen. Zorg voor duidelijke regels en hanteer ze consequent. Zorg voor activiteiten die uitdagen/in de zone van naaste ontwikkeling zitten en tegelijk ook haalbaar zijn.
- Bij de keuze voor een handelingsuggestie kies je voor 1 van de psychologische basisbehoeften, autonomie, competentie, relatie met de leerkracht of relatie met andere kinderen. Het is echter belangrijk dat de overige basisbehoeften niet vergeten worden! Als één van de drie behoeften een tijd niet wordt vervuld is het gevolg waarschijnlijk dat de andere twee behoeften ook onvervuld raken, waarvan een verminderd welbevinden het gevolg is.

SUGGESTIES VOOR AANPAK

Bedenk bij het kiezen van een suggestie: *Welke aanpak past bij het doel dat ik gekozen heb?*

De aanpak is in eerste instantie bedoeld om voor welbevinden te gebruiken, maar ook voor betrokkenheid worden ingezet.

Doel: Ik voel me veilig in de klas en op school (alle leeftijden) – Klassenregels

---

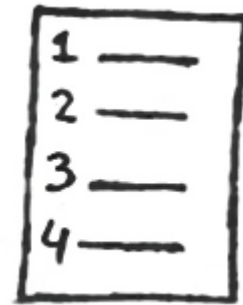
Het bevorderen van het gevoel van veiligheid in de klas kan door het met elkaar opstellen van klassenregels, waar je regelmatig op terugkomt.

Dit doel vraagt met name aandacht in het begin van het jaar aandacht. Je kunt gevoel van veiligheid bevorderen door bespreekbaar te maken wat gewenst en ongewenst gedrag is en hierover regels op te stellen. Je ondersteunt hiermee ook de behoefte aan autonomie. Bij het opstellen van klassenregels kun je volgende stappen doorlopen.

- **Stap 1 Stel vast wat voor gedrag of houding gewenst en ongewenst is** → Leerling schrijft op hoe hij/zij behandeld wil worden in de klas. Hoe ziet positief gedrag eruit en hoe klinkt het? En welk negatief gedrag moet worden vermeden? Voor deze stap kun je in de bovenbouw de werkvorm placemat gebruiken. Je geeft aan ieder groepje van vier leerlingen een werkblad met in het midden een rechthoek. Vanuit iedere hoek wordt een lijn getrokken naar de hoeken van het blad, waardoor vier vakken ontstaan.

Hierin schrijft elke leerling van het groepje zijn ideeën op. In de rechthoek in het midden stellen leerlingen een lijst op met gedragingen waarover zij het eens zijn dat deze positief of negatief zijn.

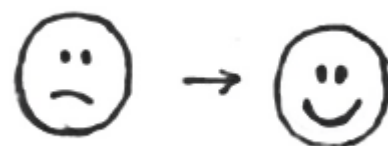
- **Stap 2 Maak symbolen** → Leerlingen maken tekeningen of symbolen die passen bij de positieve gedragingen. Je kunt hiervoor ook de afbeeldingen gebruiken die horen bij Zien! (bij elke categorie uit de leerlingvragenlijst zijn afbeeldingen beschikbaar), de leerlingen zelf tekeningen laten maken of afbeeldingen laten zoeken op internet.
- **Stap 3 Groepspresentaties** → Leerlingen presenteren bevindingen en vertellen waarom zij voor de gedragingen op de lijst hebben gekozen
- **Stap 4 Gezamenlijk besluit** → Bespreek het leefklimaat in de klas en besluit gezamenlijk welk gedrag ze in de klas wel en niet willen zien.
- **Stap 5 Belofte** → Vraag als leerkracht aan de kinderen of ze verantwoording willen afleggen om zich aan deze regels te houden, mondeling of schriftelijk (bijv. handtekening zetten op een poster)
- **Stap 6 Onder de aandacht houden** → Om ervoor te zorgen dat leerlingen de richtlijnen niet zien als een lijst voorschriften, is het belangrijk dat je regelmatig ernaar verwijst als het goed gaat of de richtlijnen juist niet voldoende worden toegepast. Je kunt iedere week een andere regel centraal stellen.

Doel: Ik ervaar dat ik erbij hoor (vanaf onderbouw) – Kansen creëren

Om de leerlingen te laten ervaren dat ze erbij horen, kun je kansen creëren, waardoor de leerlingen samen gaan spelen of werken.

Wanneer je merkt dat een leerling buiten de groep dreigt te vallen, kun je proberen om de leerling uit te lokken om samen te werken met een zorgzame leerling, die deze leerling dan meeneemt. Kijk met welke leerling(en) de leerling soms al wat samen doet. Zet de leerling dan wat vaker bij deze leerling(en) en geef hen een opdracht. Zo kun je uitlokken dat de leerling zich fijner gaat voelen en ervaart dat hij er ook bij hoort. Wanneer de leerling een aantal van deze positieve ervaringen heeft opgedaan, is de kans groter dat hij zelf ook contact blijft zoeken met deze leerlingen en ook het contact aangaat met andere leerlingen.

Doel: Ik heb vertrouwen in de leerlingen (vanaf onderbouw) – Buddy's

---

Het werken met buddy's stimuleert het vertrouwen tussen leerlingen.

Wijs elk kind een buddy toe, waarvoor hij de hele week/maand/periode moet zorgen. Dit kunnen kleine dingen zijn, zoals de vraag of iemand mee wil spelen of het helpen bij iets wat de leerling moeilijk vindt. Ook voor vragen of problemen kan de leerling zijn buddy om hulp vragen. Door leerlingen zo met elkaar samen te laten werken, wordt er een vertrouwensband opgebouwd.

Tip

- Herinner de leerlingen gedurende de week geregeld aan het buddyschap en vraag naar (positieve) ervaringen. Door het gesprek hierover aan te gaan, kunnen de leerlingen van elkaar leren.

Doel: Ik heb vertrouwen in de leerlingen (vanaf onderbouw) – Blindemannetje

---

Het spelen van blindemannetje is een situatie die vertrouwen van leerlingen op elkaar vereist. Ook kan het vertrouwen hierdoor versterkt worden.

Deel de leerlingen in duo's in, waarbij de ene leerling de blinde speelt en de andere de begeleider is. De blinde moet de aanwijzingen van de begeleider opvolgen om zo een parcours af te leggen. De taak van de begeleider is om zich in te leven in de blinde en aan de blinde uit te leggen wat hij moet doen om op zijn bestemming aan te komen.

Tip

- Voor de veiligheid kun je het parcours slechts laten bestaan uit getekende lijnen en vakken/symbolen.

Doel: Ik heb capaciteiten voor empathie, affectie en intimiteit en ben bezig met het welzijn van anderen (vanaf middenbouw) – Praatmaatjes

Wanneer je gebruik maakt van vaste praatmaatjes, leren leerlingen om met elkaar om te gaan en zal er een positieve relatie tussen de leerlingen ontstaan.

Creëer gedurende de week een aantal momenten waarop de leerlingen met hun praatmaatje kunnen overleggen. Dit kan gaan over een gemaakte opgave, over hoe een bepaalde opdracht aan te pakken of ook over een buitenschools onderwerp. Stel na een week/maand/periode nieuwe praatmaatjes samen, zodat de leerlingen gedurende het schooljaar met verschillende medeleerlingen betrokken zijn geweest.

Tip

- De eerste keer dat je dit toepast, kun je kinderen zelf maatjes laten vormen zodat kinderen kunnen wennen aan de manier van werken. Daarna wissel je de maatjes door en komen ze ook met kinderen in contact met wie ze normaal niet zo vaak contact hebben.
- Je kunt op ijsstokjes de namen schrijven van alle leerlingen uit de klas en deze vervolgens gelijkmatig verdelen over 2 potten. Trek vervolgens uit beide potten een stokje, wat de paren vormen. Of gebruik een digitale applicatie, die kinderen aan elkaar koppelt, bijvoorbeeld www.maakgroepjes.xyz.

VERWIJZING NAAR SPELLEN/PRENTENBOEKEN

Bedenk: *Hoe kan ik materialen inzetten om te werken aan de leerdoelen?*

Vertrouwensband - 4 t/m 10 jaar

Deze vertrouwensband is een coöperatief bewegingsspel. Het samen ontdekken van manieren om te bewegen geeft de kinderen enorm veel plezier. En behalve heel veel manieren om te spelen, biedt de Rupsband ook een veilige plek om verhalen te vertellen, voor te lezen of om gewoon lekker te relaxen.

Het samen zo zitten geeft een gevoel van **verbondenheid**, **veiligheid** en **welbevinden**.

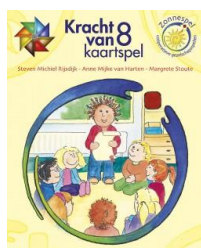
<https://www.earthgames.nl/rupsband.html>

Groepers vormen – vanaf 4 jaar

Deze uitgave biedt 40 activiteiten om een prettig groepsklimaat te creëren en de verbondenheid tussen leerlingen te versterken. De activiteiten zijn zowel geschikt voor het basisonderwijs als het voortgezet onderwijs.

Met dit spel kan gewerkt worden aan de **relatie tussen leerlingen**, waardoor ze **zich veilig voelen**. Hiermee wordt het **welbevinden** verhoogd.

<https://shop.onderwijsmaakjesamen.nl/groepers-vormen.html>

Kracht van 8 kaartspel – 4 t/m 12 jaar

Het spel bestaat uit 42 speels geïllustreerde kaarten. Op elke kaart staat een korte, positieve uitspraak met een daarbij horende tekening. De tekeningen tonen situaties uit het dagelijks leven van kinderen. Het zijn acht coöperatieve werkvormen.

Doordat dit spel met elkaar gespeeld wordt, in plaats van tegen elkaar, zorgt dit voor een gevoel van **erbij horen**. De **relatie tussen leerlingen** wordt versterkt doordat ze met elkaar samenwerken, wat zorgt voor een gevoel van **welbevinden**.

<https://www.earthgames.nl/kracht-van-8-kaartspel.html>

Kikker vindt een vriendje – 0 t/m 5 jaar

Kikker vindt een beertje in het bos en neemt hem mee naar huis. Kikker zorgt goed voor beertje. Ze worden de beste vrienden. Op een dag wil beertje terug naar waar hij vandaan komt. Ze moeten afscheid nemen. Kikker is erg verdrietig. Hij krijgt heimwee naar het beertje. Maar beertje komt terug en besluit om bij kikker te blijven en altijd vrienden te blijven.

Dit boek geeft een voorbeeld van iemand die **bezig is met het welzijn van anderen**. Het boek staat in het teken van **relatie**, waarbij ook **welbevinden** een belangrijke rol speelt.

<https://www.leopold.nl/boek/kikker-vindt-een-vriendje-2/>

ACHTERGRONDINFORMATIE

Welbevinden-relatie met andere kinderen

De behoefte aan relatie met andere kinderen gaat over het streven van een kind om een positieve relatie met en betrokkenheid op andere kinderen te ervaren. Het is het gevoel van een kind dat het om de andere kinderen geeft, dat andere kinderen om hem geven en dat het bij een groepje kinderen en/of de klas behoort.

Anderzijds gaat het ook om het gevoel om zelf capaciteiten te hebben om anderen lief te hebben en hen te respecteren, beide richtingen zijn opgenomen in de leerling doelen. Wanneer het op groepsniveau lukt om aan deze behoeften te voldoen, zie je dat terug aan een hechte groep kinderen, die samen plezier beleven en zich aan elkaar verbonden voelen. De mate waarin wordt voldaan aan de basisbehoeften, is van groot belang voor het welbevinden van leerlingen. Het draagt eraan bij dat leerlingen plezier beleven aan wat ze doen, opgewekt, open en ontspannen overkomen. Om je op je gemak te voelen is het een voorwaarde dat je geaccepteerd wordt door anderen.

LEESTIPS

Er is nog veel meer te lezen over dit onderwerp. Bedenk: *Waar wil je meer over te weten komen?*

Ervaringsgericht werken met kleuters in het basisonderwijs

– Ferre Laevers, Inne Jackers, Els Menu & Julia Moons (2014).

Welbevinden en betrokkenheid bij kleuters staan centraal in dit boek. Naast een onderbouwing met theorie worden er veel praktische tips gegeven en voorbeelden beschreven waarin de theorie toegepast wordt. Kortom, een echte aanrader voor leerkrachten die meer willen weten over welbevinden en betrokkenheid en daar ook mee aan de slag willen in hun klas.

Dit boek is vooral geschreven voor leerkrachten van kleuters, maar de praktische tips zijn met een beetje aanpassing ook inzetbaar voor oudere leerlingen. Ook de theorie is zeker zinvol voor leerkrachten uit de midden- en bovenbouw.

Dit boek past bij deze handelingssuggestie over welbevinden en relatie met andere kinderen door de vele tips die gegeven worden over wat je kunt doen om aan het welbevinden van je leerlingen en de relaties tussen de leerlingen te werken. Ook de theorie over de basisbehoeften van leerlingen komt terug in dit boek.

Ruimte voor jezelf en ruimte voor de ander; theorieboek en praktijkboek

– Ernst van Grol (2018).

Dit boek beschrijft de methodiek van het Grol Weerbaarheidsprogramma en de theoretische onderbouwing. Grol Weerbaarheid gelooft in gezamenlijkheid: het creëren van een 'wij-gevoel' binnen de klas. In deze primaire behoefte wil Grol Weerbaarheid voorzien door elk individu verder te helpen ontwikkelen

binnen zijn/haar interactie met de klas. Naast dit theorieboek is er ook een praktijkboek, waarin praktische lessenreeksen en middelen gedetailleerd beschreven staan om zelf mee aan de slag te gaan.

Grol Weerbaarheid maakt gebruik van een psychofysieke didactiek: vanuit een fysieke invalshoek worden mentale en sociale vaardigheden aangereikt en verworven. Actiemomenten, zoals spel en simpele zelfverdedigingsvormen, worden afgewisseld met momenten van zelfreflectie en kringgesprekken. Deze klassikale praktische training is uitermate geschikt om kinderen weerbaarder te maken tegen negatief sociaal gedrag en om een positievere sfeer te creëren binnen een klas. Een fundamenteel thema is het voorkomen van pesten, de preventieve werking. Indien het pestgedrag al aanwezig is, staat het aanpakken van pestgedrag in de klas en school centraal.

Deze boeken passen bij deze handelingssuggestie over welbevinden en relatie met andere kinderen doordat met behulp van deze methodiek gezamenlijk wordt gestreefd naar balans op individueel gebied en op groepsniveau.

BRONNEN

Toelichting bronvermelding: Voor de leesbaarheid van de handelingssuggesties is ervoor gekozen om in de suggesties zelf geen verwijzingen naar bronnen op te nemen, maar deze aan het einde van het document te plaatsen. Soms is het echter interessant om te weten waar een praktische tip vandaan komt of staan er bij de tip nog meer interessante bronnen. In dat geval is er een klein cijfertje in de tekst geplaatst zodat opgezocht kan worden waar het vandaan gehaald is.

² Laevers, F., Jackers, I., Menu, E., & Moons, J. (2014). *Ervaringsgericht werken met kleuters in het basisonderwijs*. Averbode, België: CEGO.

Broer, N.A., Haverhals, B., & Bruin, H. L. de (2012). *Verantwoording pedagogisch expertsysteem Zien! Voor het primair onderwijs!* Gouda: Driestar educatief.

Clarke, S. (2016). *Leren zichtbaar maken met formatieve assessment*. Rotterdam: Bazalt.

Marzano, R. J., & Miedema, W. (2013). *Leren in vijf dimensies: Moderne didactiek voor het primair onderwijs*. Assen: Van Gorcum.

Marzano, R. J., & Pickering, D. J. (2016). *Betrokkenheid! De sleutel tot beter leren* [The highly engaged classroom] (F. Collignon', Vert.). Rotterdam, Nederland: Bazalt.

Illustraties zijn gemaakt door Lizanne Both en met haar toestemming opgenomen.

Welbevinden

Relatie met de leerkracht

INHOUD

Toelichting bij deze handelingssuggestie	1
Stellingen uit de leerkracht- en leerlingvragenlijst.....	2
Aanpak	2
Leerdoelen.....	2
Pedagogische interventies.....	3
Randvoorwaarden.....	4
Suggesties voor aanpak.....	4
Verwijzing naar spellen/prentenboeken	6
Achtergrondinformatie	7
Leestips.....	7
Bronnen.....	8

Door te klikken op een regel in de inhoudsopgave, ga je direct naar de bijbehorende tekst;
 Als je in de tekst klikt op een blauw pijltje ga je terug naar de inhoudsopgave.

TOELICHTING BIJ DEZE HANDELINGSSUGGESTIE

Onder **welbevinden** wordt het volgende verstaan: Welbevinden is het zich goed voelen in de klas zowel op relationeel gebied bij de leerkracht als op school gebied.

Onder **relatie met de leerkracht** wordt het volgende verstaan: De leerling voelt zich geaccepteerd en gesteund door de leerkracht en voelt zich veilig bij hem/haar.

STELLINGEN UIT DE LEERKRACHT- EN LEERLINGVRAGENLIJST

Leerkrachtvragenlijst

Welbevinden

1. Komt opgewekt over.
2. Maakt een vitale, levenslustige indruk.
3. Komt ontspannen en open over.
4. Gaat graag naar school.

Leerlingvragenlijst

Welbevinden

1. Ik vind de lessen van mijn juf of meester leuk en interessant.
2. Ik krijg werk dat ik graag doe.
3. Ik ben blij met hoe ik mijn werk mag doen.
4. Ik doe graag mee met de lessen.

Relatie met de leerkracht

1. Ik heb goed contact met mijn juf of meester.
2. Mijn juf of meester snapt wat ik leuk vind en wat ik moeilijk vind.
3. Ik ben blij dat ik bij mijn juf of meester in de klas zit.
4. Ik voel me fijn bij mijn juf of meester.

AANPAK

LEERDOELEN

Bedenk vooraf: *Welk doel/welke doelen wil ik bereiken door te handelen?*

Preventief en curatief

Deze handelingssuggestie kun je gebruiken om de behoefte aan een positieve relatie met de leerkracht van de leerling te ondersteunen en daarmee het welbevinden te verhogen. Hier kun je zowel preventief als curatief mee aan de slag. Ga je preventief aan de slag kijk dan welk doel voor jouw klas het meest waardevol is. Je kunt ook curatief met de doelen aan de slag als je hebt gemerkt dat het welbevinden in (een deel van) je groep onder druk staat. De aanpak is vooral op de groep gericht, maar je kunt er met aanpassingen ook met individuele leerlingen of groepjes leerlingen mee aan de slag.

Welbevinden – relatie met de leerkracht

Alle leeftijden:

- ✓ [Ik voel me veilig in de klas en op school](#)
- ✓ [Ik voel me geaccepteerd en gesteund](#)
- ✓ [Ik heb vertrouwen in de leerkracht](#)

Aanpak

Denk eerst na over de volgende punten en baseer je aanpak op de antwoorden.

- Zie je het gedrag al wel in uitnodigende situaties? Oefen dan in niet-uitnodigende situaties. Zie je het gedrag nog vrijwel niet? Oefen dan in eerste instantie zoveel mogelijk in uitnodigende situaties.
- Denk bij je aanpak ook na over verschillen tussen jongens en meisjes. Jongens zijn meer lichamelijk ingesteld en meisjes meer verbaal. Jongens uiten hun emoties meer fysiek (duwen, stoeien). Ze hebben letterlijk en figuurlijk behoefte aan ruimte.

PEDAGOGISCHE INTERVENTIES

Bedenk bij bovenstaande doelen: *Wat vraagt dit van mij als leerkracht?*

Er zijn vijf pedagogische vaardigheden die je als leerkracht kunt inzetten om problemen te voorkomen en aan te pakken. Dit zijn:

- Leiding geven en grenzen stellen
- Monitoring: balanceren tussen ruimte nemen en ruimte geven
- **Positieve betrokkenheid tonen**
- Positieve bekrachtiging geven
- Leren problemen oplossen

Positieve betrokkenheid tonen: Het tonen van positieve betrokkenheid is van belang voor het ervaren van een positieve relatie tussen de leerkracht en het kind. Deze vaardigheid wordt gekenmerkt door drie gedragswijzen:

- Oprecht **geloof** in het kind: dit verhoogt het gevoel van acceptatie en steun bij de leerling. Spreek uit dat je er op vertrouwt dat de leerling een bepaalde taak aankan.
- Oprechte **belangstelling** en **genegenheid** tonen voor het kind: maak oogcontact, noem leerlingen bij hun naam, groet hen bij binnenkomst, maak fysiek contact (high five, klopje op de schouder). Houd hierbij rekening met leeftijd, niveau, geslacht en cultuur. Daarnaast kun je gebaren gebruiken om je genegenheid voor het kind te tonen, steek je duim op of geef een knipoog.
- Onderhoud **contact** met het kind en houd in de gaten of het op anderen kan terugvallen.

Ook het zoeken en gebruiken van positieve informatie over leerlingen draagt bij aan een positieve relatie met de leerling. Je kunt bij de leerling zelf op zoek naar positieve informatie, maar ook bij ouders of collega's. Deze informatie kun je gebruiken om positief betrokken te zijn op het kind. Bied gestructureerde kansen in de les om leerlingen ruimte te geven iets te vertellen over hun interesses en prestaties. Als je weet dat het kind een instrument bespeelt en op muziekles zit,

laat hem/haar dan iets vertellen over een onderwerp dat in de muziekles aan bod komt.

Zorg daarnaast voor een eerlijke en rechtvaardige behandeling van leerlingen. Als leerkracht heb je de verantwoordelijkheid dat het kind zich veilig voelt, daarom probeer je verstorend, kwetsend gedrag of pestgedrag tegen te gaan. Laat zien dat leerlingen hulp van jou kunnen verwachten als dat nodig is. Naast het bieden van veiligheid, is het van belang dat de leerling zich geaccepteerd voelt. De verwachtingen die jij als leerkracht hebt van de leerling spelen een belangrijke rol in de (zelf) acceptatie van leerlingen. Wees je als leerkracht bewust van zelf-ervullende voorspellingen. Dit betekent dat je bepaalde verwachtingen hebt van leerlingen ("Deze leerling zal het hele jaar wel in de zorggroep blijven zitten") en dat deze verwachting wordt bevestigd omdat leerlingen zich naar deze verwachting gaan gedragen.

RANDVOORWAARDEN

Bedenk: *Welke zaken moeten op orde zijn, voordat ik aan een doel kan werken?*

- Zorg dat het klassenmanagement op orde is: kies een klasindeling die past bij de werkvormen die je toepast en die aansluit bij de vaardigheden van de leerlingen. Zorg voor duidelijke regels en hanteer ze consequent. Zorg voor activiteiten die uitdagen/in de zone van naaste ontwikkeling zitten en tegelijk ook haalbaar zijn.
- Bij de keuze voor een handelingssuggestie kies je voor 1 van de psychologische basisbehoeften, autonomie, competentie, relatie met de leerkracht of relatie met andere kinderen. Het is echter belangrijk dat de overige basisbehoeften niet vergeten worden! Als één van de drie behoeften een tijd niet wordt vervuld is het gevolg waarschijnlijk dat de andere twee behoeften ook onvervuld raken, waarvan een verminderd welbevinden het gevolg is.

SUGGESTIES VOOR AANPAK

Bedenk bij het kiezen van een suggestie: *Welke aanpak past bij het doel dat ik gekozen heb?*

De aanpak hoeft niet uitsluitend voor welbevinden gebruikt te worden, maar kan ook voor betrokkenheid worden ingezet.

Doel: Ik voel me veilig in de klas en op school (alle leeftijden) - Aandacht voor iedere leerling

---

Wanneer leerlingen merken dat de leerkracht individuele aandacht voor hen heeft, zorgt dit voor een beter welbevinden en een hogere veiligheidsbeleving.

Verwelkom alle leerlingen bij binnenkomst aan het begin van de dag persoonlijk, door bij het begroeten hun naam te noemen. Probeer ook regelmatig iets persoonlijks eraan toe te voegen, door aan te haken bij een gebeurtenis die je hebt opgevangen. Bijvoorbeeld: "Goedemorgen Noortje, hoe is het nu met je zieke paard?". Hiermee laat je zien dat je met de leerling meeleeft. Wanneer de leerling aangeeft dat het niet zo goed gaat, weet je bovendien dat een leerling hierdoor minder betrokken kan zijn op zijn schoolwerk.

- Let erop dat je zulke opmerkingen of vragen aan alle leerlingen stelt, en niet telkens aan dezelfde leerlingen. Dan is de kans groot dat de leerlingen je vertrouwen schenken en zelf ook met hun verhalen naar je toekomen.

Dit moment bij de deur is ook geschikt om leerlingen te wijzen op de regels. Kinderen die hun pet nog ophebben of kauwgom kauwen, kun je er op wijzen dat dit niet geaccepteerd wordt in de klas.

- Leerlingen die hier behoefte aan hebben, kun je een extra opsteker geven om zich vandaag aan een bepaalde regel te houden. Ook kun je bepaalde kinderen alvast voorbereiden op een situatie: "Om 10 uur word je even uit de klas gehaald voor een gesprek."

Een vast patroon aan het begin van de dag is een goede start bij het handhaven van orde in de klas en dus structuur en veiligheid voor de leerlingen.

Doel: Ik voel me geaccepteerd en gesteund (alle leeftijden) – Oogcontact

---

Kleine dingen, zoals het maken van oogcontact, kunnen al een bemoediging zijn, waardoor leerlingen zich geaccepteerd en gesteund voelen.

Wanneer je als leerkracht weet dat een leerling iets moeilijk vindt, geef hem dan soms toch de kans om het te proberen. Hierbij kun je hem stimuleren door oogcontact met hem te maken.

Een ander voorbeeld is het geven van een knipoog naar een leerling tijdens een aardrijkskundeles die gaat over vulkanen, als je weet dat een bepaalde leerling dat een erg interessant onderwerp vindt en er thuis zich ook in verdiept. Zo voelt het kind zich gezien en gekend door de leerkracht.

Doel: Ik heb vertrouwen in de leerkracht (alle leeftijden) – Uitstraling

Een vrolijke, kalme uitstraling en het tonen van oprechte belangstelling aan de leerlingen, zijn twee aspecten die bijdragen aan een veilig klimaat in de klas.

Wanneer een leerkracht vrolijk en kalm is, zijn leerlingen geneigd om deze houding over te nemen. Wees je dus als leerkracht bewust je uitstraling. Hoe kom je over op de leerlingen? Zien ze het aan je als je je ergert? Toon daarnaast oprechte belangstelling voor de leerlingen. Glimlach regelmatig, maak een praatje met ze. Kijk de leerlingen aan als je met ze praat, kijk belangstellend als leerlingen naar je toekomen om iets te vertellen of te vragen. Met deze simpele dingen zorg je ervoor dat leerlingen zich veilig voelen bij jou als leerkracht in de klas en ook op school.

VERWIJZING NAAR SPELLEN/PRENTENBOEKEN

Bedenk: *Hoe kan ik materialen inzetten om te werken aan de leerdoelen?*

Spring kikker, spring! – vanaf 4 jaar

Vrolijk springend naar de cirkels met gevoelens die op de grond liggen, kun je met kinderen praten over allerlei gevoelens en wat je in sommige situaties kunt doen om je beter te voelen.

Bij dit spel stelt de leerkracht vragen aan de leerlingen over gevoelens. De leerkracht stemt zijn vragen af op het kind, waardoor het kind de leerkracht leert **vertrouwen** en zich **veilig voelt**. Dit zorgt voor een goede **relatie met de leerkracht** en een verhoogd welbevinden.

<https://decoolekikker.nl/productenoverzicht/springkickerspring.html>

Deugdenspel – vanaf 8 jaar

De 52 kaarten met per kaart een checklist en een cartoon maken je op een speelse en motiverende manier bewust van de bouwstenen van je karakter. Per kaart ontwikkel je eigenschappen zoals, eerlijkheid, concentratie, moed en respect.

De leerkracht stelt vragen aan de leerling, zonder te oordelen of advies te geven. Dit kan bijdragen aan een goede, **vertrouwde relatie met de leerkracht**. Hierdoor voelt de leerling zich **geaccepteerd en gesteund**, wat ook van invloed is op zijn **welbevinden**.

<https://www.earthgames.nl/het-deugdenspel.html>

Deugdevriendjes – 3 t/m 10 jaar

Iedereen die met kinderen aandacht wil besteden aan sociale vorming, kan de deugdevriendjes gebruiken.

De leerkracht stelt vragen aan de leerling, zonder te oordelen of advies te geven. Dit kan bijdragen aan een goede, **vertrouwde relatie met de leerkracht**. Hierdoor voelt de leerling zich **geaccepteerd en gesteund**, wat ook van invloed is op zijn **welbevinden**.

<https://www.earthgames.nl/deugdevriendjes.html>

Een druk kind in de klas – 4 t/m 6 jaar

Soms is stilzitten op school wel heel lastig. Wat gebeurt er dan in de klas? Verhaal over Mats die soms een druk gevoel heeft in zijn hoofd. Hij mag dan buiten lekker even een rondje rennen. Prentenboek met tips en vragen voor het kringgesprek.

Dit boek geeft een voorbeeld van (en aanleiding tot gesprek over) een leerling die door de leerkracht **geaccepteerd en gesteund** wordt. De leerkracht reageert net wat anders op deze leerling, omdat die dat nodig heeft. Wanneer leerlingen dit begrijpen, blijft de **relatie met de leerkracht** in stand en is dit ook bevorderlijk voor het **welbevinden** van de leerlingen.

<https://www.kwintessens.nl/kijk-en-beleef/kijk-en-beleef-deel-50-een-druk-kind-in-de-klas>

ACHTERGRONDINFORMATIE

Welbevinden-relatie met de leerkracht

De band tussen leerkracht en leraar is van belang voor het gevoel van welbevinden van leerlingen in de klas. De leraar heeft de verplichting om ervoor te zorgen dat hun klas een plek is waar alle leerlingen zich veilig voelen. Daarnaast is het van belang dat de kinderen in de klas zich geaccepteerd en gerespecteerd voelen. Een positieve relatie tussen de leerkracht en de leerling lijkt te bevorderen dat leerlingen zich blij en op hun gemak voelen in de klas en de activiteiten leuk vinden. Realiseer je dat jouw gedrag naar de leerlingen, ook de relaties tussen leerlingen beïnvloedt en dat het vervullen van *alle* basisbehoeften van belang is. De relatie tussen de leerlingen onderling kan goed zijn, maar als er sprake is van een negatieve relatie tussen de leerkracht en de leerling heft de positieve relatie tussen leerlingen onderling dit niet op.

LEESTIPS

Er is nog veel meer te lezen over dit onderwerp. Bedenk: *Waar wil je meer over te weten komen?*

Wat is goed onderwijs? Bijdragen uit de pedagogiek - Ruud Klarus & Wim Wardekker (2011)

De vraag 'Wat is goed onderwijs?' wordt in dit boek door de pedagogiek beantwoordt met een wedervraag: 'Waartoe dient het onderwijs?'. Er worden vele vragen gesteld, zoals: "Hoe verhoudt de school zich tot de virtuele leefomgeving van leerlingen? Wat is de wenselijke relatie van een leraar met zijn of haar leerlingen en hoe is die te realiseren? Voorkomen van conflicten is beter dan deze achteraf op te moeten lossen, maar hoe kunnen leerlingen wenselijk sociaal gedrag leren?"

Alle vragen worden beantwoord vanuit verschillende invalshoeken, en naast filosofische discussies komen ook praktische zaken aan bod waar een antwoord op gezocht wordt.

Dit boek past bij deze handelingssuggestie over welbevinden en relatie met de leerkracht, omdat dit beschrijft wat de wenselijke relatie van een leraar met zijn of haar leerlingen is en hoe die te realiseren is.

BRONNEN

Toelichting bronvermelding: Voor de leesbaarheid van de handelingssuggesties is ervoor gekozen om in de suggesties zelf geen verwijzingen naar bronnen op te nemen, maar deze aan het einde van het document te plaatsen. Soms is het echter interessant om te weten waar een praktische tip vandaan komt of staan er bij de tip nog meer interessante bronnen. In dat geval is er een klein cijfertje in de tekst geplaatst zodat opgezocht kan worden waar het vandaan gehaald is.

⁶ Boves, T., & Dijk, M. van (2014). *Contact maken in het primair onderwijs: Effectief communiceren met kinderen en hun ouders*. Assen: Koninklijke Van Gorcum.

⁷ Marzano, R. J. (2011). *De kunst en wetenschap van het lesgeven: Een evidence-based denkkader voor goed, opbrengstgericht onderwijs*. Vlissingen: Bazalt.

Broer, N.A., Haverhals, B., & Bruin, H. L. de (2012). *Verantwoording pedagogisch expertsysteem Zien! Voor het primair onderwijs!* Gouda: Driestar educatief.

Marzano, R. J., & Pickering, D. J. (2016). *Betrokkenheid! De sleutel tot beter leren* [The highly engaged classroom] (F. Collignon', Vert.). Rotterdam, Nederland: Bazalt.

Illustraties zijn gemaakt door Lizanne Both en met haar toestemming opgenomen.

'Sociaal initiatief'

'Aansluiting zoeken en houden bij een groep'

INHOUD

Toelichting bij deze handelingssuggestie.....	1
Aanpak.....	2
Leerdoelen.....	2
Pedagogische interventies	3
Randvoorwaarden	4
Suggesties voor aanpak.....	4
Verwijzing naar spellen/prentenboeken	8
Achtergrondinformatie.....	9
Bronnen.....	10

Door te klikken op een regel in de inhoudsopgave, ga je direct naar de bijbehorende tekst;
 Als je in de tekst klikt op een blauw pijltje ga je terug naar de inhoudsopgave.

TOELICHTING BIJ DEZE HANDELINGSSUGGESTIE

Leerkrachtvragenlijst

Sociaal initiatief

1. Stapt uit eigen beweging op anderen af.
2. Heeft duidelijk een eigen inbreng tijdens gezamenlijke activiteiten.
3. Vertelt uit zichzelf in de groep.
4. Spreekt uit eigen beweging met andere kinderen.

Leerlingvragenlijst

Contact maken met anderen

1. Ik vraag of ik mee mag doen.
2. Ik vraag of een ander met mij wil spelen.
3. Ik stel uit mezelf vragen aan een ander.
4. Ik begin een praatje met iemand anders.

Onder **sociaal initiatief** wordt het volgende verstaan: *Sociaal initiatief is de vaardigheid om in sociale situaties contact te zoeken en te maken, zowel non-verbaal als verbaal.*

Onder **aansluiting zoeken en houden bij een groep** wordt het volgende verstaan: *Aansluiting zoeken en houden bij een groep gaat over het invoegen in een groep of groepje en het deel gaan nemen aan de gezamenlijke activiteit(en) van de anderen. Het is zoeken naar ruimte tussen de anderen. Het gaat over het leren kennen van de groepsregels en normen. Het gaat over actief deelnemen aan de groep door (nieuwe) contacten te maken en een bijdrage te leveren aan het groepsbelang.*

AANPAK

LEERDOELEN

Bedenk vooraf: *Welk doel/welke doelen wil ik bereiken door te handelen?*

Preventief en curatief

De leerlijn met doelen uit deze handelingssuggestie kun je zowel preventief als curatief gebruiken. Wanneer je er preventief mee aan de slag wilt, kijk je welke doelen passen bij de leeftijd van de leerlingen in je groep. Je werkt gericht aan de doelen met passende activiteiten, net als je bij de cognitieve vakken doet. Daarnaast is het ook goed mogelijk om curatief met de leerlijn aan de slag te gaan wanneer je hebt gemerkt dat (een deel van) je groep uitvalt op het gebied van sociaal initiatief en het aansluiting zoeken en houden bij een groep.

Doel kiezen

Onderstaande leerlijn laat zien welke doelen bij welke ontwikkelingsleeftijd passen. Kies uit deze leerlijn een passend doel waar je met de groep of een individuele leerling aan wilt werken. Kijk daarbij naar wat de groep of leerling al wel beheerst en welk doel dus een passende volgende stap is.

Kijk daarnaast ook in het ZIEN! profiel naar waar de leerling/groep al goed in is. Dit kan gebruikt worden als compenserende factor(en): Welke doelen waar je aan zou kunnen werken, doen het meest een beroep op vaardigheden die een groep/leerling al meer laat zien? Daar kun je vaak het beste starten, omdat de kans op succes het grootst is als een leerling al aspecten beheerst. Voor sociaal initiatief kan dit impulsbeheersing zijn (balans egocontrole) en sociale autonomie (ruimtenemende vaardigheden).

<4 jaar	4-6 jaar	6-8 jaar	8-10 jaar	10-12 jaar
<ul style="list-style-type: none"> • Zoekt contact met kinderen die hetzelfde soort spel spelen • Kijkt veel naar andere kinderen 	<ul style="list-style-type: none"> • Stapt uit eigen beweging op anderen (groepje) af • Vraagt om mee te mogen doen met het spel van anderen • Laat merken dat hij mee wil doen met een activiteit • Toont bewondering voor de vaardigheden en mogelijkheden van anderen 	<ul style="list-style-type: none"> • Doet moeite om bij de groep te horen 	<ul style="list-style-type: none"> • Stelt zich voor aan onbekende leeftijdsgenoten 	<ul style="list-style-type: none"> • Komt op voor een leerling die in groepsverband gepest wordt

Door te klikken op een doel, ga je direct naar de aanpak die daarbij aansluit.

Aanpak

Denk eerst na over de volgende punten en baseer je aanpak op de antwoorden.

- Wil ik klassikaal of individueel aan deze ontwikkeltaak werken?
- Zie je het gedrag al wel in uitnodigende situaties? Oefen dan in niet-uitnodigende situaties. Zie je het gedrag nog vrijwel niet? Oefen dan in eerste instantie zoveel mogelijk in uitnodigende situaties.
- Denk bij je aanpak ook na over verschillen tussen jongens en meisjes. Jongens zijn meer lichamelijk ingesteld en meisjes meer verbaal. Jongens uiten hun emoties meer fysiek (duwen, stoeien). Ze hebben letterlijk en figuurlijk behoefte aan ruimte.

PEDAGOGISCHE INTERVENTIES

Bedenk bij bovenstaande doelen: *Wat vraagt dit van mij als leerkracht?*

Sociaal initiatief voor deze groep is laag. Vraag je bij jezelf af wat jouw leerkracht gedrag is. Is jouw gedrag heel ruimtenemend: ben je sterk aanwezig (ben je veel aan het praten), weet je van jezelf dat je duidelijk bent in het geven van je mening en je kan laten leiden door je emoties? In dat geval kan het zijn dat de leerlingen geremd worden om sociaal initiatief te laten zien.

Er zijn vijf pedagogische vaardigheden die je als leerkracht kunt inzetten om problemen te voorkomen en aan te pakken. Dit zijn:

- Leiding geven en grenzen stellen
- **Monitoring: balanceren tussen ruimte nemen en ruimte geven**
- **Positieve betrokkenheid tonen**
- Positieve bekrachtiging geven
- Leren problemen oplossen

Voor kinderen met een lage mate van sociaal initiatief kun je werken aan de volgende vaardigheden bij aansluiting zoeken en houden bij een groep.

Monitoring: sociaal initiatief is ruimtenemend gedrag. Wanneer je dit gedrag meer wilt zien, vraagt het van jou als leerkracht om ruimtegevend gedrag. Concreet betekent dit dat je ruimte moet geven voor het nemen van initiatief. Wanneer de klas bijvoorbeeld groepjes moet vormen, kan een leerling met laag sociaal initiatief alleen overblijven. Als leerkracht ben je snel geneigd om deze leerling dan te helpen/zelf in te delen. Wacht eens af: misschien zoekt de leerling uit zichzelf wel contact, maar duurt dit wat langer. Gebeurt het niet, dan kun je op dat moment als leerkracht ruimtenemend gedrag vertonen en de leerling indelen. Help de leerling dan wel door het erover te hebben wat je een volgende keer in zo'n situatie kunt doen (naar de leerkracht toegaan om te melden dat je nog geen groepje hebt, is ook al een vorm van sociaal initiatief. Van hieruit kun je het in stapjes uitbouwen).

Positieve betrokkenheid tonen: een leerling die weinig sociaal initiatief neemt, kan verlegen of onzeker zijn. Hij kan veel baat hebben bij een leerkracht die een veilige sfeer in de klas heeft. Dit kun je stimuleren door interesse te tonen in de leerling en zijn vaardigheden. Maak af en toe een praatje en informeer wie deze leerling aardig vindt in de groep. Stel niet te hoge doelen, en spreek je positieve verwachtingen uit. Probeer ook om uitnodigende situaties te creëren door activiteiten te organiseren waarin leerlingen de kans hebben om de vaardigheden toe te passen. Informeer na afloop bij de leerling hoe hij dit ervaren heeft. Door jouw betrokkenheid kan de leerling meer zelfvertrouwen krijgen, waardoor het meer sociaal initiatief kan gaan tonen.

RANDVOORWAARDEN

Bedenk: *Welke zaken moeten op orde zijn, voordat ik aan een doel kan werken?*

Voordat er een proces plaatst kan vinden, zijn er eisen waaraan voldaan moet worden. Zo zijn welbevinden en betrokkenheid vaak voorwaardelijk voordat aan de ZIEN! dimensies gewerkt kan worden. Hoe staat het hiermee in jouw klas?

Welke zaken moeten bij de leerlingen op orde zijn, waar je niet zonder kunt omdat een nieuwe aanpak anders niet werkt? Denk aan de behoeftenpiramide van Maslow: zijn de lichamelijke behoeften vervuld, en voelen kinderen zich veilig en zeker in de klas? Pas daarna kan aan de behoefte voor sociaal contact voldaan worden.

Zorg ook dat het klassenmanagement op orde is: kies een klasindeling die past bij de werkvormen die je toepast en die aansluit bij de vaardigheden van de leerlingen. Zorg voor duidelijke regels en hanteer ze consequent. Zorg voor activiteiten die uitdagen/in de zone van naaste ontwikkeling zitten en tegelijk ook haalbaar zijn.

SUGGESTIES VOOR AANPAK

Bedenk bij het kiezen van een suggestie: *Welke aanpak past bij het doel dat ik gekozen heb?*

Bij elke suggestie staat voor welke ontwikkelingsleeftijd de activiteit geschikt is, maar vaak kan het met kleine aanpassingen ook bij oudere/jongere kinderen toegepast worden. De activiteiten zijn vaak klassikaal, maar kunnen individueel gemaakt worden door als leerkracht die ene leerling in de gaten te houden en extra te stimuleren. Denk bij elke activiteit na over wat deze van jou vraagt wat betreft pedagogische interventies.

Zoekt contact met kinderen die hetzelfde soort spel spelen (< 4 jaar) – planbord

Het werken met een planbord kan leerlingen helpen om aan te sluiten bij een spel. Je maakt op deze manier visueel welke spellen er zijn en hoeveel kinderen er mee kunnen doen met het spel. Elk kind heeft een eigen (naam)kaartje en kan deze ophangen achter het spel dat hij wil spelen. Zo kan elke leerling zien wie het spel al spelen en is het makkelijker om contact te zoeken met anderen.

Laat leerlingen zien hoe zij kunnen vragen of ze mee mogen doen.

- Ga naar iemand toe, noem diegene bij de naam en vraag netjes of je mee mag doen.

Kijkt veel naar andere kinderen (< 4 jaar) – ontdekken

Kinderen van deze leeftijd kijken nog veel rond. Dit is goed voor de spelontwikkeling en een teken dat kinderen zich veilig voelen. Zij gaan namelijk op ontdekking uit. Wat ze zien, kunnen ze later in hun spel gaan nadoen. Kijkt een leerling nog niet veel rond dan kun jij, door te benoemen wat andere kinderen doen, het kind bewust maken van anderen en de verschillende soorten spel dat zij spelen.

Stapt uit eigen beweging op anderen (groepje) af (4-6 jaar) - routines

Sommige kinderen vinden het lastig om zelf op anderen af te stappen. Soms blijven ze dan gewoon kijken of afwachten. Het kan ook zijn dat ze naar jou toekomen. Op zich is dit al een vorm van initiatief en het is goed om positieve feedback te geven op deze eerste stap. Het voordoen hoe je contact kunt maken, kan helpen om de volgende stap te zetten, namelijk zelf contact maken met andere leerlingen. Hoe je contact kunt maken staat bij de voorgaande doelen al uitgewerkt. Als aanvulling hierop nog een aantal suggesties hoe je om kunt gaan met een 'nee'.

- Zeg jammer dan en loop stevig weg;
- Vraag wanneer je wel mee kunt doen;
- Vraag het aan een ander kind.

Soms zijn de afzonderlijke stappen van het contact maken al doelen op zichzelf. Geef positieve feedback op elk stapje waarin zelf initiatief wordt genomen.

Het kan zijn dat leerlingen iets nodig hebben om de verschillende stappen te kunnen onthouden. Een stappenkaart (picto's) of een afgesproken signaal kan helpen.

Aan het begin van het jaar kun je duidelijke afspraken maken over hoe je met elkaar omgaat. Denk hierbij aan:

- Vaste taken en hoe je die uitvoert;
- Gespreksregels;
- Stappenplannen voor samenwerken.

Vaste routines zorgen voor voorspelbaarheid en veiligheid wat helpt om initiatief te durven nemen.

Vraagt om mee te mogen doen met het spel van ander (4-6 jaar) – feedback

Kijk voor dit doel naar de suggesties bij de bovenstaande doelen. Het is bij al deze doelen belangrijk om feedback te geven op de afzonderlijke stappen in het proces. Positieve feedback versterkt het zelfvertrouwen en dat zorgt ervoor dat kinderen meer initiatief laten zien. Geef specifieke feedback op het gedrag, dus 'wat goed dat je op een andere leerling bent afgestapt om te vragen of je mag meedoen' en niet 'goedzo'.

Laat merken dat hij mee wil doen met een activiteit (4-6 jaar) – werken in teams

Aan dit doel kun je goed werken bij de gymles of bij een buitenactiviteit, maar ook bij activiteiten in de klas kun je leerlingen aan laten geven waar ze graag aan mee willen doen.

Bij de gymles of een buitenactiviteit

Laat leerlingen zelf op de volgende manier partijen maken:

- Wijs twee of meer teamcaptains aan.
- Laat niet de teamcaptains, maar de andere leerlingen één voor één kiezen bij wie ze in het team willen.
- Wanneer de leerling gekozen heeft, stapt hij op de teamcaptain af en vraagt hij hem of hij bij hem in het team mag.

Tip: bespreek van tevoren dat de teamcaptain ja moet zeggen.

Bij een groepsactiviteit:

- Vertel duidelijk wat de activiteit inhoudt;
- Zeg hoeveel kinderen mee kunnen doen;
- Spreek van tevoren af hoe je kunt laten zien dat je mee wilt doen bijvoorbeeld je vinger opsteken.

Op deze manier kun je situaties creëren, waarin leerlingen worden uitgedaagd om hun voorkeur aan te geven. Door duidelijke afspraken te maken over de manier waarop je je voorkeur mag aangeven, zorg je voor voldoende veiligheid.

Toont bewondering voor de vaardigheden en mogelijkheden van anderen (4-6 jaar) – kwaliteiten benoemen

---

Je kunt aan dit doel werken door in de kring het spelen/werken te evalueren. Door zelf positieve feedback te geven, ook tijdens het spelen/werken, leer je leerlingen hoe zij iets aardigs tegen elkaar kunnen zeggen. Iets aardigs zeggen is vaak:

- Complimenten over het uiterlijk van de ander (mooie schoenen enzovoort);
- Iets wat iemand goed kan (bijvoorbeeld goed voetballen);
- Iets aardigs over het werkje/spel van een ander, dit is vaak moeilijker omdat het wat abstracter is. Je zult hierin zelf als leerkracht het voorbeeld moeten geven en laten zien welke feedback je aan iemand kunt geven.
- Je kunt werken met vaardigheidkaartjes of complimentenkaartjes om het geven van feedback te visualiseren en om kinderen te helpen om vaardigheden te benoemen.

Doet moeite om bij de groep te horen (6-8 jaar) – coöperatieve werkvormen

---

Aan dit doel kun je goed werken met coöperatieve werkvormen. Laat leerlingen veel samenwerken. Geef daarbij als leerkracht vooral feedback op het proces van samenwerken. Welke rol iedereen had bijvoorbeeld. Ook hierbij is het belangrijk dat kinderen zich bewust worden van elkaars kwaliteiten. Benoem daarom ook kwaliteiten van kinderen.

Een paar voorbeelden van een coöperatieve werkvormen:

- Maak samen met je groepje (3 a 4 kinderen) een tekening of een verhaal;
- Laat de verhalen gezamenlijk voorlezen;
- In de kring een verhaal vertellen;
  - Begin zelf met de eerste zin
  - Laat de leerlingen steeds een zin erbij verzinnen;
  - Ga door tot iedereen een beurt heeft gehad;
  - Kies een kind uit dat het slot van het verhaal mag bedenken.
- Gooi de bal (in de gymzaal, kring of buiten):
  - Gooi de bal naar een leerling en noem zijn naam
  - Als iedereen de bal gehad heeft komt er een tweede bal bij

- Maak het spel moeilijker door elementen toe te voegen als je moet de bal vangen of je moet elke keer naar dezelfde persoon gooien.

Meer coöperatieve leerstrategieën vind je op de website www.klassenkracht.nl en in het boek *Coöperatieve leerstrategieën* van Bazalt.

Stelt zich voor aan onbekende leeftijdsgenoten (8-10 jaar) – voorstellen

---

Jezelf voorstellen betekent dat je iets over jezelf moet vertellen. Dit kun je eerst oefenen in een veilige omgeving met je klasgenoten. De volgende stap is jezelf voorstellen aan iemand die je niet zo goed kent of een vreemde.

- Jezelf voorstellen kun je ook oefenen door tweetallen te maken met aan elk tweetal de opdracht zichzelf voor te stellen (laat de luisteraar bij deze oefening terug vertellen wat de spreker heeft gezegd).
- Je kunt dit voorstellen ook doen in de vorm van een interview. Leerling 1 bedenkt vragen die hij de ander stelt. Zorg dat je bij deze opdracht tweetallen maakt van leerlingen die elkaar niet/nauwelijks kennen.
- Je kunt dit ook in de gymzaal of op het schoolplein oefenen. De kinderen lopen door het lokaal en als juf 'sta stil' zegt, zoeken ze iemand op die dicht bij hun staat en vertellen iets over zichzelf. Hierna lopen ze weer verder door het lokaal.
- Iets over jezelf vertellen voor de klas in de vorm van een korte spreekbeurt.
- Maak een tekening over wie je bent en vertel hierbij.
- Laat kinderen een brief schrijven aan bijvoorbeeld een pen vriend. Daarin vertellen zij iets over zichzelf.

Als je jezelf voorstelt:

- Noem je je naam, je leeftijd, waar je woont, etcetera.
- Vertel je iets over jezelf bijvoorbeeld het gezin waar je uitkomt, je school, je hobby's enzovoort.

Komt op voor een leerling die in groepsverband gepest wordt (10-12 jaar) – pestgedrag

---

Pesten is een moeilijk onderwerp, waar klassikaal aandacht voor moet zijn. Als leerkracht heb je hierin de rol van voorlichter. Vertel wat de impact van pesten is. Het is aan te raden om dit meteen bij de start van het schooljaar te doen en dan ook duidelijk af te spreken hoe je met elkaar omgaat. Het hebben van duidelijke gedragsregels helpt leerlingen om ook elkaar aan te spreken op gedrag. Herhaal de regels ook regelmatig bijvoorbeeld een keer in de zes weken. Enkele suggesties hoe je aan dit doel kunt werken:

- Bespreek pestgedrag met je groep. Laat kinderen eventueel aan de hand van beelden zien hoe erg pesten voor een slachtoffer is;
- Leg het verschil tussen pesten/plagen uit. Belangrijkste verschillen zijn: bij plagen is er sprake van gelijkwaardigheid een tegen een, bij pesten vaak meer tegen een; plagen kort, pesten duurt lang enz.
- Bespreek met je groep de verschillende groepsrollen (leiders, volgers toeschouwers enz.);
- Bespreek met kinderen dat het melden van pesten geen klikken is, maar een verantwoordelijkheid die je hebt t.o.v. elkaar;
- Niets doen als je ziet dat iemand gepest wordt is net zo erg als zelf pesten;
- Oefen met het voor elkaar op komen aan de hand van een casus.

VERWIJZING NAAR SPELLEN/PRENTENBOEKEN

Bedenk: *Hoe kan ik materialen inzetten om te werken aan de leerdoelen?*

Het inzetten van spellen/prentenboeken kan een effectieve bijdrage leveren bij het werken aan sociaal initiatief binnen het aansluiting zoeken en houden bij een groep. Hieronder volgt een suggestie. Gebruik dit ter inspiratie en kijk wat er op jouw school aanwezig is.

Prentenboek 'Bino wil alles' / Marcel van Driel / *geschikt voor: onderbouw*

Bino kan maar geen nee zeggen tegen zijn vriendjes. De een wil met hem dansen, de ander steppen en weer een ander met de blokken spelen. En zo wordt hij voortdurend geclaimd door zijn vriendjes. Het vriendje dat in de steek wordt gelaten is daar niet zo blij mee. En Bino wordt er moe van. Hij wilde eigenlijk gewoon dansen met Kleintje.

In dit boek staat de vaardigheid opkomen voor jezelf centraal. Hiervoor heb je sociale autonomie nodig en het sluit dus heel goed aan op de doelen uit deze handelingsuggestie. Achterin het boek staan verwerkingsopdrachten.

Bordspel 'Kikker be cool' / uitgeverij: De Coole Kikker / *aantal spelers: 2-30 / geschikt voor: onder- midden- en bovenbouw / duur: 20-45 minuten.*

Het spel is een reis door zee op weg naar de coole kikker, die lekker op het strand ligt. Terwijl je stormen trotseert, dwars door de haaien en de krokodillen laveert, over de nijlpaardenbrug springt en het orakel van de vulkaan raadpleegt, geef je antwoord op de vragen van de rode, groene, gele of blauwe kaartjes die door de andere kinderen worden voorgelezen en zo kun je een fiche verdienen.

Met dit spel zijn verschillende werkvormen mogelijk, zodat je het zelfs met de hele klas kunt spelen. In dat geval deel je de klas in in groepjes. Leerlingen moeten met elkaar overleggen wat ze voor antwoord geven op een vraag. Door de leerlingen in discussie te laten gaan over de vragen, maken de kinderen contact met elkaar en kunnen ze sociaal initiatief tonen door bewondering voor de vaardigheden en mogelijkheden van anderen te uiten.

Bordspel 'Act-it-Out Junior' / uitgeverij: Ridea / *aantal spelers: 1-10 / geschikt voor: bovenbouw / duur: variabel.*

Bij Act-it-Out wordt in spelvorm een aantal sociale vaardigheden getraind. Aan de hand van opdrachtkaarten met reeds omschreven, herkenbare sociale situaties kunnen de deelnemers direct in een rollenspel oefenen. Het gaat om de vaardigheden: iets

bespreken, kritiek geven, kritiek ontvangen, nee zeggen, opkomen voor jezelf en waardering uiten. De groep bepaalt of er sprake is van adequaat reageren in de betreffende situatie. Leren van elkaar is zowel doel als middel.

Met dit spel kunnen leerlingen met elkaar leren over sociale vaardigheden. Om de vragen juist te beantwoorden vraagt het sociaal initiatief van de leerlingen. Door op elkaar te reageren leren ze ook de vaardigheden van een ander kennen (en hier hun bewondering voor te tonen). Het spelelement zorgt voor minder spanning en weerstand. Nieuwe deelnemers kunnen op ieder moment inspringen en het spel is zonder begeleider te spelen.

Er zijn meer spellen en prentenboeken die erg geschikt zijn voor het oefenen van de leerdoelen. Kijk voor een volledig overzicht in ParnasSys onder informatief, onder het kopje 'Sova-methoden/materialen/prentenboeken'. Per spel is aangegeven welke doelgroep het spel voor is bedoeld en aan welke ZIEN! vaardigheden je met het spel kunt werken.

ACHTERGRONDINFORMATIE

Deze handelingssuggestie gaat om sociaal initiatief binnen het aansluiting zoeken en houden bij een groep.

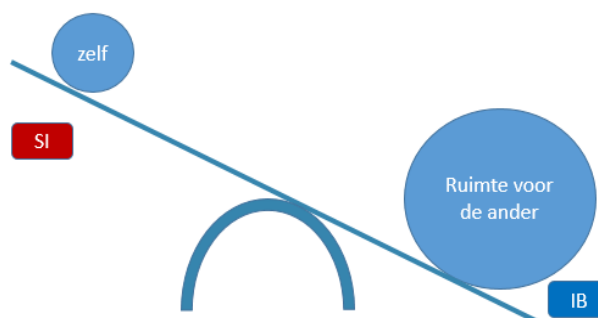
Sociaal initiatief verwijst naar het aspect om gevoelens aan bod te laten komen en over te gaan tot het nemen van initiatief in de sociale situatie. Een kind dat laat zien te beschikken over de vaardigheid sociaal initiatief voelt zich waarschijnlijk competent in de omgang met anderen. Een kind dat over deze vaardigheid beschikt, heeft een eigen inbreng en vraagt ruimte voor zichzelf. Het neemt de ruimte om contact met andere kinderen te zoeken en actief mee te doen met groepsactiviteiten.

Aansluiting vinden bij leeftijdsgenoten is cruciaal voor een gezonde sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen. De mate waarin een kind uit eigen beweging af durft te stappen op andere kinderen bepaalt voor een belangrijk deel of deze aansluiting al dan niet slaagt. Een kind dat in staat is om op anderen af te stappen, leert in sociale situaties de omgeving te verkennen, zich te weren en zorg te dragen, vertoont een hoge mate van sociaal initiatief.

Relatie met andere ZIEN!-dimensies

- Impulsbeheersing

Bij kinderen met een benedengemiddelde tot lage score op sociaal initiatief en een hoge score op impulsbeheersing, wordt soms gesproken van sociaal angstige kinderen. Zij hebben een te sterke egocontrole, waardoor impulsen en gevoelens sterk worden onderdrukt en geen initiatief wordt genomen om gevoelens te uiten.

Is de egocontrole in balans, dan kan een kind inschatten wanneer het goed is om initiatieven te nemen, en wanneer het impulsen moet onderdrukken. Sociaal angstige kinderen zijn vaak bang om negatief beoordeeld te worden. Deze kinderen voelen zich vaak niet competent om een bepaalde taak te volbrengen. Het vermijdende gedrag uit zich in stil en teruggetrokken gedrag. Het betekent dat kinderen weinig ruimte nemen voor zichzelf, en veel ruimte geven aan een ander.

BRONNEN

Broer, N.A., Haverhals, B., & Bruin, H.L. de (2012). *Verantwoording pedagogisch expertsysteem ZIEN! Voor het primair onderwijs!* Gouda: Driestar educatief.

'Sociaal initiatief'

'Een ander helpen'

INHOUD

Toelichting bij deze handelingssuggestie.....	1
Aanpak.....	2
Leerdoelen.....	2
Pedagogische interventies	3
Randvoorwaarden	4
Suggesties voor aanpak.....	4
Verwijzing naar spellen/prentenboeken	7
Achtergrondinformatie.....	8
Bronnen.....	8

Door te klikken op een regel in de inhoudsopgave, ga je direct naar de bijbehorende tekst;
 Als je in de tekst klikt op een blauw pijltje ga je terug naar de inhoudsopgave.

TOELICHTING BIJ DEZE HANDELINGSSUGGESTIE

Leerkrachtvragenlijst

Sociaal initiatief

1. Stapt uit eigen beweging op anderen af.
2. Heeft duidelijk een eigen inbreng tijdens gezamenlijke activiteiten.
3. Vertelt uit zichzelf in de groep.
4. Spreekt uit eigen beweging met andere kinderen.

Leerlingvragenlijst

Contact maken met anderen

1. Ik vraag of ik mee mag doen.
2. Ik vraag of een ander met mij wil spelen.
3. Ik stel uit mezelf vragen aan een ander.
4. Ik begin een praatje met iemand anders.

Onder **sociaal initiatief** wordt het volgende verstaan: *Sociaal initiatief is de vaardigheid om in sociale situaties contact te zoeken en te maken, zowel non-verbaal als verbaal.*

Onder **een ander helpen** wordt het volgende verstaan: *Helpen is handelen in het belang van een ander. Iemand helpen kan in verschillende contexten bijvoorbeeld in contact met de leerkracht, een andere volwassene of een medeleerling. Belangrijk is dat je je bewust bent van het belang van jezelf en de ander. Het is nodig dat je je in iedere situatie blijft afvragen of je met helpen echt het belang van de ander en/of jezelf dient.*

AANPAK

LEERDOELEN

Bedenk vooraf: *Welk doel/welke doelen wil ik bereiken door te handelen?*

Preventief en curatief

De leerlijn met doelen uit deze handelingsuggestie kun je zowel preventief als curatief gebruiken. Wanneer je er preventief mee aan de slag wilt, kijk je welke doelen passen bij de leeftijd van de leerlingen in je groep. Je werkt gericht aan de doelen met passende activiteiten, net als je bij de cognitieve vakken doet. Daarnaast is het ook goed mogelijk om curatief met de leerlijn aan de slag te gaan wanneer je hebt gemerkt dat (een deel van) je groep uitvalt op het gebied van sociaal initiatief en een ander helpen.

Doel kiezen

Onderstaande leerlijn laat zien welke doelen bij welke ontwikkelingsleeftijd passen. Kies uit deze leerlijn een passend doel waar je met de groep of een individuele leerling aan wilt werken. Kijk daarbij naar wat de groep of leerling al wel beheerst en welk doel dus een passende volgende stap is.

Kijk daarnaast ook in het ZIEN! profiel naar waar de leerling/groep al goed in is. Dit kan gebruikt worden als compenserende factor(en): Welke doelen waar je aan zou kunnen werken, doen het meest een beroep op vaardigheden die een groep/leerling al meer laat zien? Daar kun je vaak het beste starten, omdat de kans op succes het grootst is als een leerling al aspecten beheerst. Voor sociaal initiatief kan dit impulsbeheersing zijn (balans egocontrole) en sociale autonomie (ruimtenemende vaardigheden).

<4 jaar	4-6 jaar	6-8 jaar	8-10 jaar	10-12 jaar
<ul style="list-style-type: none"> Helpt verzorger bij bekende klusjes 	<ul style="list-style-type: none"> Vraagt of hij kan helpen Helpt een ander zonder dat hier om gevraagd wordt 	<ul style="list-style-type: none"> Helpt uit zichzelf een ander die hulp nodig heeft bij het uitvoeren van een taak Doet aan een ander voor hoe de taak gedaan moet worden 	<ul style="list-style-type: none"> Geeft aanwijzingen aan iemand die iets niet goed doet Helpt uit zichzelf iemand die iets minder leuk moet doen 	<ul style="list-style-type: none"> Kan de leerstof uitleggen aan een ander

Door te klikken op een doel, ga je direct naar de aanpak die daarbij aansluit.

Aanpak

Denk eerst na over de volgende punten en baseer je aanpak op de antwoorden.

- Wil ik klassikaal of individueel aan deze ontwikkeltaak werken?
- Zie je het gedrag al wel in uitnodigende situaties? Oefen dan in niet-uitnodigende situaties. Zie je het gedrag nog vrijwel niet? Oefen dan in eerste instantie zoveel mogelijk in uitnodigende situaties.

- Denk bij je aanpak ook na over verschillen tussen jongens en meisjes. Jongens zijn meer lichamelijk ingesteld en meisjes meer verbaal. Jongens uiten hun emoties meer fysiek (duwen, stoeien). Ze hebben letterlijk en figuurlijk behoefte aan ruimte.

PEDAGOGISCHE INTERVENTIES

Bedenk bij bovenstaande doelen: *Wat vraagt dit van mij als leerkracht?*

Sociaal initiatief voor deze groep is laag. Vraag je bij jezelf af wat jouw leerkracht gedrag is. Is jouw gedrag heel ruimtenemend: ben je sterk aanwezig (ben je veel aan het praten), weet je van jezelf dat je duidelijk bent in het geven van je mening en je kan laten leiden door je emoties? In dat geval kan het zijn dat de leerlingen geremd worden om sociaal initiatief te laten zien.

Er zijn vijf pedagogische vaardigheden die je als leerkracht kunt inzetten om problemen te voorkomen en aan te pakken. Dit zijn:

- Leiding geven en grenzen stellen
- **Monitoring: balanceren tussen ruimte nemen en ruimte geven**
- **Positieve betrokkenheid tonen**
- Positieve bekrachtiging geven
- Leren problemen oplossen

Voor kinderen met een lage mate van sociaal initiatief kun je werken aan de volgende vaardigheden bij het helpen van een ander.

Monitoring: sociaal initiatief is ruimtenemend gedrag. Wanneer je dit gedrag meer wilt zien, vraagt het van jou als leerkracht om ruimtegevend gedrag. Een leerling met laag sociaal initiatief staat niet vooraan in de rij om te helpen en zal niet uit zichzelf vragen of hij kan helpen. Als leerkracht moet je aan de ene kant ruimte geven en is het goed om af te wachten: misschien wil een leerling met laag sociaal initiatief best wel helpen, maar duurt het wat langer voor hij dit kenbaar maakt. Houd het wel in de gaten en grijp in wanneer de leerling helemaal geen initiatief toont om te helpen. Dan kun je als leerkracht ruimte nemen en de leerling stimuleren om een ander te helpen. Creëer daarnaast genoeg momenten waarop leerlingen anderen kunnen helpen.

Positieve betrokkenheid tonen: een leerling die weinig sociaal initiatief neemt, kan verlegen of onzeker zijn. Hij kan veel baat hebben bij een leerkracht die interesse toont in de leerling en zijn vaardigheden. Maak af en toe een praatje en informeer wat deze leerling goed kan of leuk vindt. Bedenk aan de hand hiervan iets waar de leerling jou mee kan helpen (het kan ook al iets kleins zijn, zoals het licht uitdoen als je een filmpje kijkt, koffie halen of naar de printer lopen). Wanneer je de leerling op deze manier stimuleert, zal hij makkelijker de volgende keer uit zichzelf aanbieden om dit klusje te doen. Van hieruit kun je verder uitbouwen naar andere situaties waarin hij kan helpen.

RANDVOORWAARDEN

Bedenk: *Welke zaken moeten op orde zijn, voordat ik aan een doel kan werken?*

Voordat er een proces plaatst kan vinden, zijn er eisen waaraan voldaan moet worden. Zo zijn welbevinden en betrokkenheid vaak voorwaardelijk voordat aan de ZIEN! dimensies gewerkt kan worden. Hoe staat het hiermee in jouw klas?

Welke zaken moeten bij de leerlingen op orde zijn, waar je niet zonder kunt omdat een nieuwe aanpak anders niet werkt? Denk aan de behoeftenpiramide van Maslow: zijn de lichamelijke behoeften vervuld, en voelen kinderen zich veilig en zeker in de klas? Pas daarna kan aan de behoefte voor sociaal contact voldaan worden.

Zorg ook dat het klassenmanagement op orde is: kies een klasindeling die past bij de werkvormen die je toepast en die aansluit bij de vaardigheden van de leerlingen. Zorg voor duidelijke regels en hanteer ze consequent. Zorg voor activiteiten die uitdagen/in de zone van naaste ontwikkeling zitten en tegelijk ook haalbaar zijn.

SUGGESTIES VOOR AANPAK

Bedenk bij het kiezen van een suggestie: *Welke aanpak past bij het doel dat ik gekozen heb?*

Bij elke suggestie staat voor welke ontwikkelingsleeftijd de activiteit geschikt is, maar vaak kan het met kleine aanpassingen ook bij oudere/jongere kinderen toegepast worden. De activiteiten zijn vaak klassikaal, maar kunnen individueel gemaakt worden door als leerkracht die ene leerling in de gaten te houden en extra te stimuleren. Denk bij elke activiteit na over wat deze van jou vraagt wat betreft pedagogische interventies.

Helpt verzorger bij bekende klusjes (<4 jaar) - klusjes

In de kleuterklassen zijn genoeg kleine klusjes te bedenken. Helpen met opruimen, verfkwasten schoonmaken, bloemen water geven enzovoort. Ook oudere kinderen vinden het leuk om de leerkracht te helpen. Een kopje koffie halen, kopieerbladen ophalen bij het kopieerapparaat, het bord schoonmaken enzovoort.

- Zorg dat alle kinderen om de beurt de corveetaak hebben.
- Laat waardering merken voor het (uit zichzelf) doen van taken.
- Laat regelmatig merken dat je hulp kunt gebruiken, zodat kinderen kansen gaan zien om te helpen.
- Bespreek met ouders of het kind thuis ook kleine klusjes kan doen.

Tip: Dit zijn goede momenten om een ontspannen gesprekje met een kind te hebben.

Vraagt of hij kan helpen (4-6 jaar) - klussenlijst

Door leerlingen eerst zelf uit te nodigen om te helpen, maak je de drempel om zelf het initiatief te nemen (om te helpen) lager. Voor kinderen die het lastig vinden om initiatief te nemen kan het goed werken om een **klussenlijst** te maken. Hierop kunnen kinderen zelf aangeven welke klus zij willen doen. Je kunt ook meteen aan het begin van het schooljaar de **regel** instellen dat je, als je klaar bent met je eigen werkje of met opruimen, vraagt aan een ander of je kunt helpen. Een tussenstap kan zijn dat een leerling naar jou

toekomst als hij klaar is en dat jij helpt met kijken wie er nog hulp nodig heeft. Laat de leerling zelf de vraag stellen, maar doe het eventueel wel eerst voor.

Vraagt of hij kan helpen (4-6 jaar) – helper aanwijzen

Als leerkracht kun je in elke hoek, of in elk groepje, iemand aanwijzen die kijkt in de eigen hoek/groep of iemand hulp nodig heeft (dit kan ook in een werksituatie of op het plein). Als je denkt dat iemand hulp nodig heeft, vraag dat dan aan hem/haar.

- Probeer eerst zelf te helpen of het op te lossen.
- Lukt dit niet, dan mag degene die aangewezen is de juf om hulp vragen.

(Let bij deze oefening op de grootte van de groepjes)

Helpt een ander zonder dat hier om gevraagd wordt (4-6 jaar) – beloningssysteem

---

Om aan deze doelen te werken kan het handig zijn om leerlingen verantwoordelijk te maken voor bepaalde taken (bijvoorbeeld voor het opruimen van de huishoek). Het gaat er bij dit doel om dat je leerlingen bewust maakt van elkaar en dat het fijn is als je elkaar helpt. Zorg voor voldoende situaties om te oefenen, zowel buiten als binnen.

Zo kun je leerlingen helpen die initiatief nemen lastig vinden:

- Geef complimenten aan leerlingen die jou of een ander kind (proberen te) helpen.
- Geef een kind de opdracht om in de klas rond te lopen en te kijken of iemand hulp nodig heeft.
- Het werken met klassenhulpen geeft jou de gelegenheid om heel concreet complimenten te geven over hulp. Geef daarbij zoveel mogelijk positieve feedback op het nemen van het initiatief om te helpen.
- Werk met een beloningssysteem, dit kan zowel een klassikaal als een individueel beloningssysteem zijn bijvoorbeeld een ketting of button met de beste hulp, een kaart of een stickersysteem.
- Stel als eerste doel dat het kind jou helpt zonder dat je erom gevraagd hebt. Een volgend doel kan zijn een ander kind gaan helpen dat jij hebt aangewezen en vervolgens zelf een kind uitzoeken dat je kunt gaan helpen. Het gaat erom dat de leerling zelf initiatief neemt.

Helpt uit zichzelf een ander die hulp nodig heeft bij het uitvoeren van een taak (6-8 jaar) - hulpvraag

---

Als een leerling aan jou om hulp vraagt, kun jij die hulpvraag bij de leerlingen leggen bijvoorbeeld: 'wie kan ... even helpen met opruimen, moeilijke som enzovoort'.

- Kijk wie er zelf initiatief nemen om te gaan helpen en geef die kinderen een compliment dat gericht is op het nemen van het initiatief om te helpen.
- Om kinderen te stimuleren om te helpen kun je op een lijst bijhouden hoe vaak een leerling een ander kind helpt. Hang deze lijst zichtbaar op. Je maakt de hulp zo ook voor de kinderen inzichtelijk.
- Als je ziet dat een kind zelf geen initiatief neemt, ga dan in gesprek met dit kind. Hoe komt het dat het zelf niet lukt? Wat heeft het kind nodig zodat het wel lukt? Bedenk hoe je het kind als leerkracht kunt helpen, bijvoorbeeld door het kind te wijzen op anderen die hulp nodig hebben.

Doet aan een ander voor hoe de taak moet worden gedaan (6-8 jaar) – werkvormen om in te zetten.

Laat kinderen aan elkaar uitleggen hoe je iets moet doen/aanpakken. Wanneer kinderen tijdens het zelfstandig werken een opdracht niet snappen, kun je aan een ander kind (die de opdracht wel snapt) vragen om het uit te leggen. Hier leren beide kinderen van. Houd wel in de gaten of er echt geholpen wordt en niet de antwoorden voorgezegd worden.

Geef instructie aan een klein groepje. Verdeel de klas in groepjes met een van deze kinderen als leider. Laat deze kinderen jouw instructie aan het groepje vertellen.

Tweetal coach: Verdeel de klas in tweetallen. De één maakt de eerste opdracht. Hierbij moet hij hardop nadenken, zodat de ander mee kan luisteren. Wanneer het kind er niet uitkomt, of een fout maakt, mag de ander gaan helpen. Hierna wisselen ze om van rol.

Geeft aanwijzingen aan iemand die iets niet goed doet (8-10 jaar) – kiezen uit twee voorbeelden

---

Laat kinderen ervaren welke toon en woordkeus wel en niet fijn voelt: Speel telkens in twee voorbeelden voor hoe je kunt reageren in bepaalde situaties. Laat de kinderen in tweetallen bespreken welke manier het beste voelt en waarom. Laat ze vervolgens zelf ermee oefenen.

- voorbeelden van manieren die niet wenselijk zijn: belerende toon, laten zien dat jij het veel beter kan, met een ander praten over wat iemand niet goed deed, het werk van de ander weggooien/ongedaan maken en het zelf opnieuw doen, ongevraagd gaan helpen, niet luisteren naar redenen van een ander, het persé op jouw manier willen laten doen.

N.B. deze suggestie staat ook in SI-samenwerken en samenspelen

---

Helpt uit zichzelf iemand die iets minder leuks moet doen (8-10 jaar) – voordelen

---

Besprek met de kinderen dat het fijn is om elkaar te helpen, ook wanneer je iets minder leuks moet doen. Bedenk hiervan de voordelen, bijvoorbeeld: het is gezelliger, het gaat sneller waardoor je eerder klaar bent, als jij nu iemand helpt zal diegene jou de volgende keer ook eerder helpen, en je kunt elkaar helpen als het zelf niet lukt.

Geef als leerkracht het goede voorbeeld (bijvoorbeeld "zal ik je helpen je laatste op te ruimen? Dan gaat het sneller") en complimenteer als anderen het goed doen ("ik zie dat jij hem helpt met schoonmaken. Dat is fijn, zo ben je eerder klaar").

Kan de leerstof uitleggen aan een ander (10-12 jaar) – leerstof presenteren

---

Een leuke manier om leerlingen te laten ervaren hoe het is om leerstof uit te leggen aan de hele groep, is om een onderwerp bij bijv. een zaakvak te laten presenteren in kleine groepjes:

Verdeel de onderwerpen van een les(senserie) over verschillende groepjes. Elk groepje maakt die les, zoekt extra informatie erover op in boeken of op internet, en bereidt dit voor om te presenteren aan de rest van de klas.

Maak met elkaar een woordweb/-lijst met criteria waar een goede uitleg aan moet voldoen. Je kunt ook eisen opstellen voor de presentatie, bijvoorbeeld dat alle kinderen

een powerpoint-presentatie moeten maken en dat de klas aan het einde van de les een opdracht/quiz moet maken.

- Laat de kinderen oefenen met deze lijst met criteria bij een uitleg door de leerkracht: heeft de leerkracht het zo goed mogelijk gedaan? Hoe zag je de verschillende criteria terugkomen?

Laat de medeleerlingen tijdens of na afloop van de uitleg beoordelen: eerst een 'top' laten noemen (iets wat goed ging). Daarna mogen ze een 'tip' geven: wat kan nog beter. Noem niet alleen wat beter kan, maar ook hoe ze het de volgende keer beter kunnen doen. Zo maak je leerlingen bewust van hoe je een goede presentatie houdt en zijn ze actief tijdens de presentatie van anderen. Zorg wel voor een veilige sfeer, waarin ook het positieve wordt genoemd. Kinderen kunnen presenteren eng vinden.

Kan de leerstof uitleggen aan een ander (10-12 jaar) – elkaar helpen

Laat een kind dat al klaar is een ander kind helpen. Bespreek met elkaar hoe je iets goed uitlegt, bijvoorbeeld door eerst een som voor te doen en daarna die ander een som te laten maken en hardop na te denken. Wanneer diegene er niet uitkomt, of een fout maakt, mag je hem hierbij helpen. Je mag geen antwoorden voorzeggen en kinderen niet uitlachen of uitschelden wanneer zij een fout maken.

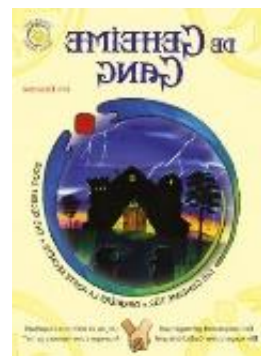
VERWIJZING NAAR SPELLEN/PRENTENBOEKEN

Bedenk: *Hoe kan ik materialen inzetten om te werken aan de leerdoelen?*

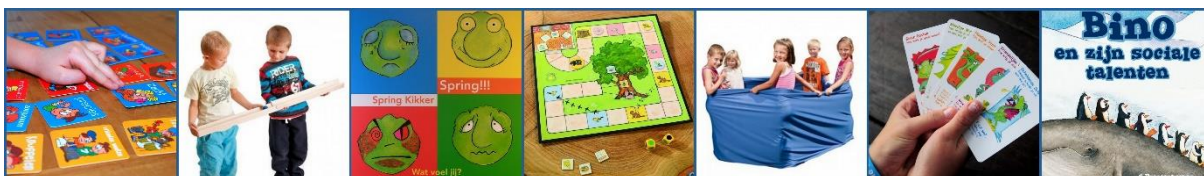
Het inzetten van spellen/prentenboeken kan een effectieve bijdrage leveren bij het werken aan sociaal initiatief binnen het helpen van een ander. Hieronder volgt een suggestie. Gebruik dit ter inspiratie en kijk wat er op jouw school aanwezig is.

Coöperatief spel 'De geheime gang' / uitgeverij: Sunny Games / Zonnespel / aantal spelers: 1-8 / geschikt voor: kinderen vanaf 5 jaar / duur: circa 15 minuten

Vannacht hebben de dieven het huis doorzocht. Ze hebben drie kostbare voorwerpen meegenomen en verstop in de geheime gang. Om middernacht komen ze terug om hun buit op te halen. De leerlingen proberen te ontdekken welke voorwerpen de dieven willen stelen. Als dit lukt voordat de klok 12 keer slaat, zijn ze de dieven te slim af. Het is belangrijk om te weten welk voorwerp waar ligt. De kinderen helpen elkaar om te onthouden wat ze ontdekken.

In een coöperatief spel moeten leerlingen samenwerken. Elk kind moet initiatief tonen en meehelpen in het spel om het tot een goed einde te brengen. Dit sluit goed aan bij de doelen van sociaal initiatief en het helpen van een ander. Hier zijn eigenlijk alle coöperatieve spellen geschikt voor.

Er zijn meer spellen en prentenboeken die erg geschikt zijn voor het oefenen van de leerdoelen. Kijk voor een volledig overzicht in ParnasSys onder informatief, onder het kopje 'Sova-methoden/materialen/prentenboeken'. Per spel is aangegeven welke doelgroep het spel voor is bedoeld en aan welke ZIEN! vaardigheden je met het spel kunt werken.

ACHTERGRONDINFORMATIE

Deze handelingssuggestie gaat om sociaal initiatief en een ander helpen.

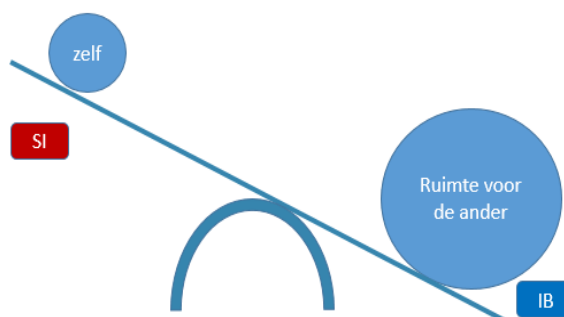
Sociaal initiatief verwijst naar het aspect om gevoelens aan bod te laten komen en over te gaan tot het nemen van initiatief in de sociale situatie. Een kind dat laat zien te beschikken over de vaardigheid sociaal initiatief, voelt zich waarschijnlijk competent in de omgang met anderen. Een kind dat over deze vaardigheid beschikt, heeft een eigen inbreng en vraagt ruimte voor zichzelf. Het neemt de ruimte om contact met andere kinderen te zoeken en actief mee te doen met groepsactiviteiten.

Kinderen die weinig initiatief nemen, trekken zich terug uit situaties. Hierdoor zullen ze uit zichzelf andere kinderen niet helpen. Kinderen die veel initiatief nemen, zullen andere kinderen ondersteuning bieden/helpen waar dat nodig is. Het jonge kind zal hierin nog gestimuleerd moeten worden.

Relatie met andere ZIEN!-dimensies

- Impulsbeheersing

Bij kinderen met een beneden gemiddelde tot lage score op sociaal initiatief en een hoge score op impulsbeheersing, wordt soms gesproken van sociaal angstige kinderen. Zij hebben een te sterke egocontrole, waardoor impulsen en gevoelens sterk worden onderdrukt en geen initiatief wordt genomen om gevoelens te uiten.

Is de egocontrole in balans, dan kan een kind inschatten wanneer het goed is om initiatieven te nemen, en wanneer het impulsen moet onderdrukken. Sociaal angstige kinderen zijn vaak bang om negatief beoordeeld te worden. Deze kinderen voelen zich vaak niet competent om een bepaalde taak te volbrengen. Het vermijdende gedrag uit zich in stil en teruggetrokken gedrag. Het betekent dat kinderen weinig ruimte nemen voor zichzelf, en veel ruimte geven aan een ander.

BRONNEN

Broer, N.A., Haverhals, B., & Bruin, H.L. de (2012). *Verantwoording pedagogisch expertsysteem ZIEN! Voor het primair onderwijs!* Gouda: Driestar educatief.

'Sociaal initiatief'

'Omgaan met ruzies en conflicten'

INHOUD

Toelichting bij deze handelingssuggestie.....	1
Aanpak.....	2
Leerdoelen.....	2
Pedagogische interventies	3
Randvoorwaarden	4
Suggesties voor aanpak.....	4
Verwijzing naar spellen/prentenboeken	5
Achtergrondinformatie.....	6
Bronnen.....	6

Door te klikken op een regel in de inhoudsopgave, ga je direct naar de bijbehorende tekst;
Als je in de tekst klikt op een blauw pijltje ga je terug naar de inhoudsopgave.

TOELICHTING BIJ DEZE HANDELINGSSUGGESTIE

Leerkrachtvragenlijst

Sociaal initiatief

1. Stapt uit eigen beweging op anderen af.
2. Heeft duidelijk een eigen inbreng tijdens gezamenlijke activiteiten.
3. Vertelt uit zichzelf in de groep.
4. Spreekt uit eigen beweging met andere kinderen.

Leerlingvragenlijst

Contact maken met anderen

1. Ik vraag of ik mee mag doen.
2. Ik vraag of een ander met mij wil spelen.
3. Ik stel uit mezelf vragen aan een ander.
4. Ik begin een praatje met iemand anders.

Onder **sociaal initiatief** wordt het volgende verstaan: *Sociaal initiatief is de vaardigheid om in sociale situaties contact te zoeken en te maken, zowel non-verbaal als verbaal.*

Onder **omgaan met ruzies en conflicten** wordt het volgende verstaan: *Omgaan met ruzies en conflicten heeft betrekking op spanning in een relatie of in een groep(je). Als er in een conflict of ruzie antisociaal gedrag wordt getoond, is het belangrijk om dat samen uit te praten, het goed te maken met elkaar en daarna weer op goede voet verder te gaan. Omgaan met competitie is een goede oefening. Omgaan met winnen en verliezen is een onderwerp dat bij ruzies en conflicten hoort.*

AANPAK

LEERDOELEN

Bedenk vooraf: *Welk doel/welke doelen wil ik bereiken door te handelen?*

Preventief en curatief

De leerlijn met doelen uit deze handelingssuggestie kun je zowel preventief als curatief gebruiken. Wanneer je er preventief mee aan de slag wilt, kijk je welke doelen passen bij de leeftijd van de leerlingen in je groep. Je werkt gericht aan de doelen met passende activiteiten, net als je bij de cognitieve vakken doet. Daarnaast is het ook goed mogelijk om curatief met de leerlijn aan de slag te gaan wanneer je hebt gemerkt dat (een deel van) je groep uitvalt op het gebied van sociaal initiatief en het omgaan met ruzies en conflicten.

Doel kiezen

Onderstaande leerlijn laat zien welke doelen bij welke ontwikkelingsleeftijd passen. Kies uit deze leerlijn een passend doel waar je met de groep of een individuele leerling aan wilt werken. Kijk daarbij naar wat de groep of leerling al wel beheerst en welk doel dus een passende volgende stap is.

Kijk daarnaast ook in het ZIEN! profiel naar waar de leerling/groep al goed in is. Dit kan gebruikt worden als compenserende factor(en): Welke doelen waar je aan zou kunnen werken, doen het meest een beroep op vaardigheden die een groep/leerling al meer laat zien? Daar kun je vaak het beste starten, omdat de kans op succes het grootst is als een leerling al aspecten beheerst. Voor sociaal initiatief kan dit impulsbeheersing zijn (balans egocontrole) en sociale autonomie (ruimtenemende vaardigheden).

<4 jaar	4-6 jaar	6-8 jaar	8-10 jaar	10-12 jaar
	<ul style="list-style-type: none"> Begint met goedmaken 	<ul style="list-style-type: none"> Waarschuwt de leerkracht wanneer een ruzie van anderen uit de hand loopt Maakt een conflict of (dreigende) spanning bespreekbaar 		

Door te klikken op een doel, ga je direct naar de aanpak die daarbij aansluit.

Aanpak

Denk eerst na over de volgende punten en baseer je aanpak op de antwoorden.

- Wil ik klassikaal of individueel aan deze ontwikkeltaak werken?
- Zie je het gedrag al wel in uitnodigende situaties? Oefen dan in niet-uitnodigende situaties. Zie je het gedrag nog vrijwel niet? Oefen dan in eerste instantie zoveel mogelijk in uitnodigende situaties.

- Denk bij je aanpak ook na over verschillen tussen jongens en meisjes. Jongens zijn meer lichamelijk ingesteld en meisjes meer verbaal. Jongens uiten hun emoties meer fysiek (duwen, stoeien). Ze hebben letterlijk en figuurlijk behoefte aan ruimte.

PEDAGOGISCHE INTERVENTIES

Bedenk bij bovenstaande doelen: *Wat vraagt dit van mij als leerkracht?*

Sociaal initiatief voor deze groep is laag. Vraag je bij jezelf af wat jouw leerkracht gedrag is. Is jouw gedrag heel ruimtenemend: ben je sterk aanwezig (ben je veel aan het praten), weet je van jezelf dat je duidelijk bent in het geven van je mening en je kan laten leiden door je emoties? In dat geval kan het zijn dat de leerlingen geremd worden om sociaal initiatief te laten zien.

Er zijn vijf pedagogische vaardigheden die je als leerkracht kunt inzetten om problemen te voorkomen en aan te pakken. Dit zijn:

- Leiding geven en grenzen stellen
- **Monitoring: balanceren tussen ruimte nemen en ruimte geven**
- Positieve betrokkenheid tonen
- Positieve bekrachtiging geven
- **Leren problemen oplossen**

Voor kinderen met een lage mate van sociaal initiatief kun je werken aan de volgende vaardigheden bij het omgaan met ruzies en conflicten.

Monitoring: sociaal initiatief is ruimtenemend gedrag. Wanneer je dit gedrag meer wilt zien bij een leerling, vraagt het van jou als leerkracht om ruimtegevend gedrag. Concreet betekent dit dat je niet meteen moet ingrijpen bij ruzies en conflicten (behalve als het natuurlijk uit de hand loopt). Wacht af en kijk of het kind in/na een ruzie zelf begint met goedmaken. Wanneer dit niet het geval is, kun je als leerkracht ruimte nemen en het kind helpen. Haal de leerling uit de situatie en bespreek rustig met hem wat hij deed, wat daar goed aan was en wat je anders van hem verwacht. Stimuleer de leerling om het goed te maken met de andere leerling(en). Wanneer je dit een aantal keer gedaan hebt, kun je als leerkracht steeds meer afstand nemen en de leerling het zelf laten proberen (je wilt niet dat de leerling makkelijk wordt en steeds wacht tot jij inspringt).

Leren problemen oplossen: wanneer een leerling een lage mate van sociaal initiatief laat zien, neemt het weinig ruimte in. Deze leerling zal bijvoorbeeld nooit naar jou als leerkracht toekomen wanneer er een ruzie uit de hand loopt. Deze leerling gun je de vaardigheid om meer ruimte in te nemen zodat hij in zulke situaties wel naar je toekomt. Als leerkracht heb jij een belangrijke rol in het aanleren van deze vaardigheid. Je kunt een leerling met laag sociaal initiatief helpen door zelf voorbeeldgedrag te laten zien. Communiceer duidelijk naar de leerling toe wat je van ze verwacht bij ruzies en conflicten (bijvoorbeeld: bespreek spanning en praat een ruzie uit). Als je wilt kun je hier stappenplannen voor gebruiken. Bespreek na een conflict wat er gebeurd is en hoe de leerlingen gehandeld hebben. Geef de leerling steeds meer verantwoordelijkheid, zodat hij er niet vanuit gaat dat de leerkracht het conflict wel oplost en zijn eigen verantwoordelijkheid loslaat.

RANDVOORWAARDEN

Bedenk: *Welke zaken moeten op orde zijn, voordat ik aan een doel kan werken?*

Voordat er een proces plaats kan vinden, zijn er eisen waaraan voldaan moet worden. Zo zijn welbevinden en betrokkenheid vaak voorwaardelijk voordat aan de ZIEN! dimensies gewerkt kan worden. Hoe staat het hiermee in jouw klas?

Welke zaken moeten bij de leerlingen op orde zijn, waar je niet zonder kunt omdat een nieuwe aanpak anders niet werkt? Denk aan de behoeftenpiramide van Maslow: zijn de lichamelijke behoeften vervuld, en voelen kinderen zich veilig en zeker in de klas? Pas daarna kan aan de behoefte voor sociaal contact voldaan worden.

Zorg ook dat het klassenmanagement op orde is: kies een klasindeling die past bij de werkvormen die je toepast en die aansluit bij de vaardigheden van de leerlingen. Zorg voor duidelijke regels en hanteer ze consequent. Zorg voor activiteiten die uitdagen/in de zone van naaste ontwikkeling zitten en tegelijk ook haalbaar zijn.

SUGGESTIES VOOR AANPAK

Bedenk bij het kiezen van een suggestie: *Welke aanpak past bij het doel dat ik gekozen heb?*

Bij elke suggestie staat voor welke ontwikkelingsleeftijd de activiteit geschikt is, maar vaak kan het met kleine aanpassingen ook bij oudere/jongere kinderen toegepast worden. De activiteiten zijn vaak klassikaal, maar kunnen individueel gemaakt worden door als leerkracht die ene leerling in de gaten te houden en extra te stimuleren. Denk bij elke activiteit na over wat deze van jou vraagt wat betreft pedagogische interventies.

Begint met goedmaken (4-6 jaar) – ‘sorry doosje’

Laat leerlingen een voorwerp uitkiezen dat ‘sorry zeggen’ symboliseert. Dit kan een kaartje met ‘sorry’ erop zijn, maar ook een ketting, tekening, een doosje of iets anders. Door de leerlingen zelf het symbool te laten bedenken is het echt iets van henzelf en dat maakt het waardevoller. Als je het goedmaken tot een vast ritueel maakt, wordt het iets eigens van kinderen. Iets goedmaken kan er dan zo uitzien:

- Je gaat naar de leerling toe met wie je het goed wilt maken en biedt het voorwerp aan.
- Je zegt hierbij ‘sorry’ en waarom je ‘sorry’ zegt.

De bovenstaande stappen kunnen afzonderlijke doelen zijn.

- Geef concrete en positieve feedback op de afzonderlijke stappen bij het ritueel ‘goedmaken’.
- Oudere leerlingen kun je ook een ‘sorry’ briefje laten schrijven.
- Hoe dit briefje eruit moet zien kun je ook samen met de leerlingen bedenken.

Waarschuwt de leerkracht wanneer een ruzie van anderen uit de hand loopt (6-8 jaar) – (klassen)regel

Maak hier een (klassen)regel van zodat kinderen weten wat ze moeten doen: eerst zelf proberen op te lossen, wanneer dat niet lukt, ga je naar de leerkracht. Herhaal dit regelmatig, en benoem het wanneer kinderen het goed gedaan hebben. Wanneer de kinderen bij een ruzie juf niet hebben gewaarschuwd, kun je met de kinderen in gesprek

erover gaan. Probeer erachter te komen wat ervoor zorgt dat de kinderen niet naar de leerkracht toe komen. Vinden ze het moeilijk of zijn ze bang voor de reactie van andere kinderen? Wanneer je weet wat hen tegenhoudt, kun je dit aanpakken.

Maakt een conflict of (dreigende) spanning bespreekbaar (6-8 jaar) – stappenplan

Om met kinderen te oefenen wat ze kunnen doen wanneer er een conflict is, kun je gebruik maken van een rollenspel. Kies een casus (die dit schooljaar speelt, of van eerdere jaren) of bedenk er zelf één. Bespreek deze situatie met de kinderen. Laat ze in groepjes de casus uitspelen en er een goede oplossing voor bedenken. Zorg dat je duidelijke regels stelt (bijvoorbeeld: niet echt vechten in het rollenspel, en kinderen moeten een serieuze oplossing bedenken). Bij het uitspelen is het belangrijk om de verschillende oplossingen goed na te bespreken. Deze kun je verzamelen en opschrijven. De bedachte oplossingen kun je op een later tijdstip er weer makkelijk bijhalen en eventueel aanvullen als de kinderen andere oplossingen bedacht hebben.

VERWIJZING NAAR SPELLEN/PRENTENBOEKEN

Bedenk: *Hoe kan ik materialen inzetten om te werken aan de leerdoelen?*

Het inzetten van spellen/prentenboeken kan een effectieve bijdrage leveren bij het werken aan sociaal initiatief binnen het omgaan met ruzies en conflicten. Hieronder volgt een suggestie. Gebruik dit ter inspiratie en kijk wat er op jouw school aanwezig is.

Coöperatief spel 'Max de Kat' / uitgeverij: Zonnespel / aantal spelers: 1-8 / geschikt voor: onder- en middenbouw.

Vogel, muis en eekhoorn zijn op weg naar hun holletje in de boom. Max de kat heeft honger en zit achter de kleine diertjes aan! De spelers zorgen samen voor de kleine diertjes. Door goed samen te werken kun je de diertjes nog beter redden.

Coöperatieve spellen zoals deze zijn geschikt om in kleine groepjes aan sociaal initiatief te werken. In kleine groepjes is de drempel lager om zelf een inbreng te geven en vooral bij coöperatieve spellen is dit gewenst. Bespreek van tevoren met leerlingen dat ze soms verschillende meningen kunnen hebben en dat het niet erg is, maar dat ze het wel moeten bespreken. Ook kan het goed zijn om te benoemen dat ze naar jou als leerkracht toe kunnen komen wanneer ze er in een onenigheid niet uit kunnen komen.

Er zijn meer spellen en prentenboeken die erg geschikt zijn voor het oefenen van de leerdoelen. Kijk voor een volledig overzicht in ParnasSys onder informatief, onder het kopje 'Sova-methoden/materialen/prentenboeken'. Per spel is aangegeven welke doelgroep het spel voor is bedoeld en aan welke ZIEN! vaardigheden je met het spel kunt werken.

ACHTERGRONDINFORMATIE

Deze handelingssuggestie gaat om sociaal initiatief binnen het omgaan met ruzies en conflicten.

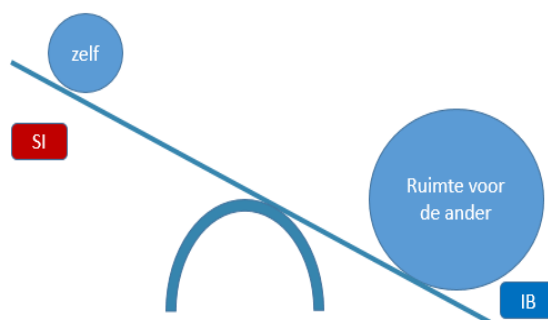
Sociaal initiatief verwijst naar het aspect om gevoelens aan bod te laten komen en over te gaan tot het nemen van initiatief in de sociale situatie. Een kind dat laat zien te beschikken over de vaardigheid sociaal initiatief, voelt zich waarschijnlijk competent in de omgang met anderen. Een kind dat over deze vaardigheid beschikt, heeft een eigen inbreng en vraagt ruimte voor zichzelf. Het neemt de ruimte om contact met andere kinderen te zoeken en actief mee te doen met groepsactiviteiten.

De vaardigheid sociaal initiatief geeft kinderen de gelegenheid ervaringen op te doen om conflicten en ruzies op te lossen. Dat kan zijn door het initiatief te nemen om een ruzie op te lossen, maar ook door een leerkracht erbij te halen als een ruzie uit de hand dreigt te lopen. Daarnaast kan het kind initiatief tonen door een spanning bespreekbaar te maken.

Relatie met andere ZIEN!-dimensies

- Impulsbeheersing

Bij kinderen met een beneden gemiddelde tot lage score op sociaal initiatief en een hoge score op impulsbeheersing, wordt soms gesproken van sociaal angstige kinderen. Zij hebben een te sterke egocontrole, waardoor impulsen en gevoelens sterk worden onderdrukt en geen initiatief wordt genomen om gevoelens te uiten.

Is de egocontrole in balans, dan kan een kind inschatten wanneer het goed is om initiatieven te nemen, en wanneer het impulsen moet onderdrukken. Sociaal angstige kinderen zijn vaak bang om negatief beoordeeld te worden. Deze kinderen voelen zich vaak niet competent om een bepaalde taak te volbrengen. Het vermijdende gedrag uit zich in stil en teruggetrokken gedrag. Het betekent dat kinderen weinig ruimte nemen voor zichzelf, en veel ruimte geven aan een ander.

BRONNEN

Broer, N.A., Haverhals, B., & Bruin, H.L. de (2012). *Verantwoording pedagogisch expertsysteem ZIEN! Voor het primair onderwijs!* Gouda: Driestar educatief.

'Sociaal initiatief'

'Samenwerken en samenspelen'

INHOUD

Toelichting bij deze handelingssuggestie.....	1
Aanpak.....	2
Leerdoelen.....	2
Pedagogische interventies	3
Randvoorwaarden	4
Suggesties voor aanpak.....	4
Verwijzing naar spellen/prentenboeken	9
Achtergrondinformatie.....	10
Bronnen.....	10

Door te klikken op een regel in de inhoudsopgave, ga je direct naar de bijbehorende tekst;
Als je in de tekst klikt op een blauw pijltje ga je terug naar de inhoudsopgave.

TOELICHTING BIJ DEZE HANDELINGSSUGGESTIE

Leerkrachtvragenlijst

Sociaal initiatief

1. Stapt uit eigen beweging op anderen af.
2. Heeft duidelijk een eigen inbreng tijdens gezamenlijke activiteiten.
3. Vertelt uit zichzelf in de groep.
4. Spreekt uit eigen beweging met andere kinderen.

Leerlingvragenlijst

Contact maken met anderen

1. Ik vraag of ik mee mag doen.
2. Ik vraag of een ander met mij wil spelen.
3. Ik stel uit mezelf vragen aan een ander.
4. Ik begin een praatje met iemand anders.

Onder **sociaal initiatief** wordt het volgende verstaan: *Sociaal initiatief is de vaardigheid om in sociale situaties contact te zoeken en te maken, zowel non-verbaal als verbaal.*

Onder **samenwerken en samenspelen** wordt het volgende verstaan: *Je voert samen een opdracht uit, je probeert een doel te bereiken of je speelt samen (een spel). Er zijn (al dan niet uitgesproken) regels en afspraken. Om tot deze regels en afspraken te komen of tussentijds de regels aan te passen is overleg nodig tussen de groepsleden. Soms moeten compromissen worden gesloten. Steeds blijft afstemming nodig: wie doet wat en met welk doel? En hoe vullen we elkaar aan? Wie vervult welke rol? Hoe houden we de werksfeer of spelsfeer goed?*

AANPAK

LEERDOELEN

Bedenk vooraf: *Welk doel/welke doelen wil ik bereiken door te handelen?*

Preventief en curatief

De leerlijn met doelen uit deze handelingssuggestie kun je zowel preventief als curatief gebruiken. Wanneer je er preventief mee aan de slag wilt, kijk je welke doelen passen bij de leeftijd van de leerlingen in je groep. Je werkt gericht aan de doelen met passende activiteiten, net als je bij de cognitieve vakken doet. Daarnaast is het ook goed mogelijk om curatief met de leerlijn aan de slag te gaan wanneer je hebt gemerkt dat (een deel van) je groep uitvalt op het gebied van sociaal initiatief en het samenwerken en samenspelen.

Doel kiezen

Onderstaande leerlijn laat zien welke doelen bij welke ontwikkelingsleeftijd passen. Kies uit deze leerlijn een passend doel waar je met de groep of een individuele leerling aan wilt werken. Kijk daarbij naar wat de groep of leerling al wel beheerst en welk doel dus een passende volgende stap is.

Kijk daarnaast ook in het ZIEN! profiel naar waar de leerling/groep al goed in is. Dit kan gebruikt worden als compenserende factor(en): Welke doelen waar je aan zou kunnen werken, doen het meest een beroep op vaardigheden die een groep/leerling al meer laat zien? Daar kun je vaak het beste starten, omdat de kans op succes het grootst is als een leerling al aspecten beheerst. Voor sociaal initiatief kan dit impulsbeheersing zijn (balans egocontrole) en sociale autonomie (ruimtenemende vaardigheden).

<4 jaar	4-6 jaar	6-8 jaar	8-10 jaar	10-12 jaar
<ul style="list-style-type: none"> • Vertelt over eigen ervaringen in de kring • Geeft antwoord op vragen • Maakt contact met anderen tijdens het samen spelen of werken • Neemt initiatief om met anderen spelletjes te spelen 	<ul style="list-style-type: none"> • Stelt andere kinderen vragen • Nodigt andere kinderen uit deel te nemen aan zijn spel • Maakt een afspraak over hoe, wat en wanneer • Heeft een eigen inbreng tijdens gezamenlijke activiteiten • Vraagt een leerling om samen een opdracht uit te voeren 	<ul style="list-style-type: none"> • Stelt voor op een andere manier te werken 	<ul style="list-style-type: none"> • Geeft aanwijzingen aan iemand die iets niet goed doet 	<ul style="list-style-type: none"> • Spreekt een ander op een adequate manier aan als deze zich niet aan de afspraken houdt

Door te klikken op een doel, ga je direct naar de aanpak die daarbij aansluit.

Aanpak

Denk eerst na over de volgende punten en baseer je aanpak op de antwoorden.

- Wil ik klassikaal of individueel aan deze ontwikkeltaak werken?
- Zie je het gedrag al wel in uitnodigende situaties? Oefen dan in niet-uitnodigende situaties. Zie je het gedrag nog vrijwel niet? Oefen dan in eerste instantie zoveel mogelijk in uitnodigende situaties.
- Denk bij je aanpak ook na over verschillen tussen jongens en meisjes. Jongens zijn meer lichamelijk ingesteld en meisjes meer verbaal. Jongens uiten hun emoties meer fysiek (duwen, stoeien). Ze hebben letterlijk en figuurlijk behoefte aan ruimte.

PEDAGOGISCHE INTERVENTIES

Bedenk bij bovenstaande doelen: *Wat vraagt dit van mij als leerkracht?*

Sociaal initiatief voor deze groep is laag. Vraag je bij jezelf af wat jouw leerkracht gedrag is. Is jouw gedrag heel ruimtenemend: ben je sterk aanwezig (ben je veel aan het praten), weet je van jezelf dat je duidelijk bent in het geven van je mening en je kan laten leiden door je emoties? In dat geval kan het zijn dat de leerlingen geremd worden om sociaal initiatief te laten zien.

Er zijn vijf pedagogische vaardigheden die je als leerkracht kunt inzetten om problemen te voorkomen en aan te pakken. Dit zijn:

- Leiding geven en grenzen stellen
- **Monitoring: balanceren tussen ruimte nemen en ruimte geven**
- **Positieve betrokkenheid tonen**
- Positieve bekrachtiging geven
- Leren problemen oplossen

Voor kinderen met een lage mate van sociaal initiatief kun je werken aan de volgende vaardigheden bij samenwerken en samenspelen.

Monitoring: sociaal initiatief is ruimtenemend gedrag. Wanneer je dit gedrag meer wilt zien, vraagt het van jou als leerkracht om ruimtegevend gedrag. Concreet betekent dit dat je ruimte moet geven voor het nemen van initiatief. Deel niet altijd zelf de klas in in groepjes, maar laat de leerlingen zelf ook eens kiezen. Geef geen afgebakende opdracht, maar houd ruimte open voor de leerlingen om dingen zelf in te vullen. Wees positief wanneer een leerling met eigen inbreng komt. Door zelf ruimte te creëren, zullen de leerlingen steeds meer initiatief gaan nemen. Houd het wel in de gaten en grijp in wanneer dit nodig is (leerlingen zullen de grenzen gaan opzoeken).

Positieve betrokkenheid tonen: een leerling die weinig sociaal initiatief neemt, kan verlegen of onzeker zijn. Hij kan veel baat hebben bij een leerkracht die een veilige sfeer in de klas heeft. Dit kun je stimuleren door interesse te tonen in de leerling en zijn vaardigheden. Maak af en toe een praatje en informeer met wie deze leerling graag speelt/samenwerkt. In zo'n gesprekje kun je de leerling ook handreikingen geven over hoe je goed samenwerkt/samenspeelt. Stel niet te hoge doelen, en spreek positieve verwachtingen uit voor een volgende keer als deze leerling moet samenwerken/samenspelen. Probeer uitnodigende situaties te creëren door activiteiten te organiseren waarin leerlingen de kans hebben om de vaardigheid toe te passen.

Informeer na afloop bij de leerling hoe hij dit ervaren heeft. Door jouw betrokkenheid kan de leerling meer zelfvertrouwen krijgen, waardoor het meer sociaal initiatief kan gaan tonen.

RANDVOORWAARDEN

Bedenk: *Welke zaken moeten op orde zijn, voordat ik aan een doel kan werken?*

Voordat er een proces plaatst kan vinden, zijn er eisen waaraan voldaan moet worden. Zo zijn welbevinden en betrokkenheid vaak voorwaardelijk voordat aan de ZIEN! dimensies gewerkt kan worden. Hoe staat het hiermee in jouw klas?

Welke zaken moeten bij de leerlingen op orde zijn, waar je niet zonder kunt omdat een nieuwe aanpak anders niet werkt? Denk aan de behoeftenpiramide van Maslow: zijn de lichamelijke behoeften vervuld, en voelen kinderen zich veilig en zeker in de klas? Pas daarna kan aan de behoefte voor sociaal contact voldaan worden.

Zorg ook dat het klassenmanagement op orde is: kies een klasindeling die past bij de werkvormen die je toepast en die aansluit bij de vaardigheden van de leerlingen. Zorg voor duidelijke regels en hanteer ze consequent. Zorg voor activiteiten die uitdagen/in de zone van naaste ontwikkeling zitten en tegelijk ook haalbaar zijn.

SUGGESTIES VOOR AANPAK

Bedenk bij het kiezen van een suggestie: *Welke aanpak past bij het doel dat ik gekozen heb?*

Bij elke suggestie staat voor welke ontwikkelingsleeftijd de activiteit geschikt is, maar vaak kan het met kleine aanpassingen ook bij oudere/jongere kinderen toegepast worden. De activiteiten zijn vaak klassikaal, maar kunnen individueel gemaakt worden door als leerkracht die ene leerling in de gaten te houden en extra te stimuleren. Denk bij elke activiteit na over wat deze van jou vraagt wat betreft pedagogische interventies.

Vertelt over eigen ervaringen in de kring (<4 jaar) – vertellen aan de hand van voorwerpen of foto's

---

Laat het kind iets meenemen van thuis en/of vraag ouders om foto's van thuis te delen met school. Door bij een voorwerp en/of foto wat te laten vertellen, help je het kind om op ideeën te komen waar het over kan vertellen. Het is bovendien voor de andere kinderen makkelijker om betrokken te blijven als iemand iets vertelt waarbij je ook wat ziet.

Maak foto's tijdens activiteiten (bijvoorbeeld buitenspel, een les of een excursie) en laat kinderen bij de foto's vertellen wat ze hebben gedaan

---

Geeft antwoord op vragen (<4 jaar) – Denkstimulerende GespreksMethodiek

---

Let in je vraagstelling op het niveau van de vragen die je stelt. Sluit aan bij het taal- en begripsniveau van het kind. Een hulpmiddel hierbij kan zijn de indeling in niveaus van DGM (denkstimulerende gespreksmethodiek):

Niveau 1 betreft vooral aanwijzen en benoemen van voorwerpen. Niveau 2 gaat ook over het benoemen van relatieve eigenschappen en het beschrijven van afbeeldingen. Niveau 3 gaat onder ander over het benoemen op grond van functie en ordenen. Niveau 4 gaat onder andere over oorzaak-gevolg, voorspellen en beredeneren.

Geeft antwoord op vragen (<4 jaar) – ijsstokjes

Tijdens de kring worden veel vragen gesteld en krijgen kinderen regelmatig de beurt. Om ook de kinderen die niet hun vinger opsteken betrokken te krijgen, kun je het volgende doen:

Schrijf de namen van alle kinderen op ijsstokjes. Stel een vraag in de kring. Dit kan een gesloten vraag zijn, bijvoorbeeld welke dag het vandaag is, of een open vraag. Kies blind één van de ijsstokjes en laat het kind waarvan je de naam getrokken hebt, antwoorden op de vraag.

Wanneer een kind geen antwoord op je vraag geeft, of het antwoord fout is, zeg je dat je zo bij die leerling terugkomt. Je laat eerst andere kinderen aan het woord (en benadrukt het goede antwoord) en komt vervolgens bij die leerling terug. Zo stimuleer je dat hij naar anderen luistert en dat hij vervolgens ook zelf een goed antwoord kan geven (succeservaring).

Geeft antwoord op vragen (<4 jaar) – verschillende momenten

Wanneer een kind het moeilijk vindt om in de kring iets te zeggen, probeer dan eerst op een ander moment contact te leggen met het kind (door bijvoorbeeld tijdens het spelen iets te vragen), waardoor het kind merkt dat het niet eng is.

Kom hier op terug tijdens de kring: "Je vertelde net dat je..."

Maakt contact met anderen tijdens het samen spelen of werken (<4 jaar) – meespelen

---

Wanneer kinderen samen spelen, maar er nog niet veel contact gemaakt wordt, kun je dit stimuleren door als leerkracht mee te gaan spelen met de kinderen. Observeer vooraf het spel van de kinderen en sluit hier op aan als je meedoet. Probeer contact tussen beide kinderen te maken. Wanneer dit goed gaat, kun je als leerkracht een stapje terug doen.

Neemt initiatief om met anderen spelletjes te spelen (<4 jaar) – spelletjes spelen

---

Bied tijdens het werken met het kiesbord als een van de opties 'spelletjes spelen'. Leg één of meerdere spelletjes klaar op tafel. Wanneer je dit vooraf uitlegt, zullen kinderen het spel graag willen doen. Wijs één leerling aan die een spelletje mag doen en laat deze zelf andere

kinderen vragen of ze mee willen doen. Vindt de leerling dit nog moeilijk, dan kun je hem als leerkracht helpen.

- Zie je dat kinderen in hun eentje op een ander moment kiezen om een spelletje te doen, help ze dan om andere kinderen te vragen mee te doen. Stel vragen als 'met wie wil je graag spelen?' en 'wat ga je dan aan die ander vragen?'.
- Soms helpt het een kind om eerst richting volwassenen initiatieven te nemen. Laat het kind op die manier positieve ervaringen op doen.

Stelt andere kinderen vragen (4-6 jaar) – toren bouwen

Je herkent het vast wel. Sommige kinderen stellen altijd vragen en andere kinderen helemaal niet. Hoe zorg je ervoor dat iedereen meedoet tijdens bijvoorbeeld het kringgesprek:

- Geef ieder kind één of twee blokjes;
- Elk blokje is een vraag die je mag stellen aan een ander kind;
- Van de ingeleverde blokjes wordt een bouwwerk bijvoorbeeld een toren gemaakt;
- Als je een vraag gesteld hebt, voeg je je blokje aan de toren toe;
- Als je blokjes op zijn mag je geen vraag meer stellen;
- Als alle kinderen hun blokjes hebben gebruikt is het kringgesprek afgelopen;
- Je kunt ook puzzelstukjes gebruiken of beurtenstokjes.

Bij deze werkvorm is iedereen betrokken bij het eindproduct. Kinderen die het moeilijk vinden om initiatief te nemen, moeten op deze manier wel een bijdrage leveren, omdat ook zij verantwoordelijk zijn voor het eindproduct.

Nodigt andere kinderen uit deel te nemen aan zijn spel (4-6 jaar) – foto's tonen

---

Bij het spelen en werken in hoeken kun je een kind de mogelijkheid geven om andere kinderen te kiezen die mee mogen doen met het spel/werkje.

Het kiezen kan makkelijker gemaakt worden door de foto's van de kinderen waaruit gekozen kan worden zichtbaar te tonen (bijvoorbeeld op een digibord).

- Je kunt er ook voor kiezen dat een kind iemand moet kiezen waar het vandaag / deze week nog niet mee heeft gespeeld.

Nodigt andere kinderen uit deel te nemen aan zijn spel (4-6 jaar) – extra personage

---

Speel als juf of meester mee met de kinderen en stuur het spel zo dat je een extra personage nodig hebt. Laat ze bijvoorbeeld naar de winkel gaan om nieuwe materialen te kopen, of laat ze iemand opbellen. Vraag de kinderen wie dit personage kan spelen. Laat de kinderen zelf iemand anders vragen.

Maakt een afspraak over hoe, wat en wanneer (4-6 jaar) – plan maken

---

Laat kinderen een plan maken over hoe ze aan het werk gaan in de hoeken (bouwtekening, rollen verdelen). Begeleid dit gesprekje en laat de kinderen pas spelen als beiden het eens zijn met het plan. Ga halverwege en achteraf met de kinderen in gesprek of het plan is uitgevoerd zoals afgesproken. Het mag anders gegaan zijn, als het maar in overleg is gegaan.

Maakt een afspraak over hoe, wat en wanneer (4-6 jaar) – spelscript

---

Maak gebruik van een spelscript. Deze kun je van tevoren met de klas bespreken. Je kunt zelf één bedenken, of bijvoorbeeld een prentenboek als leidraad gebruiken. Zorg dat dit spelscript een aantal keer besproken is, zodat de kinderen het goed weten. Bij de uitvoering zijn er twee opties:

- De rollen zijn al bekend en iedereen heeft een eigen rol. Dit is handig wanneer kinderen een prentenboek naspelen. Om kinderen beter te laten identificeren met het personage, kun je bepaalde attributen gebruiken of de kinderen een ketting met een foto van het personage laten dragen.
- Zelf rollen laten bedenken en deze uitvoeren. Dit kun je doen wanneer het spelscript iets soepeler is, bijvoorbeeld wanneer het gaat over het boodschappen doen. Laat de kinderen zelf bepalen wie in de winkel staat (is het een man/vrouw, is hij jong/oud, etc.) en wie de klant is. Kinderen kunnen zich zelf verkleden als dit personage.

Heeft een eigen inbreng tijdens gezamenlijke activiteiten (4-6 jaar) – makkelijkere situaties

---

Wanneer kinderen het moeilijk vinden om uit zichzelf sociaal initiatief te tonen tijdens gezamenlijke activiteiten, kun je het kind als leerkracht stimuleren door het eerst te oefenen in makkelijkere situaties. Zo kun je de groep kleiner maken, kinderen bij elkaar indelen die vrienden zijn, en als leerkracht het kind aan de hand meenemen. Wanneer het beter gaat, kun je het kind meer loslaten en de groepsgrootte vergroten, tot het kind het zelfstandig kan.

- Gebruik een [coöperatief spel](#). Op spelende wijze worden kinderen gestimuleerd om een inbreng te hebben.

Vraagt een leerling om samen een opdracht uit te voeren (4-6 jaar) – aanwijzen

---

Wijs één kind aan en laat dat kind zelf iemand aanwijzen die hem/haar helpt bij bijvoorbeeld een corveeklusje of het langs de klassen gaan met trakteren. Bespreek met de kinderen hoe je dit aan de ander vraagt en laat het kind dit doen.

Ook kun je in de gymzaal het spel 'er zat een klein zigeunermeisje' spelen (en variaties hier op). Hierbij moet het kind in het midden iemand aanwijzen met wie hij mag dansen. De kinderen leren zo op speelse wijze sociaal initiatief te tonen.

Stelt voor op een andere manier te werken (6-8 jaar) – brainstormen

---

Geef de kinderen een open opdracht en laat ze eerst met z'n allen een paar minuten brainstormen over hoe ze de opdracht gaan aanpakken. Het voordeel van brainstormen is dat geen idee te gek is, maar dat alles opgeschreven wordt. Hierna wordt in kleine groepjes en vervolgens plenair besproken welk idee het beste is.

Ook kun je kinderen stimuleren om na te denken of iets ook op een andere manier zou kunnen dan ze het normaal gesproken doen. Nieuwe ideeën kun je mondeling belonen.

- Het bedenken van andere ideeën kan bevorderd worden door één of meer materialen niet beschikbaar te stellen die kinderen normaal wel kunnen gebruiken. (bijvoorbeeld geen schaar in de kast, als je gaat knutselen).

Geeft aanwijzingen aan iemand die iets niet goed doet (8-10 jaar) – kiezen uit twee voorbeelden

---

Laat kinderen ervaren welke toon en woordkeus wel en niet fijn voelt: Speel telkens in twee voorbeelden voor hoe je kunt reageren in bepaalde situaties. Laat de kinderen in tweetallen bespreken welke manier het beste voelt en waarom. Laat ze vervolgens zelf ermee oefenen.

- voorbeelden van manieren die niet wenselijk zijn: belerende toon, laten zien dat jij het veel beter kan, met een ander praten over wat iemand niet goed deed, het werk van de ander weggooien/ongedaan maken en het zelf opnieuw doen, ongevraagd gaan helpen, niet luisteren naar redenen van een ander, het persé op jouw manier willen laten doen.

Geeft aanwijzingen aan iemand die iets niet goed doet (8-10 jaar) – handen op de rug

---

Leer kinderen te vragen of een ander geholpen wil worden/tips wil krijgen. Wordt deze hulp geaccepteerd, help dan zoveel mogelijk met de 'handen op de rug': dus het niet voor de ander gaan doen, maar tips geven.

- Laat kinderen elkaars werk nakijken om te oefenen met het geven van aanwijzingen en ga vervolgens het gesprek aan over wat beter kan.
- Maak zelf bewust een fout en vraag aan de kinderen hoe het dan wel moet. Bespreek met de kinderen welke tips handig zijn om te krijgen en welke niet (is de tip bijvoorbeeld specifiek en haalbaar?)

Hoe je goede aanwijzingen geeft, kun je ook leren in de spelvorm 'een blinde geleiden': iemand met een blinddoek voor de ogen, ga je door een ruimte heen leiden. Je moet goed vooruit kijken en benoemen wanneer er obstakels komen of wanneer er van route gewijzigd moet worden.

Spreekt een ander op een adequate manier aan als deze zich niet aan de afspraken houdt (10-12 jaar) – regels opstellen

---

Stel met de klas klassenregels op en maak de afspraak om elkaar erop aan te spreken als iemand de regels overtreedt. Bespreek hierbij ook hoe je iemand anders kunt aanspreken, bijvoorbeeld door de regel te noemen en het gedrag dat je zag ("ik zag dat jij hem sloeg, maar we hebben afgesproken om elkaar met respect te behandelen").

- Oefen hiermee aan de hand van een casus. Deze casus kan in groepjes besproken worden, waarbij elk groepje tot een oplossing moet komen. Ook kunnen deze casussen uitgespeeld worden in rollenspelen. Zorg er wel voor dat de leerlingen de opdracht serieus nemen.

Maak afspraken over hoe een spel op het plein gespeeld moet worden en stel een spelleider aan. De spelleider zorgt ervoor dat iedereen zich aan de spelregels houdt.

Coöperatieve werkvormen en samenwerkopdrachten zijn heel erg geschikt om hieraan te werken. Je kunt hierbij zelf een leider aanstellen of de kinderen zelf laten experimenteren met het verdelen van rollen. De groepsleider zorgt ervoor dat iedereen zich aan de regels houdt. Zorg dat alle kinderen om de beurt de groepsleider zijn.

VERWIJZING NAAR SPELLEN/PRENTENBOEKEN

Bedenk: *Hoe kan ik materialen inzetten om te werken aan de leerdoelen?*

Het inzetten van spellen/prentenboeken kan een effectieve bijdrage leveren bij het werken aan sociaal initiatief binnen het samenwerken en samenspelen. Hieronder volgt een suggestie. Gebruik dit ter inspiratie en kijk wat er op jouw school aanwezig is.

Coöperatief spel 'De wilde paarden' / uitgeverij: Family Pastimes / aantal spelers: 1-8 / geschikt voor: kinderen vanaf 5 jaar / duur: 15 minuten

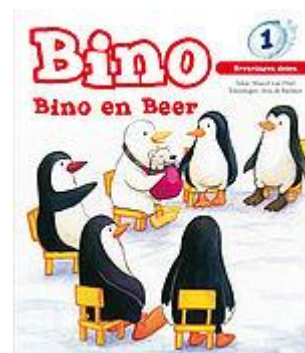

De wilde paarden lopen los in een groot gebied. De spelers trekken erop uit met lasso's en verrekijkers om zo veel mogelijk paarden bijeen te drijven en binnen de omheining te brengen om ze te voeden en aan te laten sterken. De paarden kunnen overal zijn. Op hun zoektocht naar de paarden zullen de leerlingen uit moeten kijken voor vallende rotsblokken die de paden kunnen blokkeren en de paarden kunnen insluiten. De leerlingen zijn een team en delen hun materiaal en hun ideeën. Ze helpen elkaar om zoveel mogelijk paarden te vinden en via het pad binnen de omheining te brengen.

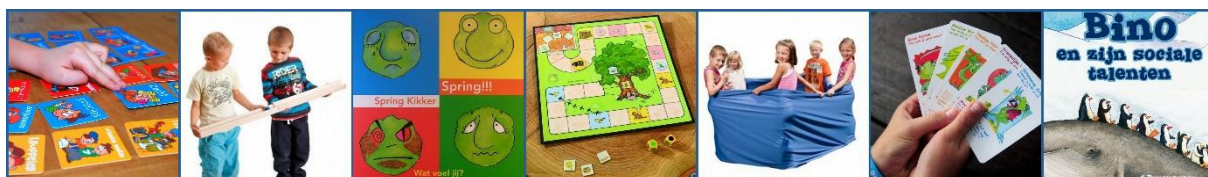
Coöperatieve spellen zoals deze zijn heel geschikt om te werken aan samenwerken en samenspelen. Leerlingen moeten sociaal initiatief tonen door contact met anderen te maken. Alleen als ze goed samenwerken kunnen ze het spel tot een goed einde brengen. Hiervoor zullen ze ook een eigen inbreng moeten hebben.

Prentenboek 'Bino en Beer' / Marcel van Driel / geschikt voor: onderbouw.

Bino vertelt over de spannende avonturen die hij met Beer heeft beleefd. Samen met zijn pinguïnvrienden heeft hij Beer moeten redden uit een diep gat. Wat is hij blij dat hij zijn lieve berenknuffelvriendje weer veilig in zijn armen heeft. Bino deelt zijn ervaring door te vertellen en zijn gevoelens te uiten.

Eén van de doelen voor samenwerken en samenspelen binnen sociaal initiatief is het vertellen over eigen ervaringen in de kring. Een boek zoals deze kan een mooie aanleiding zijn om het hier met kinderen over te hebben. Achterin het boek staan verwerkingsopdrachten.

Er zijn meer spellen en prentenboeken die erg geschikt zijn voor het oefenen van de leerdoelen. Kijk voor een volledig overzicht in ParnasSys onder informatief, onder het kopje 'Sova-methoden/materialen/prentenboeken'. Per spel is aangegeven welke doelgroep het spel voor is bedoeld en aan welke ZIEN! vaardigheden je met het spel kunt werken.

ACHTERGRONDINFORMATIE

Deze handelingssuggestie gaat om sociaal initiatief binnen het samenwerken en samenspelen.

Sociaal initiatief verwijst naar het aspect om gevoelens aan bod te laten komen en over te gaan tot het nemen van initiatief in de sociale situatie. Een kind dat laat zien te beschikken over deze vaardigheid, voelt zich waarschijnlijk competent in de omgang met anderen. Het heeft een eigen inbreng en vraagt ruimte voor zichzelf. Het neemt de ruimte om contact met andere kinderen te zoeken en actief mee te doen met groepsactiviteiten.

De kwaliteit van het samenwerken en samenspelen wordt beïnvloed door de mate van beheersing van de vaardigheid 'sociaal initiatief'. Een kind toont sociaal initiatief wanneer het in staat is om op anderen af te stappen, leert de omgeving te verkennen in sociale situaties, zich kan weren en zorg draagt.

Relatie met andere ZIEN!-dimensies

- Impulsbeheersing

Bij kinderen met een beneden gemiddelde tot lage score op sociaal initiatief en een hoge score op impulsbeheersing, wordt soms gesproken van sociaal angstige kinderen. Zij hebben een te sterke egocontrole, waardoor impulsen en gevoelens sterk worden onderdrukt en geen initiatief wordt genomen om gevoelens te uiten.

Is de egocontrole in balans, dan kan een kind inschatten wanneer het goed is om initiatieven te nemen, en wanneer het impulsen moet onderdrukken. Sociaal angstige kinderen zijn vaak bang om negatief beoordeeld te worden. Deze kinderen voelen zich vaak niet competent om een bepaalde taak te volbrengen. Het vermijdende gedrag uit zich in stil en teruggetrokken gedrag. Het betekent dat kinderen weinig ruimte nemen voor zichzelf, en veel ruimte geven aan een ander.

BRONNEN

Broer, N.A., Haverhals, B., & Bruin, H.L. de (2012). *Verantwoording pedagogisch expertsysteem ZIEN! Voor het primair onderwijs!* Gouda: Driestar educatief.

'Sociaal initiatief'

'Sluiten en onderhouden van vriendschappen'

INHOUD

Toelichting bij deze handelingssuggestie.....	1
Aanpak	2
Leerdoelen.....	2
Pedagogische interventies.....	3
Randvoorwaarden.....	4
Suggesties voor aanpak.....	4
Verwijzing naar spellen/prentenboek.....	6
Achtergrondinformatie	7
Bronnen	8

Door te klikken op een regel in de inhoudsopgave, ga je direct naar de bijbehorende tekst;
Als je in de tekst klikt op een blauw pijltje ga je terug naar de inhoudsopgave.

TOELICHTING BIJ DEZE HANDELINGSSUGGESTIE

Leerkrachtvragenlijst

Sociaal initiatief

1. Stapt uit eigen beweging op anderen af.
2. Heeft duidelijk een eigen inbreng tijdens gezamenlijke activiteiten.
3. Vertelt uit zichzelf in de groep.
4. Spreekt uit eigen beweging met andere kinderen.

Leerlingvragenlijst

Contact maken met anderen

1. Ik vraag of ik mee mag doen.
2. Ik vraag of een ander met mij wil spelen.
3. Ik stel uit mezelf vragen aan een ander.
4. Ik begin een praatje met iemand anders.

Onder **sociaal initiatief** wordt het volgende verstaan: *Sociaal initiatief is de vaardigheid om in sociale situaties contact te zoeken en te maken, zowel non-verbaal als verbaal.*

Onder **sluiten en onderhouden van vriendschappen** wordt het volgende verstaan: *Vriendschap tussen kinderen is een min of meer exclusieve wederkerige relatie tussen meerdere kinderen. Vrienden zijn elkaar trouw, vertrouwen elkaar en houden rekening met elkaar. Je deelt elkaars geheimen niet zonder toestemming. Dit geeft een mate van exclusiviteit. Vriendschappen kunnen opbloeien, verdiepen, maar ook uitdoven. Tot vriendschap kun je iemand niet dwingen, bij afwijzing moet degene die afgewezen wordt dit accepteren en op zoek gaan naar een andere vriend(in).*

AANPAK

LEERDOELEN

Bedenk vooraf: *Welk doel/welke doelen wil ik bereiken door te handelen?*

Preventief en curatief

De leerlijn met doelen uit deze handelingssuggestie kun je zowel preventief als curatief gebruiken. Wanneer je er preventief mee aan de slag wilt, kijk je welke doelen passen bij de leeftijd van de leerlingen in je groep. Je werkt gericht aan de doelen met passende activiteiten, net als je bij de cognitieve vakken doet. Daarnaast is het ook goed mogelijk om curatief met de leerlijn aan de slag te gaan wanneer je hebt gemerkt dat (een deel van) je groep uitvalt op het gebied van sociaal initiatief en het sluiten en onderhouden van vriendschappen.

Doel kiezen

Onderstaande leerlijn laat zien welke doelen bij welke ontwikkelingsleeftijd passen. Kies uit deze leerlijn een passend doel waar je met de groep of een individuele leerling aan wilt werken. Kijk daarbij naar wat de groep of leerling al wel beheerst en welk doel dus een passende volgende stap is.

Kijk daarnaast ook in het ZIEN! profiel naar waar de leerling/groep al goed in is. Dit kan gebruikt worden als compenserende factor(en): Welke doelen waar je aan zou kunnen werken, doen het meest een beroep op vaardigheden die een groep/leerling al meer laat zien? Daar kun je vaak het beste starten, omdat de kans op succes het grootst is als een leerling al aspecten beheerst. Voor sociaal initiatief kan dit impulsbeheersing zijn (balans egocontrole) en sociale autonomie (ruimtenemende vaardigheden).

<4 jaar	4-6 jaar	6-8 jaar	8-10 jaar	10-12 jaar
<ul style="list-style-type: none"> • Kijkt naar wat een ander doet • Speelt parallel aan een ander • Vraagt aan de ander of hij mee mag spelen met een spel 	<ul style="list-style-type: none"> • Kijkt anderen aan wanneer ze tegen hem praten • Vraagt of de ander wil (mee)spelen • Vraagt aandacht voor zichzelf, zijn spel of activiteit 	<ul style="list-style-type: none"> • Geeft uit zichzelf zijn mening 	<ul style="list-style-type: none"> • Vraagt naar de mening/beleving van de ander 	

Door te klikken op een doel, ga je direct naar de aanpak die daarbij aansluit.

Aanpak

Denk eerst na over de volgende punten en baseer je aanpak op de antwoorden.

- Wil ik klassikaal of individueel aan deze ontwikkeltaak werken?
- Zie je het gedrag al wel in uitnodigende situaties? Oefen dan in niet-uitnodigende situaties. Zie je het gedrag nog vrijwel niet? Oefen dan in eerste instantie zoveel mogelijk in uitnodigende situaties.

- Denk bij je aanpak ook na over verschillen tussen jongens en meisjes. Jongens zijn meer lichamelijk ingesteld en meisjes meer verbaal. Jongens uiten hun emoties meer fysiek (duwen, stoeien). Ze hebben letterlijk en figuurlijk behoefte aan ruimte.

PEDAGOGISCHE INTERVENTIES

Bedenk bij bovenstaande doelen: *Wat vraagt dit van mij als leerkracht?*

Sociaal initiatief voor deze groep is laag. Vraag je bij jezelf af wat jouw leerkracht gedrag is. Is jouw gedrag heel ruimtenemend: ben je sterk aanwezig (ben je veel aan het praten), weet je van jezelf dat je duidelijk bent in het geven van je mening en je kan laten leiden door je emoties? In dat geval kan het zijn dat de leerlingen geremd worden om sociaal initiatief te laten zien.

Er zijn vijf pedagogische vaardigheden die je als leerkracht kunt inzetten om problemen te voorkomen en aan te pakken. Dit zijn:

- Leiding geven en grenzen stellen
- **Monitoring: balanceren tussen ruimte nemen en ruimte geven**
- **Positieve betrokkenheid tonen**
- Positieve bekrachtiging geven
- Leren problemen oplossen

Voor kinderen met een lage mate van sociaal initiatief kun je werken aan de volgende vaardigheden bij het sluiten en onderhouden van vriendschappen.

Monitoring: sociaal initiatief is ruimtenemend gedrag. Wanneer je dit gedrag meer wilt zien, vraagt het van jou als leerkracht om ruimtegevend gedrag. Concreet betekent dit dat je ruimte moet geven voor het nemen van initiatief. Creëer uitnodigende situaties voor de leerlingen waarin ze de mogelijkheid krijgen om contact te hebben met hun vriendje. Doe als leerkracht een stap achteruit en observeer wat de leerling in zo'n situatie doet. Wanneer hij het moeilijk vindt om een ander te vragen of hij mag meespelen of de mening van een ander te vragen, kun jij als leerkracht meer ruimtenemend gedrag vertonen en de leerling sturen ('ik zie dat er maar één kind in de bouwhoek is. Misschien kun je daarheen lopen en vragen of je mag meespelen.'). Wanneer je het gedrag bespreekbaar maakt, en dit dan ook herhaalt, zal de leerling steeds minder sturing nodig hebben.

Positieve betrokkenheid tonen: een leerling die weinig sociaal initiatief neemt, kan verlegen of onzeker zijn. Hij kan veel baat hebben bij een leerkracht die een veilige sfeer in de klas heeft. Dit kun je stimuleren door interesse te tonen in de leerling en zijn vaardigheden. Door af en toe een (informeel) praatje met de leerling te maken, dien jij als rolmodel voor de leerling. Stimuleer dat ze jou aankijken wanneer je praat en informeer naar de mening van de ander. Wanneer je dit vaker doet, zullen de leerlingen het gewoon gaan vinden en dit zelf ook sneller (na) gaan doen. Door jouw betrokkenheid kan de leerling daarnaast meer zelfvertrouwen krijgen, waardoor het vaker sociaal initiatief kan gaan tonen. Ook in de klas kun je een rolmodel zijn door leerlingen op elkaar te wijzen. Stimuleer leerlingen om bijvoorbeeld na afloop van een tekenles hun tekening aan elkaar te laten zien, of vraag bij het nabespreken van een taalles hoe de leerlingen deze les ervaren hebben.

RANDVOORWAARDEN

Bedenk: *Welke zaken moeten op orde zijn, voordat ik aan een doel kan werken?*

Voordat er een proces plaatst kan vinden, zijn er eisen waaraan voldaan moet worden. Zo zijn welbevinden en betrokkenheid vaak voorwaardelijk voordat aan de ZIEN! dimensies gewerkt kan worden. Hoe staat het hiermee in jouw klas?

Welke zaken moeten bij de leerlingen op orde zijn, waar je niet zonder kunt omdat een nieuwe aanpak anders niet werkt? Denk aan de behoeftenpiramide van Maslow: zijn de lichamelijke behoeften vervuld, en voelen kinderen zich veilig en zeker in de klas? Pas daarna kan aan de behoefte voor sociaal contact voldaan worden.

Zorg ook dat het klassenmanagement op orde is: kies een klasindeling die past bij de werkvormen die je toepast en die aansluit bij de vaardigheden van de leerlingen. Zorg voor duidelijke regels en hanteer ze consequent. Zorg voor activiteiten die uitdagen/in de zone van naaste ontwikkeling zitten en tegelijk ook haalbaar zijn.

SUGGESTIES VOOR AANPAK

Bedenk bij het kiezen van een suggestie: *Welke aanpak past bij het doel dat ik gekozen heb?*

Bij elke suggestie staat voor welke ontwikkelingsleeftijd de activiteit geschikt is, maar vaak kan het met kleine aanpassingen ook bij oudere/jongere kinderen toegepast worden. De activiteiten zijn vaak klassikaal, maar kunnen individueel gemaakt worden door als leerkracht die ene leerling in de gaten te houden en extra te stimuleren. Denk bij elke activiteit na over wat deze van jou vraagt wat betreft pedagogische interventies.

Kijkt naar wat een ander doet (<4 jaar) – kinderen stimuleren naar andere te kijken

Als leerkracht moet je modellen en de kinderen wijzen op de ander. Benoem bijvoorbeeld de toren die de ander gemaakt heeft. Vraag aan de kinderen wat ze zien en wie hem heeft gemaakt.

- Een mogelijke verdiepende vraag is wat ze van de toren vinden.

Stimuleer kinderen op elkaar te letten door een werkwijze te laten voordoen door een ander kind dat de vaardigheid al zelfstandig kan uitvoeren.

- "Kijk allemaal eens naar hem. Hij kan zijn jas al zelf aandoen en ook de rits dichtmaken."

Er zijn ook liedjes of spelletjes waarbij kinderen elkaar moeten nadoen, bijvoorbeeld het lied 'ik stond laatst voor een poppenkraam', of 'schipper mag ik overvaren'.

Na afloop kun je kinderen elkaar laten vertellen waar ze mee gespeeld hebben. Wanneer ze iets gemaakt hebben, kunnen ze dit aan elkaar laten zien.

Speelt parallel aan een ander (<4 jaar) – voldoende materialen

---

Laat kinderen in tweetallen kiezen waar ze willen spelen, of deel de groep zelf in in tweetallen. Zo leren ze om samen ergens te spelen en creëer je een situatie waarin kinderen zich bewust van de ander kunnen worden.

Zorg voor voldoende spelmaterialen. Bij voorkeur meerdere dezelfde materialen, zodat kinderen ieder voor zich hetzelfde kunnen doen. Wijs ze af en toe op wat de ander doet, zodat ze ook soms naar het spel en de ander kijken.

Vraagt aan de ander of hij mee mag spelen met een spel (<4 jaar) – samen spelen

---

Besprek met de kinderen wat je moet doen als je met iemand mee wilt spelen: loop naar diegene toe, vraag of je mee mag spelen. Doe het als leerkracht voor, of laat het kinderen voordoen.

Laat ze daarna, bijvoorbeeld tijdens het buitenspelen zelf vragen of het met een ander mee mag spelen. Wanneer je ziet dat kinderen alleen spelen, kun je ze stimuleren om deze stappen te laten zien.

- Wanneer kinderen het moeilijk vinden, kun je ze als leerkracht ondersteunen door het samen te doen of bij de leerling te blijven. Wanneer dit goed gaat, en de leerling een succeservaring opdoet, zal het de volgende keer iets makkelijker gaan.

Kijkt anderen aan wanneer ze tegen hem praten (4-6 jaar) - gespreksregels

---

Leer de kinderen gespreksregels aan. Elke week stel je één regel centraal en laat je ze in tweetallen of kleine groepjes hiermee oefenen. Dit kan goed tijdens de kring op maandagochtend wanneer ze vertellen wat ze in het weekend gedaan hebben.

- Voor oudere kleuters kun je een oefening introduceren waarbij de persoon die praat moet stoppen met praten als de ander hem niet meer aankijkt. Op dit manier worden kinderen zich bewust wanneer ze wel of niet de ander aankijken.

Ga aan de hand van een praatplaat over het thema waar mee gewerkt wordt in gesprek met de kinderen. Laat ze op elkaar reageren en geef daarbij aanwijzingen over de gespreksregels als aankijken van anderen, uit laten praten, etc.

Vraagt of de ander wil (mee)spelen (4-6 jaar) – bij het spelen

---

Laat één kind kiezen waar hij wil spelen. Vraag hem met wie hij graag wil spelen, en laat hem vervolgens deze persoon zelf vragen of hij mee wil doen. Oefen dit een paar keer, tot de kinderen het uit zichzelf kunnen.

Vraagt aandacht voor zichzelf, zijn spel of activiteit (4-6 jaar) – mini-spreekbeurt

---

Laat iedere week één kind iets meenemen waar hij trots op is of wat hij leuk vindt om te doen. Laat in de kring het kind vertellen hierover. Met ouders kun je bespreken wat de bedoeling is zodat ze thuis al een beetje kunnen voorbereiden.

Dit is een soort mini-spreekbeurt.

Geeft uit zichzelf zijn mening (6-8 jaar) – reageren met voorwerpen

Geef opdrachten in kleine groepjes, bijvoorbeeld om ergens over te praten, of om samen opdrachten te maken.

- Elk kind krijgt twee voorwerpen (bijvoorbeeld puzzelstukjes of blokken) om te reageren.
- Als een kind gezegd heeft wat hij van het onderwerp vindt, dan levert hij een van de voorwerpen in. Deze worden in het midden neergelegd.
- Aan het eind van het gesprek moeten alle voorwerpen ingeleverd zijn (kinderen worden hierdoor gestimuleerd om hun mening te geven, maar mogen zelf weten op welk moment zij dit doen).

Jouw mening draagt bij aan het eindproduct: de puzzel of blokkentoren is compleet (door op deze manier te werken, kun je kinderen de beleving geven dat hun mening ertoe doet).

- Bespreek dit eventueel kort met de kinderen. (zonder alle puzzelstukjes is de puzzel niet af)

Vraagt naar de mening/beleving van de ander (8-10 jaar) - debat

Tijdens een groepsgesprek kun je goed werken aan dit doel. Dit groepsgesprek kan over een actueel thema gaan of over een ander thema dat de leerlingen interesseert. Een goede gespreksvorm om te oefenen met het geven van je mening is het debat.

Verdeel de leerlingen in groepjes. De ene groep bedenkt argumenten voor het thema en de andere argumenten tegen. In het groepsgesprek wisselen jullie de voor- en tegenargumenten uit.

- Elke leerling moet een bijdrage leveren aan het debat. Om te zorgen dat dit ook echt gebeurt, kun je met beurtenstokjes werken.
- Je kunt bij deze werkvorm zelf de grootte van de groepen bepalen.
- Denk bij deze werkvorm wel aan het welbevinden van de leerlingen, voelen zij zich veilig en vertrouwen zij elkaar?
- Leerlingen die weinig initiatief laten zien, hebben vaak een negatief zelfbeeld en weinig zelfvertrouwen. Je kunt deze werkvorm dan beter in een klein groepje uit laten voeren.

VERWIJZING NAAR SPELLEN/PRENTENBOEK

Bedenk: *Hoe kan ik materialen inzetten om te werken aan de leerdoelen?*

Het inzetten van spellen/prentenboeken kan een effectieve bijdrage leveren bij het werken aan sociaal initiatief binnen het sluiten en onderhouden van vriendschappen. Hieronder volgt een suggestie. Gebruik dit ter inspiratie en kijk wat er op jouw school aanwezig is.

Spel 'Kikker in de dierentuin' / uitgeverij: De Coole Kikker /
aantal spelers: 2-16 / geschikt voor: onder- en middenbouw /
duur: 15-30 minuten.

Al gooierend met de dobbelsteen lopen de leerlingen door de dierentuin. Een volwassene leest de vragen voor waar ze samen antwoord op moeten geven. Spelenderwijs leren ze zo acht

belangrijke cognitieve en sociaal-emotionele vaardigheden. De vragen worden afgewisseld met samenwerkingsopdrachtjes of actieve spring- en klap spelletjes. Onderweg kunnen de leerlingen euromunten bemachtigen. Wanneer ze op een appeltje komen, worden alle euro's bij elkaar opgeteld en samen overleggen ze welk gezond hapje voor kikker gekocht kan worden.

In deze en andere spellen moeten de leerling sociaal initiatief tonen door bijvoorbeeld te kijken naar wat de anderen doen, anderen aan te kijken als ze tegen hem praten en zijn mening te geven. Doordat het een spel is, wordt de drempel om sociaal initiatief te tonen lager voor de kinderen. Als spelbegeleider ben jij aanwezig in het spel en kun je ze in de gaten houden en/of stimuleren om de vaardigheden te laten zien.

Spel 'Het babbelspel' / uitgeverij: Baert / aantal spelers: 2-8 / geschikt voor: midden- en bovenbouw / duur: 30 minuten.

Het spel nodigt uit om sociale vaardigheden te oefenen aan de hand van korte opdrachten. Er zijn zes verschillende opdrachtkaarten. Per vaardigheid zijn er 80 opdrachten te doen. Ze zijn te herkennen aan hun eigen kleur. De volgende vaardigheden worden geoefend: spontaan praten aan de hand van een foto, praten over jezelf, doe-opdrachten, rollenspel, inzicht krijgen in je vaardigheden en je mening uiten.

Doordat leerlingen in kleine groepjes het spel spelen, is de drempel lager om sociaal initiatief te tonen. Er wordt van hen verwacht dat ze hun mening uiten en dat ze ook naar de mening van de ander vragen en luisteren. Als leerkracht kun je bij het spel zitten om deze vaardigheden te stimuleren, maar je kunt het de kinderen ook zelf laten spelen.

Er zijn meer spellen en prentenboeken die erg geschikt zijn voor het oefenen van de leerdoelen. Kijk voor een volledig overzicht in ParnasSys onder informatief, onder het kopje 'Sova-methoden/materialen/prentenboeken'. Per spel is aangegeven welke doelgroep het spel voor is bedoeld en aan welke ZIEN! vaardigheden je met het spel kunt werken.

ACHTERGRONDINFORMATIE

Deze handelingsuggestie gaat om sociaal initiatief binnen het sluiten en onderhouden van vriendschappen.

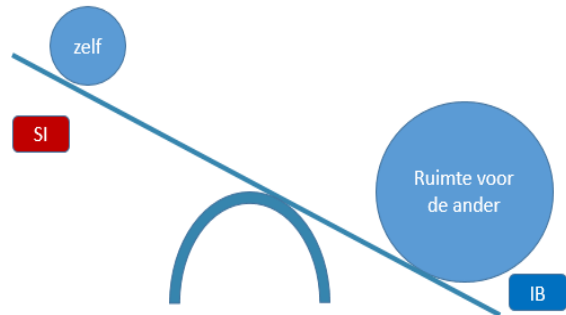
Sociaal initiatief verwijst naar het aspect om gevoelens aan bod te laten komen en over te gaan tot het nemen van initiatief in de sociale situatie. Een kind dat laat zien te beschikken over de vaardigheid Sociaal initiatief, voelt zich waarschijnlijk competent in de omgang met anderen. Een kind dat over deze vaardigheid beschikt, heeft een eigen inbreng en vraagt ruimte voor zichzelf. Het neemt de ruimte om contact met andere kinderen te zoeken en actief mee te doen met groepsactiviteiten.

Een kind kan weinig initiatief laten zien in de omgang met leeftijdsgenoten. Dit kan zichtbaar worden in het aangaan van contact met andere kinderen. Als een kind dit weinig laat zien, dan zijn er minder mogelijkheden om vriendschap te sluiten.

Relatie met andere ZIEN!-dimensies

- Impulsbeheersing

Bij kinderen met een beneden gemiddelde tot lage score op sociaal initiatief en een hoge score op impulsbeheersing, wordt soms gesproken van sociaal angstige kinderen. Zij hebben een te sterke egocontrole, waardoor impulsen en gevoelens sterk worden onderdrukt en geen initiatief wordt genomen om gevoelens te uiten.

Is de egocontrole in balans, dan kan een kind inschatten wanneer het goed is om initiatieven te nemen, en wanneer het impulsen moet onderdrukken. Sociaal angstige kinderen zijn vaak bang om negatief beoordeeld te worden. Deze kinderen voelen zich vaak niet competent om een bepaalde taak te volbrengen. Het vermijdende gedrag uit zich in stil en teruggetrokken gedrag. Het betekent dat kinderen weinig ruimte nemen voor zichzelf, en veel ruimte geven aan een ander.

BRONNEN

Broer, N.A., Haverhals, B., & Bruin, H.L. de (2012). *Verantwoording pedagogisch expertsysteem ZIEN! Voor het primair onderwijs!* Gouda: Driestar educatief.

'Sociale flexibiliteit'

'Aansluiting zoeken en houden bij een groep'

INHOUD

Toelichting bij deze handelingssuggestie.....	1
Aanpak.....	2
Leerdoelen.....	2
Pedagogische interventies	3
Randvoorwaarden	4
Suggesties voor aanpak.....	4
Verwijzing naar spellen/prentenboeken	6
Achtergrondinformatie.....	7
Bronnen.....	8

Door te klikken op een regel in de inhoudsopgave, ga je direct naar de bijbehorende tekst;
Als je in de tekst klikt op een blauw pijltje ga je terug naar de inhoudsopgave.

TOELICHTING BIJ DEZE HANDELINGSSUGGESTIE

Leerkrachtvragenlijst

Sociale flexibiliteit

1. Sluit makkelijk een compromis met een medeleerling.
2. Staat open voor nieuwe plannen, ideeën en activiteiten.
3. Laat een eigen werkwijze of eigen idee makkelijk los.
4. Toont veerkracht.

Leerlingvragenlijst

Je aanpassen als dat gevraagd wordt.

1. Ik pas mijn eigen idee aan, als een ander een goed idee heeft.
2. Ik ga overleggen, als een ander iets anders wil dan ik.
3. Ik denk ook aan wat de ander wil, als we moeten kiezen.
4. Ik verander mijn idee als een ander dat graag wil.

Onder **sociale flexibiliteit** wordt het volgende verstaan: *Sociale flexibiliteit is de vaardigheid om het eigen gedrag aan te passen op veranderende omstandigheden en situaties in het sociale verkeer.*

Onder **aansluiting zoeken en houden bij een groep** wordt het volgende verstaan: *Aansluiting zoeken en houden bij een groep gaat over het invoegen in een groep of groepje en het deel gaan nemen aan de gezamenlijke activiteit(en) van de anderen. Het is zoeken naar ruimte tussen de anderen. Het gaat over het leren kennen van de groepsregels en normen. Het gaat over actief deelnemen aan de groep door (nieuwe) contacten te maken en een bijdrage te leveren aan het groepsbelang.*

AANPAK

LEERDOELEN

Bedenk vooraf: *Welk doel/welke doelen wil ik bereiken door te handelen?*

Preventief en curatief

De leerlijn met doelen uit deze handelingssuggestie kun je zowel preventief als curatief gebruiken. Wanneer je er preventief mee aan de slag wilt, kijk je welke doelen passen bij de leeftijd van de leerlingen in je groep. Je werkt gericht aan de doelen met passende activiteiten, net als je bij de cognitieve vakken doet. Daarnaast is het ook goed mogelijk om curatief met de leerlijn aan de slag te gaan wanneer je hebt gemerkt dat (een deel van) je groep uitvalt op het gebied van sociale flexibiliteit en het aansluiting zoeken en houden bij een groep.

Doel kiezen

Onderstaande leerlijn laat zien welke doelen bij welke ontwikkelingsleeftijd passen. Kies uit deze leerlijn een passend doel waar je met de groep of een individuele leerling aan wilt werken. Kijk daarbij naar wat de groep of leerling al wel beheerst en welk doel dus een passende volgende stap is.

Kijk daarnaast ook in het ZIEN! profiel naar waar de leerling/groep al goed in is. Dit kan gebruikt worden als compenserende factor(en): Welke doelen waar je aan zou kunnen werken, doen het meest een beroep op vaardigheden die een groep/leerling al meer laat zien? Daar kun je vaak het beste starten, omdat de kans op succes het grootst is als een leerling al aspecten beheerst. Voor sociale flexibiliteit kan dit sociale autonomie zijn (balans egoveerkracht) en impulsbeheersing (ruimtegevende vaardigheden).

<4 jaar	4-6 jaar	6-8 jaar	8-10 jaar	10-12 jaar
<ul style="list-style-type: none"> • Staat open voor nieuwe situaties 	<ul style="list-style-type: none"> • Past zich aan bij nieuwe situaties • Kan met meerdere kinderen spelen 			<ul style="list-style-type: none"> • Stelt het groepsbelang boven het eigen belang • Neemt een volgende rol aan en houdt daarbij rekening met de wensen van zichzelf en anderen

Door te klikken op een doel, ga je direct naar de aanpak die daarbij aansluit.

Aanpak

Denk eerst na over de volgende punten en baseer je aanpak op de antwoorden.

- Wil ik klassikaal of individueel aan deze ontwikkeltaak werken?
- Zie je het gedrag al wel in uitnodigende situaties? Oefen dan in niet-uitnodigende situaties. Zie je het gedrag nog vrijwel niet? Oefen dan in eerste instantie zoveel mogelijk in uitnodigende situaties.
- Denk bij je aanpak ook na over verschillen tussen jongens en meisjes. Jongens zijn meer lichamelijk ingesteld en meisjes meer verbaal. Jongens uiten hun emoties meer fysiek (duwen, stoeien). Ze hebben letterlijk en figuurlijk behoefte aan ruimte.

PEDAGOGISCHE INTERVENTIES

Bedenk bij bovenstaande doelen: *Wat vraagt dit van mij als leerkracht?*

Sociale flexibiliteit voor deze groep is laag. Het kan zijn dat je zelf als leerkracht ruimtenemend gedrag laat zien: ben je zo duidelijk en consequent, dat er voor leerlingen geen reden is om flexibiliteit te tonen? Of ben je iemand die zich snel aanpast aan wat er in de klas op je afkomt en in hoge mate sociale flexibiliteit laat zien? Kijk goed wat de individuele leerlingen nodig hebben. Wanneer je weet dat een kind moeite heeft met jouw hoge mate van sociale flexibiliteit, kan het wenselijk zijn om meer structuur te bieden en dus minder flexibel te zijn.

Er zijn vijf pedagogische vaardigheden die je als leerkracht kunt inzetten om problemen te voorkomen en aan te pakken. Dit zijn:

- Leiding geven en grenzen stellen
- Monitoring: balanceren tussen ruimte nemen en ruimte geven
- Positieve betrokkenheid tonen
- **Positieve bekrachtiging geven**
- **Leren problemen oplossen**

Voor kinderen met lage sociale flexibiliteit kun je werken aan de volgende vaardigheden bij het aansluiting zoeken en houden bij een groep.

Positieve bekrachtiging geven: leerlingen die het moeilijk vinden om zich flexibel op te stellen, hebben baat bij positieve feedback. Geef een compliment wanneer je ziet dat een leerling veerkracht toont en zich bijvoorbeeld over een teleurstelling heen zet. De leerling wordt zo bevestigd in zijn gedrag (ook al had het liever vastgehouden aan zijn eigen idee). Maak het compliment specifiek, door het gedrag van de leerling te benoemen, bijvoorbeeld 'wat goed dat jij mee gaat voetballen met de groep, terwijl ik zag dat je zelf liever wilde volleyballen'. Wanneer een leerling het lastig vindt om zich flexibel op te stellen, is het goed om de stappen die al wel goed gaan te benoemen, hoe klein ze ook zijn. De leerling zal zo gemotiveerd blijven om het nog eens te proberen.

Leren problemen oplossen: een leerling die een lage mate van sociale flexibiliteit laat zien, kan nieuwe situaties moeilijk vinden. Hoe de leerling met zulke situaties omgaat en wat dit van jou voor leerkrachtgedrag vraagt, kan heel erg verschillen per individu. Het hebben van vaste routines zorgt voor veiligheid en voorspelbaarheid. Door deze te hanteren, zal het zelfvertrouwen van kinderen groeien. Dit merk je doordat ze minder afhankelijk worden van de routine. Nu kun je zelf de routines wat minder belangrijk maken en eens wat vaker iets veranderen aan het programma. Ook het voor- en nabespreken kan minder uitgebreid en na verloop van tijd misschien helemaal achterwege blijven. Pas je aan aan het tempo van de leerling en zorg dat de stapjes klein en overzichtelijk zijn. Doe bij een terugval weer even een stapje terug.

RANDVOORWAARDEN

Bedenk: *Welke zaken moeten op orde zijn, voordat ik aan een doel kan werken?*

Voordat er een proces plaats kan vinden, zijn er eisen waaraan voldaan moet worden. Zo zijn welbevinden en betrokkenheid vaak voorwaardelijk voordat aan de ZIEN! dimensies gewerkt kan worden. Hoe staat het hiermee in jouw klas?

Welke zaken moeten bij de leerlingen op orde zijn, waar je niet zonder kunt omdat een nieuwe aanpak anders niet werkt? Denk aan de behoeftenpiramide van Maslow: zijn de lichamelijke behoeften vervuld, en voelen kinderen zich veilig en zeker in de klas? Pas daarna kan aan de behoefte voor sociaal contact voldaan worden.

Zorg ook dat het klassenmanagement op orde is: kies een klasindeling die past bij de werkvormen die je toepast en die aansluit bij de vaardigheden van de leerlingen. Zorg voor duidelijke regels en hanteer ze consequent. Zorg voor activiteiten die uitdagen/in de zone van naaste ontwikkeling zitten en tegelijk ook haalbaar zijn.

SUGGESTIES VOOR AANPAK

Bedenk bij het kiezen van een suggestie: *Welke aanpak past bij het doel dat ik gekozen heb?*

Bij elke suggestie staat voor welke ontwikkelingsleeftijd de activiteit geschikt is, maar vaak kan het met kleine aanpassingen ook bij oudere/jongere kinderen toegepast worden. De activiteiten zijn vaak klassikaal, maar kunnen individueel gemaakt worden door als leerkracht die ene leerling in de gaten te houden en extra te stimuleren. Denk bij elke activiteit na over wat deze van jou vraagt wat betreft pedagogische interventies.

Staat open voor nieuwe situaties (<4 jaar) - dagritmekaart

Maak een dagritmekaart met daarop een groot vraagteken. De activiteit die aan deze kaart gekoppeld is, kan verschillen per dag. Zo kun je denken aan een spelletje (energizer), filmpje, voorlezen of langer buitenspelen. De activiteit hoeft helemaal niet groot te zijn. Deze dagritmekaart hang je 's ochtends op het bord tussen de overige activiteiten. Je vertelt de leerlingen nog niet wat je gaat doen. Door dit regelmatig toe te passen, zullen de leerlingen leren om te gaan met nieuwe situaties waar ze zich niet op kunnen voorbereiden.

Tip: werk aan impulsbeheersing door de afspraak te maken met de leerlingen dat ze niet mogen vragen wat voor activiteit ze gaan doen bij het vraagteken. Je kunt er een regel aan koppelen, bijvoorbeeld dat de activiteit niet doorgaat wanneer 5 leerlingen ernaar vragen.

Staat open voor nieuwe situaties (<4 jaar) – nieuwe activiteiten

Regelmatig aanbieden van nieuwe activiteiten. Herhaal dit een aantal keer en benoem dat het in het begin nieuw of moeilijk is, maar langzaam steeds beter gaat.

- denk aan: nieuwe spelletjes, nieuwe coöperatieve werkvormen, nieuwe groepjes, het kijken naar andere filmpjes, het omdraaien van activiteiten in een dag.

Past zich aan bij nieuwe situaties (4-6 jaar) – nieuwe situaties creëren

---

Wanneer je in de klas werkt met een planbord/dagritme kaarten is het makkelijk om aan te geven wanneer iets anders gaat dan gepland. Kinderen kunnen dit lastig vinden en weten niet zo goed hoe ze ermee om moeten gaan. Begeleid deze kinderen als leerkracht door het (waar mogelijk) vooraf aan te kondigen en te bespreken wat ze kunnen verwachten. Ook is het belangrijk om het na afloop na te bespreken. Hoe vaker een nieuwe situatie zich voordoet, des te makkelijker het voor kinderen wordt om hier mee om te gaan.

- Om kinderen te laten wennen aan nieuwe situaties, is het ook waardevol om zelf nieuwe situaties aan te bieden. Doe een nieuw spel of pas een nieuwe werkvorm toe, bedenk een knutselopdracht met andere materialen of ga op excursie met de klas.
- Wanneer je werkt met een planbord in de groep, komen kinderen regelmatig in aanraking met situaties die anders gaan dan ze gewend zijn. Op het moment dat een activiteit vol is, of hun vriendje ergens anders gaat spelen, moeten ze iets anders kiezen wat ze gaan doen. Zie je dat kinderen hier moeite mee hebben, help hen dan.

Kan met meerdere kinderen spelen (4-6 jaar) – groepjes wisselen

---

Door kinderen zelf in te delen in groepjes bij activiteiten (bijvoorbeeld bij gym of spelen in hoeken) zijn kinderen eraan gewend dat ze steeds met andere kinderen spelen.

- Je kunt als leerkracht de leerlingen zelf indelen of kinderen kiezen die mogen kiezen.
- Werken met nummers (alle nummers 1 bij elkaar, alle nummers 2, et cetera)
- Op internet zijn leuke manieren te vinden om groepjes te maken, zoals deze van [juf-stuff](#).

Stelt het groepsbelang boven het eigen belang (10-12 jaar) – coöperatieve spellen

---

[Coöperatieve spellen](#) zijn erg geschikt om te oefenen met het werken als een groep. Iedere leerling speelt apart, maar de groep in zijn geheel heeft een einddoel. Dit zal betekenen dat je je soms moet opofferen voor de groep.

Neemt een volgende rol aan en houdt daarbij rekening met de wensen van zichzelf en anderen (10-12 jaar) – taken binnen het groepje

---

Verdeel de klas in gelijke groepjes voor een (samenwerkings)opdracht. Dit kan een discussie zijn, het maken van een spellingsdictee, of een spelletje waarbij ze zo snel mogelijk iets moeten opschrijven (plaatsen die beginnen met de letter d, dieren met een k, sommen met als antwoord 360, etc.).

Geef enkele leerlingen uit het groepje een extra taak. Dit kan zijn leider, maar ook notulist die alles opschrijft, of tijdsbewaker. Zorg ook dat enkele kinderen geen taak hebben, zodat zij meer moeten volgen.

- Het is ook mogelijk om een taak toe te delen als 'volger'. Bespreek dat je met deze taak niet niks hoeft te doen. Wanneer de groep iets bedenkt waar je het niet mee

eens bent, mag je best je eigen mening delen. Houd daarbij wel de wensen van jezelf en anderen in de gaten.

N.B. deze suggestie staat ook in SF-samenwerken en samenspelen

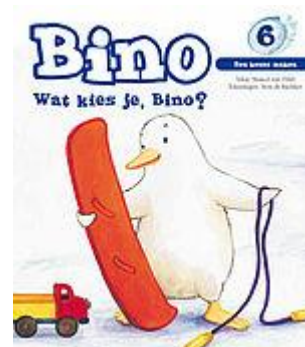
VERWIJZING NAAR SPELLEN/PRENTENBOEKEN

Bedenk: *Hoe kan ik materialen inzetten om te werken aan de leerdoelen?*

Het inzetten van spellen/prentenboeken kan een effectieve bijdrage leveren bij het werken aan sociale flexibiliteit binnen het aansluiting zoeken en houden bij een groep. Hieronder volgen twee suggesties. Gebruik dit ter inspiratie en kijk wat er op jouw school aanwezig is.

Prentenboek 'Wat kies je, Bino?' / Marcel van Driel / *geschikt voor: onderbouw.*

Bino moet een keuze maken met welk speelgoed hij wil spelen. Bino kiest voor iets wat hij mooi vindt, al weet hij niet wat hij ermee moet doen. Vervolgens gaat hij verschillende activiteiten uitproberen, maar uiteindelijk weet één van zijn vriendjes waar de rare plank echt voor bedoeld is. Bino kiest nu echt voor het snowboard, met vele, ook pijnlijke gevolgen.

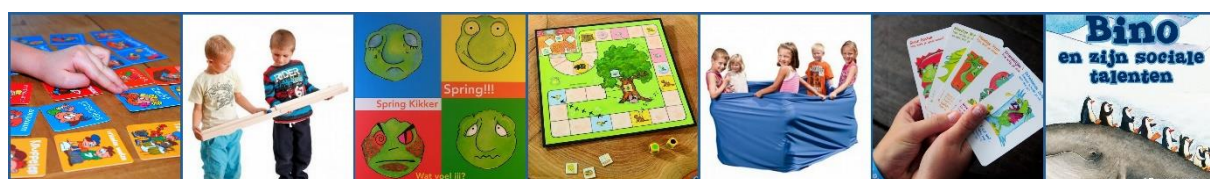
Dit boek gaat over het maken van een keuze, en sluit aan op de doelen van sociale flexibiliteit: het open staan voor en aanpassen bij nieuwe situaties. Achterin het boek staan verwerkingsopdrachten.

Coöperatief spel 'Kom d'r bij' / uitgeverij: Janbibejan België / *aantal spelers: 1-8 / geschikt voor: onder- en middenbouw / duur: 15 minuten.*

De kinderen moeten de puzzelstukken zodanig op het speelbord leggen dat de 4 bijtjes elk naar een andere bloem vliegen om hier nectar te verzamelen. Wanneer dat gelukt is, kunnen de bijen terug naar de korf om honing te maken van de nectar. De spelers overleggen bij elk stuk waar ze het (al dan niet open) neerleggen. Een coöperatief spel met talrijke variaties, die de kinderen zelf kunnen bedenken.

Coöperatieve spellen zoals deze zijn bij uitstek geschikt om te werken aan de doelen van sociale flexibiliteit en het aansluiting zoeken en houden bij een groep. Zo leert het kind om met meerdere kinderen te spelen, moet het groepsbelang centraal staan (en niet het eigen belang) en zal de leerling af en toe een volgende rol moeten innemen (wanneer een andere leerling aan de beurt is of de meerderheid iets anders kiest).

Er zijn meer spellen en prentenboeken die erg geschikt zijn voor het oefenen van de leerdoelen. Kijk voor een volledig overzicht in ParnasSys onder informatief, onder het kopje 'Sova-methoden/materialen/prentenboeken'. Per spel is aangegeven welke doelgroep het spel voor is bedoeld en aan welke ZIEN! vaardigheden je met het spel kunt werken.

ACHTERGRONDINFORMATIE

Deze handelingssuggestie gaat om sociale flexibiliteit binnen het aansluiting zoeken en houden bij een groep.

Sociale flexibiliteit is in feite de vaardigheid van het 'loslaten'. Bij loslaten kan gedacht worden aan het loslaten van eigen ideeën, plannen en dergelijke, omwille van het feit dat er bijvoorbeeld prioriteit gegeven moet worden aan een andere activiteit. Een kind dat deze vaardigheid beheerst kan zich aanpassen aan de leefwereld. Het staat open voor ideeën van een ander en kan het eigen idee daarop aanpassen. Het kind kan tot een compromis komen.

Sociale flexibiliteit beïnvloedt de kwaliteit van de interacties met anderen. Een kind dat sociaal flexibel is, is in staat om in te spelen op sociale situaties (De Niet, 1993). Het kan zich makkelijk aanpassen en afstemmen op de omgeving.

Als een kind deze vaardigheid niet of onvoldoende beheerst, betekent dit voor de ontwikkeltaak 'aansluiting zoeken en houden bij de groep' dat het kind zich eenkennig opstelt en het sluiten van vriendschappen vermijdt. Ook heeft het de behoefte om te 'controleren' (Kok, 2005). Het kind houdt graag de regie over de ander.

Relatie met andere ZIEN!-dimensies

- Sociale autonomie

Een kind met een benedengemiddelde of lage score op sociale flexibiliteit én een bovengemiddelde of hoge score op sociale autonomie weet vaak heel goed wat het wel en niet wil, en is geneigd daar erg aan vast te houden. Dat verklaart de bovengemiddelde tot hoge score op sociale autonomie. Het betekent dat het kind weinig veerkracht toont: het komt star over. Het kan goed vasthouden aan zijn eigen ideeën of voorkeuren, maar kan niet goed inschatten wanneer het goed is om eigen ideeën los te laten. Dat betekent dat het kind weinig ruimte geeft aan een ander. De balans is niet in evenwicht.

- Inlevingsvermogen

Bij kinderen die weinig sociale flexibiliteit laten zien, is nogal eens te zien dat ze een lage of beneden gemiddelde score op inlevingsvermogen hebben. De score op inlevingsvermogen moet meegewogen worden bij het kiezen van de juiste aanpak. Inlevingsvermogen wil zeggen dat je je kunt verplaatsen in de ander. Het is als het ware de sociale antenne. De kwaliteit van het sociale contact met anderen wordt in belangrijke mate beïnvloed door de vaardigheid je in te kunnen leven in en af te kunnen stemmen op die ander. Dankzij ons inlevingsvermogen zijn we ook in staat om sociale situaties te

begrijpen. Sociale leerbaarheid wordt sterk bepaald door inlevingsvermogen. Als een kind zich in kan leven in een ander, zal het waarschijnlijk ook gaan bedenken dat het aangenaam is wanneer het zich soms flexibel opstelt. Heeft het kind naast een beneden gemiddelde of lage score op sociale flexibiliteit ook een beneden gemiddelde of lage score op inlevingsvermogen, overweeg dan of het niet beter is om (ook) in te steken op het vergroten van het inlevingsvermogen.

BRONNEN

Broer, N.A., Haverhals, B., & Bruin, H.L. de (2012). *Verantwoording pedagogisch expertsysteem ZIEN! Voor het primair onderwijs!* Gouda: Driestar educatief.

Kok, J.F.W. (2005). *Specifiek opvoeden. Orthopedagogische theorie en praktijk.* Utrecht: De Tijdstroom.

Niet, P. de (1993). *Het handelen van de leerkracht in leerlinggericht onderwijs.* Amersfoort: Acedemische uitgeverij.

'Sociale flexibiliteit'

'Een ander helpen'

INHOUD

Toelichting bij deze handelingssuggestie.....	1
Aanpak.....	2
Leerdoelen.....	2
Pedagogische interventies	3
Randvoorwaarden	3
Suggesties voor aanpak.....	4
Verwijzing naar spellen/prentenboeken	5
Achtergrondinformatie.....	6
Bronnen.....	7

Door te klikken op een regel in de inhoudsopgave, ga je direct naar de bijbehorende tekst;
Als je in de tekst klikt op een blauw pijltje ga je terug naar de inhoudsopgave.

TOELICHTING BIJ DEZE HANDELINGSSUGGESTIE

Leerkrachtvragenlijst

Sociale flexibiliteit

1. Sluit makkelijk een compromis met een medeleerling.
2. Staat open voor nieuwe plannen, ideeën en activiteiten.
3. Laat een eigen werkwijze of eigen idee makkelijk los.
4. Toont veerkracht.

Leerlingvragenlijst

Je aanpassen als dat gevraagd wordt.

1. Ik pas mijn eigen idee aan, als een ander een goed idee heeft.
2. Ik ga overleggen, als een ander iets anders wil dan ik.
3. Ik denk ook aan wat de ander wil, als we moeten kiezen.
4. Ik verander mijn idee als een ander dat graag wil.

Onder **sociale flexibiliteit** wordt het volgende verstaan: *Sociale flexibiliteit is de vaardigheid om het eigen gedrag aan te passen op veranderende omstandigheden en situaties in het sociale verkeer.*

Onder **een ander helpen** wordt het volgende verstaan: *Helpen is handelen in het belang van een ander. Iemand helpen kan in verschillende contexten bijvoorbeeld in contact met de leerkracht, een andere volwassene of een medeleerling. Belangrijk is dat je je bewust bent van het belang van jezelf en de ander. Het is nodig dat je je in iedere situatie blijft afvragen of je met helpen echt het belang van de ander en/of jezelf dient.*

AANPAK

LEERDOELEN

Bedenk vooraf: *Welk doel/welke doelen wil ik bereiken door te handelen?*

Preventief en curatief

De leerlijn met doelen uit deze handelingssuggestie kun je zowel preventief als curatief gebruiken. Wanneer je er preventief mee aan de slag wilt, kijk je welke doelen passen bij de leeftijd van de leerlingen in je groep. Je werkt gericht aan de doelen met passende activiteiten, net als je bij de cognitieve vakken doet. Daarnaast is het ook goed mogelijk om curatief met de leerlijn aan de slag te gaan wanneer je hebt gemerkt dat (een deel van) je groep uitvalt op het gebied van sociale flexibiliteit en een ander helpen.

Doel kiezen

Onderstaande leerlijn laat zien welke doelen bij welke ontwikkelingsleeftijd passen. Kies uit deze leerlijn een passend doel waar je met de groep of een individuele leerling aan wilt werken. Kijk daarbij naar wat de groep of leerling al wel beheerst en welk doel dus een passende volgende stap is.

Kijk daarnaast ook in het ZIEN! profiel naar waar de leerling/groep al goed in is. Dit kan gebruikt worden als compenserende factor(en): Welke doelen waar je aan zou kunnen werken, doen het meest een beroep op vaardigheden die een groep/leerling al meer laat zien? Daar kun je vaak het beste starten, omdat de kans op succes het grootst is als een leerling al aspecten beheerst. Voor sociale flexibiliteit kan dit sociale autonomie zijn (balans egoverkracht) en impulsbeheersing (ruimtegevende vaardigheden).

<4 jaar	4-6 jaar	6-8 jaar	8-10 jaar	10-12 jaar
	<ul style="list-style-type: none"> • Helpt een ander als hij daar om vraagt 	<ul style="list-style-type: none"> • Accepteert het als een ander niet geholpen wil worden 		<ul style="list-style-type: none"> • Helpt medeleerlingen die hij minder aardig vindt wanneer dit gevraagd wordt

Door te klikken op een doel, ga je direct naar de aanpak die daarbij aansluit.

Aanpak

Denk eerst na over de volgende punten en baseer je aanpak op de antwoorden.

- Wil ik klassikaal of individueel aan deze ontwikkeltaak werken?
- Zie je het gedrag al wel in uitnodigende situaties? Oefen dan in niet-uitnodigende situaties. Zie je het gedrag nog vrijwel niet? Oefen dan in eerste instantie zoveel mogelijk in uitnodigende situaties.
- Denk bij je aanpak ook na over verschillen tussen jongens en meisjes. Jongens zijn meer lichamelijk ingesteld en meisjes meer verbaal. Jongens uiten hun emoties meer fysiek (duwen, stoeien). Ze hebben letterlijk en figuurlijk behoefte aan ruimte.

PEDAGOGISCHE INTERVENTIES

Bedenk bij bovenstaande doelen: *Wat vraagt dit van mij als leerkracht?*

Sociale flexibiliteit voor deze groep is laag. Het kan zijn dat je zelf als leerkracht ruimtenemend gedrag laat zien: ben je zo duidelijk en consequent, dat er voor leerlingen geen reden is om flexibiliteit te tonen? Of ben je iemand die zich snel aanpast aan wat er in de klas op je afkomt en in hoge mate sociale flexibiliteit laat zien? Kijk goed wat de individuele leerlingen nodig hebben. Wanneer je weet dat een kind moeite heeft met jouw hoge mate van sociale flexibiliteit, kan het wenselijk zijn om meer structuur te bieden en dus minder flexibel te zijn.

Er zijn vijf pedagogische vaardigheden die je als leerkracht kunt inzetten om problemen te voorkomen en aan te pakken. Dit zijn:

- Leiding geven en grenzen stellen
- Monitoring: balanceren tussen ruimte nemen en ruimte geven
- **Positieve betrokkenheid tonen**
- **Positieve bekrachtiging geven**
- Leren problemen oplossen

Voor kinderen met lage sociale flexibiliteit kun je werken aan de volgende vaardigheden bij het helpen van een ander.

Positieve betrokkenheid tonen: zorg voor een veilige omgeving voor de leerlingen, waarin een goede sfeer heerst en de leerlingen weten dat ze erbij horen. Toon als leerkracht interesse in je leerlingen door bijvoorbeeld (informeel) een gesprek aan te gaan. Wees een rolmodel en laat gedrag zien dat je ook van je leerlingen verwacht. Help de leerlingen als ze daarom vragen, maar accepteer het ook als anderen geen hulp nodig hebben. Wanneer er een goede sfeer in je klas hangt en kinderen ervaren dat het fijn is wanneer je geholpen wordt, zullen zij dit gedrag over gaan nemen.

Positieve bekrachtiging: Leerlingen die het moeilijk vinden om zich flexibel op te stellen, hebben baat bij positieve feedback. Geef een compliment wanneer je ziet dat een leerling een ander helpt. De leerling wordt zo bevestigd in zijn gedrag. Maak het compliment specifiek, door het gedrag van de leerling te benoemen, bijvoorbeeld 'ik zie dat jij de ander heel goed aan het helpen bent met rekenen. Super!'. Benoem de stappen die al goed gaan, wanneer een leerling het lastig vindt om zich flexibel op te stellen, bijvoorbeeld wanneer hij boos wordt als een ander zijn hulp niet wil aanvaarden. Dit kunnen hele kleine stappen zijn, maar zorgen er wel voor dat de leerling gemotiveerd blijft om het nog eens te proberen.

RANDVOORWAARDEN

Bedenk: *Welke zaken moeten op orde zijn, voordat ik aan een doel kan werken?*

Voordat er een proces plaats kan vinden, zijn er eisen waaraan voldaan moet worden. Zo zijn welbevinden en betrokkenheid vaak voorwaardelijk voordat aan de ZIEN! dimensies gewerkt kan worden. Hoe staat het hiermee in jouw klas?

Welke zaken moeten bij de leerlingen op orde zijn, waar je niet zonder kunt omdat een nieuwe aanpak anders niet werkt? Denk aan de behoeftenpiramide van Maslow: zijn de lichamelijke behoeften vervuld, en voelen kinderen zich veilig en zeker in de klas? Pas daarna kan aan de behoefte voor sociaal contact voldaan worden.

Zorg ook dat het klassenmanagement op orde is: kies een klasindeling die past bij de werkvormen die je toepast en die aansluit bij de vaardigheden van de leerlingen. Zorg voor duidelijke regels en hanteer ze consequent. Zorg voor activiteiten die uitdagen/in de zone van naaste ontwikkeling zitten en tegelijk ook haalbaar zijn.

SUGGESTIES VOOR AANPAK

Bedenk bij het kiezen van een suggestie: *Welke aanpak past bij het doel dat ik gekozen heb?*

Bij elke suggestie staat voor welke ontwikkelingsleeftijd de activiteit geschikt is, maar vaak kan het met kleine aanpassingen ook bij oudere/jongere kinderen toegepast worden. De activiteiten zijn vaak klassikaal, maar kunnen individueel gemaakt worden door als leerkracht die ene leerling in de gaten te houden en extra te stimuleren. Denk bij elke activiteit na over wat deze van jou vraagt wat betreft pedagogische interventies.

Helpt een ander als hij daarom vraagt (4-6 jaar) – een ander helpen

Leer de kinderen om elkaar te helpen. Spreek met elkaar af dat je eerst 3 leerlingen vraagt om je te helpen, voor je naar de juf komt. Dit kan tijdens het opruimen, jas aandoen of omkleden voor gym. Stimuleer de kinderen om telkens iemand anders te vragen (kijk om je heen wie beschikbaar is) en niet de hele tijd de kinderen die het al lang kunnen vragen. De activiteit zal hierdoor langer duren, maar de kinderen leren zo wel elkaar te helpen.

- Bespreek met ze wat je vraagt aan een ander als je hulp nodig hebt ("wil je me helpen?") en wat je moet doen als iemand om hulp vraagt.

Accepteert het als een ander niet geholpen wil worden (6-8 jaar) – omgaan met een 'nee'

Dit doel heeft te maken met het leren omgaan met een 'nee'. Bespreek in de klas wat je kunt doen wanneer je iemand hulp biedt, maar dit niet geaccepteerd wordt. Bedenk een aantal manieren om hier mee om te gaan (bijvoorbeeld vragen wat de reden is, weglopen, het even later nog een keer proberen).

- Verdeel de klas in groepjes. Geef elk groepje hetzelfde probleem dat ze moeten uitspelen. Ze mogen zelf bedenken hoe ze het oplossen en hoe het afloopt.

Helpt medeleerlingen die hij minder aardig vindt wanneer dit gevraagd wordt (10-12 jaar) – tafelgroepjes

Kinderen zijn snel geneigd om alleen hun vrienden te helpen, maar toch kan het goed zijn om ook eens iemand te helpen die je minder aardig vindt/denkt te vinden. Om de leerlingen

te laten merken dat het goed is om ook eens met een ander samen te werken, kun je er voor kiezen om regelmatig van tafelgroepjes te wisselen.

- Wissel na elke vakantie van groepjes, of kies een ander vast moment zoals de eerste van de maand.
- Maak zelf de groepjes of laat de kinderen kiezen. Je kunt het ook deels in de hand houden door bijvoorbeeld één jongen en één meisje aan te wijzen die er allebei nog 1 leerling bij kiezen. Laat ze leerlingen kiezen naast wie ze nog niet hebben gezeten.
- Maak ook duidelijke afspraken voor wanneer het niet goed gaat. Bijvoorbeeld: na 3 waarschuwingen zitten alle leerlingen apart. Je zou hier ook het Taakspel voor kunnen gebruiken (<http://www.taakspel.nl/>).
- Gebruik veel coöperatieve werkvormen in de klas. Zo worden ze verplicht om samen te werken en leren ze elkaars kwaliteiten kennen.

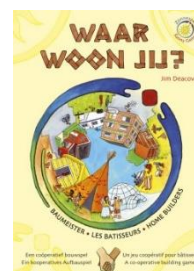
VERWIJZING NAAR SPELLEN/PRENTENBOEKEN

Bedenk: *Hoe kan ik materialen inzetten om te werken aan de leerdoelen?*

Het inzetten van spellen/prentenboeken kan een effectieve bijdrage leveren bij het werken aan sociale flexibiliteit binnen het helpen van een ander. Hieronder volgen twee suggestie. Gebruik dit ter inspiratie en kijk wat er op jouw school aanwezig is.

Coöperatief spel 'Waar woon jij?' / uitgeverij: Earth Games / aantal spelers: 1-8 / geschikt voor: onder-, midden- en bovenbouw / duur: 10 à 20 minuten.

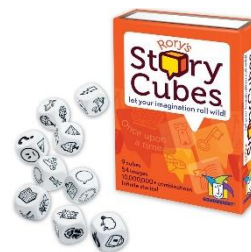
In wat voor huis wil jij wonen: een iglo, een tipi, een woonboot of juist een rijtjeshuis? Samen bouwen de leerlingen huizen van over de hele wereld. Tijdens het bouwen kunnen aardbevingen, bosbranden, stormen en overstromingen de huizen beschadigen.

Dit spel is (door verschillende spelregels) geschikt voor alle leeftijden. Het past daarnaast heel goed binnen het vak wereldoriëntatie en werkt aan sociale vaardigheden. De leerlingen moeten samen beslissingen nemen, dus je moet elke andere leerling met wie je het spel speelt, helpen. Er is telkens wel één leerling aan de beurt die de actie mag uitvoeren. Wanneer deze leerling niet geholpen wil worden, moet een leerling ook flexibel gedrag kunnen laten zien en dit accepteren.

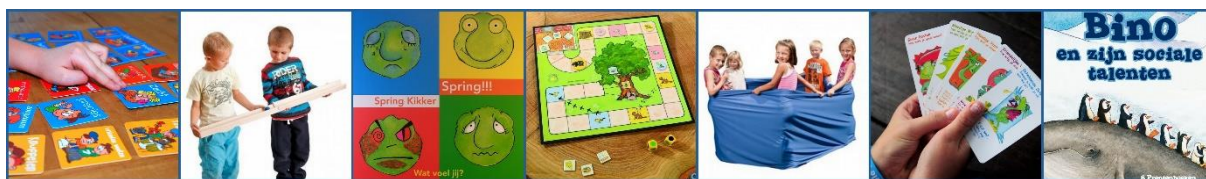
Spel 'Story cubes' – verteldobbelstenen / uitgeverij: Earth Games / aantal spelers: 1 of meer / geschikt voor: onder-, midden- en bovenbouw / duur: variabel.

Gooi de 9 dobbelstenen en maak alleen of samen een verhaal met de afbeeldingen op de dobbelstenen. De dobbelstenen geven je ontelbare combinaties om verhalen te creëren. Het stimuleert fantasie en geeft veel plezier.

Laat de leerlingen samen een verhaal maken, door bijvoorbeeld één voor één een zin te bedenken. Voor leerlingen met weinig sociale flexibiliteit is het goed om van tevoren te bespreken wanneer je helpt en wanneer niet (bijvoorbeeld alleen als de ander dit vraagt). Met dit spel werk je ook aan doelen uit andere ontwikkeltaken van sociale flexibiliteit

(bijvoorbeeld het samenwerken/samenspelen: afstemmen in je spel op de ander en het accepteren van de inbreng van een ander)

Er zijn meer spellen en prentenboeken die erg geschikt zijn voor het oefenen van de leerdoelen. Kijk voor een volledig overzicht in ParnasSys onder informatief, onder het kopje 'Sova-methoden/materialen/prentenboeken'. Per spel is aangegeven welke doelgroep het spel voor is bedoeld en aan welke ZIEN! vaardigheden je met het spel kunt werken.

ACHTERGRONDINFORMATIE

Deze handelingssuggestie gaat om sociale flexibiliteit binnen een ander helpen.

Sociale flexibiliteit is in feite de vaardigheid van het 'loslaten'. Bij loslaten kan gedacht worden aan het loslaten van eigen ideeën, plannen en dergelijke, omwille van het feit dat er bijvoorbeeld prioriteit gegeven moet worden aan een andere activiteit. Een kind dat deze vaardigheid beheerst kan zich aanpassen aan de leefwereld. Het staat open voor ideeën van een ander en kan het eigen idee daarop aanpassen. Het kind kan tot een compromis komen.

Sociale flexibiliteit beïnvloedt de kwaliteit van de interacties met anderen. Een kind dat sociaal flexibel is, is in staat om in te spelen op sociale situaties (De Niet, 1993). Het kan zich makkelijk aanpassen en afstemmen op de omgeving.

Voor de ontwikkeltaak 'een ander helpen' betekent een gebrekkige sociale flexibiliteit dat in situaties waarin het kind hulp toont, er weinig afstemming is op de manier waarop of het moment waarop de hulp wordt geboden. De relatie met andere kinderen komt hierdoor onder druk te staan (Bokhorst, Goossens, Bruinsma & Van Boxtel, 2001).

Relatie met andere ZIEN!-dimensies

- Sociale autonomie

Een kind met een beneden gemiddelde of lage score op Sociale flexibiliteit én een bovengemiddelde of hoge score op Sociale autonomie weet vaak heel goed wat het wel en niet wil, en is geneigd daar erg aan vast te houden. Dat verklaart de bovengemiddelde tot hoge score op Sociale autonomie. Het betekent dat het kind weinig veerkracht toont: het komt star over. Het kan goed vasthouden aan zijn eigen ideeën of voorkeuren, maar kan niet goed inschatten wanneer het goed is om eigen ideeën los te laten. Dat betekent dat het kind weinig ruimte geeft aan een ander. 'De wip' is niet in evenwicht.

- Inlevingsvermogen

Bij kinderen die weinig sociale autonomie laten zien, is nogal eens te zien dat ze een lage of beneden gemiddelde score op Inlevingsvermogen hebben. De score op Inlevingsvermogen moet meegewogen worden bij het kiezen van de juiste aanpak. Inlevingsvermogen wil zeggen dat je je kunt verplaatsen in de ander. Het is als het ware de sociale antenne. De kwaliteit van het sociale contact met anderen wordt in belangrijke mate beïnvloed door de vaardigheid je in te kunnen leven in en af te kunnen stemmen op die ander. Dankzij ons inlevingsvermogen zijn we ook in staat om sociale situaties te begrijpen. Sociale leerbaarheid wordt sterk bepaald door Inlevingsvermogen. Als een kind zich in kan leven in een ander, zal het waarschijnlijk ook gaan bedenken dat het aangenaam is wanneer het zich soms flexibel opstelt. Heeft het kind naast een beneden gemiddelde of lage score op Sociale flexibiliteit ook een beneden gemiddelde of lage score op Inlevingsvermogen, overweeg dan of het niet beter is om (ook) in te steken op het vergroten van het inlevingsvermogen.

BRONNEN

Broer, N.A., Haverhals, B., & Bruin, H.L. de (2012). *Verantwoording pedagogisch expertsysteem ZIEN! Voor het primair onderwijs!* Gouda: Driestar educatief.

Bokhorst, J., Goossens, F.A., Bruinsma, C. & Boxtel, H.W. van (2001). Perceptie van agressief, teruggetrokken en prosociaal gedrag door jonge kinderen. *Pedagogiek*, 21, 50-67.

Niet, P. de (1993). *Het handelen van de leerkracht in leerlinggericht onderwijs*. Amersfoort: Acedemische uitgeverij.

'Sociale flexibiliteit'

'Omgaan met ruzies en conflicten'

INHOUD

Toelichting bij deze handelingssuggestie.....	1
Aanpak.....	2
Leerdoelen.....	2
Pedagogische interventies	3
Randvoorwaarden	3
Suggesties voor aanpak.....	4
Verwijzing naar spellen/prentenboeken	5
Achtergrondinformatie.....	6
Bronnen.....	7

Door te klikken op een regel in de inhoudsopgave, ga je direct naar de bijbehorende tekst;
Als je in de tekst klikt op een blauw pijltje ga je terug naar de inhoudsopgave.

TOELICHTING BIJ DEZE HANDELINGSSUGGESTIE

Leerkrachtvragenlijst

Sociale flexibiliteit

1. Sluit makkelijk een compromis met een medeleerling.
2. Staat open voor nieuwe plannen, ideeën en activiteiten.
3. Laat een eigen werkwijze of eigen idee makkelijk los.
4. Toont veerkracht.

Leerlingvragenlijst

Je aanpassen als dat gevraagd wordt.

1. Ik pas mijn eigen idee aan, als een ander een goed idee heeft.
2. Ik ga overleggen, als een ander iets anders wil dan ik.
3. Ik denk ook aan wat de ander wil, als we moeten kiezen.
4. Ik verander mijn idee als een ander dat graag wil.

Onder **sociale flexibiliteit** wordt het volgende verstaan: *Sociale flexibiliteit is de vaardigheid om het eigen gedrag aan te passen op veranderende omstandigheden en situaties in het sociale verkeer.*

Onder **omgaan met ruzies en conflicten** wordt het volgende verstaan: *Omgaan met ruzies en conflicten heeft betrekking op spanning in een relatie of in een groep(je). Als er in een conflict of ruzie antisociaal gedrag wordt getoond, is het belangrijk om dat samen uit te praten, het goed te maken met elkaar en daarna weer op goede voet verder te gaan. Omgaan met competitie is een goede oefening. Omgaan met winnen en verliezen is een onderwerp dat bij ruzies en conflicten hoort.*

AANPAK

LEERDOELEN

Bedenk vooraf: *Welk doel/welke doelen wil ik bereiken door te handelen?*

Preventief en curatief

De leerlijn met doelen uit deze handelingssuggestie kun je zowel preventief als curatief gebruiken. Wanneer je er preventief mee aan de slag wilt, kijk je welke doelen passen bij de leeftijd van de leerlingen in je groep. Je werkt gericht aan de doelen met passende activiteiten, net als je bij de cognitieve vakken doet. Daarnaast is het ook goed mogelijk om curatief met de leerlijn aan de slag te gaan wanneer je hebt gemerkt dat (een deel van) je groep uitvalt op het gebied van sociale flexibiliteit en het omgaan met ruzies en conflicten.

Doel kiezen

Onderstaande leerlijn laat zien welke doelen bij welke ontwikkelingsleeftijd passen. Kies uit deze leerlijn een passend doel waar je met de groep of een individuele leerling aan wilt werken. Kijk daarbij naar wat de groep of leerling al wel beheerst en welk doel dus een passende volgende stap is.

Kijk daarnaast ook in het ZIEN! profiel naar waar de leerling/groep al goed in is. Dit kan gebruikt worden als compenserende factor(en): Welke doelen waar je aan zou kunnen werken, doen het meest een beroep op vaardigheden die een groep/leerling al meer laat zien? Daar kun je vaak het beste starten, omdat de kans op succes het grootst is als een leerling al aspecten beheerst. Voor sociale flexibiliteit kan dit sociale autonomie zijn (balans egoveerkracht) en impulsbeheersing (ruimtegevende vaardigheden).

<4 jaar	4-6 jaar	6-8 jaar	8-10 jaar	10-12 jaar
<ul style="list-style-type: none"> Biedt zijn excuus aan (met steun van de begeleider) 			<ul style="list-style-type: none"> Verzint een oplossing bij ruzie Luistert naar een medeleerling die een oplossing voor een ruzie geeft 	<ul style="list-style-type: none"> Onderhandelt met een medeleerling over een oplossing bij een ruzie Bedenkt een compromis

Door te klikken op een doel, ga je direct naar de aanpak die daarbij aansluit.

Aanpak

Denk eerst na over de volgende punten en baseer je aanpak op de antwoorden.

- Wil ik klassikaal of individueel aan deze ontwikkeltaak werken?
- Zie je het gedrag al wel in uitnodigende situaties? Oefen dan in niet-uitnodigende situaties. Zie je het gedrag nog vrijwel niet? Oefen dan in eerste instantie zoveel mogelijk in uitnodigende situaties.
- Denk bij je aanpak ook na over verschillen tussen jongens en meisjes. Jongens zijn meer lichamelijk ingesteld en meisjes meer verbaal. Jongens uiten hun emoties meer fysiek (duwen, stoeien). Ze hebben letterlijk en figuurlijk behoefte aan ruimte.

PEDAGOGISCHE INTERVENTIES

Bedenk bij bovenstaande doelen: *Wat vraagt dit van mij als leerkracht?*

Sociale flexibiliteit voor deze groep is laag. Het kan zijn dat je zelf als leerkracht ruimtenemend gedrag laat zien: ben je zo duidelijk en consequent, dat er voor leerlingen geen reden is om flexibiliteit te tonen? Of ben je iemand die zich snel aanpast aan wat er in de klas op je afkomt en in hoge mate sociale flexibiliteit laat zien? Kijk goed wat de individuele leerlingen nodig hebben. Wanneer je weet dat een kind moeite heeft met jouw hoge mate van sociale flexibiliteit, kan het wenselijk zijn om meer structuur te bieden en dus minder flexibel te zijn.

Er zijn vijf pedagogische vaardigheden die je als leerkracht kunt inzetten om problemen te voorkomen en aan te pakken. Dit zijn:

- Leiding geven en grenzen stellen
- **Monitoring: balanceren tussen ruimte nemen en ruimte geven**
- Positieve betrokkenheid tonen
- Positieve bekrachtiging geven
- **Leren problemen oplossen**

Voor kinderen met lage sociale flexibiliteit kun je werken aan de volgende vaardigheden bij het omgaan met ruzies en conflicten.

Monitoring: geef een leerling de ruimte om zelf ruzies op te lossen. Een leerling is soms tot meer in staat dan we denken en door snel in te grijpen, krijgt hij niet de kans om het te laten zien. Doe als leerkracht een stap terug (ruimtegevend gedrag) en leg de verantwoordelijkheid voor het oplossen van ruzies bij de leerling. Houd daarbij wel goed zicht op wat er speelt in de groep. Bij oudere kinderen gebeuren er ook veel dingen uit het zicht, zoals meidenvrij en competentiedrang bij jongens. Wees je bewust van de dynamiek binnen de groep en welke rollen individuele kinderen hebben. Waar het nodig blijkt te zijn, kun je dan besluiten om in te grijpen.

Leren problemen oplossen: als leerkracht heb jij een belangrijke taak in het leren omgaan met ruzies en conflicten. Wees een rolmodel en doe voor hoe je ruzies en conflicten oplost. Benoem hardop welke stappen je doorloopt als je ruzie hebt (bijvoorbeeld: zoek de ander op als je bent afgekoeld, luister naar elkaar, praat erover en bedenk samen een oplossing/compromis). Hier kun je stappenplannen voor gebruiken wanneer een leerling daar behoefte aan heeft. Help de leerling groeien naar zelfstandigheid en verantwoordelijkheid, zodat ze op den duur zelf met ruzies en conflicten om kunnen gaan zonder tussenkomst van jou als leerkracht.

RANDVOORWAARDEN

Bedenk: *Welke zaken moeten op orde zijn, voordat ik aan een doel kan werken?*

Voordat er een proces plaats kan vinden, zijn er eisen waaraan voldaan moet worden. Zo zijn welbevinden en betrokkenheid vaak voorwaardelijk voordat aan de ZIEN! dimensies gewerkt kan worden. Hoe staat het hiermee in jouw klas?

Welke zaken moeten bij de leerlingen op orde zijn, waar je niet zonder kunt omdat een nieuwe aanpak anders niet werkt? Denk aan de behoeftenpiramide van Maslow: zijn de lichamelijke behoeften vervuld, en voelen kinderen zich veilig en zeker in de klas? Pas daarna kan aan de behoefte voor sociaal contact voldaan worden.

Zorg ook dat het klassenmanagement op orde is: kies een klasindeling die past bij de werkvormen die je toepast en die aansluit bij de vaardigheden van de leerlingen. Zorg voor duidelijke regels en hanteer ze consequent. Zorg voor activiteiten die uitdagen/in de zone van naaste ontwikkeling zitten en tegelijk ook haalbaar zijn.

SUGGESTIES VOOR AANPAK

Bedenk bij het kiezen van een suggestie: *Welke aanpak past bij het doel dat ik gekozen heb?*

Bij elke suggestie staat voor welke ontwikkelingsleeftijd de activiteit geschikt is, maar vaak kan het met kleine aanpassingen ook bij oudere/jongere kinderen toegepast worden. De activiteiten zijn vaak klassikaal, maar kunnen individueel gemaakt worden door als leerkracht die ene leerling in de gaten te houden en extra te stimuleren. Denk bij elke activiteit na over wat deze van jou vraagt wat betreft pedagogische interventies.

Biedt zijn excuses aan (met steun van de begeleider) (<4 jaar) – sorry zeggen

Wanneer er een ruzie of conflict gaande is, vinden kinderen het op deze leeftijd lastig om zelf op te lossen. Vaak komen ze wel naar de leerkracht toe om het te melden. Laat beide partijen vertellen wat er gebeurd is en kom vervolgens tot de conclusie dat het opgelost kan worden door sorry te zeggen. Laat ze elkaar een hand geven, elkaar aankijken en dan sorry zeggen.

Verzint een oplossing bij ruzie (8-10 jaar) - brainstormen

Wanneer leerlingen ruzie met elkaar gehad hebben, is het goed om de leerlingen eerst af te laten koelen en een plekje op te zoeken waar je rustig kunt zitten. Laat beide leerlingen vertellen wat er volgens hen is gebeurd. Laat ze daarna op een papier brainstormen hoe dit opgelost kan worden/de volgende keer voorkomen kan worden. Dit kun je hardop doen, maar je kunt de kinderen ook tijd geven om het voor zichzelf op te schrijven. Bespreek de oplossingen die ze bedacht hebben en kies er met elkaar de beste uit. Schrijf deze op een papier en laat er allebei hun handtekening/naam onder zetten.

Luistert naar een medeleerling die een oplossing geeft voor een ruzie (8-10 jaar) – ruzie uitpraten

Wanneer jij als leerkracht een ruzie bemiddelt, laat ze dan eerst allebei afkoelen. Vraag daarna aan beide partijen wat er volgens hen gebeurd is/wat het probleem is. Daarna vraag je aan allebei hoe ze denken dat het opgelost kan worden.

- Wanneer je het idee hebt dat er niet naar elkaar geluisterd wordt, kun je ze vragen om het idee van de ander samen te vatten. Hiermee dwing je ze om goed naar elkaar te luisteren en is het voor jou meteen duidelijk of ze het begrijpen.

Onderhandelt met een medeleerling over een oplossing bij ruzie (10-12 jaar) - onderhandelingsproces

Bij kinderen van 8-10 jaar is het doel om naar elkaar te luisteren als ze ideeën aandragen voor het oplossen van een ruzie (zie de suggestie hierboven). Wanneer kinderen dit goed beheersen en ze wat ouder worden, dan kun je ze zelf laten beslissen hoe ze de ruzie gaan oplossen. Houd het onderhandelingsproces als leerkracht wel in de gaten en bemiddel waar nodig.

Bedenkt een compromis (10-12 jaar) – compromis stellen als leerkracht

Laat als leerkracht zien dat jij soms ook een compromis moet sluiten. Betrek de leerlingen hierbij.

Bijvoorbeeld: Leg de rekenles stil en vertel de kinderen hoe laat het is. Zeg dat het eigenlijk tijd is om de les af te ronden, omdat er nog spelling moet worden gedaan, maar benoem ook dat de leerlingen heel hard aan het werk zijn maar de les nog niet afhebben, dus dat je eigenlijk wel verder wilt gaan met rekenen.

- Je kunt als leerkracht zelf met een compromis komen en dit hardop nadenkend aan de leerlingen vertellen, maar je kunt ook de kinderen vragen hoe zij het zouden oplossen. Willen ze bijvoorbeeld spelling op een later moment inhalen, of willen ze rekenen meenemen als huiswerk?
- Sluit een compromis waar de meerderheid zich in kan vinden. Hierdoor zullen de kinderen zich gehoord voelen en merken dat het normaal is om een compromis te stellen, omdat het niet altijd gaat zoals je wilt.

VERWIJZING NAAR SPELLEN/PRENTENBOEKEN

Bedenk: *Hoe kan ik materialen inzetten om te werken aan de leerdoelen?*

Het inzetten van spellen/prentenboeken kan een effectieve bijdrage leveren bij het werken aan sociale flexibiliteit binnen het omgaan met ruzies en conflicten. Hieronder volgt een suggestie. Gebruik dit ter inspiratie en kijk wat er op jouw school aanwezig is.

Prentenboek 'Bino en de walvis' / Marcel van Driel / *geschied*
voor: onderbouw.

Er komt een walvis aanzwemmen naar Bino en zijn vrienden. Dat vinden ze allemaal reuze interessant natuurlijk, zeker als de walvis ook een prima glijbaan blijkt te zijn. Ze willen dan ook allemaal als eerste op de glijbaan. Dat loopt uit op ruzie en een mooie oplossing.

Dit boek gaat over het uitpraten van een conflict en het luisteren naar elkaar, wat heel goed aansluit op de doelen van sociale flexibiliteit en het omgaan met ruzies en conflicten. Achterin het boek staan verwerkingsopdrachten.

Er zijn meer spellen en prentenboeken die erg geschikt zijn voor het oefenen van de leerdoelen. Kijk voor een volledig overzicht in ParnasSys onder informatief, onder het kopje 'Sova-methoden/materialen/prentenboeken'. Per spel is aangegeven welke doelgroep het spel voor is bedoeld en aan welke ZIEN! vaardigheden je met het spel kunt werken.

ACHTERGRONDINFORMATIE

Deze handelingssuggestie gaat om sociale flexibiliteit binnen het omgaan met ruzies en conflicten.

Sociale flexibiliteit is in feite de vaardigheid van het 'loslaten'. Bij loslaten kan gedacht worden aan het loslaten van eigen ideeën, plannen en dergelijke, omwille van het feit dat er bijvoorbeeld prioriteit gegeven moet worden aan een andere activiteit. Een kind dat deze vaardigheid beheerst kan zich aanpassen aan de leefwereld. Het staat open voor ideeën van een ander en kan het eigen idee daarop aanpassen. Het kind kan tot een compromis komen.

Sociale flexibiliteit beïnvloedt de kwaliteit van de interacties met anderen. Een kind dat sociaal flexibel is, is in staat om in te spelen op sociale situaties (De Niet, 1993). Het kan zich makkelijk aanpassen en afstemmen op de omgeving.

Voor de ontwikkeltaak 'omgaan met ruzies en conflicten' betekent een gebrekkige sociale flexibiliteit dat samen spelen of leren stroef kan lopen of zelfs uitmondt in spanningen, zoals ruzies en conflicten. De relatie met andere kinderen komt hierdoor onder druk te staan (Bokhorst, Goossens, Bruinsma & Van Boxtel, 2001).

Relatie met andere ZIEN!-dimensies

- Sociale autonomie

Een kind met een benedengemiddelde of lage score op sociale flexibiliteit én een bovengemiddelde of hoge score op sociale autonomie weet vaak heel goed wat het wel en niet wil, en is geneigd daar erg aan vast te houden. Dat verklaart de bovengemiddelde tot hoge score op sociale autonomie. Het betekent dat het kind weinig veerkracht toont: het komt star over.

Het kan goed vasthouden aan zijn eigen ideeën of voorkeuren, maar kan niet goed inschatten wanneer het goed is om eigen ideeën los te laten. Dat betekent dat het kind weinig ruimte geeft aan een ander. 'De wip' is niet in evenwicht.

- Inlevingsvermogen

Bij kinderen die weinig sociale autonomie laten zien, is nogal eens te zien dat ze een lage of beneden gemiddelde score op inlevingsvermogen hebben. De score op inlevingsvermogen moet meegewogen worden bij het kiezen van de juiste aanpak. Inlevingsvermogen wil zeggen dat je je kunt verplaatsen in de ander. Het is als het ware de sociale antenne. De kwaliteit van het sociale contact met anderen wordt in belangrijke mate beïnvloed door de vaardigheid je in te kunnen leven in en af te kunnen stemmen op die ander. Dankzij ons inlevingsvermogen zijn we ook in staat om sociale situaties te begrijpen. Sociale leerbaarheid wordt sterk bepaald door inlevingsvermogen. Als een kind zich in kan leven in een ander, zal het waarschijnlijk ook gaan bedenken dat het aangenaam is wanneer het zich soms flexibel opstelt. Heeft het kind naast een beneden gemiddelde of lage score op sociale flexibiliteit ook een beneden gemiddelde of lage score op inlevingsvermogen, overweeg dan of het niet beter is om (ook) in te steken op het vergroten van het inlevingsvermogen.

BRONNEN

Broer, N.A., Haverhals, B., & Bruin, H.L. de (2012). *Verantwoording pedagogisch expertsysteem ZIEN! Voor het primair onderwijs!* Gouda: Driestar educatief.

Bokhorst, J., Goossens, F.A., Bruinsma, C. & Boxtel, H.W. van (2001). Perceptie van agressief, teruggetrokken en pro sociaal gedrag door jonge kinderen. *Pedagogiek*, 21, 50-67.

Niet, P. de (1993). *Het handelen van de leerkracht in leerlinggericht onderwijs*. Amersfoort: Acedemische uitgeverij.

'Sociale flexibiliteit'

'Samenwerken en samenspelen'

INHOUD

Toelichting bij deze handelingssuggestie.....	1
Aanpak.....	2
Leerdoelen.....	2
Pedagogische interventies	3
Randvoorwaarden	4
Suggesties voor aanpak.....	4
Verwijzing naar spellen/prentenboeken	6
Achtergrondinformatie.....	8
Bronnen.....	9

Door te klikken op een regel in de inhoudsopgave, ga je direct naar de bijbehorende tekst;
Als je in de tekst klikt op een blauw pijltje ga je terug naar de inhoudsopgave.

TOELICHTING BIJ DEZE HANDELINGSSUGGESTIE

Leerkrachtvragenlijst Sociale flexibiliteit

1. Sluit makkelijk een compromis met een medeleerling.
2. Staat open voor nieuwe plannen, ideeën en activiteiten.
3. Laat een eigen werkwijze of eigen idee makkelijk los.
4. Toont veerkracht.

Leerlingvragenlijst Je aanpassen als dat gevraagd wordt.

1. Ik pas mijn eigen idee aan, als een ander een goed idee heeft.
2. Ik ga overleggen, als een ander iets anders wil dan ik.
3. Ik denk ook aan wat de ander wil, als we moeten kiezen.
4. Ik verander mijn idee als een ander dat graag wil.

Onder **sociale flexibiliteit** wordt het volgende verstaan: *Sociale flexibiliteit is de vaardigheid om het eigen gedrag aan te passen op veranderende omstandigheden en situaties in het sociale verkeer.*

Onder **samenwerken en samenspelen** wordt het volgende verstaan: *Je voert samen een opdracht uit, je probeert een doel te bereiken of je speelt samen (een spel). Er zijn (al dan niet uitgesproken) regels en afspraken. Om tot deze regels en afspraken te komen of tussentijds de regels aan te passen is overleg nodig tussen de groepsleden. Soms moeten compromissen worden gesloten. Steeds blijft afstemming nodig: wie doet wat en met welk doel? En hoe vullen we elkaar aan? Wie vervult welke rol? Hoe houden we de werksfeer of spelsfeer goed?*

AANPAK

LEERDOELEN

Bedenk vooraf: *Welk doel/ welke doelen wil ik bereiken door te handelen?*

Preventief en curatief

De leerlijn met doelen uit deze handelingsuggestie kun je zowel preventief als curatief gebruiken. Wanneer je er preventief mee aan de slag wilt, kijk je welke doelen passen bij de leeftijd van de leerlingen in je groep. Je werkt gericht aan de doelen met passende activiteiten, net als je bij de cognitieve vakken doet. Daarnaast is het ook goed mogelijk om curatief met de leerlijn aan de slag te gaan wanneer je hebt gemerkt dat (een deel van) je groep uitvalt op het gebied van sociale flexibiliteit en het samenwerken en samenspelen.

Doel kiezen

Onderstaande leerlijn laat zien welke doelen bij welke ontwikkelingsleeftijd passen. Kies uit deze leerlijn een passend doel waar je met de groep of een individuele leerling aan wilt werken. Kijk daarbij naar wat de groep of leerling al wel beheerst en welk doel dus een passende volgende stap is.

Kijk daarnaast ook in het ZIEN! profiel naar waar de leerling/groep al goed in is. Dit kan gebruikt worden als compenserende factor(en): Welke doelen waar je aan zou kunnen werken, doen het meest een beroep op vaardigheden die een groep/leerling al meer laat zien? Daar kun je vaak het beste starten, omdat de kans op succes het grootst is als een leerling al aspecten beheerst. Voor sociale flexibiliteit kan dit sociale autonomie zijn (balans egoverkracht) en impulsbeheersing (ruimtegevend vaardigheden).

<4 jaar	4-6 jaar	6-8 jaar	8-10 jaar	10-12 jaar
<ul style="list-style-type: none"> • Stemt in het spel af op de ander 	<ul style="list-style-type: none"> • Neemt een volgende rol aan in spel 	<ul style="list-style-type: none"> • Gaat soms mee in de keuze van een ander • Accepteert de inbreng van anderen in het spel 	<ul style="list-style-type: none"> • Overlegt over afspraken en regels • Bedenkt oplossingen bij het veranderen van afspraken • Legt zich neer bij een groepsbeslissing • Sluit een compromis 	<ul style="list-style-type: none"> • Helpt medeleerlingen die hij minder aardig vindt wanneer dit gevraagd wordt • Neemt bij het samenwerken aan een taak een volgende rol aan

Door te klikken op een doel, ga je direct naar de aanpak die daarbij aansluit.

Aanpak

Denk eerst na over de volgende punten en baseer je aanpak op de antwoorden.

- Wil ik klassikaal of individueel aan deze ontwikkeltaak werken?
- Zie je het gedrag al wel in uitnodigende situaties? Oefen dan in niet-uitnodigende situaties. Zie je het gedrag nog vrijwel niet? Oefen dan in eerste instantie zoveel mogelijk in uitnodigende situaties.

- Denk bij je aanpak ook na over verschillen tussen jongens en meisjes. Jongens zijn meer lichamelijk ingesteld en meisjes meer verbaal. Jongens uiten hun emoties meer fysiek (duwen, stoeien). Ze hebben letterlijk en figuurlijk behoefte aan ruimte.

PEDAGOGISCHE INTERVENTIES

Bedenk bij bovenstaande doelen: *Wat vraagt dit van mij als leerkracht?*

Sociale flexibiliteit voor deze groep is laag. Het kan zijn dat je zelf als leerkracht ruimtenemend gedrag laat zien: ben je zo duidelijk en consequent, dat er voor leerlingen geen reden is om flexibiliteit te tonen? Of ben je iemand die zich snel aanpast aan wat er in de klas op je afkomt en in hoge mate sociale flexibiliteit laat zien? Kijk goed wat de individuele leerlingen nodig hebben. Wanneer je weet dat een kind moeite heeft met jouw hoge mate van sociale flexibiliteit, kan het wenselijk zijn om meer structuur te bieden en dus minder flexibel te zijn.

Er zijn vijf pedagogische vaardigheden die je als leerkracht kunt inzetten om problemen te voorkomen en aan te pakken. Dit zijn:

- Leiding geven en grenzen stellen
- **Monitoring: balanceren tussen ruimte nemen en ruimte geven**
- Positieve betrokkenheid tonen
- **Positieve bekrachtiging geven**
- Leren problemen oplossen

Voor kinderen met lage sociale flexibiliteit kun je werken aan de volgende vaardigheden bij het samenwerken en samenspelen.

Monitoring: zorg dat je genoeg momenten creëert om samen te werken en te spelen. Zorg dat er binnen deze activiteiten enige mate van vrijheid zit, zodat de leerlingen met elkaar moeten overleggen over de aanpak. Doe als leerkracht tijdens het samenwerken en samenspelen een stap terug en wacht of de leerling zelf sociale flexibiliteit laat zien door ruimte te geven (bijvoorbeeld het accepteren van de inbreng van andere leerlingen). Houd het goed in de gaten en grijp in wanneer je denkt dat het nodig is. Bespreek met de leerling/groep dat niet altijd iedereen zijn zin kan krijgen als je moet samenwerken/samenspelen

Positieve bekrachtiging geven: Leerlingen die het moeilijk vinden om zich flexibel op te stellen, hebben baat bij positieve feedback. Geef een compliment wanneer je ziet dat een leerling veerkracht toont en zich bijvoorbeeld over een teleurstelling heen zet. De leerling wordt zo bevestigd in zijn gedrag (ook al had het liever vastgehouden aan zijn eigen idee). Maak het compliment specifiek, door het gedrag van de leerling te benoemen, bijvoorbeeld 'wat goed dat jij mee gaat voetballen met de groep, terwijl ik zag dat je zelf liever wilde volleyballen'. Benoem het ook wanneer je ziet dat een leerling het wel probeert, maar het nog niet helemaal lukt om zichzelf flexibel op te stellen. Een compliment en suggesties voor de volgende keer kan de leerling helpen om het de volgende keer weer te proberen. Wie weet lukt het dan wel.

RANDVOORWAARDEN

Bedenk: *Welke zaken moeten op orde zijn, voordat ik aan een doel kan werken?*

Voordat er een proces plaats kan vinden, zijn er eisen waaraan voldaan moet worden. Zo zijn welbevinden en betrokkenheid vaak voorwaardelijk voordat aan de ZIEN! dimensies gewerkt kan worden. Hoe staat het hiermee in jouw klas?

Welke zaken moeten bij de leerlingen op orde zijn, waar je niet zonder kunt omdat een nieuwe aanpak anders niet werkt? Denk aan de behoeftenpiramide van Maslow: zijn de lichamelijke behoeften vervuld, en voelen kinderen zich veilig en zeker in de klas? Pas daarna kan aan de behoefte voor sociaal contact voldaan worden.

Zorg ook dat het klassenmanagement op orde is: kies een klasindeling die past bij de werkvormen die je toepast en die aansluit bij de vaardigheden van de leerlingen. Zorg voor duidelijke regels en hanteer ze consequent. Zorg voor activiteiten die uitdagen/in de zone van naaste ontwikkeling zitten en tegelijk ook haalbaar zijn.

SUGGESTIES VOOR AANPAK

Bedenk bij het kiezen van een suggestie: *Welke aanpak past bij het doel dat ik gekozen heb?*

Bij elke suggestie staat voor welke ontwikkelingsleeftijd de activiteit geschikt is, maar vaak kan het met kleine aanpassingen ook bij oudere/jongere kinderen toegepast worden. De activiteiten zijn vaak klassikaal, maar kunnen individueel gemaakt worden door als leerkracht die ene leerling in de gaten te houden en extra te stimuleren. Denk bij elke activiteit na over wat deze van jou vraagt wat betreft pedagogische interventies.

Stemt in het spel af op de ander (<4 jaar) – stimuleren van samenspelen

---

- Werken met een spelscript, bijvoorbeeld door foto's te maken van voorbeeldspel, of een prentenboek of verhaal naspelen. Belangrijk hierbij is dat de kinderen een duidelijke rolverdeling hebben en weten wat ze moeten doen (gebruik attributen waardoor de rollen duidelijk gemaakt worden).
- Faciliteer dat kinderen samen moeten doen met materiaal. Geef ze niet elk een apart doosje kleurpotloden, maar laat ze één delen om zo te leren afstemmen op een ander.

Let op: deze ontwikkelingsfase komt ná het parallel spelen (experimenterend – functioneel – parallel – samenspelen; SLO doelen). Kinderen hebben hier al Theory of Mind voor nodig.

Neemt een volgende rol aan in het spel (4-6 jaar) – blind volgen

---

Laat de leerlingen in tweetallen een spel spelen waarbij de ene leerling de leider is en de andere moet volgen. Voorbeelden zijn:

- Zet de leerlingen tegenover elkaar en laat ze hun handen vooruit steken (tegen die van de ander aan). Vertel ze dat ze elkaars spiegelbeeld zijn. Eén van beide leerlingen is de leider en beweegt zijn handen rustig. De andere leerling moet volgen. Na een tijdje draai je de rollen om.

- Wanneer dit goed gaat, kun je ze de handen een stukje van elkaar af laten doen, of laat je ook de voeten/het hele lichaam meedoen.
- Maak in de gymzaal of op het plein een hindernis. De hindernissen hoeven niet moeilijk te zijn (over een bank lopen, van hoepel naar hoepel springen of over een blokje heen stappen). Blinddoek de ene leerling en laat de andere leerling de hand vasthouden en deze leerling over het parcours heen leiden.
- Oudere leerlingen kun je tegenover elkaar zetten met een afscherming ertussen. De ene leerling tekent iets, of maakt een toren van blokken. Terwijl hij dat doet, moet hij vertellen wat hij doet, zodat de ander het precies na kan doen.

Gaat soms mee in de keuze van een ander (6-8 jaar) – spellen bij gym

---

Wanneer kinderen moeten samenwerken, zullen ze altijd rekening met de ander moeten houden. Het ene kind gaat dit beter af dan de andere. Leuke spelletjes om dit bij de gymnastiek te oefenen zijn bijvoorbeeld:

- Maak tweetallen. Bind de linkervoet van het ene kind vast aan de rechervoet van het andere kind. Samen moeten ze zo een parcours doorlopen.
- Deel de klas op in twee groepen. Geef elke groep een aantal voorwerpen waar ze op of in kunnen staan, zoals een matje en hoepels. Met deze voorwerpen moeten ze naar de andere kant van het lokaal komen, zonder de vloer aan te raken. Om dit tot een goed resultaat te brengen, zullen ze moeten samenwerken.
- Estafette: elk groepje krijgt twee stokken en een bal. De eerste twee kinderen houden deze stokken vast (in elke hand een stok, elk houdt een uiteinde vast). Hier wordt de (tennis)bal op gelegd. Ze moeten een parcours afleggen, en geven het dan door aan het volgende tweetal. Wanneer de bal op de grond valt, moet het tweetal opnieuw beginnen.

Accepteert de inbreng van anderen in het spel (6-8 jaar) – coöperatieve spellen

---

[Coöperatieve spellen](#) zijn er op gericht dat kinderen moeten samenwerken om het doel te bereiken. Dit is erg geschikt om sociale flexibiliteit te oefenen. De kinderen zullen naar elkaar moeten luisteren en samen een tactiek moeten verzinnen. Bespreek met kinderen hoe je dit doet en waarom het waardevol is als iedereen iets inbrengt.

Overlegt over afspraken en regels (8-10 jaar) – afspraken maken

---

Geef de kinderen voor de pauze 10 minuten de tijd om met elkaar te brainstormen over regels bij de activiteit. Dit kan voor voetbal, maar ook voor tikkertje of verstoppertje. Wijs 1 kind aan die de regels uitschrijft of uittypt (of doe het zelf). Kies de beste (max 5) regels eruit. Je kunt deze regels printen, lamineren en meegeven aan het kind dat de scheidsrechter is. Na afloop van de pauze evalueer je met de klas hoe het gegaan is.

Bedenkt oplossingen bij het veranderen van afspraken (8-10jaar) – groepsgesprek

---

Maak het bespreekbaar wanneer je ziet dat kinderen zich niet aan de afspraak houden. Leg uit dat het belangrijk is om je aan een afspraak te houden. Vraag vervolgens hoe het opgelost kan worden. Wanneer de kinderen dit moeilijk vinden, kun je zelf oplossingen

aandragen, waaruit de kinderen kunnen kiezen. Hoe vaker je met de kinderen oplossingen bedenkt, des te makkelijker de kinderen een volgende keer zelf met oplossingen komen.

Legt zich neer bij een groepsbeslissing (8-10jaar) – keuzes geven

---

Geef de groep als geheel een keuze (bijvoorbeeld of ze nog een kwartier langer aan rekenen willen werken of de les spelling nu willen doen. Ook kun je denken aan iets als welk lied ze mogen zingen of welk filmpje ze gaan kijken). Laat alle kinderen stemmen en zeg dat de keuze met meeste stemmen wint. Er zullen altijd een paar leerlingen teleurgesteld zijn. Bespreek dat dit niet erg is, maar dat je er wel overheen moet zetten.

Sluit een compromis (8-10jaar) – compromis bedenken

Bespreek met kinderen wat een compromis is. Wanneer sluit je een compromis? Zoek een filmpje (bijvoorbeeld op schooltv.nl) of lees een verhaal voor waarin twee mensen ruzie maken. Pauzeer en bespreek met de kinderen hoe je dit kunt oplossen. Belangrijk bij een compromis is dat alle partijen er mee instemmen. Bij welke oplossing is dat het meeste het geval?

- Geef vervolgens een samenwerkingsopdracht waarin de kinderen aan de hand van een casus kunnen oefenen met het sluiten van compromissen. Houd het proces als leerkracht in de gaten. Lukt het de kinderen niet zelf om een compromis te sluiten, begeleid hen dan hierin.

Helpt medeleerlingen die hij minder aardig vindt wanneer dit gevraagd wordt (10-12 jaar) – groepjes indelen

---

Maak er een gewoonte van dat je bij samenwerkingsopdrachten de klas iedere keer in andere groepjes indeelt. Dit kun je bijvoorbeeld laten doen via de website <http://www.maakgroepjes.xyz/nl>

- Zorg dat de leerlingen van tevoren weten dat ze worden ingedeeld. Vertel ook dat je niet altijd bij iemand in het groepje komt die je aardig vindt, maar dat het maar voor 1x is.
- Wanneer kinderen weigeren om met elkaar samen te werken, kun je hen dan ook duidelijk uitleggen dat het maar voor één opdracht is en dat het belangrijk is om ook met kinderen te kunnen samenwerken die je misschien minder aardig vindt.

Neemt bij het samenwerken aan een taak een volgende rol aan (10-12 jaar) – taken binnen het groepje

---

Verdeel de klas in gelijke groepjes voor een (samenwerkings)opdracht. Dit kan een discussie zijn, het maken van een spellingsdictee, of een spelletje waarbij ze zo snel mogelijk iets moeten opschrijven (plaatsen die beginnen met de letter d, dieren met een k, sommen met als antwoord 360, etc.).

Geef enkele leerlingen uit het groepje een extra taak. Dit kan zijn leider, maar ook notulist die alles opschrijft, of tijdsbewaker. Zorg ook dat enkele kinderen geen taak hebben, zodat zij meer moeten volgen.

VERWIJZING NAAR SPELLEN/PRENTENBOEKEN

Bedenk: *Hoe kan ik materialen inzetten om te werken aan de leerdoelen?*

Het inzetten van spellen/prentenboeken kan een effectieve bijdrage leveren bij het werken aan sociale flexibiliteit binnen het samenwerken en samenspelen. Hieronder volgt een suggestie. Gebruik dit ter inspiratie en kijk wat er op jouw school aanwezig is.

Coöperatief spel 'Boomgaardje' / uitgeverij: Haba / aantal spelers: 1-4 / geschikt voor: onderbouw / duur: 10 minuten.

In dit spel moeten de leerlingen Petra Perenboom helpen bij het plukken van de kersen. Maar de stoute raaf komt ook de tuin binnen om de kersen te pikken. De leerlingen moeten snel alle kersen plukken voordat de raaf bij de boom is.

In dit coöperatieve geheugenspel moeten de leerlingen samenwerken om een gezamenlijk doel te behalen. Dit vraagt van de leerlingen om soms mee te gaan in de keuze van een ander of een compromis te sluiten.

N.B. Voor kinderen vanaf twee jaar is er 'eerste boomgaard'. Hierbij zijn de regels aangepast aan de leeftijd en is het spelmateriaal gemaakt van houten stukken

Spel 'Water- en knikkerbaan' / uitgeverij: Earth Games / aantal spelers: 1-8 / geschikt voor: onder-, midden- en bovenbouw / duur: variabel.

Met deze knikker- en waterbaan kunnen de kinderen in de zandbak een parcours maken in het zand voor knikkers of water. Dit kun je alleen doen, maar kan ook heel goed samen. Het kan buiten of binnen gebruikt worden en er zijn eindeloos veel mogelijkheden.

De leerlingen zullen met dit materiaal moeten samenwerken en overleggen hoe ze tot de beste oplossing komen. Hierbij moeten ze zich sociaal flexibel kunnen opstellen om in het spel af te stemmen op de ander. Daarnaast moeten ze en af en toe een volgende rol aannemen voor een goede samenwerking.

Prentenboek 'Bino en het sneeuwkasteel' / Marcel van Driel / geschikt voor: onderbouw.

Bino en zijn vriendjes gaan een sneeuwkasteel bouwen. Ze leren al doende dat het beter lukt een mooi kasteel te maken als ze samenwerken. Ze zijn soms individueel aan de slag met een onderdeel van het kasteel en soms moeten ze echt samen een moeilijk klusje doen. Uiteindelijk staat er een mooi sneeuwkasteel na een goede samenwerking.

Dit boek gaat over het samenspelen en past erg goed bij de doelen van deze ontwikkeltaak binnen sociale flexibiliteit: wanneer je samenwerkt, kom je soms tot mooiere resultaten. Hiervoor zul je wel je werk moeten afstemmen op dat van een ander. Achterin het boek staan verwerkingsopdrachten.

Er zijn meer spellen en prentenboeken die erg geschikt zijn voor het oefenen van de leerdoelen. Kijk voor een volledig overzicht in ParnasSys onder informatief, onder het kopje 'Sova-methoden/materialen/prentenboeken'. Per spel is aangegeven welke doelgroep het spel voor is bedoeld en aan welke ZIEN! vaardigheden je met het spel kunt werken.

ACHTERGRONDINFORMATIE

Deze handelingssuggestie gaat om sociale flexibiliteit en het samenwerken en samenspelen.

Sociale flexibiliteit is in feite de vaardigheid van het 'loslaten'. Bij loslaten kan gedacht worden aan het loslaten van eigen ideeën, plannen en dergelijke, omwille van het feit dat er bijvoorbeeld prioriteit gegeven moet worden aan een andere activiteit. Een kind dat deze vaardigheid beheerst kan zich aanpassen aan de leefwereld. Het staat open voor ideeën van een ander en kan het eigen idee daarop aanpassen. Het kind kan tot een compromis komen.

Sociale flexibiliteit beïnvloedt de kwaliteit van de interacties met anderen. Een kind dat sociaal flexibel is, is in staat om in te spelen op sociale situaties (De Niet, 1993). Het kan zich makkelijk aanpassen en afstemmen op de omgeving.

Voor de ontwikkeltaak '*samenwerken en samenspelen*' betekent een gebrekkige sociale flexibiliteit dat samen spelen of leren stroef kan lopen of zelfs uitmondt in spanningen, zoals ruzies en conflicten. De relatie met andere kinderen komt hierdoor onder druk te staan (Bokhorst, Goossens, Bruinsma & Van Boxtel, 2001).

Relatie met andere ZIEN!-dimensies

- Sociale autonomie

Een kind met een beneden gemiddelde of lage score op sociale flexibiliteit én een bovengemiddelde of hoge score op sociale autonomie weet vaak heel goed wat het wel en niet wil, en is geneigd daar erg aan vast te houden. Dat verklaart de bovengemiddelde tot hoge score op sociale autonomie. Het betekent dat het kind weinig veerkracht toont: het komt star over. Het kan goed vasthouden aan zijn eigen ideeën of voorkeuren, maar kan niet goed inschatten wanneer het goed is om eigen ideeën los te laten. Dat betekent dat het kind weinig ruimte geeft aan een ander. 'De wip' is niet in evenwicht.

- Inlevingsvermogen

Bij kinderen die weinig sociale autonomie laten zien, is nogal eens te zien dat ze een lage of beneden gemiddelde score op inlevingsvermogen hebben. De score op inlevingsvermogen moet meegewogen worden bij het kiezen van de juiste aanpak. Inlevingsvermogen wil zeggen dat je je kunt verplaatsen in de ander. Het is als het ware de sociale antenne. De kwaliteit van het sociale contact met anderen wordt in belangrijke mate beïnvloed door de vaardigheid je in te kunnen leven in en af te kunnen stemmen op die ander. Dankzij ons inlevingsvermogen zijn we ook in staat om sociale situaties te begrijpen. Sociale leerbaarheid wordt sterk bepaald door inlevingsvermogen. Als een kind zich in kan leven in een ander, zal het waarschijnlijk ook gaan bedenken dat het aangenaam is wanneer het zich soms flexibel opstelt. Heeft het kind naast een beneden gemiddelde of lage score op sociale flexibiliteit ook een beneden gemiddelde of lage score op inlevingsvermogen, overweeg dan of het niet beter is om (ook) in te steken op het vergroten van het inlevingsvermogen.

BRONNEN

Broer, N.A., Haverhals, B., & Bruin, H.L. de (2012). *Verantwoording pedagogisch expertsysteem ZIEN! Voor het primair onderwijs!* Gouda: Driestar educatief.

'Sociale flexibiliteit'

'Sluiten en onderhouden van vriendschappen'

INHOUD

Toelichting bij deze handelingssuggestie.....	1
Aanpak.....	2
Leerdoelen.....	2
Pedagogische interventies	3
Randvoorwaarden	3
Suggesties voor aanpak.....	4
Verwijzing naar spellen/prentenboeken	5
Achtergrondinformatie.....	6
Bronnen.....	7

Door te klikken op een regel in de inhoudsopgave, ga je direct naar de bijbehorende tekst;
Als je in de tekst klikt op een blauw pijltje ga je terug naar de inhoudsopgave.

TOELICHTING BIJ DEZE HANDELINGSSUGGESTIE

Leerkrachtvragenlijst Sociale flexibiliteit

1. Sluit makkelijk een compromis met een medeleerling.
2. Staat open voor nieuwe plannen, ideeën en activiteiten.
3. Laat een eigen werkwijze of eigen idee makkelijk los.
4. Toont veerkracht.

Leerlingvragenlijst Je aanpassen als dat gevraagd wordt.

1. Ik pas mijn eigen idee aan, als een ander een goed idee heeft.
2. Ik ga overleggen, als een ander iets anders wil dan ik.
3. Ik denk ook aan wat de ander wil, als we moeten kiezen.
4. Ik verander mijn idee als een ander dat graag wil.

Onder **sociale flexibiliteit** wordt het volgende verstaan: *Sociale flexibiliteit is de vaardigheid om het eigen gedrag aan te passen op veranderende omstandigheden en situaties in het sociale verkeer.*

Onder **sluiten en onderhouden van vriendschappen** wordt het volgende verstaan: *Vriendschap tussen kinderen is een min of meer exclusieve wederkerige relatie tussen meerdere kinderen. Vrienden zijn elkaar trouw, vertrouwen elkaar en houden rekening met elkaar. Je deelt elkaars geheimen niet zonder toestemming. Dit geeft een mate van exclusiviteit. Vriendschappen kunnen opbloeien, verdiepen, maar ook uitdoven. Tot vriendschap kun je iemand niet dwingen, bij afwijzing moet degene die afgewezen wordt dit accepteren en op zoek gaan naar een andere vriend(in).*

AANPAK

LEERDOELEN

Bedenk vooraf: *Welk doel/welke doelen wil ik bereiken door te handelen?*

Preventief en curatief

De leerlijn met doelen uit deze handelingsuggestie kun je zowel preventief als curatief gebruiken. Wanneer je er preventief mee aan de slag wilt, kijk je welke doelen passen bij de leeftijd van de leerlingen in je groep. Je werkt gericht aan de doelen met passende activiteiten, net als je bij de cognitieve vakken doet. Daarnaast is het ook goed mogelijk om curatief met de leerlijn aan de slag te gaan wanneer je hebt gemerkt dat (een deel van) je groep uitvalt op het gebied van sociale flexibiliteit en het sluiten en onderhouden van vriendschappen.

Doel kiezen

Onderstaande leerlijn laat zien welke doelen bij welke ontwikkelingsleeftijd passen. Kies uit deze leerlijn een passend doel waar je met de groep of een individuele leerling aan wilt werken. Kijk daarbij naar wat de groep of leerling al wel beheerst en welk doel dus een passende volgende stap is.

Kijk daarnaast ook in het ZIEN! profiel naar waar de leerling/groep al goed in is. Dit kan gebruikt worden als compenserende factor(en): Welke doelen waar je aan zou kunnen werken, doen het meest een beroep op vaardigheden die een groep/leerling al meer laat zien? Daar kun je vaak het beste starten, omdat de kans op succes het grootst is als een leerling al aspecten beheerst. Voor sociale flexibiliteit kan dit sociale autonomie zijn (balans egoverkracht) en impulsbeheersing (ruimtegevende vaardigheden).

<4 jaar	4-6 jaar	6-8 jaar	8-10 jaar	10-12 jaar
		<ul style="list-style-type: none"> Trekt zich terug als de ander met rust gelaten wil worden Durft een andere keuze te maken dan een vriend 		<ul style="list-style-type: none"> Maakt verschil in wie hij iets vertelt Merkt het wanneer een ander zich gekwetst voelt en stemt zijn gedrag hier op af

Door te klikken op een doel, ga je direct naar de aanpak die daarbij aansluit.

Aanpak

Denk eerst na over de volgende punten en baseer je aanpak op de antwoorden.

- Wil ik klassikaal of individueel aan deze ontwikkeltaak werken?
- Zie je het gedrag al wel in uitnodigende situaties? Oefen dan in niet-uitnodigende situaties. Zie je het gedrag nog vrijwel niet? Oefen dan in eerste instantie zoveel mogelijk in uitnodigende situaties.
- Denk bij je aanpak ook na over verschillen tussen jongens en meisjes. Jongens zijn meer lichamelijk ingesteld en meisjes meer verbaal. Jongens uiten hun emoties meer fysiek (duwen, stoeien). Ze hebben letterlijk en figuurlijk behoefte aan ruimte.

PEDAGOGISCHE INTERVENTIES

Bedenk bij bovenstaande doelen: *Wat vraagt dit van mij als leerkracht?*

Sociale flexibiliteit voor deze groep is laag. Het kan zijn dat je zelf als leerkracht ruimtenemend gedrag laat zien: ben je zo duidelijk en consequent, dat er voor leerlingen geen reden is om flexibiliteit te tonen? Of ben je iemand die zich snel aanpast aan wat er in de klas op je afkomt en in hoge mate sociale flexibiliteit laat zien? Kijk goed wat de individuele leerlingen nodig hebben. Wanneer je weet dat een kind moeite heeft met jouw hoge mate van sociale flexibiliteit, kan het wenselijk zijn om meer structuur te bieden en dus minder flexibel te zijn.

Er zijn vijf pedagogische vaardigheden die je als leerkracht kunt inzetten om problemen te voorkomen en aan te pakken. Dit zijn:

- Leiding geven en grenzen stellen
- Monitoring: balanceren tussen ruimte nemen en ruimte geven
- **Positieve betrokkenheid tonen**
- **Positieve bekrachtiging geven**
- Leren problemen oplossen

Voor kinderen met lage sociale flexibiliteit kun je werken aan de volgende vaardigheden bij het sluiten en onderhouden van vriendschappen.

Positieve betrokkenheid tonen: zorg voor een veilige omgeving voor de leerlingen, waarin een goede sfeer heerst en de leerlingen weten dat ze erbij horen. In zo'n omgeving voelen kinderen zich veilig en durven zij zichzelf te zijn. Dit is positief voor het onderhouden en aangaan van vriendschappen. Door zelf interesse en respect voor de leerlingen te tonen, stimuleer je hen om dit ook naar elkaar toe te doen. De kans is groot dat leerlingen jouw gedrag overnemen en ook zij rekening houden met elkaar (wanneer een ander zich bijvoorbeeld gekwetst voelt).

Positieve bekrachtiging geven: Leerlingen die het moeilijk vinden om zich flexibel op te stellen, hebben baat bij positieve feedback. Geef een compliment wanneer je ziet dat een leerling een bij de situatie passende reactie laat zien wanneer een ander aangeeft met rust gelaten te willen worden. De leerling wordt zo bevestigd in zijn gedrag. Maak het compliment specifiek, door het gedrag van de leerling te benoemen, bijvoorbeeld 'wat goed dat jij wegloopt, wanneer de ander aangeeft dat hij alleen wil zijn'. Benoem ook als een leerling het lastig vindt om zichzelf flexibel op te stellen, welke stappen al wel goed gaan. de leerling zal zo gemotiveerd blijven om het nog eens te proberen.

RANDVOORWAARDEN

Bedenk: *Welke zaken moeten op orde zijn, voordat ik aan een doel kan werken?*

Voordat er een proces plaats kan vinden, zijn er eisen waaraan voldaan moet worden. Zo zijn welbevinden en betrokkenheid vaak voorwaardelijk voordat aan de ZIEN! dimensies gewerkt kan worden. Hoe staat het hiermee in jouw klas?

Welke zaken moeten bij de leerlingen op orde zijn, waar je niet zonder kunt omdat een nieuwe aanpak anders niet werkt? Denk aan de behoeftenpiramide van Maslow: zijn de

lichamelijke behoeften vervuld, en voelen kinderen zich veilig en zeker in de klas? Pas daarna kan aan de behoefte voor sociaal contact voldaan worden.

Zorg ook dat het klassenmanagement op orde is: kies een klasindeling die past bij de werkvormen die je toepast en die aansluit bij de vaardigheden van de leerlingen. Zorg voor duidelijke regels en hanteer ze consequent. Zorg voor activiteiten die uitdagen/in de zone van naaste ontwikkeling zitten en tegelijk ook haalbaar zijn.

SUGGESTIES VOOR AANPAK

Bedenk bij het kiezen van een suggestie: *Welke aanpak past bij het doel dat ik gekozen heb?*

Bij elke suggestie staat voor welke ontwikkelingsleeftijd de activiteit geschikt is, maar vaak kan het met kleine aanpassingen ook bij oudere/jongere kinderen toegepast worden. De activiteiten zijn vaak klassikaal, maar kunnen individueel gemaakt worden door als leerkracht die ene leerling in de gaten te houden en extra te stimuleren. Denk bij elke activiteit na over wat deze van jou vraagt wat betreft pedagogische interventies.

Trekt zich terug als de ander met rust gelaten wil worden (6-8 jaar) – stop houd op

Besprek met elkaar wat je doet als iemand aangeeft het niet leuk te vinden ('stop houd op'). Draai je om en loop weg, zoek een ander vriendje op om mee te spelen of probeer het na een paar minuten nog een keer. Besprek daar ook bij dat het niet betekent dat die ander je niet leuk vindt, maar dat je soms alleen wilt zijn.

- Dit kun je met de kinderen oefenen in de klas. Maak tweetallen waarbij nummers 1 de opdracht krijgen om te zeggen dat hij met rust gelaten wil worden. Nummers twee moeten hier op reageren door bijvoorbeeld weg te lopen.
  - Besprek het na: hoe voelt het voor ze om weg te lopen?

Durft een andere keuze te maken dan een vriend (6-8 jaar) – activiteit kiezen

Wanneer leerlingen geneigd zijn om dezelfde activiteit te kiezen als hun vriend, is het goed om als leerkracht na te gaan waarom zij dit doen. Zijn ze vrienden en willen ze graag iets samen doen? Of durft één van beiden niet iets anders te kiezen omdat hij bang is voor de reactie van de ander? Of is deze persoon makkelijk en heeft het geen voorkeur?

- Bij het indelen van leerlingen bij bepaalde activiteiten kun je hier op in spelen door zelf de groepjes in te delen. Bedenk een circuit vorm met een aantal activiteiten. Leg de activiteiten uit en zeg hoeveel leerlingen aan elke activiteit kunnen meedoen.
- Vraag de leerlingen wie wil beginnen met activiteit 1. Kies zelf uit de leerlingen die hun vinger opsteken, zorg dat je leerlingen die altijd bij elkaar zitten nu uit elkaar haalt. Laat de ander één van de andere activiteiten kiezen, maar vertel erbij dat ze die andere activiteit nog wel gaan doen (na een aantal minuten draai je met je groepje door naar de volgende activiteit).
  - Je kunt ook groepjes indelen door één leerling te vragen wat hij wil doen. vraag wie dat nog meer wil doen en kijk wie hier op reageert. Kiezen kinderen voor die activiteit omdat het een leuke activiteit is of omdat die leerling het kiest? Besprek dit met ze.

- Laat iedereen 'anoniem' een keuze maken. Bijvoorbeeld als leerlingen mogen kiezen tussen verschillende knutselwerkjes, of bij gymnastiek. Laat elk kind hun naam en voorkeur op een briefje schrijven. Zo voorkom je dat ze iets kiezen wat hun vriend ook doet.

Maakt verschil in wie hij iets vertelt (10-12 jaar) – kiezen met wie je deelt

Bespreek met de leerlingen dat je niet alles met iedereen deelt. Dat kun je bijvoorbeeld doen met het volgende spel:

- Deel de klas in 4 hoeken. Er moet genoeg bewegingsruimte zijn tussen de hoeken. Hoek 1 staat voor de familie, hoek 2 vrienden, hoek 3 de meester of juf en hoek 4 niemand.
- Lees een situatie voor of laat een kind één bedenken. Bijvoorbeeld 'je vindt het eng om naar de tandarts te gaan', 'je hebt nieuwe kleren' of 'je hebt ruzie met je vriend(in)'.

Merkt het wanneer een ander zich gekwetst voelt en stemt zijn gedrag hier op af (10-12 jaar) – klassengesprek

Bespreek met de kinderen wat 'gekwetst voelen' is. In welke situaties voel je je gekwetst en hoe uit zich dat? Geef zelf als leerkracht een persoonlijk voorbeeld en vraag daarna aan de kinderen om een voorbeeld te geven (mag echt meegemaakt zijn, maar ook verzonnen). Bedenk daarna met zijn allen ideeën hoe je iemand kunt helpen die zich gekwetst voelt. Soms helpt het om te praten, afleiding te zoeken of diegene even alleen te laten. Wat het beste werkt, hangt van de situatie en de persoon af.

VERWIJZING NAAR SPELLEN/PRENTENBOEKEN

Bedenk: *Hoe kan ik materialen inzetten om te werken aan de leerdoelen?*

Het inzetten van spellen/prentenboeken kan een effectieve bijdrage leveren bij het werken aan sociale flexibiliteit binnen het sluiten en onderhouden van vriendschappen. Hieronder volgt een suggestie. Gebruik dit ter inspiratie en kijk wat er op jouw school aanwezig is.

Coöperatief spel 'De wilde paarden' / uitgeverij: Family Pastimes / aantal spelers: 1-8 / geschikt voor: vanaf de onderbouw / duur: 15 minuten

De wilde paarden lopen los in een groot gebied. De spelers trekken erop uit met lasso's en verrekijkers om zo veel mogelijk paarden bijeen te drijven en binnen de omheining te brengen om ze te voeden en aan te laten sterken. De paarden kunnen overal zijn. Op hun zoektocht naar de paarden zullen de spelers uit moeten kijken voor vallende rotsblokken die de paarden kunnen blokkeren en de paarden kunnen insluiten. De spelers zijn een team en delen hun materiaal en hun ideeën. Ze helpen elkaar om zoveel mogelijk paarden te vinden en via het pad binnen de omheining te brengen.

In dit spel zijn verschillende strategieën mogelijk en zullen de leerlingen door samen te werken de beste strategie moeten bepalen. Er wordt een zekere mate van sociale flexibiliteit verwacht van leerlingen, bijvoorbeeld om een andere keuze te durven maken dan een vriend, maar ook om te gaan met anderen die zich gekwetst of gepasseerd voelen wanneer er niet voor hun idee wordt gekozen.

Er zijn meer spellen en prentenboeken die erg geschikt zijn voor het oefenen van de leerdoelen. Kijk voor een volledig overzicht in ParnasSys onder informatief, onder het kopje 'Sova-methoden/materialen/prentenboeken'. Per spel is aangegeven welke doelgroep het spel voor is bedoeld en aan welke ZIEN! vaardigheden je met het spel kunt werken.

ACHTERGRONDINFORMATIE

Deze handelingssuggestie gaat om sociale flexibiliteit binnen het sluiten en onderhouden van vriendschappen.

Sociale flexibiliteit is in feite de vaardigheid van het 'loslaten'. Bij loslaten kan gedacht worden aan het loslaten van eigen ideeën, plannen en dergelijke, omwille van het feit dat er bijvoorbeeld prioriteit gegeven moet worden aan een andere activiteit. Een kind dat deze vaardigheid beheerst kan zich aanpassen aan de leefwereld. Het staat open voor ideeën van een ander en kan het eigen idee daarop aanpassen. Het kind kan tot een compromis komen.

Sociale flexibiliteit beïnvloedt de kwaliteit van de interacties met anderen. Een kind dat sociaal flexibel is, is in staat om in te spelen op sociale situaties (De Niet, 1993). Het kan zich makkelijk aanpassen en afstemmen op de omgeving.

Als een kind deze vaardigheid niet of onvoldoende beheerst, betekent dit voor de ontwikkeltaak 'aansluiting zoeken en houden bij de groep' dat het kind zich eenkennig opstelt en het sluiten van vriendschappen vermijdt. Ook heeft het de behoefte om te 'controleren' (Kok, 2005). Het kind houdt graag de regie over de ander.

Relatie met andere ZIEN!-dimensies

- Sociale autonomie

Een kind met een beneden gemiddelde of lage score op sociale flexibiliteit én een bovengemiddelde of hoge score op sociale autonomie weet vaak heel goed wat het wel en niet wil, en is geneigd daar erg aan vast te houden. Dat verklaart de bovengemiddelde tot hoge score op sociale autonomie. Het betekent dat het kind weinig veerkracht toont: het komt star over. Het kan goed vasthouden aan zijn eigen ideeën of voorkeuren, maar kan niet goed inschatten wanneer het goed is om eigen ideeën los te laten. Dat betekent dat het kind weinig ruimte geeft aan een ander. 'De wip' is niet in evenwicht.

- Inlevingsvermogen

Bij kinderen die weinig sociale autonomie laten zien, is nogal eens te zien dat ze een lage of beneden gemiddelde score op inlevingsvermogen hebben. De score op inlevingsvermogen moet meegewogen worden bij het kiezen van de juiste aanpak. Inlevingsvermogen wil zeggen dat je je kunt verplaatsen in de ander. Het is als het ware

de sociale antenne. De kwaliteit van het sociale contact met anderen wordt in belangrijke mate beïnvloed door de vaardigheid je in te kunnen leven in en af te kunnen stemmen op die ander. Dankzij ons inlevingsvermogen zijn we ook in staat om sociale situaties te begrijpen. Sociale leerbaarheid wordt sterk bepaald door Inlevingsvermogen. Als een kind zich in kan leven in een ander, zal het waarschijnlijk ook gaan bedenken dat het aangenaam is wanneer het zich soms flexibel opstelt. Heeft het kind naast een beneden gemiddelde of lage score op Sociale flexibiliteit ook een beneden gemiddelde of lage score op Inlevingsvermogen, overweeg dan of het niet beter is om (ook) in te steken op het vergroten van het inlevingsvermogen.

BRONNEN

- Broer, N.A., Haverhals, B., & Bruin, H.L. de (2012). *Verantwoording pedagogisch expertsysteem ZIEN! Voor het primair onderwijs!* Gouda: Driestar educatief.
- Kok, J.F.W. (2005). *Specifiek opvoeden. Orthopedagogische theorie en praktijk.* Utrecht: De Tijdstroom.
- Niet, P. de (1993). *Het handelen van de leerkracht in leerlinggericht onderwijs.* Amersfoort: Acedemische uitgeverij.

'Sociale autonomie'

'Aansluiting zoeken en houden bij een groep'

INHOUD

Toelichting bij deze handelingssuggestie.....	1
Aanpak.....	2
Leerdoelen.....	2
Pedagogische interventies	3
Randvoorwaarden	3
Suggesties voor aanpak.....	4
Verwijzing naar spellen/prentenboeken	7
Achtergrondinformatie.....	8
Bronnen.....	9

Door te klikken op een regel in de inhoudsopgave, ga je direct naar de bijbehorende tekst;
Als je in de tekst klikt op een blauw pijltje ga je terug naar de inhoudsopgave.

TOELICHTING BIJ DEZE HANDELINGSSUGGESTIE

Leerkrachtvragenlijst

Sociale autonomie

1. Zegt wat het ergens van vindt.
2. Komt verbaal voor zichzelf op.
3. Maakt eigen keuzes.
4. Regelt eigen zaken.

Leerlingvragenlijst

Je mening geven of ideeën uitvoeren.

1. Ik zeg wat ik ergens van vind.
2. Ik zeg het als ik iets wel of niet wil.
3. Ik kom voor mezelf op.
4. Ik kies wat ik zelf wil.
5. Ik regel mijn eigen zaken.

Onder **sociale autonomie** wordt het volgende verstaan: *Sociale autonomie is de vaardigheid de eigen mening en behoeften tot uitdrukking te brengen en hieraan trouw te blijven.*

Onder **aansluiting zoeken en houden bij een groep** wordt het volgende verstaan: *Aansluiting zoeken en houden bij een groep gaat over het invoegen in een groep of groepje en het deel gaan nemen aan de gezamenlijke activiteit(en) van de anderen. Het is zoeken naar ruimte tussen de anderen. Het gaat over het leren kennen van de groepsregels en normen. Het gaat over actief deelnemen aan de groep door (nieuwe) contacten te maken en een bijdrage te leveren aan het groepsbelang.*

AANPAK

LEERDOELEN

Bedenk vooraf: *Welk doel/welke doelen wil ik bereiken door te handelen?*

Preventief en curatief

De leerlijn met doelen uit deze handelingsuggestie kun je zowel preventief als curatief gebruiken. Wanneer je er preventief mee aan de slag wilt, kijk je welke doelen passen bij de leeftijd van de leerlingen in je groep. Je werkt gericht aan de doelen met passende activiteiten, net als je bij de cognitieve vakken doet. Daarnaast is het ook goed mogelijk om curatief met de leerlijn aan de slag te gaan wanneer je hebt gemerkt dat (een deel van) je groep uitvalt op het gebied van sociale autonomie en het aansluiting zoeken en houden bij een groep.

Doel kiezen

Onderstaande leerlijn laat zien welke doelen bij welke ontwikkelingsleeftijd passen. Kies uit deze leerlijn een passend doel waar je met de groep of een individuele leerling aan wilt werken. Kijk daarbij naar wat de groep of leerling al wel beheerst en welk doel dus een passende volgende stap is.

Kijk daarnaast ook in het ZIEN! profiel naar waar de leerling/groep al goed in is. Dit kan gebruikt worden als compenserende factor(en): Welke doelen waar je aan zou kunnen werken, doen het meest een beroep op vaardigheden die een groep/leerling al meer laat zien? Daar kun je vaak het beste starten, omdat de kans op succes het grootst is als een leerling al aspecten beheerst. Voor sociale autonomie kan dit sociale flexibiliteit zijn (balans egoveerkracht) en sociaal initiatief (ruimtenemende vaardigheden).

<4 jaar	4-6 jaar	6-8 jaar	8-10 jaar	10-12 jaar
<ul style="list-style-type: none"> • Maakt aan een ander kind duidelijk wat hij niet wil 	<ul style="list-style-type: none"> • Vertelt een idee (spel, activiteit) aan een groepje medeleerlingen • Benoemt dat hij een andere keuze wil maken dan de ander 	<ul style="list-style-type: none"> • Kent eigenschappen van zichzelf • Zegt nee tegen een onredelijk verzoek • Durft een andere keuze te maken dan een dominant persoon in de klas 	<ul style="list-style-type: none"> • Geeft zijn mening over een onderwerp wanneer een meerderheid een andere mening heeft 	<ul style="list-style-type: none"> • Komt voor zichzelf op bij ongewenste aanrakingen of uitingen door dit te zeggen • Neemt een leidende rol aan en houdt daarbij rekening met de wensen van zichzelf en anderen

Door te klikken op een doel, ga je direct naar de aanpak die daarbij aansluit.

Aanpak

Denk eerst na over de volgende punten en baseer je aanpak op de antwoorden.

- Wil ik klassikaal of individueel aan deze ontwikkeltaak werken?

- Zie je het gedrag al wel in uitnodigende situaties? Oefen dan in niet-uitnodigende situaties. Zie je het gedrag nog vrijwel niet? Oefen dan in eerste instantie zoveel mogelijk in uitnodigende situaties.
- Denk bij je aanpak ook na over verschillen tussen jongens en meisjes. Jongens zijn meer lichamelijk ingesteld en meisjes meer verbaal. Jongens uiten hun emoties meer fysiek (duwen, stoeien). Ze hebben letterlijk en figuurlijk behoefte aan ruimte.

PEDAGOGISCHE INTERVENTIES

Bedenk bij bovenstaande doelen: *Wat vraagt dit van mij als leerkracht?*

Sociale autonomie voor deze groep is laag. Vraag je bij jezelf af wat jouw leerkracht gedrag is. Is jouw gedrag heel ruimtenemend: ben je veel aan het bepalen in de klas en vind je moeilijk om dingen los te laten? In dat geval kan het zijn dat de leerlingen geen ruimte voelen om sociale autonomie te laten zien.

Er zijn vijf pedagogische vaardigheden die je als leerkracht kunt inzetten om problemen te voorkomen en aan te pakken. Dit zijn:

- Leiding geven en grenzen stellen
- **Monitoring: balanceren tussen ruimte nemen en ruimte geven**
- **Positieve betrokkenheid tonen**
- Positieve bekrachtiging geven
- Leren problemen oplossen

Voor kinderen met een lage sociale autonomie kun je werken aan de volgende vaardigheden bij aansluiting zoeken en houden bij een groep.

Monitoring: geef een leerling ruimte om zichzelf te kunnen laten zien in de groep. Doe een stap terug en wacht of de leerling zelf sociale autonomie laat zien: geeft hij uit zichzelf zijn mening, durft hij nee te zeggen en komt hij voor zichzelf op? Wanneer dit niet het geval is, kun je als leerkracht ruimte nemen en hem helpen. Betrek hem bij de groep door het uit te nodigen om te reageren.

Positieve betrokkenheid tonen: laat aan de leerling zien dat je geïnteresseerd bent in zijn mening door na afloop van groepsactiviteiten bewust tijd te nemen hiervoor. Stel vragen die de leerling stimuleren om zijn mening te geven en te vertellen over hoe hij de groepsactiviteit heeft ervaren. Reageer vanuit een open houding waarbij je uitstraalt dat iedereen zijn eigen kwaliteiten heeft en dat nieuwe dingen leren bestaat uit kleine stappen.

RANDVOORWAARDEN

Bedenk: *Welke zaken moeten op orde zijn, voordat ik aan een doel kan werken?*

Voordat er een proces plaatst kan vinden, zijn er eisen waaraan voldaan moet worden. Zo zijn welbevinden en betrokkenheid vaak voorwaardelijk voordat aan de ZIEN! dimensies gewerkt kan worden. Hoe staat het hiermee in jouw klas?

Welke zaken moeten bij de leerlingen op orde zijn, waar je niet zonder kunt omdat een nieuwe aanpak anders niet werkt? Denk aan de behoeftenpiramide van Maslow: zijn de lichamelijke behoeften vervuld, en voelen kinderen zich veilig en zeker in de klas? Pas daarna kan aan de behoefte voor sociaal contact voldaan worden.

Zorg ook dat het klassenmanagement op orde is: kies een klasindeling die past bij de werkvormen die je toepast en die aansluit bij de vaardigheden van de leerlingen. Zorg voor duidelijke regels en hanteer ze consequent. Zorg voor activiteiten die uitdagen/in de zone van naaste ontwikkeling zitten en tegelijk ook haalbaar zijn.

SUGGESTIES VOOR AANPAK

Bedenk bij het kiezen van een suggestie: *Welke aanpak past bij het doel dat ik gekozen heb?*

Bij elke suggestie staat voor welke ontwikkelingsleeftijd de activiteit geschikt is, maar vaak kan het met kleine aanpassingen ook bij oudere/jongere kinderen toegepast worden. De activiteiten zijn vaak klassikaal, maar kunnen individueel gemaakt worden door als leerkracht die ene leerling in de gaten te houden en extra te stimuleren. Denk bij elke activiteit na over wat deze van jou vraagt wat betreft pedagogische interventies.

Maakt aan een ander kind duidelijk wat hij niet wil (<4 jaar) – tijdens het spelen

Dit kan gekoppeld worden aan het maken van een keuze. Bijvoorbeeld samen spelen tijdens het kiesmoment, maar iets anders willen doen dan wat de ander voorstelt. Als leerkracht is het goed om in de buurt te zijn, zodat ze terug kunnen vallen op hem/haar als dit nodig is.

In kringgesprek hier kort aandacht aan geven als tijdens het spelen een dergelijke situatie naar voren is gekomen. Eventueel kun je deze naspelen met poppen: Een situatie waarbij iemand het niet met de ander eens was en dit benoemde.

- Het gebruiken van een succeservaring van kleuters kan hen een goed gevoel geven en is een voorbeeld voor andere kleuters.

Vertelt een idee (spel, activiteit) aan een groepje medeleerlingen (4-6 jaar) – een voorwerp voor de spreker

Verdeel de klas in groepjes en laat ze praten over een onderwerp (bijvoorbeeld wat ze het weekend gedaan hebben). Het kind dat aan het woord is, krijgt een bal of ander voorwerp in zijn handen. Wanneer hij klaar is, geeft hij de bal door aan de volgende. Als iedereen geweest is, komt de bal weer bij het eerste kind uit.

- Ditzelfde kun je doen met activiteiten. Het kind dat een bepaald voorwerp heeft, mag vertellen wat hij wil gaan doen.

Benoemt dat hij een andere keuze wil maken dan de ander (4-6 jaar) – kiezen activiteit

Laat leerlingen tijdens het kiezen van een activiteit benoemen met wie ze graag zouden willen spelen. Benoem dat andere kinderen mogen aangeven of ze wel of niet de activiteit willen doen, en dat het belangrijk is dat ze hier eerlijk in zijn. Je mag soms best een andere keuze willen maken. Willen ze niet hetzelfde doen, bedenk dan samen een oplossing.

Kent eigenschappen van zichzelf (6-8 jaar) – kwaliteiten benoemen

---

Voor sommige kinderen is het moeilijk om zelf eigenschappen te bedenken die bij je passen. Je kunt ze hier mee helpen door ze te laten kiezen uit twee tegenstellingen: *kun je goed vertellen, of ben je goed in luisteren? Vind je het leuk om spannende dingen te doen, of niet? Ben je goed in rekenen of taal?*

- Je kunt een blad maken waarop zulke tegenstellingen staan. Laat de kinderen dit invullen. Bespreek het na en laat ze een voorbeeld geven: In welke situatie zie je deze eigenschap bij jezelf?
- Je kunt ook kaartjes/plaatjes gebruiken, zoals die van het kinderkwaliteitenspel, spiegel jezelf spel of deugdenspiel. Deze kun je ook zelf maken. Er zijn op internet veel voorbeelden te vinden. Zoek eens op 'kwaliteiten kinderen'. Deze plaatjes maken de eigenschappen visueel en zo duidelijker voor de leerlingen.

Ook klassikaal of in kleine groepjes zijn er veel activiteiten te bedenken. Het is vaak makkelijker om eigenschappen van een ander te bedenken. Zet hier op in, zodat leerlingen leren hoe anderen over hun denken. Het kan hierna makkelijker zijn om iets over zichzelf te noemen.

- Denk aan het zonnetje van de week. Zet één leerling centraal en laat de rest van de klas iets noemen wat deze persoon goed kan.
- Deel de leerlingen in in groepjes en laat ze een ranking maken. Stel een vraag als: *Wie kan goed helpen?* Op 1 zetten ze degene die zij vinden dat dat het beste kan. Je kunt ervoor kiezen om een ranking te maken van iedereen in het groepje, of om een top 3 te maken. De vragen kun je klassikaal stellen, of ze op papier geven zodat het groepje op eigen tempo er doorheen kan. Bedenk wel verschillende vragen, zodat alle leerlingen kans hebben om op 1 te komen. Laat het ze na afloop bespreken en benoemen waarom ze voor iemand hebben gekozen. Laat ook de ander hierop reageren: kun je je erin herkennen? Ben je het ermee eens?

Zegt nee tegen een onredelijk verzoek (6-8 jaar) – oefenen met nee zeggen

---

Oefen met de kinderen in het zeggen van 'nee'. Deel de groep in tweeën en laat de ene helft aan de ander vragen of ze iets mogen lenen, en de andere helft daar op reageren met nee. Hoe kun je dit netjes zeggen?

- Bespreek met de kinderen hoe je netjes zegt dat je iets niet wilt.
- Herhaal de oefening, laat de kinderen nu het verzoek afwijzen maar dan zonder het woord 'nee' te zeggen.

Durft een andere keuze te maken dan een dominant persoon in de klas (6-8 jaar) – keuzes maken

---

Probeer verschil te maken in de manier waarop je kinderen laat kiezen. Hieronder staan een aantal suggesties:

- Think, pair, share. Laat kinderen eerst voor zichzelf opschrijven wat ze willen, daarna in tweetallen uitwisselen en vervolgens met de klas.
- Schrijf op het bord de keuzes en laat elk kind zijn keuze kenbaar maken door er een streepje bij te zetten, of een geel plakbriefje op te plakken. Dit kan anoniem.
- Gebruik een online medium, zoals [kahoot](#) om de mening van leerlingen (anoniem) te vragen.

- Met het gebruik van een placemat dwing je leerlingen om eerst zelf na te denken en dan met elkaar te bespreken welke oplossing het beste is.

Geeft zijn mening over een onderwerp wanneer een meerderheid een andere mening heeft (8-10 jaar) – mening geven

---

Zie bovenstaande suggestie. Er zijn verschillende manieren te bedenken waarop kinderen hun mening kunnen geven. Bij de manieren waarbij kinderen anoniem hun keuze kenbaar kunnen maken, zal het voor de kinderen makkelijker zijn om een afwijkende mening te geven. Vooral voor kinderen die het moeilijk vinden, zal dit eerst een veilige manier zijn. Hierna kun je andere manieren gebruiken, waarbij hun mening iets minder anoniem blijft, bijvoorbeeld met gebruik van een wisbordje die ze omhoog houden.

- Zorg voor een veilige omgeving, waarbij kinderen elkaar niet uitlachen maar de mening van een ander accepteren.

Komt voor zichzelf op bij ongewenste aanrakingen of uitingen door dit te zeggen (10-12 jaar) – rollenspel

---

Laat de kinderen situaties uit- of naspelen in een rollenspel waarbij ze voor zichzelf op moeten komen. Voor de jongere kinderen kun je een rollenspel van tevoren helemaal vastleggen. Bijvoorbeeld door een verhaal (uit een prentenboek) letterlijk na te spelen. Dit kan in de vorm van een rollenspel, maar kan ook met poppen gebeuren.

Bij oudere kinderen kun je de klas verdelen in groepjes en elk groepje een situatie meegeven, waarbij ze zelf moeten bedenken hoe het afloopt. Je kunt elk groepje dezelfde situatie meegeven zodat je de aflopen met elkaar kunt vergelijken, of elk groepje een andere maar wel soortgelijke situatie. Belangrijk hierbij is dat je elk rollenspel na afloop bespreekt met de klas. Wat was er goed/realistisch, hoe reageert de ander erop?

Ook kun je de leerlingen zelf een situatie laten bedenken waarin ze moeten opkomen voor zichzelf bij ongewenste aanrakingen of uitingen (10-12 jaar). Geef vooraf genoeg tijd om een situatie te bedenken en uit te werken, voor ze beginnen met uitspelen

N.B. deze suggestie staat ook in SA-sluiten en onderhouden van vriendschappen

---

Neemt een leidende rol aan en houdt daarbij rekening met de wensen van zichzelf en anderen (10-12 jaar) – taken binnen het groepje

---

Verdeel de klas in gelijke groepjes voor een (samenwerkings)opdracht. Dit kan een discussie zijn, het maken van een spellingsdictee, of een spelletje waarbij ze zo snel mogelijk iets moeten opschrijven (plaatsen die beginnen met de letter d, dieren met een k, sommen met als antwoord 360, etc.).

Geef enkele leerlingen uit het groepje een extra taak. Zorg dat één van de kinderen leider is, daarbij kun je bijvoorbeeld kiezen voor een notulist die alles opschrijft, of tijdsbewaker. Zorg ook dat enkele kinderen geen taak hebben, zodat zij meer moeten volgen. Zorg dat de leider duidelijke taken heeft, zoals het geven van de beurt en zorgen dat kinderen niet door elkaar praten. Andere kinderen moeten hier naar luisteren. Wanneer deze taken van tevoren duidelijk gemaakt zijn, zal het voor kinderen iets makkelijker worden om een leidende rol aan te nemen. Ook zorgen kleine groepjes ervoor dat het minder eng is.

N.B. deze suggestie staat ook in SA-samenwerken en samenspelen

VERWIJZING NAAR SPELLEN/PRENTENBOEKEN

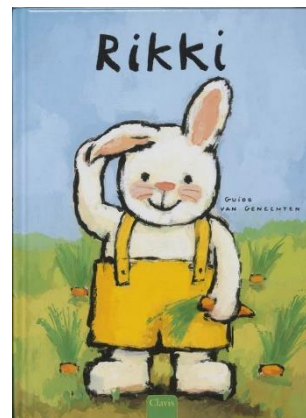
Bedenk: *Hoe kan ik materialen inzetten om te werken aan de leerdoelen?*

Het inzetten van spellen/prentenboeken kan een effectieve bijdrage leveren bij het werken aan sociale autonomie binnen het aansluiting zoeken en houden bij een groep. Hieronder volgen twee suggesties. Gebruik dit ter inspiratie en kijk wat er op jouw school aanwezig is.

Prentenboek 'Rikki' / Guido van Genechten / *Uitgeverij:* Clavis / *geschikt voor:* onderbouw

Er bestaan dikke konijnen en dunne konijnen, slimme konijnen en domme konijnen, brave konijnen en stoute konijnen, jongenskonijnen en meisjeskonijnen. En allemaal hebben ze twee lange oren. Rikki ook, alleen zijn rechteroor hangt naar beneden. Rikki komt er in dit prentenboek achter dat hij anders is en zoekt zijn plekje in de groep.

Dit verhaal over Rikki is een geschikt verhaal om het met kinderen hebben over eigenschappen van jezelf, er bij (willen) horen en elkaar accepteren. Dit sluit goed aan op de doelen van sociale autonomie en het zoeken en houden van aansluiting bij een groep.

Prentenboek 'Wil je op de foto, Bino?' / Marcel van Driel / *geschikt voor:* onderbouw

Bino is een albino pinguïn en heeft er moeite mee als er een foto wordt genomen van de hele klas. Hij is bang dat hij niet te zien zal zijn tegen de achtergrond van de sneeuw. Hij verzint zelf een oplossing, door de volgende dag verkleed naar school te komen. Maar dan wordt hij uitgelachen. Met de hele groep komen ze er toch uit en komt Bino duidelijk op de foto.

Dit boek gaat over jezelf presenteren. Om dit te kunnen doen, heb je sociale autonomie nodig. Je keuzes en mening over iets kunnen soms afwijken van dat van de groep en dan is het best lastig om toch sociaal autonoom te blijven. Dit boek kan een mooie aanleiding zijn om daarover te praten met de leerlingen. Achterin het boek staan verwerkingsopdrachten.

Spel 'eigenwijsjes' / *uitgeverij:* Dubbelzes / *aantal spelers:* variabel / *geschikt voor:* midden- en bovenbouw.

Trek jouw persoonlijk EigenWijsje, jouw motto voor dat speciale moment, die dag of week. De korte krachtige zin geeft je een steuntje in de rug en versterkt je zelfvertrouwen. EigenWijsjes zijn een speelse aanzet tot een beter zelfbeeld, bewustzijn en zelfvertrouwen.

De positieve zinnen op deze kaartjes leren kinderen om positief te denken. Door regelmatig een kaartje te laten trekken of een andere activiteit ermee te doen, ontwikkelen kinderen een goed zelfbeeld en meer zelfvertrouwen. Dit steuntje in de rug kan ze helpen om op te komen voor zichzelf en hun eigen mening te uiten.

Er zijn meer spellen en prentenboeken die erg geschikt zijn voor het oefenen van de leerdoelen. Kijk voor een volledig overzicht in ParnasSys onder informatief, onder het kopje 'Sova-methoden/materialen/prentenboeken'. Per spel is aangegeven welke doelgroep het spel voor is bedoeld en aan welke ZIEN! vaardigheden je met het spel kunt werken.

ACHTERGRONDINFORMATIE

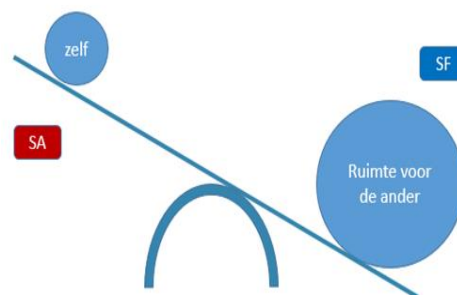
Deze handelingssuggestie gaat om sociale autonomie binnen het aansluiting zoeken en houden bij een groep.

De vaardigheid sociale autonomie heeft te maken met kiezen vanuit jezelf en met het bij je keuze kunnen blijven. Een kind dat deze vaardigheid beheerst weet wat het wil en ook waarom. Het blijft bij zijn keuze, ook al is deze anders dan die van de groep. Door te zeggen wat het ergens van vindt, komt het kind verbaal voor zichzelf op. Hiermee maakt een kind zijn eigen mening en behoeften kenbaar aan anderen. Het maken van een eigen keuze en het regelen van eigen zaken, ongeacht wat anderen zeggen of vinden, laat zien dat het kind vanuit zichzelf kiest en weet wat het wil. Het kind heeft eigenheid, wat tot uitdrukking komt in het hebben van eigen interessegebieden, hobby's en voorkeuren. Eigenheid is datgene wat het kind in aanleg als mogelijkheid heeft gekregen en dat zich in de interactie met de menselijke omgeving ontwikkelt om zo zijn unieke persoon-zijn te ontplooien (Kok, 2005).

Een kind dat niet of slechts beperkt in staat is om eigen mening en behoeften tot uitdrukking te brengen en eraan trouw te blijven, vraagt zijn omgeving om hem te helpen zijn eigen behoeften en meningen te ontdekken en daaraan vast te houden. Wanneer een kind deze vaardigheid beheerst, betekent dit voor de ontwikkeltaak 'aansluiting zoeken en houden bij een groep' dat het kind eigenheid heeft. Het kan bij zijn eigen keuzes blijven en groepsdruk weerstaan en is niet al te afhankelijk van wat anderen van hem vinden.

Relatie met andere ZIEN!-dimensie

Door hun beperkte uiting van autonomie zijn deze kinderen vaak afhankelijk van andere kinderen, bijvoorbeeld van hun goedkeuring. Kinderen met weinig eigenheid scoren dan bovengemiddeld tot hoog op sociale flexibiliteit. Zij zijn immers als het ware genooddaakt zich aan te passen aan anderen. Het kind laat veel ruimtegevend gedrag zien, maar verliest daarbij de ruimte voor zichzelf. Ondersteunen we deze kinderen niet, dan lopen ze het gevaar een meeloper te worden, zonder eigen mening.

BRONNEN

Broer, N.A., Haverhals, B., & Bruin, H.L. de (2012). *Verantwoording pedagogisch expertsysteem ZIEN! Voor het primair onderwijs!* Gouda: Driestar educatief.

Kok, J.F.W. (2005). *Specifiek opvoeden. Orthopedagogische theorie en praktijk*. Utrecht: De Tijdstroom.

'Sociale autonomie'

'Een ander helpen'

INHOUD

Toelichting bij deze handelingssuggestie.....	1
Aanpak.....	2
Leerdoelen.....	2
Pedagogische interventies	3
Randvoorwaarden	3
Suggesties voor aanpak.....	4
Verwijzing naar spellen/prentenboeken	6
Achtergrondinformatie.....	6
Bronnen.....	7

Door te klikken op een regel in de inhoudsopgave, ga je direct naar de bijbehorende tekst;
Als je in de tekst klikt op een blauw pijltje ga je terug naar de inhoudsopgave.

TOELICHTING BIJ DEZE HANDELINGSSUGGESTIE

Leerkrachtvragenlijst Sociale autonomie

1. Zegt wat het ergens van vindt.
2. Komt verbaal voor zichzelf op.
3. Maakt eigen keuzes.
4. Regelt eigen zaken.

Leerlingvragenlijst Je mening geven of ideeën uitvoeren.

1. Ik zeg wat ik ergens van vind.
2. Ik zeg het als ik iets wel of niet wil.
3. Ik kom voor mezelf op.
4. Ik kies wat ik zelf wil.
5. Ik regel mijn eigen zaken.

Onder **sociale autonomie** wordt het volgende verstaan: *Sociale autonomie is de vaardigheid de eigen mening en behoeften tot uitdrukking te brengen en hieraan trouw te blijven.*

Onder **een ander helpen** wordt het volgende verstaan: *Helpen is handelen in het belang van een ander. Iemand helpen kan in verschillende contexten bijvoorbeeld in contact met de leerkracht, een andere volwassene of een medeleerling. Belangrijk is dat je je bewust bent van het belang van jezelf en de ander. Het is nodig dat je je in iedere situatie blijft afvragen of je met helpen echt het belang van de ander en/of jezelf dient.*

AANPAK

LEERDOELEN

Bedenk vooraf: *Welk doel/welke doelen wil ik bereiken door te handelen?*

Preventief en curatief

De leerlijn met doelen uit deze handelingssuggestie kun je zowel preventief als curatief gebruiken. Wanneer je er preventief mee aan de slag wilt, kijk je welke doelen passen bij de leeftijd van de leerlingen in je groep. Je werkt gericht aan de doelen met passende activiteiten, net als je bij de cognitieve vakken doet. Daarnaast is het ook goed mogelijk om curatief met de leerlijn aan de slag te gaan wanneer je hebt gemerkt dat (een deel van) je groep uitvalt op het gebied van sociale autonomie en een ander helpen.

Doel kiezen

Onderstaande leerlijn laat zien welke doelen bij welke ontwikkelingsleeftijd passen. Kies uit deze leerlijn een passend doel waar je met de groep of een individuele leerling aan wilt werken. Kijk daarbij naar wat de groep of leerling al wel beheerst en welk doel dus een passende volgende stap is.

Kijk daarnaast ook in het ZIEN! profiel naar waar de leerling/groep al goed in is. Dit kan gebruikt worden als compenserende factor(en): Welke doelen waar je aan zou kunnen werken, doen het meest een beroep op vaardigheden die een groep/leerling al meer laat zien? Daar kun je vaak het beste starten, omdat de kans op succes het grootst is als een leerling al aspecten beheerst. Voor sociale autonomie kan dit sociale flexibiliteit zijn (balans egoveerkracht) en sociaal initiatief (ruimtenemende vaardigheden).

<4 jaar	4-6 jaar	6-8 jaar	8-10 jaar	10-12 jaar
<ul style="list-style-type: none"> Wil helpen 			<ul style="list-style-type: none"> Blijft de ander helpen ook als er een leukere activiteit zich voordoet Geeft feedback op het werk of handelen van medeleerlingen Verliest zich niet in het bieden van hulp Waakt over eigen grenzen 	<ul style="list-style-type: none"> Kent eigen mogelijkheden en beperkingen Geeft feedback op een prettige manier (bij iets negatiefs ook iets positiefs noemen)

Door te klikken op een doel, ga je direct naar de aanpak die daarbij aansluit.

Aanpak

Denk eerst na over de volgende punten en baseer je aanpak op de antwoorden.

- Wil ik klassikaal of individueel aan deze ontwikkeltaak werken?
- Zie je het gedrag al wel in uitnodigende situaties? Oefen dan in niet-uitnodigende situaties. Zie je het gedrag nog vrijwel niet? Oefen dan in eerste instantie zoveel mogelijk in uitnodigende situaties.
- Denk bij je aanpak ook na over verschillen tussen jongens en meisjes. Jongens zijn meer lichamelijk ingesteld en meisjes meer verbaal. Jongens uiten hun emoties meer fysiek (duwen, stoeien). Ze hebben letterlijk en figuurlijk behoefte aan ruimte.

PEDAGOGISCHE INTERVENTIES

Bedenk bij bovenstaande doelen: *Wat vraagt dit van mij als leerkracht?*

Sociale autonomie voor deze groep is laag. Vraag je bij jezelf af wat jouw leerkracht gedrag is. Is jouw gedrag heel ruimtenemend: ben je veel aan het bepalen in de klas en vind je moeilijk om dingen los te laten? In dat geval kan het zijn dat de leerlingen geen ruimte voelen om sociale autonomie te laten zien.

Er zijn vijf pedagogische vaardigheden die je als leerkracht kunt inzetten om problemen te voorkomen en aan te pakken. Dit zijn:

- Leiding geven en grenzen stellen
- **Monitoring: balanceren tussen ruimte nemen en ruimte geven**
- Positieve betrokkenheid tonen
- **Positieve bekrachtiging geven**
- Leren problemen oplossen

Voor kinderen met een lage sociale autonomie kun je werken aan de volgende vaardigheden bij het helpen van een ander.

Monitoring: geef kinderen ruimte om te helpen. Doe een stap terug en wacht of het kind zelf sociale autonomie laat zien: helpt het een ander kind zonder zichzelf daarbij uit het oog te verliezen en geeft het op een prettige manier feedback? Wanneer dit niet het geval is, kun je als leerkracht het kind stimuleren door hem zelf uit te nodigen een ander kind te (blijven) helpen.

Positieve bekrachtiging geven: benoem het wanneer je ziet dat een leerling sociale autonomie laat zien tijdens het helpen van een ander, doordat hij bijvoorbeeld aangeeft dat het nu niet uitkomt om te helpen. Doe dit in de vorm van een compliment. Benoem wat al goed gaat bij het helpen, maar geef ook duidelijke feedback over verbeterpunten. Dit voorbeeldgedrag helpt de leerling om ook zelf goede feedback aan een ander te geven. Goede feedback helpt de leerling zijn eigen sterke en zwakke punten te ontdekken.

RANDVOORWAARDEN

Bedenk: *Welke zaken moeten op orde zijn, voordat ik aan een doel kan werken?*

Voordat er een proces plaatst kan vinden, zijn er eisen waaraan voldaan moet worden. Zo zijn welbevinden en betrokkenheid vaak voorwaardelijk voordat aan de ZIEN! dimensies gewerkt kan worden. Hoe staat het hiermee in jouw klas?

Welke zaken moeten bij de leerlingen op orde zijn, waar je niet zonder kunt omdat een nieuwe aanpak anders niet werkt? Denk aan de behoeftenpiramide van Maslow: zijn de lichamelijke behoeften vervuld, en voelen kinderen zich veilig en zeker in de klas? Pas daarna kan aan de behoefte voor sociaal contact voldaan worden.

Zorg ook dat het klassenmanagement op orde is: kies een klasindeling die past bij de werkvormen die je toepast en die aansluit bij de vaardigheden van de leerlingen. Zorg voor duidelijke regels en hanteer ze consequent. Zorg voor activiteiten die uitdagen/in de zone van naaste ontwikkeling zitten en tegelijk ook haalbaar zijn.

SUGGESTIES VOOR AANPAK

Bedenk bij het kiezen van een suggestie: *Welke aanpak past bij het doel dat ik gekozen heb?*

Bij elke suggestie staat voor welke ontwikkelingsleeftijd de activiteit geschikt is, maar vaak kan het met kleine aanpassingen ook bij oudere/jongere kinderen toegepast worden. De activiteiten zijn vaak klassikaal, maar kunnen individueel gemaakt worden door als leerkracht die ene leerling in de gaten te houden en extra te stimuleren. Denk bij elke activiteit na over wat deze van jou vraagt wat betreft pedagogische interventies.

Wil helpen (<4 jaar) – klusjes in de klas

Kinderen willen altijd wel helpen, maar soms weten ze niet zo goed wat ze kunnen doen. Laat ze zoveel mogelijk helpen bij de taken in de klas: opruimen, planten water geven, de grond vegen, dingen ophalen, etc. Stel als leerkracht de vraag 'wie wil me hiermee helpen?'. Zijn het altijd dezelfde kinderen die je willen helpen, dan kun je een andere leerling ook eens vragen of hij/zij je wil helpen. Willen ze dit niet, dan kun je ze een beloning geven voor helpen.

Wil helpen (<4 jaar) - bingo

Geef elke leerling een bingo-kaart met hierop pictogrammen van de meest gangbare klusjes in de klas. Denk aan: een bezem voor het vegen van de klas, gieter voor het planten water geven, vissen voor het eten geven van de dieren in de kas, etc.

- Motiveer de leerlingen om zo snel mogelijk de bingokaart vol te krijgen door deze klusjes te doen. Beloon ze met een spelletje, het uitzoeken van een liedje of het langer buitenspelen.

Blijft de ander helpen ook als er een leukere activiteit zich voordoet (8-10 jaar) – in de gaten houden

Vaak merk je dat kinderen in het begin gemotiveerd zijn om een ander te helpen, maar dat dit na een tijdje vervaagt, wanneer ze bijvoorbeeld zien dat andere kinderen iets leuks mogen doen (omdat zij bijvoorbeeld al klaar zijn). Dit kan ervoor zorgen dat ze niet meer gemotiveerd zijn om te helpen en beginnen te klagen.

- Wees hier als leerkracht alert op, door bijvoorbeeld van tevoren afspraken te maken. Wanneer kinderen weten wat je mag doen wanneer je klaar bent, komt het niet als een verrassing.
- Ook kun je met de kinderen afspreken dat je verplicht 15 minuten moet helpen, en daarna pas iets leuks kan gaan doen. Of je geeft de kinderen een extra opdracht die ze moeten maken wanneer ze klaar zijn.

Geeft feedback op het werk of handelen van medeleerlingen (8-10 jaar) -

Door middel van peer tutoring kun je kinderen aan een maatje koppelen. Zij maken samen opdrachten en helpen elkaar. Om dit minder oppervlakkig te maken, kun je de kinderen leren om na afloop te reflecteren. Hoe ging het samenwerken? Hoe vind je dat de ander gewerkt heeft? Wat ging er goed, en wat kan de volgende keer nog beter?

- Leer de kinderen hoe je dit het beste kunt benoemen. Bijvoorbeeld door eerst iets positiefs te noemen, daarna een verbeterpunt en tot slot een manier waarop de ander dit kan verbeteren.

Verliest zich niet in het bieden van hulp (8-10 jaar) – afremmen van kinderen

---

Waar sommige kinderen meer gestimuleerd moeten worden om anderen te helpen, zijn er ook kinderen die afgeremd moeten worden. Zij helpen vaak en nemen soms alles van de ander over, waardoor diegene niks meer hoeft te doen. Vaak weet je na een tijdje wel welke kinderen hier gevoelig voor zijn. Ga met deze kinderen een gesprek aan dat helpen goed is, maar je niet altijd hoeft te helpen. Soms mag je ook 'nee' zeggen. Helpen betekent niet dat je alles overneemt van de ander.

Waakt over eigen grenzen (8-10 jaar) – persoonlijke grenzen

Bespreek met de kinderen wat persoonlijke grenzen zijn. Bespreek ook dat deze per kind kunnen verschillen. Waar het ene kind iets wel accepteert (bijvoorbeeld dat je vastgehouden wordt wanneer je op het plein een spelletje speelt), zal een ander dit niet fijn vinden.

- Laat alle kinderen een poppetje tekenen op papier (of print een poppetje uit). Schrijf bij verschillende lichaamsdelen hoe anderen je aan kunnen raken (bijvoorbeeld bij de hand: hand vasthouden, klap-spelletjes, knuffel geven).
- Pak een rood, oranje en groen kleurpotlood. Kleur alles groen wat jij niet erg vindt. Wanneer je het in sommige gevallen niet zo fijn vindt, kleur het dan oranje en kleur het rood wanneer je het nooit prettig vindt (bijvoorbeeld als kinderen aan je haren zitten).
- Laat de kinderen hun eigen poppetje aan elkaar tonen, zodat ze merken dat elk kind iets anders heeft.
- Bespreek hierna wat je kunt doen om je grenzen te beschermen. Vertel andere kinderen wat je niet prettig vindt, zeg duidelijk 'stop houd op' of loop weg.

Kent eigen mogelijkheden en beperkingen (10-12 jaar) - kwaliteiten

---

Er zijn spelletjes beschikbaar waarmee je kinderen bewust kunt maken van hun eigen kwaliteiten, bijvoorbeeld [het kinderkwaliteitenspel](#).

Wanneer je een gesprekkencyclus op school hanteert, dan kun je deze kwaliteiten gebruiken om met de kinderen te bespreken waar ze goed in zijn en wat ze nog willen leren. De doelen die gesteld worden, kunnen ingaan op het ontwikkelen van hun kwaliteiten of het groeien in bepaalde kwaliteiten.

Geeft feedback op een prettige manier (bij iets negatiefs ook iets positiefs noemen) (10-12 jaar) – tips en tops

---

Oefen met kinderen om tips en tops te geven aan elkaar. Dit kan bij een spreekbeurt of boekpresentatie, maar ook heel goed bij het laten zien van (creatief) werk.

- Bespreek welke tips en tops goed zijn en welke niet. Bijvoorbeeld 'ik vond het goed' is te algemeen. 'ik vond dat je duidelijk sprak' is al beter.
- Door dit vaker te oefenen en als leerkracht kritisch te zijn op de tips en tops die de kinderen geven, leer je kinderen om goede feedback te geven.

VERWIJZING NAAR SPELLEN/PRENTENBOEKEN

Bedenk: *Hoe kan ik materialen inzetten om te werken aan de leerdoelen?*

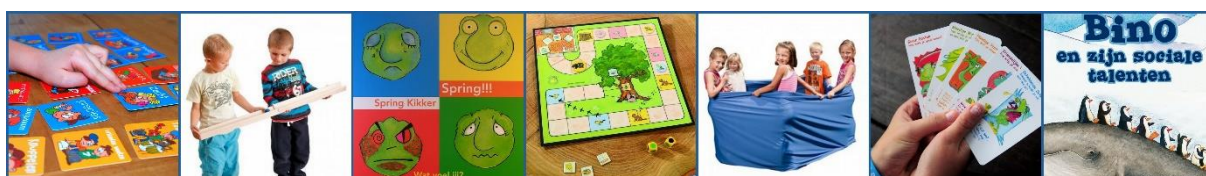
Het inzetten van spellen/prentenboeken kan een effectieve bijdrage leveren bij het werken aan sociale autonomie binnen het helpen van een ander. Hieronder volgt een suggestie. Gebruik dit ter inspiratie en kijk wat er op jouw school aanwezig is.

Prentenboek 'Een cadeau voor Bino' / Marcel van Driel / geschikt voor: onderbouw

Bino en zijn pinguïnvrienden brengen aardig doen in praktijk: ze herkennen emoties bij elkaar én doen wat ze kunnen om elkaar te helpen: ze delen het speelgoed dat ze net zelf hebben gekregen meteen weer met een ander. En dat levert grappige situaties op!

In dit boek staat het thema 'aardig doen' centraal. Dit sluit aan bij het willen helpen van een ander. Achterin het boek staan verwerkingsopdrachten.

Er zijn meer spellen en prentenboeken die erg geschikt zijn voor het oefenen van de leerdoelen. Kijk voor een volledig overzicht in ParnasSys onder informatief, onder het kopje 'Sova-methoden/materialen/prentenboeken'. Per spel is aangegeven welke doelgroep het spel voor is bedoeld en aan welke ZIEN! vaardigheden je met het spel kunt werken.

ACHTERGRONDINFORMATIE

Deze handelingssuggestie gaat om sociale autonomie binnen een ander helpen.

De vaardigheid sociale autonomie heeft te maken met kiezen vanuit jezelf en met het bij je keuze kunnen blijven. Een kind dat deze vaardigheid beheerst weet wat het wil en ook waarom. Het blijft ook bij zijn keuze ook al is die anders dan die van een ander. Door te zeggen wat het ergens van vindt, komt het kind verbaal voor zichzelf op. Hiermee maakt een kind de eigen mening en behoeften kenbaar aan anderen. Het maken van een eigen keuze en het regelen van eigen zaken, ongeacht wat anderen zeggen of vinden, laat zien dat het kind vanuit zichzelf kiest en weet wat het wil. Het kind heeft eigenheid, wat tot uitdrukking komt in het hebben van eigen interessegebieden, hobby's en voorkeuren. Eigenheid is datgene wat het kind in aanleg als mogelijkheid heeft gekregen en dat zich in de interactie met de menselijke omgeving ontwikkelt om zo zijn unieke persoon-zijn te ontplooiën (Kok, 2005).

Een kind dat niet of slechts beperkt in staat is om eigen mening en behoeften tot uitdrukking te brengen en eraan trouw te blijven, vraagt zijn omgeving om hem te helpen zijn eigen behoeften en meningen te ontdekken en daaraan vast te houden. Voor de

ontwikkeltaak 'een ander helpen' betekent dit dat, als een kind deze vaardigheid beheerst, het duidelijk zal zijn over wat het wil. Daardoor zal het samenwerken meestal soepel en doelgericht verlopen. Het kind heeft een duidelijke eigen inbreng wat meestal positief doorwerkt in het contact met andere kinderen.

Relatie met andere ZIEN!-dimensies

Door hun beperkte uiting van autonomie zijn deze kinderen vaak afhankelijk van andere kinderen, bijvoorbeeld van hun goedkeuring. Kinderen met weinig eigenheid scoren dan bovengemiddeld tot hoog op sociale flexibiliteit. Zij zijn immers als het ware genoodzaakt zich aan te passen aan anderen. Het kind laat veel ruimtegevend gedrag zien, maar verliest daarbij de ruimte voor zichzelf. Ondersteunen we deze kinderen niet, dan lopen ze het gevaar een meeloper te worden, zonder eigen mening.

BRONNEN

Broer, N.A., Haverhals, B., & Bruin, H.L. de (2012). *Verantwoording pedagogisch expertsysteem ZIEN! Voor het primair onderwijs!* Gouda: Driestar educatief.

Kok, J.F.W. (2005). *Specifiek opvoeden. Orthopedagogische theorie en praktijk.* Utrecht: De Tijdstroom.

'Sociale autonomie'

'Een ander helpen'

INHOUD

Toelichting bij deze handelingssuggestie.....	1
Aanpak.....	2
Leerdoelen.....	2
Pedagogische interventies	3
Randvoorwaarden	3
Suggesties voor aanpak.....	4
Verwijzing naar spellen/prentenboeken	6
Achtergrondinformatie.....	6
Bronnen.....	7

Door te klikken op een regel in de inhoudsopgave, ga je direct naar de bijbehorende tekst;
Als je in de tekst klikt op een blauw pijltje ga je terug naar de inhoudsopgave.

TOELICHTING BIJ DEZE HANDELINGSSUGGESTIE

Leerkrachtvragenlijst Sociale autonomie

1. Zegt wat het ergens van vindt.
2. Komt verbaal voor zichzelf op.
3. Maakt eigen keuzes.
4. Regelt eigen zaken.

Leerlingvragenlijst Je mening geven of ideeën uitvoeren.

1. Ik zeg wat ik ergens van vind.
2. Ik zeg het als ik iets wel of niet wil.
3. Ik kom voor mezelf op.
4. Ik kies wat ik zelf wil.
5. Ik regel mijn eigen zaken.

Onder **sociale autonomie** wordt het volgende verstaan: *Sociale autonomie is de vaardigheid de eigen mening en behoeften tot uitdrukking te brengen en hieraan trouw te blijven.*

Onder **een ander helpen** wordt het volgende verstaan: *Helpen is handelen in het belang van een ander. Iemand helpen kan in verschillende contexten bijvoorbeeld in contact met de leerkracht, een andere volwassene of een medeleerling. Belangrijk is dat je je bewust bent van het belang van jezelf en de ander. Het is nodig dat je je in iedere situatie blijft afvragen of je met helpen echt het belang van de ander en/of jezelf dient.*

AANPAK

LEERDOELEN

Bedenk vooraf: *Welk doel/welke doelen wil ik bereiken door te handelen?*

Preventief en curatief

De leerlijn met doelen uit deze handelingssuggestie kun je zowel preventief als curatief gebruiken. Wanneer je er preventief mee aan de slag wilt, kijk je welke doelen passen bij de leeftijd van de leerlingen in je groep. Je werkt gericht aan de doelen met passende activiteiten, net als je bij de cognitieve vakken doet. Daarnaast is het ook goed mogelijk om curatief met de leerlijn aan de slag te gaan wanneer je hebt gemerkt dat (een deel van) je groep uitvalt op het gebied van sociale autonomie en een ander helpen.

Doel kiezen

Onderstaande leerlijn laat zien welke doelen bij welke ontwikkelingsleeftijd passen. Kies uit deze leerlijn een passend doel waar je met de groep of een individuele leerling aan wilt werken. Kijk daarbij naar wat de groep of leerling al wel beheerst en welk doel dus een passende volgende stap is.

Kijk daarnaast ook in het ZIEN! profiel naar waar de leerling/groep al goed in is. Dit kan gebruikt worden als compenserende factor(en): Welke doelen waar je aan zou kunnen werken, doen het meest een beroep op vaardigheden die een groep/leerling al meer laat zien? Daar kun je vaak het beste starten, omdat de kans op succes het grootst is als een leerling al aspecten beheerst. Voor sociale autonomie kan dit sociale flexibiliteit zijn (balans egoveerkracht) en sociaal initiatief (ruimtenemende vaardigheden).

<4 jaar	4-6 jaar	6-8 jaar	8-10 jaar	10-12 jaar
<ul style="list-style-type: none"> Wil helpen 			<ul style="list-style-type: none"> Blijft de ander helpen ook als er een leukere activiteit zich voordoet Geeft feedback op het werk of handelen van medeleerlingen Verliest zich niet in het bieden van hulp Waakt over eigen grenzen 	<ul style="list-style-type: none"> Kent eigen mogelijkheden en beperkingen Geeft feedback op een prettige manier (bij iets negatiefs ook iets positiefs noemen)

Door te klikken op een doel, ga je direct naar de aanpak die daarbij aansluit.

Aanpak

Denk eerst na over de volgende punten en baseer je aanpak op de antwoorden.

- Wil ik klassikaal of individueel aan deze ontwikkeltaak werken?
- Zie je het gedrag al wel in uitnodigende situaties? Oefen dan in niet-uitnodigende situaties. Zie je het gedrag nog vrijwel niet? Oefen dan in eerste instantie zoveel mogelijk in uitnodigende situaties.
- Denk bij je aanpak ook na over verschillen tussen jongens en meisjes. Jongens zijn meer lichamelijk ingesteld en meisjes meer verbaal. Jongens uiten hun emoties meer fysiek (duwen, stoeien). Ze hebben letterlijk en figuurlijk behoefte aan ruimte.

PEDAGOGISCHE INTERVENTIES

Bedenk bij bovenstaande doelen: *Wat vraagt dit van mij als leerkracht?*

Sociale autonomie voor deze groep is laag. Vraag je bij jezelf af wat jouw leerkracht gedrag is. Is jouw gedrag heel ruimtenemend: ben je veel aan het bepalen in de klas en vind je moeilijk om dingen los te laten? In dat geval kan het zijn dat de leerlingen geen ruimte voelen om sociale autonomie te laten zien.

Er zijn vijf pedagogische vaardigheden die je als leerkracht kunt inzetten om problemen te voorkomen en aan te pakken. Dit zijn:

- Leiding geven en grenzen stellen
- **Monitoring: balanceren tussen ruimte nemen en ruimte geven**
- Positieve betrokkenheid tonen
- **Positieve bekrachtiging geven**
- Leren problemen oplossen

Voor kinderen met een lage sociale autonomie kun je werken aan de volgende vaardigheden bij het helpen van een ander.

Monitoring: geef kinderen ruimte om te helpen. Doe een stap terug en wacht of het kind zelf sociale autonomie laat zien: helpt het een ander kind zonder zichzelf daarbij uit het oog te verliezen en geeft het op een prettige manier feedback? Wanneer dit niet het geval is, kun je als leerkracht het kind stimuleren door hem zelf uit te nodigen een ander kind te (blijven) helpen.

Positieve bekrachtiging geven: benoem het wanneer je ziet dat een leerling sociale autonomie laat zien tijdens het helpen van een ander, doordat hij bijvoorbeeld aangeeft dat het nu niet uitkomt om te helpen. Doe dit in de vorm van een compliment. Benoem wat al goed gaat bij het helpen, maar geef ook duidelijke feedback over verbeterpunten. Dit voorbeeldgedrag helpt de leerling om ook zelf goede feedback aan een ander te geven. Goede feedback helpt de leerling zijn eigen sterke en zwakke punten te ontdekken.

RANDVOORWAARDEN

Bedenk: *Welke zaken moeten op orde zijn, voordat ik aan een doel kan werken?*

Voordat er een proces plaatst kan vinden, zijn er eisen waaraan voldaan moet worden. Zo zijn welbevinden en betrokkenheid vaak voorwaardelijk voordat aan de ZIEN! dimensies gewerkt kan worden. Hoe staat het hiermee in jouw klas?

Welke zaken moeten bij de leerlingen op orde zijn, waar je niet zonder kunt omdat een nieuwe aanpak anders niet werkt? Denk aan de behoeftenpiramide van Maslow: zijn de lichamelijke behoeften vervuld, en voelen kinderen zich veilig en zeker in de klas? Pas daarna kan aan de behoefte voor sociaal contact voldaan worden.

Zorg ook dat het klassenmanagement op orde is: kies een klasindeling die past bij de werkvormen die je toepast en die aansluit bij de vaardigheden van de leerlingen. Zorg voor duidelijke regels en hanteer ze consequent. Zorg voor activiteiten die uitdagen/in de zone van naaste ontwikkeling zitten en tegelijk ook haalbaar zijn.

SUGGESTIES VOOR AANPAK

Bedenk bij het kiezen van een suggestie: *Welke aanpak past bij het doel dat ik gekozen heb?*

Bij elke suggestie staat voor welke ontwikkelingsleeftijd de activiteit geschikt is, maar vaak kan het met kleine aanpassingen ook bij oudere/jongere kinderen toegepast worden. De activiteiten zijn vaak klassikaal, maar kunnen individueel gemaakt worden door als leerkracht die ene leerling in de gaten te houden en extra te stimuleren. Denk bij elke activiteit na over wat deze van jou vraagt wat betreft pedagogische interventies.

Wil helpen (<4 jaar) – klusjes in de klas

Kinderen willen altijd wel helpen, maar soms weten ze niet zo goed wat ze kunnen doen. Laat ze zoveel mogelijk helpen bij de taken in de klas: opruimen, planten water geven, de grond vegen, dingen ophalen, etc. Stel als leerkracht de vraag 'wie wil me hiermee helpen?'. Zijn het altijd dezelfde kinderen die je willen helpen, dan kun je een andere leerling ook eens vragen of hij/zij je wil helpen. Willen ze dit niet, dan kun je ze een beloning geven voor helpen.

Wil helpen (<4 jaar) - bingo

Geef elke leerling een bingo-kaart met hierop pictogrammen van de meest gangbare klusjes in de klas. Denk aan: een bezem voor het vegen van de klas, gieter voor het planten water geven, vissen voor het eten geven van de dieren in de kas, etc.

- Motiveer de leerlingen om zo snel mogelijk de bingokaart vol te krijgen door deze klusjes te doen. Beloon ze met een spelletje, het uitzoeken van een liedje of het langer buitenspelen.

Blijft de ander helpen ook als er een leukere activiteit zich voordoet (8-10 jaar) – in de gaten houden

Vaak merk je dat kinderen in het begin gemotiveerd zijn om een ander te helpen, maar dat dit na een tijdje vervaagt, wanneer ze bijvoorbeeld zien dat andere kinderen iets leuks mogen doen (omdat zij bijvoorbeeld al klaar zijn). Dit kan ervoor zorgen dat ze niet meer gemotiveerd zijn om te helpen en beginnen te klagen.

- Wees hier als leerkracht alert op, door bijvoorbeeld van tevoren afspraken te maken. Wanneer kinderen weten wat je mag doen wanneer je klaar bent, komt het niet als een verrassing.
- Ook kun je met de kinderen afspreken dat je verplicht 15 minuten moet helpen, en daarna pas iets leuks kan gaan doen. Of je geeft de kinderen een extra opdracht die ze moeten maken wanneer ze klaar zijn.

Geeft feedback op het werk of handelen van medeleerlingen (8-10 jaar) -

Door middel van peer tutoring kun je kinderen aan een maatje koppelen. Zij maken samen opdrachten en helpen elkaar. Om dit minder oppervlakkig te maken, kun je de kinderen leren om na afloop te reflecteren. Hoe ging het samenwerken? Hoe vind je dat de ander gewerkt heeft? Wat ging er goed, en wat kan de volgende keer nog beter?

- Leer de kinderen hoe je dit het beste kunt benoemen. Bijvoorbeeld door eerst iets positiefs te noemen, daarna een verbeterpunt en tot slot een manier waarop de ander dit kan verbeteren.

Verliest zich niet in het bieden van hulp (8-10 jaar) – afremmen van kinderen

---

Waar sommige kinderen meer gestimuleerd moeten worden om anderen te helpen, zijn er ook kinderen die afgeremd moeten worden. Zij helpen vaak en nemen soms alles van de ander over, waardoor diegene niks meer hoeft te doen. Vaak weet je na een tijdje wel welke kinderen hier gevoelig voor zijn. Ga met deze kinderen een gesprek aan dat helpen goed is, maar je niet altijd hoeft te helpen. Soms mag je ook 'nee' zeggen. Helpen betekent niet dat je alles overneemt van de ander.

Waakt over eigen grenzen (8-10 jaar) – persoonlijke grenzen

Bespreek met de kinderen wat persoonlijke grenzen zijn. Bespreek ook dat deze per kind kunnen verschillen. Waar het ene kind iets wel accepteert (bijvoorbeeld dat je vastgehouden wordt wanneer je op het plein een spelletje speelt), zal een ander dit niet fijn vinden.

- Laat alle kinderen een poppetje tekenen op papier (of print een poppetje uit). Schrijf bij verschillende lichaamsdelen hoe anderen je aan kunnen raken (bijvoorbeeld bij de hand: hand vasthouden, klap-spelletjes, knuffel geven).
- Pak een rood, oranje en groen kleurpotlood. Kleur alles groen wat jij niet erg vindt. Wanneer je het in sommige gevallen niet zo fijn vindt, kleur het dan oranje en kleur het rood wanneer je het nooit prettig vindt (bijvoorbeeld als kinderen aan je haren zitten).
- Laat de kinderen hun eigen poppetje aan elkaar tonen, zodat ze merken dat elk kind iets anders heeft.
- Bespreek hierna wat je kunt doen om je grenzen te beschermen. Vertel andere kinderen wat je niet prettig vindt, zeg duidelijk 'stop houd op' of loop weg.

Kent eigen mogelijkheden en beperkingen (10-12 jaar) - kwaliteiten

---

Er zijn spelletjes beschikbaar waarmee je kinderen bewust kunt maken van hun eigen kwaliteiten, bijvoorbeeld [het kinderkwaliteitenspel](#).

Wanneer je een gesprekkencyclus op school hanteert, dan kun je deze kwaliteiten gebruiken om met de kinderen te bespreken waar ze goed in zijn en wat ze nog willen leren. De doelen die gesteld worden, kunnen ingaan op het ontwikkelen van hun kwaliteiten of het groeien in bepaalde kwaliteiten.

Geeft feedback op een prettige manier (bij iets negatiefs ook iets positiefs noemen) (10-12 jaar) – tips en tops

---

Oefen met kinderen om tips en tops te geven aan elkaar. Dit kan bij een spreekbeurt of boekpresentatie, maar ook heel goed bij het laten zien van (creatief) werk.

- Bespreek welke tips en tops goed zijn en welke niet. Bijvoorbeeld 'ik vond het goed' is te algemeen. 'ik vond dat je duidelijk sprak' is al beter.
- Door dit vaker te oefenen en als leerkracht kritisch te zijn op de tips en tops die de kinderen geven, leer je kinderen om goede feedback te geven.

VERWIJZING NAAR SPELLEN/PRENTENBOEKEN

Bedenk: *Hoe kan ik materialen inzetten om te werken aan de leerdoelen?*

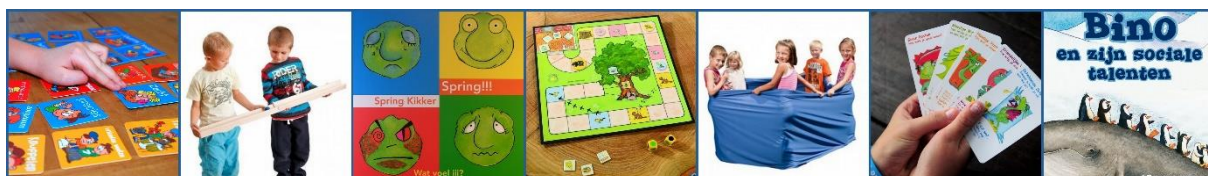
Het inzetten van spellen/prentenboeken kan een effectieve bijdrage leveren bij het werken aan sociale autonomie binnen het helpen van een ander. Hieronder volgt een suggestie. Gebruik dit ter inspiratie en kijk wat er op jouw school aanwezig is.

Prentenboek 'Een cadeau voor Bino' / Marcel van Driel / geschikt voor: onderbouw

Bino en zijn pinguïnvrienden brengen aardig doen in praktijk: ze herkennen emoties bij elkaar én doen wat ze kunnen om elkaar te helpen: ze delen het speelgoed dat ze net zelf hebben gekregen meteen weer met een ander. En dat levert grappige situaties op!

In dit boek staat het thema 'aardig doen' centraal. Dit sluit aan bij het willen helpen van een ander. Achterin het boek staan verwerkingsopdrachten.

Er zijn meer spellen en prentenboeken die erg geschikt zijn voor het oefenen van de leerdoelen. Kijk voor een volledig overzicht in ParnasSys onder informatief, onder het kopje 'Sova-methoden/materialen/prentenboeken'. Per spel is aangegeven welke doelgroep het spel voor is bedoeld en aan welke ZIEN! vaardigheden je met het spel kunt werken.

ACHTERGRONDINFORMATIE

Deze handelingssuggestie gaat om sociale autonomie binnen een ander helpen.

De vaardigheid sociale autonomie heeft te maken met kiezen vanuit jezelf en met het bij je keuze kunnen blijven. Een kind dat deze vaardigheid beheerst weet wat het wil en ook waarom. Het blijft ook bij zijn keuze ook al is die anders dan die van een ander. Door te zeggen wat het ergens van vindt, komt het kind verbaal voor zichzelf op. Hiermee maakt een kind de eigen mening en behoeften kenbaar aan anderen. Het maken van een eigen keuze en het regelen van eigen zaken, ongeacht wat anderen zeggen of vinden, laat zien dat het kind vanuit zichzelf kiest en weet wat het wil. Het kind heeft eigenheid, wat tot uitdrukking komt in het hebben van eigen interessegebieden, hobby's en voorkeuren. Eigenheid is datgene wat het kind in aanleg als mogelijkheid heeft gekregen en dat zich in de interactie met de menselijke omgeving ontwikkelt om zo zijn unieke persoon-zijn te ontplooiën (Kok, 2005).

Een kind dat niet of slechts beperkt in staat is om eigen mening en behoeften tot uitdrukking te brengen en eraan trouw te blijven, vraagt zijn omgeving om hem te helpen zijn eigen behoeften en meningen te ontdekken en daaraan vast te houden. Voor de

ontwikkeltaak 'een ander helpen' betekent dit dat, als een kind deze vaardigheid beheerst, het duidelijk zal zijn over wat het wil. Daardoor zal het samenwerken meestal soepel en doelgericht verlopen. Het kind heeft een duidelijke eigen inbreng wat meestal positief doorwerkt in het contact met andere kinderen.

Relatie met andere ZIEN!-dimensies

Door hun beperkte uiting van autonomie zijn deze kinderen vaak afhankelijk van andere kinderen, bijvoorbeeld van hun goedkeuring. Kinderen met weinig eigenheid scoren dan bovengemiddeld tot hoog op sociale flexibiliteit. Zij zijn immers als het ware genoodzaakt zich aan te passen aan anderen. Het kind laat veel ruimtegevend gedrag zien, maar verliest daarbij de ruimte voor zichzelf. Ondersteunen we deze kinderen niet, dan lopen ze het gevaar een meeloper te worden, zonder eigen mening.

BRONNEN

Broer, N.A., Haverhals, B., & Bruin, H.L. de (2012). *Verantwoording pedagogisch expertsysteem ZIEN! Voor het primair onderwijs!* Gouda: Driestar educatief.

Kok, J.F.W. (2005). *Specifiek opvoeden. Orthopedagogische theorie en praktijk.* Utrecht: De Tijdstroom.

'Sociale autonomie'

'Omgaan met ruzies en conflicten'

INHOUD

Toelichting bij deze handelingssuggestie.....	1
Aanpak.....	2
Leerdoelen.....	2
Pedagogische interventies	3
Randvoorwaarden	3
Suggesties voor aanpak.....	4
Verwijzing naar spellen/prentenboeken	6
Achtergrondinformatie.....	7
Bronnen.....	8

Door te klikken op een regel in de inhoudsopgave, ga je direct naar de bijbehorende tekst;
Als je in de tekst klikt op een blauw pijltje ga je terug naar de inhoudsopgave.

TOELICHTING BIJ DEZE HANDELINGSSUGGESTIE

Leerkrachtvragenlijst

Sociale autonomie

1. Zegt wat het ergens van vindt.
2. Komt verbaal voor zichzelf op.
3. Maakt eigen keuzes.
4. Regelt eigen zaken.

Leerlingvragenlijst

Je mening geven of ideeën uitvoeren.

1. Ik zeg wat ik ergens van vind.
2. Ik zeg het als ik iets wel of niet wil.
3. Ik kom voor mezelf op.
4. Ik kies wat ik zelf wil.
5. Ik regel mijn eigen zaken.

Onder **sociale autonomie** wordt het volgende verstaan: *Sociale autonomie is de vaardigheid de eigen mening en behoeften tot uitdrukking te brengen en hieraan trouw te blijven.*

Onder **omgaan met ruzies en conflicten** wordt het volgende verstaan: *Omgaan met ruzies en conflicten heeft betrekking op spanning in een relatie of in een groep(je). Als er in een conflict of ruzie antisociaal gedrag wordt getoond, is het belangrijk om dat samen uit te praten, het goed te maken met elkaar en daarna weer op goede voet verder te gaan. Omgaan met competitie is een goede oefening. Omgaan met winnen en verliezen is een onderwerp dat bij ruzies en conflicten hoort.*

AANPAK

LEERDOELEN

Bedenk vooraf: *Welk doel/welke doelen wil ik bereiken door te handelen?*

Preventief en curatief

De leerlijn met doelen uit deze handelingssuggestie kun je zowel preventief als curatief gebruiken. Wanneer je er preventief mee aan de slag wilt, kijk je welke doelen passen bij de leeftijd van de leerlingen in je groep. Je werkt gericht aan de doelen met passende activiteiten, net als je bij de cognitieve vakken doet. Daarnaast is het ook goed mogelijk om curatief met de leerlijn aan de slag te gaan wanneer je hebt gemerkt dat (een deel van) je groep uitvalt op het gebied van sociale autonomie en het omgaan met ruzies en conflicten.

Doel kiezen

Onderstaande leerlijn laat zien welke doelen bij welke ontwikkelingsleeftijd passen. Kies uit deze leerlijn een passend doel waar je met de groep of een individuele leerling aan wilt werken. Kijk daarbij naar wat de groep of leerling al wel beheerst en welk doel dus een passende volgende stap is.

Kijk daarnaast ook in het ZIEN! profiel naar waar de leerling/groep al goed in is. Dit kan gebruikt worden als compenserende factor(en): Welke doelen waar je aan zou kunnen werken, doen het meest een beroep op vaardigheden die een groep/leerling al meer laat zien? Daar kun je vaak het beste starten, omdat de kans op succes het grootst is als een leerling al aspecten beheerst. Voor sociale autonomie kan dit sociale flexibiliteit zijn (balans egoveerkracht) en sociaal initiatief (ruimtenemende vaardigheden).

< 4 jaar	4-6 jaar	6-8 jaar	8-10 jaar	10-12 jaar
<ul style="list-style-type: none"> • Laat boosheid zien 	<ul style="list-style-type: none"> • Zegt duidelijk wat hij van de situatie vindt • Uit zijn emoties zoals frustratie, boosheid of teleurstelling 	<ul style="list-style-type: none"> • Zegt duidelijk stop • Blijft bij zijn mening wanneer hij gezegd heeft dat hij iets niet wil • Geeft aan wat hij de volgende keer anders wil doen 	<ul style="list-style-type: none"> • Toont gevoelens van boosheid, verbaal en non-verbaal (niet slaan en schoppen) 	<ul style="list-style-type: none"> • Heeft een afwijkende mening

Door te klikken op een doel, ga je direct naar de aanpak die daarbij aansluit.

Aanpak

Denk eerst na over de volgende punten en baseer je aanpak op de antwoorden.

- Wil ik klassikaal of individueel aan deze ontwikkeltaak werken?

- Zie je het gedrag al wel in uitnodigende situaties? Oefen dan in niet-uitnodigende situaties. Zie je het gedrag nog vrijwel niet? Oefen dan in eerste instantie zoveel mogelijk in uitnodigende situaties.
- Denk bij je aanpak ook na over verschillen tussen jongens en meisjes. Jongens zijn meer lichamelijk ingesteld en meisjes meer verbaal. Jongens uiten hun emoties meer fysiek (duwen, stoeien). Ze hebben letterlijk en figuurlijk behoefte aan ruimte.

PEDAGOGISCHE INTERVENTIES

Bedenk bij bovenstaande doelen: *Wat vraagt dit van mij als leerkracht?*

Sociale autonomie voor deze groep is laag. Vraag je bij jezelf af wat jouw leerkracht gedrag is. Is jouw gedrag heel ruimtenemend: ben je veel aan het bepalen in de klas en vind je moeilijk om dingen los te laten? In dat geval kan het zijn dat de leerlingen geen ruimte voelen om sociale autonomie te laten zien.

Er zijn vijf pedagogische vaardigheden die je als leerkracht kunt inzetten om problemen te voorkomen en aan te pakken. Dit zijn:

- Leiding geven en grenzen stellen
- **Monitoring: balanceren tussen ruimte nemen en ruimte geven**
- Positieve betrokkenheid tonen
- Positieve bekrachtiging geven
- **Leren problemen oplossen**

Voor kinderen met een lage sociale autonomie kun je werken aan de volgende vaardigheden bij het omgaan met ruzies en conflicten.

Monitoring: geef kinderen ruimte om sociale autonomie te laten zien in ruzies en conflicten. Doe een stap terug en kijk of het kind zelf zijn mening kan geven over de situatie en zijn emoties op een goede manier kan uiten. Wanneer dit niet het geval is, kun je als leerkracht ruimte nemen en het kind helpen. Zorg ervoor dat ook deze leerlingen de gelegenheid krijgen om hun mening te geven.

Leren problemen oplossen: wanneer een leerling het lastig vindt om zelf om te gaan met ruzies en conflicten, kan hij baat hebben bij een meer gestructureerde aanpak. Dit kun je als leerkracht de leerling leren. Wanneer je vervolgens deze aanpak zelf consequent gebruikt, toon je de leerling hoe hij kan handelen bij ruzies en conflicten en het positieve effect daarvan. Kijk bij het kiezen van een aanpak naar wat past de leerling. Hierbij kun je denken aan het tellen tot 10 voordat je handelt.

RANDVOORWAARDEN

Bedenk: *Welke zaken moeten op orde zijn, voordat ik aan een doel kan werken?*

Voordat er een proces plaats kan vinden, zijn er eisen waaraan voldaan moet worden. Zo zijn welbevinden en betrokkenheid vaak voorwaardelijk voordat aan de ZIEN! dimensies gewerkt kan worden. Hoe staat het hiermee in jouw klas?

Welke zaken moeten bij de leerlingen op orde zijn, waar je niet zonder kunt omdat een nieuwe aanpak anders niet werkt? Denk aan de behoeftenpiramide van Maslow: zijn de lichamelijke behoeften vervuld, en voelen kinderen zich veilig en zeker in de klas? Pas daarna kan aan de behoefte voor sociaal contact voldaan worden.

Zorg ook dat het klassenmanagement op orde is: kies een klasindeling die past bij de werkvormen die je toepast en die aansluit bij de vaardigheden van de leerlingen. Zorg voor duidelijke regels en hanteer ze consequent. Zorg voor activiteiten die uitdagen/in de zone van naaste ontwikkeling zitten en tegelijk ook haalbaar zijn.

SUGGESTIES VOOR AANPAK

Bedenk bij het kiezen van een suggestie: *Welke aanpak past bij het doel dat ik gekozen heb?*

Bij elke suggestie staat voor welke ontwikkelingsleeftijd de activiteit geschikt is, maar vaak kan het met kleine aanpassingen ook bij oudere/jongere kinderen toegepast worden. De activiteiten zijn vaak klassikaal, maar kunnen individueel gemaakt worden door als leerkracht die ene leerling in de gaten te houden en extra te stimuleren. Denk bij elke activiteit na over wat deze van jou vraagt wat betreft pedagogische interventies.

Laat boosheid zien (<4jaar) – de emotie boos

Om kinderen bewust te maken van de emotie boosheid kun je verschillende dingen doen:

- Wanneer een kind boosheid laat zien, hier woorden aan geven 'ik zie dat je boos bent'.
- Aan de hand van emotiekaarten verschillende emoties met de leerlingen in gesprek gaan. Laat hen nadoen wat er op de emotiekaarten staat en koppel dit aan situaties waarin deze emotie kan voorkomen.
- In conflict met een andere leerling benoemen wat de emoties zijn van beide leerlingen en bespreken waar deze emotie vandaan komt.
- Pauzeer in een verhaal wanneer je hoort of ziet dat één van de hoofdpersonen boos is. Vraag de leerlingen hoe hij zich voelt en laat het –indien mogelijk- zien op het plaatje.

Zegt duidelijk wat hij van de situatie vindt (4-6 jaar) – conflict bespreken

---

Wanneer kleuters met elkaar in conflict zijn, is het goed om dit op het moment zelf te bespreken. Zo weten zij nog waar het over gaat op het moment dat het wordt uitgepraat. Laat de betrokken kleuters allemaal hun verhaal doen, zodat ze hun mening kunnen geven over hoe zij de situatie voor zich zien. Houd het wel kort; de spanningsboog van kleuters is niet zo lang.

Uit zijn emoties zoals frustratie, boosheid of teleurstelling (4-6 jaar) – emoties oefenen

---

Oefen met de kinderen de verschillende emoties. Laat foto's of filmpjes zien van kinderen die deze emoties vertonen en koppel situaties aan emoties.

- Wanneer kinderen bepaalde emoties uiten, kun je benoemen wat je als leerkracht ziet bij de kleuters. Welke emotie laat een kleuter zien en waaraan kun je dat zien?
- Emoties kun je goed oefenen in een dramales of in de gymnastiekzaal. Laten zien hoe je boos bent: stampen op de grond, gebalde vuisten.

Zegt duidelijk stop (6-8 jaar) – Stop, hou op.

Voor kinderen die het moeilijk vinden om stop te zeggen wanneer een ander kind te ver gaat, kan het helpen om van tevoren te oefenen. Leer ze aan dat ze 'stop, hou op' moeten zeggen wanneer een ander kind over hun grens heen gaat.

- Zorg dat je stevig staat. Dit kun je oefenen door de kinderen op twee voeten te laten staan (voeten een beetje gespreid) en als leerkracht langs te lopen en elk kind een klein duwtje te geven. Vallen ze om of wankelen ze, dan staan ze niet stevig.
- Kijk overtuigend. Kijk de ander aan en zet het op een serieuze manier. Wanneer je lachend zegt 'stop, hou op' dan denkt de ander misschien dat je het spelletje leuk vindt. Het kan helpen om je wenkbrauwen te fronsen. Kijk boos/streng naar de ander.
- Zeg 'stop, hou op' met een duidelijke, luide stem, zodat de ander het ook hoort. Geef hierbij ook aan waar de ander mee op moet houden, bijvoorbeeld met duwen, pakken of uitschelden.

Spreek met kinderen af dat ze naar de juf toe komen wanneer dit niet werkt en de ander niet ophoudt.

Blijft bij zijn mening wanneer hij gezegd heeft dat hij iets niet wil (6-8 jaar) – discussiëren

---

Laat de kinderen met elkaar in discussie gaan naar aanleiding van een stelling. Verdeel de klas in tweeën: de ene helft van de klas is voor de stelling, de andere helft tegen. Geef elke groep even de tijd om zich voor te bereiden. De kinderen moeten hun eigen standpunt zo goed mogelijk proberen te verdedigen.

Bedenk een situatie waarin twee mensen allebei iets anders willen, bijvoorbeeld: je vriend wil graag met jou spelen vanmiddag. Of: Een klasgenoot vraagt of hij jouw nieuwe stiften mag lenen.

- Maak tweetallen en geef de één de taak om de ander te overtuigen. De ander moet proberen om vast te houden aan wat hij niet wil.
- Bespreek het na met de klas. Hoe moeilijk is het om vast te houden aan wat je niet wilt?

Geeft aan wat hij de volgende keer anders wil doen (6-8 jaar) – reflecteren

Oefen met de leerlingen op het reflecteren. Dit kan heel makkelijk aan het eind van elke les. Reflecteer niet alleen of de inhoudelijke doelen behaald zijn, maar ook in hoeverre de leerlingen tevreden zijn met hun werkhouding. Wanneer ze denken dat het beter kan, ga dan het gesprek met ze aan en bespreek op welke manier het dan beter kan. Door dit vaker te doen, leren de kinderen beter/kritischer te reflecteren.

Toont gevoelens van boosheid, verbaal en non-verbaal (niet slaan en schoppen) (8-10 jaar) – boos zijn

Bespreek met kinderen dat het niet erg is om af en toe boos te zijn, en dat je je gevoelens niet moet opkroppen. Hiervoor kun je de emotiethermometer gebruiken.

- Bespreek met kinderen welke situaties je boos maken, en hoe je dat dan kunt laten zien (mimiek, gebalde vuisten, zeggen dat je boos bent).
- Bespreek ook met kinderen wat je kunt doen om uit die boosheid weg te komen.

NB. Eindig de les positief! Laat de kinderen bijvoorbeeld een tekening maken van iets waar ze blij van worden (muziek luisteren, spelletje spelen, een knuffel).

Heeft een afwijkende mening (10-12 jaar) – debatteren

Debatteren is een leuke manier om met de kinderen in discussie te gaan. Op internet zijn allerlei tips te vinden hoe je dit kunt aankleden.

- Zorg ervoor dat je vooraf alle regels duidelijk hebt besproken. Er moet een veilige sfeer in de klas zijn, wil het debatteren zijn doel bereiken.

VERWIJZING NAAR SPELLEN/PRENTENBOEKEN

Bedenk: *Hoe kan ik materialen inzetten om te werken aan de leerdoelen?*

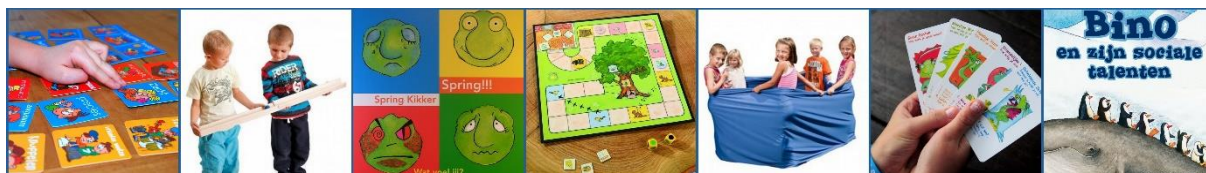
Het inzetten van spellen/prentenboeken kan een effectieve bijdrage leveren bij het werken aan sociale autonomie binnen het omgaan met ruzies en conflicten. Hieronder volgt een suggestie. Gebruik dit ter inspiratie en kijk wat er op jouw school aanwezig is.

Coöperatief spel 'Oogsttijd' / uitgeverij: Sunny Games/ Zonnospel / aantal spelers: 1-8 / geschikt voor: onder- en middenbouw / duur: kan variëren van 10-30 minuten.

In het voorjaar is allemaal groente gezaaid in de moestuin. Nu het zomer is, staat de tuin vol met heerlijke groente en is het tijd om te oogsten. De kinderen moeten de maïs, wortelen, tomaten en boontjes oogsten voordat de zomer overgaat in de herfst. Elke speler heeft een eigen moestuintje, maar je kunt elkaar ook helpen zodat het beter lukt om alles op tijd te oogsten.

Voor dit spel zijn verschillende strategieën mogelijk, die de leerlingen in overleg met elkaar kunnen bepalen. Het kan dus ook gebeuren dat het spel op een manier wordt gespeeld waar een leerling het niet mee eens is. Deze leerling mag dan best zijn mening geven en zijn emoties zoals teleurstelling of frustratie uiten. Dit vraagt om de vaardigheid sociale autonomie.

Er zijn meer spellen en prentenboeken die erg geschikt zijn voor het oefenen van de leerdoelen. Kijk voor een volledig overzicht in ParnasSys onder informatief, onder het kopje 'Sova-methoden/materialen/prentenboeken'. Per spel is aangegeven welke doelgroep het spel voor is bedoeld en aan welke ZIEN! vaardigheden je met het spel kunt werken.

ACHTERGRONDINFORMATIE

Deze handelingssuggestie gaat om sociale autonomie binnen het omgaan met ruzies en conflicten.

De vaardigheid sociale autonomie heeft te maken met kiezen vanuit jezelf en met het bij je keuze kunnen blijven. Een kind dat deze vaardigheid beheerst weet wat het wil en ook waarom. Het blijft ook bij zijn keuze ook al is die anders dan die van een ander. Door te zeggen wat het ergens van vindt, komt het kind verbaal voor zichzelf op. Hiermee maakt een kind de eigen mening en behoeften kenbaar aan anderen. Het maken van een eigen keuze en het regelen van eigen zaken, ongeacht wat anderen zeggen of vinden, laat zien dat het kind vanuit zichzelf kiest en weet wat het wil. Het kind heeft eigenheid, wat tot uitdrukking komt in het hebben van eigen interessegebieden, hobby's en voorkeuren. Eigenheid is datgene wat het kind in aanleg als mogelijkheid heeft gekregen en dat zich in de interactie met de menselijke omgeving ontwikkelt om zo zijn unieke persoon-zijn te ontplooien (Kok, 2005).

Een kind dat niet of slechts beperkt in staat is om eigen mening en behoeften tot uitdrukking te brengen en eraan trouw te blijven, vraagt zijn omgeving om hem te helpen zijn eigen behoeften en meningen te ontdekken en daaraan vast te houden.

Wanneer een kind deze vaardigheid beheerst betekent dit voor de ontwikkeltaak '*omgaan met ruzies en conflicten*' dat het kind eigenheid heeft. Het kan bij zijn eigen keuzes blijven en groepsdruk weerstaan en is niet al te afhankelijk van wat anderen van hem vinden.

Relatie met andere ZIEN!-dimensies

Door hun beperkte uiting van autonomie zijn deze kinderen vaak afhankelijk van andere kinderen, bijvoorbeeld van hun goedkeuring. Kinderen met weinig eigenheid scoren dan bovengemiddeld tot hoog op Sociale flexibiliteit. Zij zijn immers als het ware genoodzaakt zich aan te passen aan anderen. Het kind laat veel ruimtegevend gedrag zien, maar verliest daarbij de ruimte voor zichzelf. Ondersteunen we deze kinderen niet, dan lopen ze het gevaar een meeloper te worden, zonder eigen mening.

BRONNEN

Broer, N.A., Haverhals, B., & Bruin, H.L. de (2012). *Verantwoording pedagogisch expertsysteem ZIEN! Voor het primair onderwijs!* Gouda: Driestar educatief.

Kok, J.F.W. (2005). *Specifiek opvoeden. Orthopedagogische theorie en praktijk.* Utrecht: De Tijdstroom.

'Sociale autonomie'

'Samenwerken en samenspelen'

INHOUD

Toelichting bij deze handelingssuggestie.....	1
Aanpak.....	2
Leerdoelen.....	2
Pedagogische interventies	3
Randvoorwaarden	3
Suggesties voor aanpak.....	4
Verwijzing naar spellen/prentenboeken	6
Achtergrondinformatie.....	7
Bronnen.....	8

Door te klikken op een regel in de inhoudsopgave, ga je direct naar de bijbehorende tekst;
Als je in de tekst klikt op een blauw pijltje ga je terug naar de inhoudsopgave.

TOELICHTING BIJ DEZE HANDELINGSSUGGESTIE

Leerkrachtvragenlijst Sociale autonomie

1. Zegt wat het ergens van vindt.
2. Komt verbaal voor zichzelf op.
3. Maakt eigen keuzes.
4. Regelt eigen zaken.

Leerlingvragenlijst Je mening geven of ideeën uitvoeren.

1. Ik zeg wat ik ergens van vind.
2. Ik zeg het als ik iets wel of niet wil.
3. Ik kom voor mezelf op.
4. Ik kies wat ik zelf wil.
5. Ik regel mijn eigen zaken.

Onder **sociale autonomie** wordt het volgende verstaan: *Sociale autonomie is de vaardigheid de eigen mening en behoeften tot uitdrukking te brengen en hieraan trouw te blijven.*

Onder **samenwerken en samenspelen** wordt het volgende verstaan: *Je voert samen een opdracht uit, je probeert een doel te bereiken of je speelt samen (een spel). Er zijn (al dan niet uitgesproken) regels en afspraken. Om tot deze regels en afspraken te komen of tussentijds de regels aan te passen is overleg nodig tussen de groepsleden. Soms moeten compromissen worden gesloten. Steeds blijft afstemming nodig: wie doet wat en met welk doel? En hoe vullen we elkaar aan? Wie vervult welke rol? Hoe houden we de werksfeer of spelsfeer goed?*

AANPAK

LEERDOELEN

Bedenk vooraf: *Welk doel/welke doelen wil ik bereiken door te handelen?*

Preventief en curatief

De leerlijn met doelen uit deze handelingssuggestie kun je zowel preventief als curatief gebruiken. Wanneer je er preventief mee aan de slag wilt, kijk je welke doelen passen bij de leeftijd van de leerlingen in je groep. Je werkt gericht aan de doelen met passende activiteiten, net als je bij de cognitieve vakken doet. Daarnaast is het ook goed mogelijk om curatief met de leerlijn aan de slag te gaan wanneer je hebt gemerkt dat (een deel van) je groep uitvalt op het gebied van sociale autonomie en het samenwerken en samenspelen.

Doel kiezen

Onderstaande leerlijn laat zien welke doelen bij welke ontwikkelingsleeftijd passen. Kies uit deze leerlijn een passend doel waar je met de groep of een individuele leerling aan wilt werken. Kijk daarbij naar wat de groep of leerling al wel beheerst en welk doel dus een passende volgende stap is.

Kijk daarnaast ook in het ZIEN! profiel naar waar de leerling/groep al goed in is. Dit kan gebruikt worden als compenserende factor(en): Welke doelen waar je aan zou kunnen werken, doen het meest een beroep op vaardigheden die een groep/leerling al meer laat zien? Daar kun je vaak het beste starten, omdat de kans op succes het grootst is als een leerling al aspecten beheerst. Voor sociale autonomie kan dit sociale flexibiliteit zijn (balans egoveerkracht) en sociaal initiatief (ruimtenemende vaardigheden).

<4 jaar	4-6 jaar	6-8 jaar	8-10 jaar	10-12 jaar
<ul style="list-style-type: none"> • Geeft zijn wensen te kennen 	<ul style="list-style-type: none"> • Komt een afspraak na • Neemt een leidende rol aan in spel 	<ul style="list-style-type: none"> • Uit zijn emoties zoals blijdschap en teleurstellingen • Kan een mening of voorkeur onderbouwen 		<ul style="list-style-type: none"> • Kan eigen kenmerken en capaciteiten noemen bij het uitvoeren van een taak • Neemt bij het samenwerken aan een taak een leidende rol aan

Door te klikken op een doel, ga je direct naar de aanpak die daarbij aansluit.

Aanpak

Denk eerst na over de volgende punten en baseer je aanpak op de antwoorden.

- Wil ik klassikaal of individueel aan deze ontwikkeltaak werken?
- Zie je het gedrag al wel in uitnodigende situaties? Oefen dan in niet-uitnodigende situaties. Zie je het gedrag nog vrijwel niet? Oefen dan in eerste instantie zoveel mogelijk in uitnodigende situaties.

- Denk bij je aanpak ook na over verschillen tussen jongens en meisjes. Jongens zijn meer lichamelijk ingesteld en meisjes meer verbaal. Jongens uiten hun emoties meer fysiek (duwen, stoeien). Ze hebben letterlijk en figuurlijk behoefte aan ruimte.

PEDAGOGISCHE INTERVENTIES

Bedenk bij bovenstaande doelen: *Wat vraagt dit van mij als leerkracht?*

Sociale autonomie voor deze groep is laag. Vraag je bij jezelf af wat jouw leerkracht gedrag is. Is jouw gedrag heel ruimtenemend: ben je veel aan het bepalen in de klas en vind je moeilijk om dingen los te laten? In dat geval kan het zijn dat de leerlingen geen ruimte voelen om sociale autonomie te laten zien.

Er zijn vijf pedagogische vaardigheden die je als leerkracht kunt inzetten om problemen te voorkomen en aan te pakken. Dit zijn:

- Leiding geven en grenzen stellen
- **Monitoring: balanceren tussen ruimte nemen en ruimte geven**
- Positieve betrokkenheid tonen
- **Positieve bekrachtiging geven**
- Leren problemen oplossen

Voor kinderen met een lage sociale autonomie kun je werken aan de volgende vaardigheden bij het samenwerken en samenspelen.

Monitoring: zorg dat je genoeg momenten creëert om samen te werken en te spelen. Doe tijdens het samenwerken en samenspelen een stap terug en wacht of de leerling zelf sociale autonomie laat zien: komt hij afspraken na, neemt hij een leidende rol aan en benoemt hij waar hij goed in is? Wanneer hij deze vaardigheid niet laat zien, ondanks jouw ruimtegevend gedrag, kun je als leerkracht ruimte nemen door sturend gedrag te laten zien. Dit kun je doen door bijvoorbeeld rollen te verdelen of te vragen naar de reden voor een keuze bij het samenwerken of samenspelen.

Positieve bekrachtiging geven: zelfvertrouwen groeit door positieve ervaringen. Geef veel complimenten en benoem zelfs de kleinste vooruitgang. Geef daarnaast opbouwende feedback op de bovengenoemde leerdoelen, zodat de leerling ook door kan groeien. De leerling zal meer vertrouwen en zekerheid krijgen in zijn eigen kwaliteiten om sociale autonomie te laten zien tijdens het samenwerken en samenspelen.

RANDVOORWAARDEN

Bedenk: *Welke zaken moeten op orde zijn, voordat ik aan een doel kan werken?*

Voordat er een proces plaats kan vinden, zijn er eisen waaraan voldaan moet worden. Zo zijn welbevinden en betrokkenheid vaak voorwaardelijk voordat aan de ZIEN! dimensies gewerkt kan worden. Hoe staat het hiermee in jouw klas?

Welke zaken moeten bij de leerlingen op orde zijn, waar je niet zonder kunt omdat een nieuwe aanpak anders niet werkt? Denk aan de behoeftenpiramide van Maslow: zijn de lichamelijke behoeften vervuld, en voelen kinderen zich veilig en zeker in de klas? Pas daarna kan aan de behoefte voor sociaal contact voldaan worden.

Zorg ook dat het klassenmanagement op orde is: kies een klasindeling die past bij de werkvormen die je toepast en die aansluit bij de vaardigheden van de leerlingen. Zorg voor duidelijke regels en hanteer ze consequent. Zorg voor activiteiten die uitdagen/in de zone van naaste ontwikkeling zitten en tegelijk ook haalbaar zijn.

SUGGESTIES VOOR AANPAK

Bedenk bij het kiezen van een suggestie: *Welke aanpak past bij het doel dat ik gekozen heb?*

Bij elke suggestie staat voor welke ontwikkelingsleeftijd de activiteit geschikt is, maar vaak kan het met kleine aanpassingen ook bij oudere/jongere kinderen toegepast worden. De activiteiten zijn vaak klassikaal, maar kunnen individueel gemaakt worden door als leerkracht die ene leerling in de gaten te houden en extra te stimuleren. Denk bij elke activiteit na over wat deze van jou vraagt wat betreft pedagogische interventies.

Geeft zijn wensen te kennen (<4 jaar) – activiteit kiezen

Bij het kiezen van een activiteit (zoals hoekenspel of een knutselwerkje) kun je kinderen laten verwoorden wat ze graag willen doen en hoe ze dat doen. Zo laat je ze er van tevoren over nadenken. Door het uit te spreken, is het makkelijker zich eraan te houden. Controleer halverwege en aan het einde hoe het is gegaan.

- Voor kinderen die het moeilijk vinden om aan te geven wat ze willen doen, kun je ze een aantal opties geven waar ze uit kunnen kiezen.
- Zorg ervoor dat je positief reageert, zodat de kinderen ervaren dat het niet erg is om te zeggen wat je wilt.
- Wanneer je in de kring zit, laat dan eerst kinderen aan het woord die wel een hoge sociale autonomie hebt. De kinderen die een lagere mate van sociale autonomie laten zien, kunnen dit als voorbeeld gaan gebruiken.

Komt een afspraak na (4-6 jaar) – betekenis van afspraken

De eerste stap die hierbij gezet moet worden, is om aan de kleuters duidelijk te maken wat het betekent om iets af te spreken. Wat moeten zij doen? Wat gebeurt er als het niet lukt om zich aan de afspraak te houden die gemaakt is?

- Veel kleuters zullen zich al aan gemaakte afspraken kunnen houden, maar wanneer dit niet zo is, kun je met deze kleuters dit in stappen gaan doen.
- Door de afspraak zichtbaar te maken en met een beloningssysteem te werken, kun je hen stimuleren om zich te houden aan wat er afgesproken is. Lukt het niet, dan hoef je als leerkracht alleen maar even op de afspraak te wijzen. Op een gegeven moment zullen de beloningen gaan afnemen en zal het kind dit op moeten pakken vanuit de intrinsieke motivatie.

Neemt een leidende rol aan in spel (4-6 jaar) – spelsituaties

---

Wanneer je als leerkracht signaleert dat sommige kleuters niet uit zichzelf een leidende rol aannemen, is het goed om deze leidende rol te creëren in spelsituaties. Dit kan heel goed tijdens het spelen in hoeken. Wijs een van de kleuters aan die vandaag mag kiezen wat ze gaan spelen. Het is daarbij belangrijk om er in het begin even bij te staan, omdat er anders snel over deze kleuter heen gepraat kan worden. Houd het spel in de gaten en kijk of het de kleuter lukt om deze rol op zich te nemen. Lukt het niet, speel dan mee in het spel en stel vragen aan dit kind “wat moet ik doen? Hoe gaan we dat doen?”

Uit zijn emoties zoals blijdschap en teleurstellingen (6-8 jaar) – reflecteren

---

Tijdens het samenwerken en samenspelen kun je dit naar voren laten komen door kinderen na afloop te laten benoemen hoe ze het vonden gaan. Wat was er wel leuk? Wat was minder leuk?

- Vind je het moeilijk om te reflecteren met kinderen? Op internet zijn er allerlei materialen te vinden wanneer je naar ‘reflecteren met kinderen’ zoekt. Bijvoorbeeld [deze reflectiebundel](#) van de PO-raad.

Kan een mening of voorkeur onderbouwen (6-8 jaar) – doorvragen

---

Wanneer leerlingen kunnen aangeven wat ze ergens van vinden of hoe ze zich erbij voelen, kun je als leerkracht doorvragen naar het ‘waarom’. Wat vindt de leerling bijvoorbeeld goed aan het samenwerken met andere kinderen? Neem geen genoegen met alleen het antwoord ‘leuk’ of ‘goed’, maar vraag door. Kan het kind het niet formuleren, vraag dan eerst andere kinderen en zeg dat je later terugkomt bij dit ene kind. Hij kan zo bij anderen luisteren naar wat zij zeggen en op basis daarvan zijn eigen onderbouwing bedenken.

Kan eigen kenmerken en capaciteiten noemen bij het uitvoeren van een taak (10-12 jaar) – eigen kwaliteiten

---

Vertel aan welke opdracht de kinderen moeten gaan werken. Laat iedereen daarbij eerst nadenken over waar ze goed in zijn. Vraag vervolgens wie er goed is in het leiden van een groepje. Kies een aantal kinderen uit, zij vormen de groepjes. Laat elke leider een groepje vormen met verschillende capaciteiten en laat ieder taken doen die bij zijn capaciteit past.

- Vinden kinderen het moeilijk om te benoemen waar ze goed in zijn? Zet het kinderkwaliteitenspel eens in. Op internet zijn ook veel materialen te vinden, zoals [deze publicatie](#) van CPS.

Neemt bij het samenwerken aan een taak een leidende rol aan (10-12 jaar) – taken binnen het groepje

---

Verdeel de klas in gelijke groepjes voor een (samenwerkings)opdracht. Dit kan een discussie zijn, het maken van een spellingsdictee, of een spelletje waarbij ze zo snel mogelijk iets moeten opschrijven (plaatsen die beginnen met de letter d, dieren met een k, sommen met als antwoord 360, etc.).

Geef enkele leerlingen uit het groepje een extra taak. Zorg dat één van de kinderen leider is, daarbij kun je bijvoorbeeld kiezen voor een notulist die alles opschrijft, of

tijdsbewaker. Zorg ook dat enkele kinderen geen taak hebben, zodat zij meer moeten volgen. Zorg dat de leider duidelijke taken heeft, zoals het geven van de beurt en zorgen dat kinderen niet door elkaar praten. Andere kinderen moeten hier naar luisteren. Wanneer deze taken van tevoren duidelijk gemaakt zijn, zal het voor kinderen iets makkelijker worden om een leidende rol aan te nemen. Ook zorgen kleine groepjes ervoor dat het minder eng is.

VERWIJZING NAAR SPELLEN/PRENTENBOEKEN

Bedenk: *Hoe kan ik materialen inzetten om te werken aan de leerdoelen?*

Het inzetten van spellen/prentenboeken kan een effectieve bijdrage leveren bij het werken aan sociale autonomie binnen het samenwerken en samenspelen. Hieronder volgt een suggestie. Gebruik dit ter inspiratie en kijk wat er op jouw school aanwezig is.

Prentenboek 'Bino en het sneeuwkasteel' / Marcel van Driel /
geschikt voor: onderbouw

In Bino en het sneeuwkasteel gaan Bino en zijn vriendjes een sneeuwkasteel bouwen. Ze leren al doende dat het beter lukt een mooi kasteel te maken als ze samenwerken. Ze zijn soms individueel aan de slag met een onderdeel van het kasteel en soms moeten ze echt samen een moeilijk klusje doen. Uiteindelijk staat er een mooi sneeuwkasteel na een goede samenwerking.

Binnen het samenwerken en samenspelen is het belangrijk dat leerlingen leren om sociale autonomie te laten zien en een leidende rol aan kunnen nemen. Ook moeten ze hun eigen mening of voorkeur kunnen geven. Dit zijn onderwerpen waar je het met de leerlingen over kunt hebben aan de hand van dit boek. Achterin het boek staan verwerkingsopdrachten.

Reeks prentenboeken 'Bino en zijn gevoelens' / Marcel van Driel / geschikt voor: onderbouw

Bino en zijn gevoelens bestaat uit 4 prentenboeken. Elk boek behandelt één van de vier basisgevoelens: blij, boos, bedroefd en bang. In elk boekje beleeft Bino een avontuur met zijn vriendjes. De verhalen zijn herkenbaar voor jonge kinderen en daarom zeer geschikt om over door te praten. Achterin het boekje staan verdiepende activiteiten, zoals liedjes. Ook zijn er handpoppen beschikbaar.

Wanneer je met jonge kinderen dieper in wilt gaan op gevoelens zijn deze boeken zeer geschikt. De thema's die in de boeken naar voren komen (verjaardag, school, bang in het donker) zijn herkenbaar voor de leerlingen en ook de

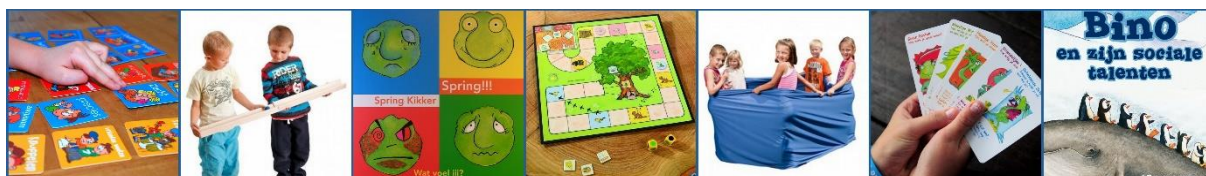
activiteiten achterin de boekjes zijn aantrekkelijk en afwisselend.

Spel 'Spring kikker, spring' / uitgeverij: de coole kikker /
aantal spelers: 2-30 / geschikt voor: onder-, midden- en
bovenbouw.

Gevoelens spelen een belangrijke rol in ons leven. Ze beïnvloeden sterk ons gedrag en daarom is het zinvol om ze te leren kennen en te begrijpen. In dit spel worden de kinderen gestimuleerd te ontdekken welke gevoelens ze kunnen hebben in een bepaalde situatie. Wanneer een kaartje met een situatie wordt voorgelezen, springen ze naar één of meerdere gevoelens.

Met dit spel moeten leerlingen nadenken over hun eigen emoties in bepaalde situaties. Door als leerkracht op elke situatie door te vragen, moeten ze hun emoties onder woorden zien te brengen. Ze leren zo ook hun mening te onderbouwen. Een zinvol spel dat ook nog werkt aan een goede sfeer in de groep.

Er zijn meer spellen en prentenboeken die erg geschikt zijn voor het oefenen van de leerdoelen. Kijk voor een volledig overzicht in ParnasSys onder informatief, onder het kopje 'Sova-methoden/materialen/prentenboeken'. Per spel is aangegeven welke doelgroep het spel voor is bedoeld en aan welke ZIEN! vaardigheden je met het spel kunt werken.

ACHTERGRONDINFORMATIE

Deze handelingsuggestie gaat om sociale autonomie binnen het samenwerken en samenspelen.

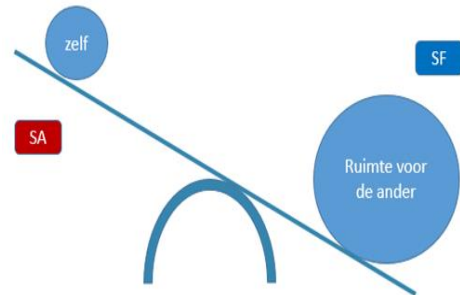
De vaardigheid sociale autonomie heeft te maken met kiezen vanuit jezelf en met het bij je keuze kunnen blijven. Een kind dat deze vaardigheid beheerst weet wat het wil en ook waarom. Het blijft ook bij zijn keuze ook al is die anders dan die van een ander. Door te zeggen wat het ergens van vindt, komt het kind verbaal voor zichzelf op. Hiermee maakt een kind de eigen mening en behoeften kenbaar aan anderen. Het maken van een eigen keuze en het regelen van eigen zaken, ongeacht wat anderen zeggen of vinden, laat zien dat het kind vanuit zichzelf kiest en weet wat het wil. Het kind heeft eigenheid, wat tot uitdrukking komt in het hebben van eigen interessegebieden, hobby's en voorkeuren. Eigenheid is datgene wat het kind in aanleg als mogelijkheid heeft gekregen en dat zich in de interactie met de menselijke omgeving ontwikkelt om zo zijn unieke persoon-zijn te ontplooien (Kok, 2005).

Een kind dat niet of slechts beperkt in staat is om eigen mening en behoeften tot uitdrukking te brengen en eraan trouw te blijven, vraagt zijn omgeving om hem te helpen zijn eigen behoeften en meningen te ontdekken en daaraan vast te houden.

Voor de ontwikkeltaak 'samenwerken en samenspelen' betekent dit dat, als een kind deze vaardigheid beheerst, het duidelijk zal zijn over wat het wil. Daardoor zal het samenwerken meestal soepel en doelgericht verlopen. Het kind heeft een duidelijke eigen inbreng wat meestal positief doorwerkt in het contact met andere kinderen.

Relatie met andere ZIEN!-dimensies

Door hun beperkte uiting van autonomie zijn deze kinderen vaak afhankelijk van andere kinderen, bijvoorbeeld van hun goedkeuring. Kinderen met weinig eigenheid scoren dan bovengemiddeld tot hoog op Sociale flexibiliteit. Zij zijn immers als het ware genoodzaakt zich aan te passen aan anderen. Het kind laat veel ruimtegevend gedrag zien, maar verliest daarbij de ruimte voor zichzelf. Ondersteunen we deze kinderen niet, dan lopen ze het gevaar een meeloper te worden, zonder eigen mening.

BRONNEN

Broer, N.A., Haverhals, B., & Bruin, H.L. de (2012). *Verantwoording pedagogisch expertsysteem ZIEN! Voor het primair onderwijs!* Gouda: Driestar educatief.

Kok, J.F.W. (2005). *Specifiek opvoeden. Orthopedagogische theorie en praktijk.* Utrecht: De Tijdstroom.

'Sociale autonomie'

'Sluiten en onderhouden van vriendschappen'

INHOUD

Toelichting bij deze handelingssuggestie.....	1
Aanpak.....	2
Leerdoelen.....	2
Pedagogische interventies	3
Randvoorwaarden	3
Suggesties voor aanpak.....	4
Verwijzing naar spellen/prentenboeken	8
Achtergrondinformatie.....	9
Leestips voor de leerkracht	10
Bronnen.....	11

Door te klikken op een regel in de inhoudsopgave, ga je direct naar de bijbehorende tekst;
Als je in de tekst klikt op een blauw pijltje ga je terug naar de inhoudsopgave.

TOELICHTING BIJ DEZE HANDELINGSSUGGESTIE

Leerkrachtvragenlijst

Sociale autonomie

1. Zegt wat het ergens van vindt.
2. Komt verbaal voor zichzelf op.
3. Maakt eigen keuzes.
4. Regelt eigen zaken.

Leerlingvragenlijst

Je mening geven of ideeën uitvoeren.

1. Ik zeg wat ik ergens van vind.
2. Ik zeg het als ik iets wel of niet wil.
3. Ik kom voor mezelf op.
4. Ik kies wat ik zelf wil.
5. Ik regel mijn eigen zaken.

Onder **sociale autonomie** wordt het volgende verstaan: *Sociale autonomie is de vaardigheid de eigen mening en behoeften tot uitdrukking te brengen en hieraan trouw te blijven.*

Onder **sluiten en onderhouden van vriendschappen** wordt het volgende verstaan: *Vriendschap tussen kinderen is een min of meer exclusieve wederkerige relatie tussen meerdere kinderen. Vrienden zijn elkaar trouw, vertrouwen elkaar en houden rekening met elkaar. Je deelt elkaars geheimen niet zonder toestemming. Dit geeft een mate van exclusiviteit. Vriendschappen kunnen opbloeien, verdiepen, maar ook uitdoven. Tot vriendschap kun je iemand niet dwingen, bij afwijzing moet degene die afgewezen wordt dit accepteren en op zoek gaan naar een andere vriend(in).*

AANPAK

LEERDOELEN

Bedenk vooraf: *Welk doel/welke doelen wil ik bereiken door te handelen?*

Preventief en curatief

De leerlijn met doelen uit deze handelingssuggestie kun je zowel preventief als curatief gebruiken. Wanneer je er preventief mee aan de slag wilt, kijk je welke doelen passen bij de leeftijd van de leerlingen in je groep. Je werkt gericht aan de doelen met passende activiteiten, net als je bij de cognitieve vakken doet. Daarnaast is het ook goed mogelijk om curatief met de leerlijn aan de slag te gaan wanneer je hebt gemerkt dat (een deel van) je groep uitvalt op het gebied van sociale autonomie en het sluiten en onderhouden van vriendschappen.

Doel kiezen

Onderstaande leerlijn laat zien welke doelen bij welke ontwikkelingsleeftijd passen. Kies uit deze leerlijn een passend doel waar je met de groep of een individuele leerling aan wilt werken. Kijk daarbij naar wat de groep of leerling al wel beheerst en welk doel dus een passende volgende stap is.

Kijk daarnaast ook in het ZIEN! profiel naar waar de leerling/groep al goed in is. Dit kan gebruikt worden als compenserende factor(en): Welke doelen waar je aan zou kunnen werken, doen het meest een beroep op vaardigheden die een groep/leerling al meer laat zien? Daar kun je vaak het beste starten, omdat de kans op succes het grootst is als een leerling al aspecten beheerst. Voor sociale autonomie kan dit sociale flexibiliteit zijn (balans egoveerkracht) en sociaal initiatief (ruimtenemende vaardigheden).

<4 jaar	4-6 jaar	6-8 jaar	8-10 jaar	10-12 jaar
	<ul style="list-style-type: none"> • Kiest zelf met wie hij speelt • Houdt zich aan een afspraak • Zegt nee als hij iets niet wil 	<ul style="list-style-type: none"> • Uit zijn mening • Weet wat hij voelt en uit dat • Zegt nee tegen een onredelijk verzoek 	<ul style="list-style-type: none"> • Toont zich trouw aan (afspraken met) een ander 	<ul style="list-style-type: none"> • Komt voor zichzelf op bij ongewenste aanrakingen of uitingen door dit te zeggen

Door te klikken op een doel, ga je direct naar de aanpak die daarbij aansluit.

Aanpak

Denk eerst na over de volgende punten en baseer je aanpak op de antwoorden.

- Wil ik klassikaal of individueel aan deze ontwikkeltaak werken?
- Zie je het gedrag al wel in uitnodigende situaties? Oefen dan in niet-uitnodigende situaties. Zie je het gedrag nog vrijwel niet? Oefen dan in eerste instantie zoveel mogelijk in uitnodigende situaties.
- Denk bij je aanpak ook na over verschillen tussen jongens en meisjes. Jongens zijn meer lichamelijk ingesteld en meisjes meer verbaal. Jongens uiten hun emoties meer fysiek (duwen, stoeien). Ze hebben letterlijk en figuurlijk behoefte aan ruimte.

PEDAGOGISCHE INTERVENTIES

Bedenk bij bovenstaande doelen: *Wat vraagt dit van mij als leerkracht?*

Sociale autonomie voor deze groep is laag. Vraag je bij jezelf af wat jouw leerkracht gedrag is. Is jouw gedrag heel ruimtenemend: ben je veel aan het bepalen in de klas en vind je moeilijk om dingen los te laten? In dat geval kan het zijn dat de leerlingen geen ruimte voelen om sociale autonomie te laten zien.

Er zijn vijf pedagogische vaardigheden die je als leerkracht kunt inzetten om problemen te voorkomen en aan te pakken. Dit zijn:

- Leiding geven en grenzen stellen
- **Monitoring: balanceren tussen ruimte nemen en ruimte geven**
- **Positieve betrokkenheid tonen**
- Positieve bekrachtiging geven
- Leren problemen oplossen

Voor kinderen met een lage sociale autonomie kun je werken aan de volgende vaardigheden bij het sluiten en onderhouden van vriendschappen.

Monitoring: geef een leerling ruimte om vriendschappen te sluiten en te onderhouden. Doe een stap terug en wacht of de leerling zelf sociale autonomie laat zien: kiest het zelf met wie hij wil spelen, kan het zich aan afspraken houden en kan het voor zichzelf opkomen? Wanneer dit niet het geval is, kun je als leerkracht ruimte nemen en de leerling stimuleren om contact te maken met andere leerlingen en om daarbij zijn grenzen aan te geven door bijvoorbeeld nee te zeggen.

Positieve betrokkenheid tonen: Autonomie hangt samen met zelfvertrouwen. Een kind moet op zichzelf vertrouwen en zichzelf (en zijn mening) belangrijk genoeg vinden om ruimte te nemen. De leerkracht kan de leerling hierin ondersteunen door te werken aan een positief zelfbeeld. Dit kun je doen door contact te leggen met de leerling en te laten merken dat je gelooft in wat hij kan. Zo krijgt hij meer vertrouwen in het eigen kunnen en zal daardoor beter voor zichzelf op durven komen in contact met andere leerlingen.

RANDVOORWAARDEN

Bedenk: *Welke zaken moeten op orde zijn, voordat ik aan een doel kan werken?*

Voordat er een proces plaatst kan vinden, zijn er eisen waaraan voldaan moet worden. Zo zijn welbevinden en betrokkenheid vaak voorwaardelijk voordat aan de ZIEN! dimensies gewerkt kan worden. Hoe staat het hiermee in jouw klas?

Welke zaken moeten bij de leerlingen op orde zijn, waar je niet zonder kunt omdat een nieuwe aanpak anders niet werkt? Denk aan de behoeftenpiramide van Maslow: zijn de lichamelijke behoeften vervuld, en voelen kinderen zich veilig en zeker in de klas? Pas daarna kan aan de behoefte voor sociaal contact voldaan worden.

Zorg ook dat het klassenmanagement op orde is: kies een klasindeling die past bij de werkvormen die je toepast en die aansluit bij de vaardigheden van de leerlingen. Zorg voor duidelijke regels en hanteer ze consequent. Zorg voor activiteiten die uitdagen/in de zone van naaste ontwikkeling zitten en tegelijk ook haalbaar zijn.

SUGGESTIES VOOR AANPAK

Bedenk bij het kiezen van een suggestie: *Welke aanpak past bij het doel dat ik gekozen heb?*

Bij elke suggestie staat voor welke ontwikkelingsleeftijd de activiteit geschikt is, maar vaak kan het met kleine aanpassingen ook bij oudere/jongere kinderen toegepast worden. De activiteiten zijn vaak klassikaal, maar kunnen individueel gemaakt worden door als leerkracht die ene leerling in de gaten te houden en extra te stimuleren. Denk bij elke activiteit na over wat deze van jou vraagt wat betreft pedagogische interventies.

Kiest zelf met wie hij speelt (4-6 jaar) – Kiezen bij activiteit

Laat de kinderen, vooraf aan een activiteit, kiezen met wie ze willen spelen en wat ze willen gaan doen. Laat de kinderen die dit moeilijk vinden eerst kiezen. Vraag ze wie hun vriendje is of wie ze aardig vinden. Kunnen ze dan nog moeilijk kiezen, bied ze dan een keuzemogelijkheid voor (Wil je in de bouwhoek of huishoek spelen?). Eventueel kan de leerling een stappenplan aangeleerd worden om de keuze te vergemakkelijken. Dit kan bij verschillende activiteiten, zoals het buitenspelen en hoeken.

Denk hierbij goed aan de balans egoveerkracht. Wanneer een leerling wel een hoge sociale flexibiliteit toont, kan het goed zijn om meer vasthoudend gedrag van de leerling te vragen (vaker met hetzelfde kind te spelen bijvoorbeeld). Toont een kind weinig flexibiliteit, dan kun je er als leerkracht op sturen dat het kind ook met andere kinderen speelt.

Houdt zich aan een afspraak (4-12 jaar) - Nakomen van afspraken

Zorg dat er duidelijke afspraken gemaakt zijn in de klas met betrekking tot het omgaan met elkaar/vrienden, en dat deze zichtbaar zijn voor de leerlingen. Oefen met de leerlingen op het nakomen van deze afspraken. Zet één afspraak centraal (hang deze bijvoorbeeld voor in de klas op het bord) en oefen deze gedurende een periode.

- Zorg ervoor dat de afspraak concreet en haalbaar is, stem deze af op het niveau van de leerling;
- Bespreek de afspraak met de leerlingen, leg uit waarom het belangrijk is;
- Geef een compliment/beloning als het de klas gelukt is.

Variatie: Worden er veel afspraken niet nagekomen binnen de klas?

- Maak een afspraak met de klas (of een aantal leerlingen);
- Zorg dat je zelf een rol hebt in de beloning (voorlezen, filmpje kijken);
- Kom de afspraak (in eerste instantie) niet na;
- Ga met de leerlingen in gesprek, hoe is dat als iemand afspraken niet nakomt? Hoe voel je je als je met je vriendje had afgesproken om te spelen, maar deze vervolgens met iemand anders gaat spelen?
- Kom uiteindelijk de afspraak wel na, geef het goede voorbeeld.

Zegt nee als hij iets niet wil (4-8 jaar) - Nee zeggen

Ga met de kinderen in gesprek over het zeggen van 'nee'. Het is belangrijk om duidelijk nee te zeggen (met stem en houding) als je iets niet wilt. Ook tegen je beste vriend. Bespreek met de leerlingen hoe je duidelijk kunt aangeven dat je iets niet wilt. Bespreek ook dat je naar iemand toe kunt gaan bij wie je je verhaal kwijt kunt, zoals een vriendje, de juf/meester of ouder. Zorg dat je zelf ook stopt wanneer een ander nee tegen je zegt.

Oefen met de leerlingen in het zeggen van 'nee' door middel van rollenspelen. Dit kan zelfs al bij jonge kinderen, bijvoorbeeld met [deze les](#). Voor de middenbouw is [deze les](#) beschikbaar en voor de bovenbouw [deze les](#).

Een activiteit om nee te leren zeggen:

- Laat alle leerlingen iets meenemen van zichzelf waar ze aan gehecht zijn;
- Laat ze kort iets vertellen over wat ze hebben meegenomen;
- Laat de kinderen zelf tweetallen maken (zodat ze samen zijn met iemand die ze aardig vinden). De één pakt zijn voorwerp erbij, de ander vraagt of hij/zij dit mag lenen;
- Oefen met het zeggen van nee. Hoe leg je uit dat je je voorwerp liever niet uitleent?
- Belangrijk! Bespreek het met zijn allen na: Is het moeilijk om nee te zeggen? Hoe reageert de ander hier op?

Uit zijn mening (4-12 jaar) - Bij het kijken

In de meeste klassen wordt wel een educatief programma gekeken zoals Koekeloere, Huisje Boompje Beestje, Nieuws uit de Natuur en het jeugdjournaal. In deze programma's komen onderwerpen naar voren die aansluiten op de leerlingen én waar de leerlingen zich een mening over kunnen vormen.

- 4-8 jaar → Ga met de leerlingen in gesprek na het programma. Wat hebben ze gezien? Wat ging er goed? Wat ging er niet goed? Hoe zouden de 'spelers' dit anders op kunnen lossen?
- 8-12 jaar → Laat de leerlingen zelf vragen opschrijven tijdens het kijken, wat valt ze op? Bespreek dit na afloop. Wat gaat er goed? Wat moet er anders? Wat vind je van wat je ziet?
- 10-12 jaar → In het jeugdjournaal komen verschillende situaties naar voren. Daag de leerlingen uit om hier zelf over na te denken. Bij problemen die er in de wereld zijn, hoe kunnen ze hier zelf wat mee doen? Hoe zouden ze reageren als ze zelf de burgemeester/koning/crimineel zouden zijn? Bij elke aflevering hoort een stelling. Bespreek deze in de klas.

Tijdens al deze momenten is het belangrijk om de leerlingen eerst zelf te laten nadenken wat ze ergens van vinden, zodat ze niet de mening van de klasgenoten kopiëren. Vraag naar hun eigen mening en laat merken dat deze mening ertoe doet. Een mening is wat jij vindt en kan niet fout zijn.

Uit zijn mening (6-8 jaar) - Think, pair, share

Je mening geven voor de hele klas kan soms eng zijn. Het kan helpen om dan de werkvorm think, pair, share te gebruiken.

- Stel een vraag. Dit kan bijvoorbeeld als introductie van de les (“Vandaag gaan we het hebben over veilig fietsen. Wat zou jij er van vinden dat het dragen van een helm verplicht wordt?”), maar ook als afsluiting (“We hebben vandaag geleerd om eenvoudige breuken bij elkaar op te tellen. Ga eens bij jezelf na hoe dit is gegaan. In hoeverre begrijp je de stof?”)
- Laat iedereen hier kort over nadenken (bijvoorbeeld 1 minuut).
- Laat de leerlingen in tweetallen praten over wat ze bedacht hebben. Kies voor de kinderen met weinig SA een kind dat ze aardig vinden, zodat ze makkelijker hun mening durven geven.
- Koppel het tot slot klassikaal terug: wat is er in de tweetallen besproken? Je kunt elk tweetal aan het woord laten, maar ook 1 of 2 duo’s.

Voor kinderen die het lastig vinden om voor de hele groep hun mening te geven kan het helpen dat je het van tevoren aangeeft dat je hen zo de beurt geeft.

Uit zijn mening (6-8 jaar) - Discussie in kleine groepjes

Verdeel de klas in groepjes en laat ze een gesprek voeren over .... (bv. een beladen onderwerp, iets uit het nieuws, een onderwerp uit de methode). Kies voor kinderen met weinig SA een groepje uit waarin zij zich veilig voelen, om zo de drempel lager te maken.

Ieder van de kinderen krijgt 8 lucifers, en de groep krijgt een leeg doosje. Wanneer je wat zegt, leg je een lucifer in het doosje. Wie zijn/haar lucifers kwijt is, mag niet meer meepraten. Uitbreidingsmogelijkheden:

- Wanneer je een ander niet laat uitpraten, moet je een lucifer inleveren.
- Geef minimaal twee argumenten bij je eigen standpunt.
- Kies 1 uit het groepje als groepsleider. Deze houdt toezicht over het verloop van het gesprek, het inleveren van lucifers en een aandachtspunt waar van tevoren voor gekozen is. Bespreek dit na en kijk ook hoe dit de volgende keer beter kan.

Weet wat hij voelt en uit dat (8-12 jaar) - Smiley

Laat de leerlingen met elkaar in gesprek gaan over situaties. De leerlingen ontdekken tijdens deze activiteit dat ze een andere mening kunnen hebben, maar dat de mening van een ander niet fout is.

Vorbereiding leerkracht:

- Print van de emoties boos, blij, bang en verdrietig een smiley op A4 papier. Je kan eventueel ook een nadenkende smiley/vraagteken toevoegen.
- Schrijf situaties op die je de leerlingen kunt aanbieden. Bedenk situaties die aansluiten op wat speelt in de groep. Hoeveel situaties je aan kunt bieden, hangt af van de tijd die je hebt. Voorbeelden voor situaties:
  - 1: Je gaat vanmiddag naar het kinderfeestje van je vriendje.
  - 2: Je gaat op vakantie naar Frankrijk en kent daar niemand.
  - 3: Je hebt met je vriend(in) afgesproken om te spelen, als de school uit is zie je dat ze met iemand anders mee naar huis gaat

Uitvoering:

- Verspreid de vier (of vijf) smileys door de ruimte. Wanneer het met de hele klas gespeeld wordt kun je kiezen voor elke smiley in een hoek van het klaslokaal. In kleinere groepen kun je ze op de grond leggen.
- Leg uit wat je van de leerlingen verwacht.
- Lees een situatie voor, iedere leerling kiest de emotie die hij/zij in die situatie zou voelen. Weten ze het niet, dan mogen ze naar het vraagteken/de nadenkende smiley.
- Laat kinderen bij verschillende smileys aan het woord, laat de leerlingen hun keuzes beargumenteren.

Let tijdens de activiteit op leerlingen die anderen achterna (lijken te) lopen. Geef deze leerlingen de beurt en laat ze hun keuze onderbouwen, help deze leerlingen om hun eigen mening te vormen én te geven.

Weet wat hij voelt en uit dat (8-12 jaar) - Gevoelsmanneltje

Gebruik gevoelsmanneltjes, zie: [dit filmpje](#) op youtube.

Door middel van concrete poppetjes kunnen kinderen leren om hun emotie te uiten. Deze poppetjes hangen op een centrale plek en als kinderen een bepaalde emotie voelen, dan kunnen zij dit poppetje pakken en op hun tafel leggen/hangen. Deze manier is ook voor kinderen die hun emoties niet zo snel durven te uiten een eenvoudige manier. Als leerkracht kun je het in de gaten houden en een kort gesprekje met de leerling houden.

Toont zich trouw aan (afspraken met) een ander (8-10 jaar) - Het alter-ego

---

Een groepje leerlingen (max. 5) gaan met elkaar in gesprek. Ze zitten in een kring en discussiëren over een onderwerp. Iedere leerling (ego) heeft een andere leerling (alter-ego) achter zich zitten. De ego's zijn in gesprek met elkaar, maar mogen alleen zeggen wat is afgesproken met hun alter-ego. Als de ego zich niet aan de afspraak houdt mag het alter-ego vragen om een time-out. Deze rollen kunnen gewisseld worden.

Uitvoering:

- Geef de leerlingen een duidelijke opdracht: Waar gaat het gesprek over? Bespreek ook het doel van de opdracht. Gaat het om samen overleggen? Kennisverdieping? Oefenen met argumenteren? Een ander doel?
- Verdeel de klas in tweetallen of laat ze zelf kiezen.
- Geef de leerlingen de gelegenheid om samen te bepalen wat hun mening/standpunt/argumenten zijn.
- De ego's gaan in een kring zitten, de alter-ego's staan erachter. De ego's beginnen een gesprek.
- De alter-ego's luisteren en grijpen in als dat nodig is door een time-out te vragen (spreek hiervoor een teken af).
- Tijdens de time-out mogen alle koppels samen overleggen.
- Wissel de rollen soms om, het gesprek gaat gewoon verder.

Evalueer achteraf met de leerlingen. Hield iedereen zich aan de afspraken? Is het moeilijk je daaraan te houden? Heeft iedereen mee kunnen praten? Is het doel van de opdracht behaald?

Komt voor zichzelf op bij ongewenste aanrakingen of uitingen door dit te zeggen (10-12 jaar) - Rollenspel

Laat de kinderen situaties uit- of naspelen in een rollenspel waarbij ze voor zichzelf op moeten komen. Voor de jongere kinderen kun je een rollenspel van tevoren helemaal vastleggen. Bijvoorbeeld door een verhaal (uit een prentenboek) letterlijk na te spelen. Dit kan in de vorm van een rollenspel, maar kan ook met poppen gebeuren.

Bij oudere kinderen kun je de klas verdelen in groepjes en elk groepje een situatie meegeven, waarbij ze zelf moeten bedenken hoe het afloopt. Je kunt elk groepje dezelfde situatie meegeven zodat je de aflopen met elkaar kunt vergelijken, of elk groepje een andere maar wel soortgelijke situatie. Belangrijk hierbij is dat je elk rollenspel na afloop bespreekt met de klas. Wat was er goed/realistisch, hoe reageert de ander erop?

Ook kun je de leerlingen zelf een situatie laten bedenken waarin ze moeten opkomen voor zichzelf bij ongewenste aanrakingen of uitingen (10-12 jaar). Geef vooraf genoeg tijd om een situatie te bedenken en uit te werken, voor ze beginnen met uitspelen.

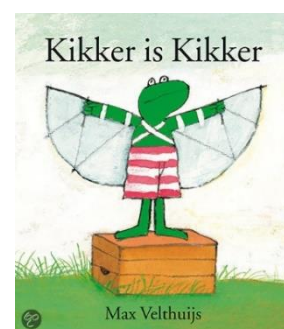
VERWIJZING NAAR SPELLEN/PRENTENBOEKEN

Bedenk: *Hoe kan ik materialen inzetten om te werken aan de leerdoelen?*

Het inzetten van spellen/prentenboeken kan een effectieve bijdrage leveren bij het werken aan sociale autonomie binnen het sluiten en onderhouden van vriendschappen. Hieronder volgen een aantal suggesties. Gebruik dit ter inspiratie en kijk wat er op jouw school aanwezig is.

Prentenboek 'Kikker is kikker' / Max Velthuijs / *geschikt voor: onderbouw*

Kikker komt tot de ontdekking dat zijn vrienden allemaal iets speciaals kunnen, maar hij niet. Haas kan hard lopen, eend kan vliegen, varken kan goed taart bakken. Kikker kan niets. Hij probeert iedereen na te doen. Hij komt tot de ontdekking dat hij niets kan. Na een mislukte vlieg poging gaan zijn vrienden hem vertellen dat hij ook veel kan. En dat hij zijn mag, wie hij is.

Kinderen kunnen zich goed aan dit verhaal spiegelen. De onzekerheden bij Kikker zijn herkenbaar en kinderen leren dat iedereen bij een groep hoort, met dat wat ze zelf goed kunnen.

Spel 'Babbelspel Junior' / uitgeverij: Baert / aantal spelers: 2-8 / geschikt voor: onderbouw / duur: variërend.

In dit spel leren kinderen spelenderwijs sociale en emotionele vaardigheden. Er liggen visjes op het bord in de vijver die de kinderen met de hengel moeten zien te vangen. De spelbegeleider leest vervolgens de opdracht van de bijbehorende kaart voor. Wanneer de leerling deze opdracht goed heeft uitgevoerd, mag hij het visje houden. De opdrachten hebben betrekking op bewegen, drama, attitude en beeld.

In dit spel leren kinderen hun mening te uiten. Dit wordt op een speelse manier gedaan, waardoor de drempel lager is om sociale autonomie te laten zien. Daarnaast gaat het spel over emoties van zichzelf, maar ook van de ander. Omdat de kinderen niet tegen elkaar spelen, maar samen, zullen ze meer open staan om naar elkaar te luisteren.

N.B. dit is een variant van Het Babbelspel, die geschikt is voor midden- en bovenbouw. Er is ook een EQ Babbelspel beschikbaar, deze gaat over emoties.

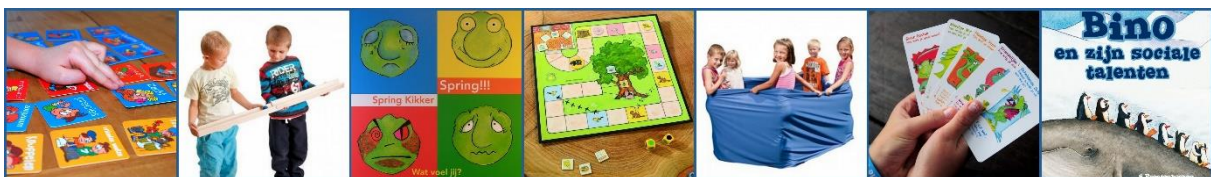
Spel 'Het deugdenspel' / uitgeverij: ACT on Virtues / aantal spelers: variabel / geschikt voor: bovenbouw / duur: variërend.

Het deugdenspel bestaat uit 52 kaartjes met daarop aan de voorkant een cartoon en op de achterkant een checklist wat de deugd inhoudt. Leerlingen worden zo op een speelse en motiverende manier bekend met hun karakter en ontwikkelen eigenschappen zoals eerlijkheid, concentratie, moed en respect.

Er is veel mogelijk met het deugdenspel. Op www.hetdeugdenspel.nl vind je veel downloads en lessuggesties. Zo kun je elke week een deugd centraal stellen waardoor de leerlingen ze leren kennen en leren gebruiken. Leerlingen kunnen zo makkelijker woorden geven aan karaktereigenschappen.

N.B. Op dit spel bestaan verscheidene uitbreidingen en er is een spel 'Deugdevriendjes' voor jonge kinderen uitgebracht.

Er zijn meer spellen en prentenboeken die erg geschikt zijn voor het oefenen van de leerdoelen. Kijk voor een volledig overzicht in ParnasSys onder informatief, onder het kopje 'Sova-methoden/materialen/prentenboeken'. Per spel is aangegeven welke doelgroep het spel voor is bedoeld en aan welke ZIEN! vaardigheden je met het spel kunt werken.

ACHTERGRONDINFORMATIE

Deze handelingssuggestie gaat om sociale autonomie en het sluiten en onderhouden van vriendschappen.

Een kind dat sociaal autonoom is vraagt ruimte van de ander. Het maakt eigen keuzes en blijft bij deze keuze. Binnen een vriendschap is het belangrijk om eigen keuzes te kunnen

maken. Een kind moet zelf de keuze kunnen maken met wie hij/zij om wil gaan en invulling geven aan de relatie met een ander. Hierbij is het van belang dat de leerling zijn eigen mening en behoeften trouw blijft. Een leerling die sociaal autonoom is, onderscheidt zich van anderen en is daardoor interessant voor andere kinderen.

Vriendschap is het gevolg van sociale vaardigheden en draagt bij aan de ontwikkeling van een leerling. De basiskenmerken van vriendschappen onder schoolkinderen zijn:

- Elkaar vertrouwen;
- Elkaar helpen;
- Met elkaar optrekken;
- Figuurlijk dicht bij elkaar staan;
- Weinig conflicten met elkaar hebben (Van der Ploeg, 2011).

Relatie met andere ZIEN!-dimensies

Voor de balans egoveerkracht heeft het kind naast sociale autonomie ook sociale flexibiliteit nodig. Een sociaal flexibele leerling die minder sociale autonomie laat zien, is vooral ruimtegevend. Ga vooraf na of het gedrag van de leerling in balans is. Als dat het geval is, kun je je als leerkracht afvragen of het wel nodig is om (als eerste) aan sociale autonomie te werken. Wellicht is er een andere dimensie die eerst om aandacht vraagt. Kies je er wel voor om aan sociale autonomie te werken, bijvoorbeeld omdat de leerling wel in balans is maar beide vaardigheden in lage mate laat zien, zorg er dan voor dat je niet alleen aan sociale autonomie, maar ook aan sociale flexibiliteit werkt, om zo een scheve balans te voorkomen.

LEESTIPS VOOR DE LEERKRACHT

Vraag jezelf af: *Welke bronnen kan ik raadplegen voor meer informatie?*

In onderstaand artikel over het autonoom handelen van jonge kinderen wordt uitgewerkt hoe je als leerkracht invloed kunt uitoefenen op hun autonomie.

Prooijen, N. van, & Kaldeway, J. (2014). Autonomie: de leerkracht doet ertoe! *Wereld Van Het Jonge Kind*, 41 (5), 16-19. Geraadpleegd van: <http://www.che.nl/~media/Academie%20Educatie/Lectoraat/AutonomieBijJongeKinderen.pdf>

Ze bied je ruimte voor autonomie in de klas:

- Laat zien dat jij het risico wilt nemen een nog [deels] onbekende taak aan te pakken.
- Geef aan dat fouten kansen zijn om te leren.
- Bemoedig kinderen om zelf nieuwe taken aan te pakken.
- Bespreek samen hoe de taak aangepakt kan worden.
- Bespreek met de kinderen wat ze allemaal al wel kunnen.
- Reageer positief als de kinderen actief aan de slag gaan.
- Stimuleer om eerst rustig te kijken, te denken en dan pas te doen.
- Kunnen de kinderen zichzelf controleren – vraag of stimuleer dat.
- Laat het kind zien dát het geleerd heeft (beginsituatie en eindresultaat).
- Laat het kind voelen dat dit zijn eigen prestatie is.

BRONNEN

Broer, N.A., Haverhals, B., & Bruin, H.L. de (2012). *Verantwoording pedagogisch expertsysteem ZIEN! Voor het primair onderwijs!* Gouda: Driestar educatief.

Ploeg, J.D. van de (2011). *De sociale ontwikkeling van het schoolkind*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

'Impulsbeheersing'

'Aansluiting zoeken en houden bij een groep'

INHOUD

Toelichting bij deze handelingssuggestie	1
Aanpak	2
Leerdoelen.....	2
Pedagogische interventies.....	3
Randvoorwaarden.....	3
Suggesties voor aanpak.....	4
Verwijzing naar spellen/prentenboeken	5
Achtergrondinformatie	5
Bronnen	6

Door te klikken op een regel in de inhoudsopgave, ga je direct naar de bijbehorende tekst;
Als je in de tekst klikt op een blauw pijltje ga je terug naar de inhoudsopgave.

TOELICHTING BIJ DEZE HANDELINGSSUGGESTIE

Leerkrachtvragenlijst

Impulsbeheersing

1. Praat niet voor zijn beurt.
2. Denkt na voor het iets onderneemt, heeft controle over eigen gedrag.
3. Eist weinig aandacht op.
4. Houdt zich aan de regels.

Leerlingvragenlijst

Jezelf beheersen

1. Ik wacht op mijn beurt.
2. Ik denk na voor ik iets doe.
3. Ik zorg dat ik geen problemen krijg.
4. Ik laat een ander met rust als hij bezig is
5. Ik houd me aan de regels.

Onder **impulsbeheersing** wordt het volgende verstaan: *Impulsbeheersing is de vaardigheid om in sociaal verband het eigen gedrag te reguleren door het onderdrukken van impulsen.*

Onder **aansluiting zoeken en houden bij een groep** wordt het volgende verstaan: *Aansluiting zoeken en houden bij een groep, gaat over invoegen in een groep of groepje. Deel gaan nemen aan de gezamenlijke activiteit(en) van de anderen. Het is zoeken naar ruimte tussen de anderen. Het gaat over het leren kennen van de groepsregels en normen. Het gaat over volwaardig deel gaan nemen door actief deel te nemen aan de groep door (nieuwe) contacten te maken en een bijdrage te leveren aan het groepsbelang.*

AANPAK

LEERDOELEN

Bedenk vooraf: *Welk doel/welke doelen wil ik bereiken door te handelen?*

Preventief en curatief

De leerlijn met doelen uit deze handelingssuggestie kun je zowel preventief als curatief gebruiken. Wanneer je er preventief mee aan de slag wilt, kijk je welke doelen passen bij de leeftijd van de leerlingen in je groep. Je werkt gericht aan de doelen met passende activiteiten, net als je bij de cognitieve vakken doet. Daarnaast is het ook goed mogelijk om curatief met de leerlijn aan de slag te gaan wanneer je hebt gemerkt dat (een deel van) je groep uitvalt op het gebied van impulsbeheersing en het aansluiting zoeken en houden bij een groep.

Doel kiezen

Onderstaande leerlijn laat zien welke doelen bij welke ontwikkelingsleeftijd passen. Kies uit deze leerlijn een passend doel waar je met de groep of een individuele leerling aan wilt werken. Kijk daarbij naar wat de groep of leerling al wel beheerst en welk doel dus een passende volgende stap is.

Kijk daarnaast ook in het ZIEN! profiel naar waar de leerling/groep al goed in is. Dit kan gebruikt worden als compenserende factor(en): Welke doelen waar je aan zou kunnen werken, doen het meest een beroep op vaardigheden die een groep/leerling al meer laat zien? Daar kun je vaak het beste starten, omdat de kans op succes het grootst is als een leerling al aspecten beheerst. Voor impulsbeheersing kan dit sociaal initiatief zijn (balans egocontrole) en sociale flexibiliteit (ruimtegevende vaardigheden).

<4 jaar	4-6 jaar	6-8 jaar	8-10 jaar	10-12 jaar
		<ul style="list-style-type: none"> Kijkt of iemand beschikbaar is voor hij op iemand afstapt Wacht op een goed moment om deel te nemen aan een activiteit 		

Door te klikken op een doel, ga je direct naar de aanpak die daarbij aansluit.

Aanpak

Denk eerst na over de volgende punten en baseer je aanpak op de antwoorden.

- Wil ik klassikaal of individueel aan deze ontwikkeltaak werken?
- Zie je het gedrag al wel in uitnodigende situaties? Oefen dan in niet-uitnodigende situaties. Zie je het gedrag nog vrijwel niet? Oefen dan in eerste instantie zoveel mogelijk in uitnodigende situaties.
- Denk bij je aanpak ook na over verschillen tussen jongens en meisjes. Jongens zijn meer lichamelijk ingesteld en meisjes meer verbaal. Jongens uiten hun emoties meer fysiek (duwen, stoeien). Ze hebben letterlijk en figuurlijk behoefte aan ruimte.

PEDAGOGISCHE INTERVENTIES

Bedenk bij bovenstaande doelen: *Wat vraagt dit van mij als leerkracht?*

Impulsbeheersing voor deze groep is laag. Vraag je bij jezelf af wat jouw leerkracht gedrag is. Is jouw gedrag heel ruimtegevend: weet je van jezelf dat je het lastig vindt om duidelijk en consequent te zijn? In dat geval kan het zijn dat de leerlingen de ruimte voelen om impulsief te reageren, wat een negatieve invloed kan hebben op het functioneren van de groep.

Er zijn vijf pedagogische vaardigheden die je als leerkracht kunt inzetten om problemen te voorkomen en aan te pakken. Dit zijn:

- **Leiding geven en grenzen stellen**
- Monitoring: balanceren tussen ruimte nemen en ruimte geven
- Positieve betrokkenheid tonen
- **Positieve bekrachtiging geven**
- Leren problemen oplossen

Voor kinderen met een lage impulsbeheersing kun je werken aan de volgende vaardigheden bij aansluiting zoeken en houden bij een groep.

Leiding geven en grenzen stellen: Voor leerlingen met een lage impulsbeheersing is het van belang om duidelijke kaders te bieden. Het ontbreken van een duidelijke structuur maakt leerlingen onzeker. Bespreek met leerlingen hoe je contact kunt maken met een groep: stap niet direct de groep binnen, maar wacht op een goed moment. Vraag of je mee mag doen en wacht het antwoord van de groep af. Zorg voor genoeg oefenmomenten waarbij jij als leerkracht betrokken bent. Denk hierbij aan vrij spel op het plein, zoals in de pauze.

Positieve bekrachtiging: impulsen beheersen kan erg moeilijk zijn voor leerlingen en is een proces dat veel tijd kost om te veranderen. Het vraagt van jou als leerkracht om veel bevestiging te geven over dingen die goed gaan. Reageer meteen en geef directe, specifieke feedback zodat leerlingen weten wat al goed gaat en waar ze nog aan moeten werken. Zorg dat de doelen klein en concreet zijn, zodat jouw feedback ook over kleine veranderingen kan gaan en het voor de leerlingen snel voor succeservaringen kan zorgen.

RANDVOORWAARDEN

Bedenk: *Welke zaken moeten op orde zijn, voordat ik aan een doel kan werken?*

Voordat er een proces plaatst kan vinden, zijn er eisen waaraan voldaan moet worden. Zo zijn welbevinden en betrokkenheid vaak voorwaardelijk voordat aan de ZIEN! dimensies gewerkt kan worden. Hoe staat het hiermee in jouw klas?

Welke zaken moeten bij de leerlingen op orde zijn, waar je niet zonder kunt omdat een nieuwe aanpak anders niet werkt? Denk aan de behoeftenpiramide van Maslow: zijn de lichamelijke behoeften vervuld, en voelen kinderen zich veilig en zeker in de klas? Pas daarna kan aan de behoefte voor sociaal contact voldaan worden.

Zorg ook dat het klassenmanagement op orde is: kies een klasindeling die past bij de werkvormen die je toepast en die aansluit bij de vaardigheden van de leerlingen. Zorg voor duidelijke regels en hanteer ze consequent. Zorg voor activiteiten die uitdagen/in de zone van naaste ontwikkeling zitten en tegelijk ook haalbaar zijn.

SUGGESTIES VOOR AANPAK

Bedenk bij het kiezen van een suggestie: *Welke aanpak past bij het doel dat ik gekozen heb?*

Bij elke suggestie staat voor welke ontwikkelingsleeftijd de activiteit geschikt is, maar vaak kan het met kleine aanpassingen ook bij oudere/jongere kinderen toegepast worden. De activiteiten zijn vaak klassikaal, maar kunnen individueel gemaakt worden door als leerkracht die ene leerling in de gaten te houden en extra te stimuleren. Denk bij elke activiteit na over wat deze van jou vraagt wat betreft pedagogische interventies.

Kijkt wie beschikbaar is voor hij op iemand afstapt (6-8 jaar) – contact maken

Op een goede manier contact maken met iemand kan lastig zijn. Sommige leerlingen mengen zich ongevraagd in een spel van anderen. Er zijn verschillende suggesties om hieraan te werken.

- Stel meteen aan het begin van het schooljaar duidelijke regels op over hoe je met elkaar omgaat (betrek leerlingen hierbij).
- Doe voor op welke manier je contact kunt maken (modellen). Dit kan door middel van een rollenspel of met poppetjes.
- Maak een stappenplan voor het maken van contact in verschillende situaties (tijdens de les, op het plein, bij de gymles).
- voorbeeld van een stappenplan bij het meedoen aan een spel op het plein:
  - Kijk eerst even naar het spel van anderen;
  - Introduceer jezelf: zeg hallo en noem eventueel de naam van de persoon waarmee je contact wilt maken;
  - Vraag of je mee mag doen en wat de regels zijn van het spel.

Wacht op een goed moment om deel te nemen aan een activiteit (6-8 jaar) – tijd laten zien

Het kan handig zijn om duidelijke afspraken te maken over wanneer je mag deelnemen aan een andere activiteit.

- Gebruik een timer of klok op het digibord om de tijd visueel te maken.
- Bij de gymles kun je bijvoorbeeld verplicht stellen om eerst 5 minuten bij een onderdeel te blijven, waarna ze kunnen wisselen van activiteit. Dit kun je ook in andere situaties toepassen.
- Je kunt ook een stoplicht gebruiken. Wanneer het stoplicht op rood staat, mogen de kinderen niet wisselen van activiteit. Bij groen mag dit wel.

Leer de kinderen om eerst om zich heen te kijken en na te denken wat ze graag willen doen. Wanneer ze iets gekozen hebben, lopen ze daar naartoe. Vraag niet meteen of je mag meedoen maar wacht even rustig af. Verwacht ook niet dat je meteen mee kunt doen, als kinderen een spel aan het doen zijn, kun je niet altijd meteen invoegen.

VERWIJZING NAAR SPELLEN/PRENTENBOEKEN

Bedenk: *Hoe kan ik materialen inzetten om te werken aan de leerdoelen?*

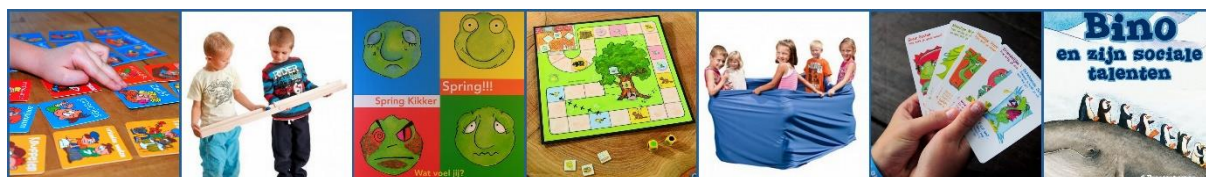
Het inzetten van spellen/prentenboeken kan een effectieve bijdrage leveren bij het werken aan impulsbeheersing binnen het aansluiting zoeken en houden bij een groep. Hieronder volgt een suggestie. Gebruik dit ter inspiratie en kijk wat er op jouw school aanwezig is.

Coöperatief spel 'Max de Kat' / uitgeverij: Zonnespel / aantal spelers: 1-8 / geschikt voor: onder- en middenbouw.

Vogel, muis en eekhoorn zijn op weg naar hun holletje in de boom. Max de kat heeft honger en zit achter de kleine diertjes aan! De spelers zorgen samen voor de kleine diertjes. Door goed samen te werken kun je de diertjes nog beter redden.

Coöperatieve spellen zoals deze zijn geschikt om in kleine groepjes aan impulsbeheersing te werken. Wil je iets met de hele klas doen, dan zou je er een spellencircuit van kunnen maken. Laat kinderen nadenken met wie ze willen spelen, voor ze op iemand afstappen. Let op de kinderen die het moeilijk vinden om hun impulsen te beheersen en help hen om een goed moment af te wachten om initiatief te tonen in de groep (denk aan het wachten tot het jouw beurt is voor je actie mag ondernemen).

Er zijn meer spellen en prentenboeken die erg geschikt zijn voor het oefenen van de leerdoelen. Kijk voor een volledig overzicht in ParnasSys onder informatief, onder het kopje 'Sova-methoden/materialen/prentenboeken'. Per spel is aangegeven welke doelgroep het spel voor is bedoeld en aan welke ZIEN! vaardigheden je met het spel kunt werken.

ACHTERGRONDINFORMATIE

Deze handelingssuggestie gaat om impulsbeheersing binnen het aansluiting zoeken en houden bij een groep.

Hierbij gaat het om het controleren en corrigeren van het eigen gedrag in het verkeer: in de omgang met anderen. Het kind denkt eerst voordat het iets doet en stelt daardoor gedragingen uit. Het gedrag wordt dan door gedachten in banen geleid en er is sprake van zelfregulering. Dit vraagt van het kind de vaardigheid om impulsen en gevoelens te onderdrukken.

Als een kind zijn impulsen kan beheersen, geeft dit de mogelijkheid om ruimte te geven aan de ander, aandacht te delen en binnen de kaders van sociale regels te blijven. Hierdoor kunnen kinderen aansluiting zoeken en houden bij een groep.

Bij zwakke impulsbeheersing is er doorgaans sprake van impulsiviteit. Hierbij zijn er drie elementen die een rol spelen:

- Het kind doet voordat het nadenkt;

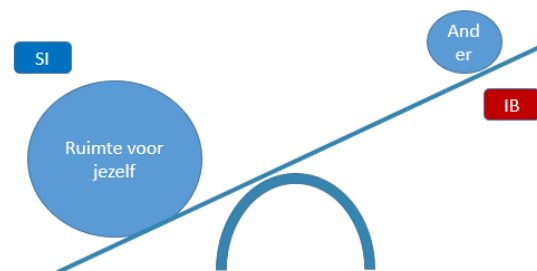
- Het kind vindt het moeilijk om te plannen en te organiseren. Ook het uitstellen van een behoefte, bijvoorbeeld het stellen van een vraag, hoort hierbij;
- Het kind heeft moeite met het zich houden aan de regels van de groep; het stelt zichzelf centraal en heeft daarbij moeite om zich te verplaatsen in de behoefte van de ander.

Het handhaven van een goed evenwicht tussen eigen en andermans belangen verloopt dus niet altijd even vlekkeloos. Soms botsen de doelen en wensen van jezelf met die van de ander. Dat hoeft op zichzelf geen probleem te zijn; het is een onderdeel van de ontwikkelingstaak waar kinderen voor staan: het zoeken en houden van aansluiting bij een groep.

Relatie met andere ZIEN!-dimensies

- Sociaal initiatief

Een kind dat benedengemiddeld tot laag scoort op impulsbeheersing en bovengemiddeld tot hoog scoort op sociaal initiatief, laat veel ruimtenemend gedrag zien. We zien hier in principe een kind dat dominant overkomt en beschikt over een flinke portie energie. Ruimte kunnen nemen (sociaal initiatief tonen) is op zichzelf een prima vaardigheid, maar wanneer dit niet in evenwicht is met impulsbeheersing, is dit hinderlijk, in ieder geval voor anderen. In sociaal-emotionele vorming gaat het erom dat we kinderen leren om zichzelf, de ander en het andere recht te doen.

- Inlevingsvermogen

Als het kind een naast een lage impulsbeheersing een benedengemiddelde, bovengemiddelde of hoge score op inlevingsvermogen heeft, merkt u dat het kind best aanspreekbaar op zijn gedrag, als u een positieve relatie met het kind heeft. Het maakt zijn inlevingsvermogen (sociale antenne) echter vaak ondergeschikt aan zijn behoefte aan aandacht of zijn behoefte om actief te kunnen zijn (lage impulsbeheersing).

Voor een leerkracht is het belangrijk om na te gaan of de behoefte op het gebied van Inlevingsvermogen of de behoefte op het gebied van Impulsbeheersing leidend is voor het kind.

BRONNEN

Broer, N.A., Haverhals, B., & Bruin, H.L. de (2012). *Verantwoording pedagogisch expertsysteem ZIEN! Voor het primair onderwijs!* Gouda: Driestar educatief.

'Impulsbeheersing'

'Een ander helpen'

INHOUD

Toelichting bij deze handelingssuggestie.....	1
Aanpak	2
Leerdoelen.....	2
Pedagogische interventies.....	2
Randvoorwaarden.....	3
Suggesties voor aanpak.....	4
Verwijzing naar spellen/prentenboeken	4
Achtergrondinformatie	5
Bronnen	6

Door te klikken op een regel in de inhoudsopgave, ga je direct naar de bijbehorende tekst;
Als je in de tekst klikt op een blauw pijltje ga je terug naar de inhoudsopgave.

TOELICHTING BIJ DEZE HANDELINGSSUGGESTIE

Leerkrachtvragenlijst Impulsbeheersing

1. Praat niet voor zijn beurt.
2. Denkt na voor het iets onderneemt, heeft controle over eigen gedrag.
3. Eist weinig aandacht op.
4. Houdt zich aan de regels.

Leerlingvragenlijst Jezelf beheersen

1. Ik wacht op mijn beurt.
2. Ik denk na voor ik iets doe.
3. Ik zorg dat ik geen problemen krijg.
4. Ik laat een ander met rust als hij bezig is
5. Ik houd me aan de regels.

Onder **impulsbeheersing** wordt het volgende verstaan: *Impulsbeheersing is de vaardigheid om in sociaal verband het eigen gedrag te reguleren door het onderdrukken van impulsen.*

Onder **een ander helpen** wordt het volgende verstaan: *Helpen is handelen in het belang van een ander. Iemand helpen kan in verschillende contexten bijvoorbeeld in contact met de leerkracht, een andere volwassene of een medeleerling. Belangrijk is dat je je bewust bent van het belang van jezelf en de ander. Het is nodig dat je je in iedere situatie blijft afvragen of je met helpen echt het belang van de ander en/of jezelf dient.*

AANPAK

LEERDOELEN

Bedenk vooraf: *Welk doel/welke doelen wil ik bereiken door te handelen?*

Preventief en curatief

De leerlijn met doelen uit deze handelingsuggestie kun je zowel preventief als curatief gebruiken. Wanneer je er preventief mee aan de slag wilt, kijk je welke doelen passen bij de leeftijd van de leerlingen in je groep. Je werkt gericht aan de doelen met passende activiteiten, net als je bij de cognitieve vakken doet. Daarnaast is het ook goed mogelijk om curatief met de leerlijn aan de slag te gaan wanneer je hebt gemerkt dat (een deel van) je groep uitvalt op het gebied van impulsbeheersing en een ander helpen.

Doel kiezen

Onderstaande leerlijn laat zien welke doelen bij welke ontwikkelingsleeftijd passen. Kies uit deze leerlijn een passend doel waar je met de groep of een individuele leerling aan wilt werken. Kijk daarbij naar wat de groep of leerling al wel beheerst en welk doel dus een passende volgende stap is.

Kijk daarnaast ook in het ZIEN! profiel naar waar de leerling/groep al goed in is. Dit kan gebruikt worden als compenserende factor(en): Welke doelen waar je aan zou kunnen werken, doen het meest een beroep op vaardigheden die een groep/leerling al meer laat zien? Daar kun je vaak het beste starten, omdat de kans op succes het grootst is als een leerling al aspecten beheerst. Voor impulsbeheersing kan dit sociaal initiatief zijn (balans egocontrole) en sociale flexibiliteit (ruimtegevende vaardigheden).

<4 jaar	4-6 jaar	6-8 jaar	8-10 jaar	10-12 jaar
		<ul style="list-style-type: none"> Helpt niet als je niet kunt weten dat het gewenst is of niet mag 		

Door te klikken op het doel, ga je direct naar de aanpak die daarbij aansluit.

Aanpak

Denk eerst na over de volgende punten en baseer je aanpak op de antwoorden.

- Wil ik klassikaal of individueel aan deze ontwikkeltaak werken?
- Zie je het gedrag al wel in uitnodigende situaties? Oefen dan in niet-uitnodigende situaties. Zie je het gedrag nog vrijwel niet? Oefen dan in eerste instantie zoveel mogelijk in uitnodigende situaties.
- Denk bij je aanpak ook na over verschillen tussen jongens en meisjes. Jongens zijn meer lichamelijk ingesteld en meisjes meer verbaal. Jongens uiten hun emoties meer fysiek (duwen, stoeien). Ze hebben letterlijk en figuurlijk behoefte aan ruimte.

PEDAGOGISCHE INTERVENTIES

Bedenk bij bovenstaande doelen: *Wat vraagt dit van mij als leerkracht?*

Impulsbeheersing voor deze groep is laag. Vraag je bij jezelf af wat jouw leerkracht gedrag is. Is jouw gedrag heel ruimtegevend: weet je van jezelf dat je het lastig vindt om duidelijk en consequent te zijn? In dat geval kan het zijn dat de leerlingen de ruimte voelen om

impulsief te reageren, wat een negatieve invloed kan hebben op het functioneren van de groep.

Er zijn vijf pedagogische vaardigheden die je als leerkracht kunt inzetten om problemen te voorkomen en aan te pakken. Dit zijn:

- **Leiding geven en grenzen stellen**
- Monitoring: balanceren tussen ruimte nemen en ruimte geven
- Positieve betrokkenheid tonen
- **Positieve bekrachtiging geven**
- Leren problemen oplossen

Voor kinderen met een lage impulsbeheersing kun je werken aan de volgende vaardigheden bij het helpen van een ander.

Leiding geven en grenzen stellen: Voor leerlingen met een lage impulsbeheersing is het van belang om duidelijke kaders te bieden. Het ontbreken van een duidelijke structuur maakt leerlingen onzeker. Wees als leerkracht duidelijk over de momenten waarop hulp geboden mag worden en de momenten waarop dit niet mag. Gebruik hierbij een teken, bijvoorbeeld een stoplicht (rood = zelfstandig werken, oranje = elkaar helpen) en/of een vragenblokje (? bij een oranje stoplicht betekent dat je een kind mag helpen). Geef duidelijkheid over de manier waarop je hulp aan andere leerlingen aanbiedt. Je kunt hierbij denken aan het stellen van regels, zoals het niet voorzeggen van antwoorden. Maak ook duidelijke regels over de manier waarop je een ander helpt.

Positieve bekrachtiging: impulsen beheersen kan erg moeilijk zijn voor leerlingen en is een proces dat veel tijd kost om te veranderen. Het vraagt van jou als leerkracht om veel bevestiging te geven over dingen die goed gaan. Reageer meteen en geef directe, specifieke feedback zodat leerlingen weten wat al goed gaat en waar ze nog aan moeten werken. Zorg dat de doelen klein en concreet zijn, zodat jouw feedback ook over kleine veranderingen kan gaan en het voor de leerlingen snel voor succeservaringen kan zorgen.

RANDVOORWAARDEN

Bedenk: *Welke zaken moeten op orde zijn, voordat ik aan een doel kan werken?*

Voordat er een proces plaatst kan vinden, zijn er eisen waaraan voldaan moet worden. Zo zijn welbevinden en betrokkenheid vaak voorwaardelijk voordat aan de ZIEN! dimensies gewerkt kan worden. Hoe staat het hiermee in jouw klas?

Welke zaken moeten bij de leerlingen op orde zijn, waar je niet zonder kunt omdat een nieuwe aanpak anders niet werkt? Denk aan de behoeftenpiramide van Maslow: zijn de lichamelijke behoeften vervuld, en voelen kinderen zich veilig en zeker in de klas? Pas daarna kan aan de behoefte voor sociaal contact voldaan worden.

Zorg ook dat het klassenmanagement op orde is: kies een klasindeling die past bij de werkvormen die je toepast en die aansluit bij de vaardigheden van de leerlingen. Zorg voor duidelijke regels en hanteer ze consequent. Zorg voor activiteiten die uitdagen/in de zone van naaste ontwikkeling zitten en tegelijk ook haalbaar zijn.

SUGGESTIES VOOR AANPAK

Bedenk bij het kiezen van een suggestie: *Welke aanpak past bij het doel dat ik gekozen heb?*

Bij elke suggestie staat voor welke ontwikkelingsleeftijd de activiteit geschikt is, maar vaak kan het met kleine aanpassingen ook bij oudere/jongere kinderen toegepast worden. De activiteiten zijn vaak klassikaal, maar kunnen individueel gemaakt worden door als leerkracht die ene leerling in de gaten te houden en extra te stimuleren. Denk bij elke activiteit na over wat deze van jou vraagt wat betreft pedagogische interventies.

Helpt niet als je kunt weten dan het niet gewenst is of niet mag (6-8 jaar) - Stoplicht

Zorg voor duidelijke routines in de klas zodat de leerlingen weten wat je van ze verwacht. Dit geeft rust en veiligheid vooral voor leerlingen die impulsief gedrag laten zien. Een routine kan zijn het werken met het stoplicht. Stoplicht op...

- Rood betekent zelfstandig werken;
- Oranje betekent dat je een ander mag helpen;
- Groen betekent samen werken.

Maak de leerlingen duidelijk dat je elkaar niet mag helpen wanneer het stoplicht op rood staat. Geef duidelijk aan hoe lang het stoplicht op rood staat (bijvoorbeeld 5 of 10 minuten). Het is handig om dan met een timer of klok te werken. Hierdoor maak je de periode van zelfstandig werken visueel. Dit kan klassikaal, maar ook individueel. Start met een korte tijd en breid dit uit wanneer het goed gaat. Hierdoor zorg je ervoor dat leerlingen vanaf het begin af aan de opdracht kunnen volhouden en succeservaringen opdoen. Dit stimuleert hen om het gedrag vaker te laten zien.

Voor sommige leerlingen kan het nodig zijn dat je het afgesproken teken dichterbij brengt, bijvoorbeeld door een gelamineerd rood papier of blokje met rode stip boven op de tafel te zetten als je niet mag helpen. De uitleg kun je ook afdrukken en naast het stoplicht hangen, of een briefje op tafel van individuele leerlingen plakken.

VERWIJZING NAAR SPELLEN/PRENTENBOEKEN

Bedenk: *Hoe kan ik materialen inzetten om te werken aan de leerdoelen?*

Het inzetten van spellen/prentenboeken kan een effectieve bijdrage leveren bij het werken aan impulsbeheersing binnen het helpen van een ander. Hieronder volgt een suggestie. Gebruik dit ter inspiratie en kijk wat er op jouw school aanwezig is.

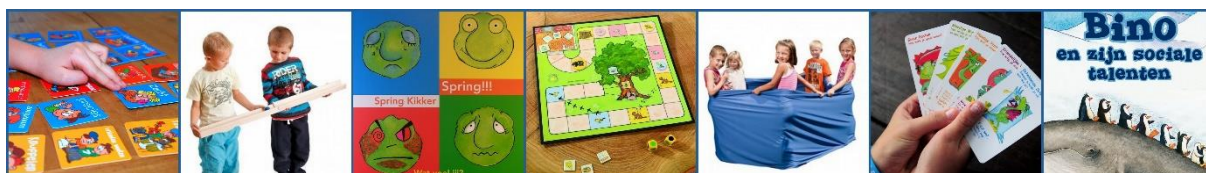
Kinderkwaliteitenspel / uitgeverij: CPS uitgeverij / aantal spelers: 1-30 (klassikaal) / geschikt voor: midden- en bovenbouw.

Het doel van dit spel is om kinderen bewust(er) te maken van hun eigen kwaliteiten en op die manier bijdragen aan een positief zelfbeeld. Het spel bestaat uit 60 kaartjes met daarop de basiskwaliteiten. De kaartjes kunnen zowel op individueel niveau als in kleine groepjes of klassikaal gebruikt worden. Uitgangspunt is steeds het woord op een kaartje. Hierbij zijn

verschillende werkvormen mogelijk. Let op: jonge kinderen vinden de woorden vaak nog lastig. Zij kijken dan alleen naar het plaatje.

Eén van de werkvormen die je kunt inzetten, is de werkvorm waarbij kinderen een kaartje moeten kiezen voor elkaar en hun keuze toelichten. Dit stimuleert uitwisseling en gesprek over de sterke kanten en talenten van de ander en jezelf. Wanneer een leerling het moeilijk vindt om een kaartje te kiezen, mag hij om hulp vragen. Voor kinderen die moeten leren hun impulsen te beheersen, is het goed om dit duidelijk te bespreken van tevoren, dat ze alleen mogen helpen wanneer dat aangegeven wordt door de andere leerling.

Er zijn meer spellen en prentenboeken die erg geschikt zijn voor het oefenen van de leerdoelen. Kijk voor een volledig overzicht in ParnasSys onder informatief, onder het kopje 'Sova-methoden/materialen/prentenboeken'. Per spel is aangegeven welke doelgroep het spel voor is bedoeld en aan welke ZIEN! vaardigheden je met het spel kunt werken.

ACHTERGRONDINFORMATIE

Deze handelingssuggestie gaat om impulsbeheersing binnen een ander helpen.

Hierbij gaat het om het controleren en corrigeren van het eigen gedrag in het verkeer met anderen. Het kind denkt eerst voordat het iets doet en stelt daardoor gedragingen uit. Het gedrag wordt dan door gedachten in banen geleid en er is sprake van zelfregulering. Dit vraagt van het kind de vaardigheid om impulsen en gevoelens te onderdrukken.

Als een kind zijn impulsen kan beheersen, geeft dit de mogelijkheid om ruimte te geven aan de ander, aandacht te delen en binnen de kaders van sociale regels te blijven. Hierdoor kunnen kinderen aansluiting zoeken en houden bij een groep.

Bij zwakke impulsbeheersing is er doorgaans sprake van impulsiviteit. Hierbij zijn drie elementen die een rol spelen:

- Het kind doet voordat het nadenkt.
- Het kind vindt het moeilijk om te plannen en te organiseren. Ook het uitstellen van een behoefte, bijvoorbeeld het stellen van een vraag, hoort hierbij.
- Het kind heeft moeite met het zich houden aan de regels van de groep; het stelt zichzelf centraal en heeft daarbij moeite om zich te verplaatsen in de behoefte van de ander.

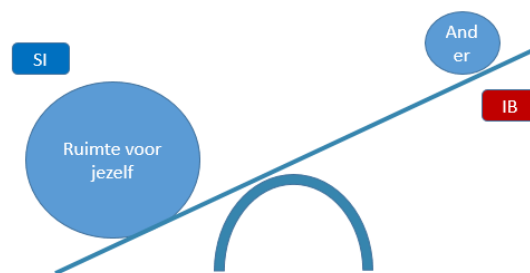
Het handhaven van een goed evenwicht tussen eigen en andermans belangen verloopt dus niet altijd even vlekkeloos. Soms botsen de doelen en wensen van jezelf met die van de ander. Dat hoeft op zichzelf geen probleem te zijn; het is een onderdeel van de ontwikkelingstaak waar kinderen voor staan: het helpen van een ander.

Relatie met andere ZIEN!-dimensies

- Sociaal initiatief

Een kind dat beneden gemiddeld tot laag scoort op impulsbeheersing en bovengemiddeld tot hoog scoort op Sociaal initiatief, laat veel ruimtenemend gedrag zien.

We zien hier in principe een kind dat dominant overkomt en beschikt over een flinke portie energie. Ruimte kunnen nemen (sociaal initiatief tonen) is op zichzelf een prima vaardigheid, maar wanneer dit niet in evenwicht is met impulsbeheersing, is dit hinderlijk, in ieder geval voor anderen. In sociaal-emotionele vorming gaat het erom dat we kinderen leren om zichzelf, de ander en het andere recht te doen. Er is dan geen sprake van onder- of overaanpassing.

- Inlevingsvermogen

Als het kind een naast een lage impulsbeheersing een benedengemiddelde, bovengemiddelde of hoge score op inlevingsvermogen heeft, merk je dat het kind best aanspreekbaar op zijn gedrag, als je een positieve relatie met het kind heeft. Het kind maakt zijn inlevingsvermogen (sociale antenne) echter vaak ondergeschikt aan zijn behoefte aan aandacht of zijn behoefte om actief te kunnen zijn (lage impulsbeheersing). Voor een leerkracht is het belangrijk om na te gaan of de behoefte op het gebied van inlevingsvermogen of de behoefte op het gebied van impulsbeheersing leidend is voor het kind.

BRONNEN

Broer, N.A., Haverhals, B., & Bruin, H.L. de (2012). *Verantwoording pedagogisch expertsysteem ZIEN! Voor het primair onderwijs!* Gouda: Driestar educatief.

'Impulsbeheersing'

'Omgaan met ruzies en conflicten'

INHOUD

Toelichting bij deze handelingssuggestie.....	1
Aanpak	2
Leerdoelen.....	2
Pedagogische interventies.....	3
Randvoorwaarden.....	3
Suggesties voor aanpak.....	4
Verwijzing naar spellen/prentenboeken	6
Achtergrondinformatie	7
Bronnen	8

Door te klikken op een regel in de inhoudsopgave, ga je direct naar de bijbehorende tekst;
Als je in de tekst klikt op een blauw pijltje ga je terug naar de inhoudsopgave.

TOELICHTING BIJ DEZE HANDELINGSSUGGESTIE

Leerkrachtvragenlijst Impulsbeheersing

1. Praat niet voor zijn beurt.
2. Denkt na voor het iets onderneemt, heeft controle over eigen gedrag.
3. Eist weinig aandacht op.
4. Houdt zich aan de regels.

Leerlingvragenlijst Jezelf beheersen

1. Ik wacht op mijn beurt.
2. Ik denk na voor ik iets doe.
3. Ik zorg dat ik geen problemen krijg.
4. Ik laat een ander met rust als hij bezig is
5. Ik houd me aan de regels.

Onder **impulsbeheersing** wordt het volgende verstaan: *Impulsbeheersing is de vaardigheid om in sociaal verband het eigen gedrag te reguleren door het onderdrukken van impulsen.*

Onder **omgaan met ruzies en conflicten** wordt het volgende verstaan: *Omgaan met ruzies en conflicten heeft betrekking op spanning in een relatie of in een groep(je). Als er in een conflict of ruzie antisociaal gedrag wordt getoond, is het belangrijk om dat samen uit te praten, het goed te maken met elkaar en daarna weer op goede voet verder te gaan. Omgaan met competitie is een goede oefening. Omgaan met winnen en verliezen is een onderwerp dat bij ruzies en conflicten hoort.*

AANPAK

LEERDOELEN

Bedenk vooraf: *Welk doel/welke doelen wil ik bereiken door te handelen?*

Preventief en curatief

De leerlijn met doelen uit deze handelingssuggestie kun je zowel preventief als curatief gebruiken. Wanneer je er preventief mee aan de slag wilt, kijk je welke doelen passen bij de leeftijd van de leerlingen in je groep. Je werkt gericht aan de doelen met passende activiteiten, net als je bij de cognitieve vakken doet. Daarnaast is het ook goed mogelijk om curatief met de leerlijn aan de slag te gaan wanneer je hebt gemerkt dat (een deel van) je groep uitvalt op het gebied van impulsbeheersing en het omgaan met ruzies en conflicten.

Doel kiezen

Onderstaande leerlijn laat zien welke doelen bij welke ontwikkelingsleeftijd passen. Kies uit deze leerlijn een passend doel waar je met de groep of een individuele leerling aan wilt werken. Kijk daarbij naar wat de groep of leerling al wel beheerst en welk doel dus een passende volgende stap is.

Kijk daarnaast ook in het ZIEN! profiel naar waar de leerling/groep al goed in is. Dit kan gebruikt worden als compenserende factor(en): Welke doelen waar je aan zou kunnen werken, doen het meest een beroep op vaardigheden die een groep/leerling al meer laat zien? Daar kun je vaak het beste starten, omdat de kans op succes het grootst is als een leerling al aspecten beheerst. Voor impulsbeheersing kan dit sociaal initiatief zijn (balans egocontrole) en sociale flexibiliteit (ruimtegevende vaardigheden).

< 4 jr.	4-6 jr.	6-8 jr.	8-10 jr.	10-12jr.
<ul style="list-style-type: none"> Is stil bij het uitpraten van een conflict (met steun van de begeleider) 	<ul style="list-style-type: none"> Luistert naar de ander bij het oplossen van een ruzie 	<ul style="list-style-type: none"> Past manieren toe om rustig te blijven wanneer hij boos wordt 	<ul style="list-style-type: none"> Beheerst zich, als dit nodig is, wanneer hij boos is 	

Door te klikken op een doel, ga je direct naar de aanpak die daarbij aansluit.

De doelen uit bovenstaande leerlijn kunnen de leerlingen oefenen bij de dagelijkse lesmomenten waarbij overleg nodig is. Om het gedrag verder aan te leren zijn de meer vrije situaties zoals de gymles en het spelen op het schoolplein heel geschikt. In deze situaties ontstaan over het algemeen sneller ruzies en conflicten.

Aanpak

Denk eerst na over de volgende punten en baseer je aanpak op de antwoorden.

- Wil ik klassikaal of individueel aan deze ontwikkeltaak werken?
- Zie je het gedrag al wel in uitnodigende situaties? Oefen dan in niet-uitnodigende situaties. Zie je het gedrag nog vrijwel niet? Oefen dan in eerste instantie zoveel mogelijk in uitnodigende situaties.

- Denk bij je aanpak ook na over verschillen tussen jongens en meisjes. Jongens zijn meer lichamelijk ingesteld en meisjes meer verbaal. Jongens uiten hun emoties meer fysiek (duwen, stoeien). Ze hebben letterlijk en figuurlijk behoefte aan ruimte.

PEDAGOGISCHE INTERVENTIES

Bedenk bij bovenstaande doelen: *Wat vraagt dit van mij als leerkracht?*

Impulsbeheersing voor deze groep is laag. Vraag je bij jezelf af wat jouw leerkracht gedrag is. Is jouw gedrag heel ruimtegevend: weet je van jezelf dat je het lastig vindt om duidelijk en consequent te zijn? In dat geval kan het zijn dat de leerlingen de ruimte voelen om impulsief te reageren, wat een negatieve invloed kan hebben op het functioneren van de groep.

Er zijn vijf pedagogische vaardigheden die je als leerkracht kunt inzetten om problemen te voorkomen en aan te pakken. Dit zijn:

- **Leiding geven en grenzen stellen**
  - Monitoring: balanceren tussen ruimte nemen en ruimte geven
  - Positieve betrokkenheid tonen
  - Positieve bekrachtiging geven
- **Leren problemen oplossen**

Voor kinderen met een lage impulsbeheersing kun je werken aan de volgende vaardigheden bij het omgaan met ruzies en conflicten.

Leiding geven en grenzen stellen: Voor leerlingen met een lage impulsbeheersing is het van belang om duidelijke kaders te bieden. Het ontbreken van een duidelijke structuur maakt leerlingen onzeker. Wees als leerkracht duidelijk over de manier waarop je omgaat met conflicten. Praat ze uit met woorden. Impulsen zijn moeilijk te beheersen wanneer je midden in de situatie zit. Dit vraagt van jou als leerkracht dat je een leerling uit de situatie haalt, door bijvoorbeeld een time-out te geven. Wanneer de leerlingen afgekoeld zijn is het makkelijker om een gesprek aan te gaan en een conflict op te lossen.

Leren problemen oplossen: leerlingen die het moeilijk vinden om hun impulsen te beheersen, hebben soms baat bij stappenplannen of hulpmiddelen om hun impulsen te leren beheersen. Denk hierbij aan het tellen tot tien. Wanneer een leerling het gesprek aangaat met een ander over een conflict is het belangrijk dat je als leerkracht duidelijk bent over de manier waarop je met elkaar communiceert. Bijvoorbeeld dat je stil bent en luistert naar elkaar. Hoe ouder de leerlingen worden, hoe meer zij zelf hiervoor de verantwoordelijkheid kunnen dragen.

RANDVOORWAARDEN

Bedenk: *Welke zaken moeten op orde zijn, voordat ik aan een doel kan werken?*

Voordat er een proces plaatst kan vinden, zijn er eisen waaraan voldaan moet worden. Zo zijn welbevinden en betrokkenheid vaak voorwaardelijk voordat aan de ZIEN! dimensies gewerkt kan worden. Hoe staat het hiermee in jouw klas?

Welke zaken moeten bij de leerlingen op orde zijn, waar je niet zonder kunt omdat een nieuwe aanpak anders niet werkt? Denk aan de behoeftenpiramide van Maslow: zijn de lichamelijke behoeften vervuld, en voelen kinderen zich veilig en zeker in de klas? Pas daarna kan aan de behoefte voor sociaal contact voldaan worden.

Zorg ook dat het klassenmanagement op orde is: kies een klasindeling die past bij de werkvormen die je toepast en die aansluit bij de vaardigheden van de leerlingen. Zorg voor duidelijke regels en hanteer ze consequent. Zorg voor activiteiten die uitdagen/in de zone van naaste ontwikkeling zitten en tegelijk ook haalbaar zijn.

SUGGESTIES VOOR AANPAK

Bedenk bij het kiezen van een suggestie: *Welke aanpak past bij het doel dat ik gekozen heb?*

Bij elke suggestie staat voor welke ontwikkelingsleeftijd de activiteit geschikt is, maar vaak kan het met kleine aanpassingen ook bij oudere/jongere kinderen toegepast worden. De activiteiten zijn vaak klassikaal, maar kunnen individueel gemaakt worden door als leerkracht die ene leerling in de gaten te houden en extra te stimuleren. Denk bij elke activiteit na over wat deze van jou vraagt wat betreft pedagogische interventies.

Is stil bij het uitpraten van een conflict (met steun van de begeleider)(<4 jaar) – beurtverdeling

Praat samen met de leerlingen een conflict uit. Let daarbij goed op de beurtverdeling.

- Om de beurt vertel je wat er gebeurd is;
- Wanneer de één aan het praten is, luistert de ander;
- Maak de beurt visueel door te werken met bijvoorbeeld een beurtendoosje of een praatbeer.

Luistert naar de ander bij het oplossen van een ruzie (4-6 jaar) – verscheidene werkvormen

Naar elkaar luisteren kan erg lastig zijn voor leerlingen. Je moet niet alleen stil zijn, maar ook echt luisteren naar de inhoud van de boodschap. Er zijn verschillende werkvormen waarin je kunt oefenen met luisteren naar elkaar.

Het interview:

Pas deze coöperatieve werkvorm aan, aan de leeftijd van de leerlingen. Laat leerlingen aan elkaar vragen laten stellen over hun werkje, vakantie, familie, het thema waarover je werkt enzovoort. Je kunt deze oefening in de kring doen, maar ook in groepjes van twee of drie.

- Doe eerst zelf voor hoe het werkt!
- Je stelt een vraag;
- De ander beantwoordt de vraag;
- Herhaal in je eigen woorden wat er verteld is.

Ik ga op reis en ik neem mee:

Leuke kringactiviteit om te leren luisteren naar elkaar. Ik ga op reis en ik neem mee... Noem maar op wat de anderen gezegd hebben en vul het zelf met wat nieuws aan.

Een **variant** hiervan is **doorfluisteren**:

- Bedenk een zin en schrijf hem op;
- Fluister de zin bij een leerling zijn oor;
- De leerling fluistert de zin weer in het oor van zijn buurman net zolang tot je de kring bent rond geweest;
- De laatste leerling zegt de zin hardop.

Bij beide oefeningen is iedereen stil behalve de persoon die aan de beurt is.

Bij het uitpraten van een conflict:

Praat een conflict uit zoals bij het voorgaande doel is uitgewerkt. Geef de leerlingen de opdracht om goed naar elkaar te luisteren.

- Leerling 1 begint met vertellen wat er volgens hem gebeurd is.
- Leerling 2 herhaalt (samengevat en in eigen woorden) wat leerling 1 gezegd heeft.
- Controleer bij leerling 1 of de samenvatting klopt of dat er nog iets veranderd/aangevuld moet worden.
- Hierna draai je de taken om en mag leerling 2 vertellen wat er volgens hem gebeurd is.
- Leerling 1 herhaalt (samengevat en in eigen woorden) wat leerling 2 gezegd heeft.
- Controleer bij leerling 2 of de samenvatting klopt of dat er nog iets veranderd/aangevuld moet worden.

Dit kun je ook met meerdere leerlingen doen.

Ook een **kwartetspel** is een goede manier om te leren hoe je elkaar aanspreekt.

- Je noemt de naam van de persoon van wie je iets wilt.
- Je kijkt de persoon aan.
- Je stelt een duidelijke vraag.
- Je luistert goed naar de vraag.
- Denk na en reageer.

Een andere leuke werkvorm is **de binnenkring en buitenkring**.

- Vorm twee kringen en zorg dat elke leerling van de binnenkring tegenover iemand van de buitenkring staat.
- Stel een vraag, of geef een opdracht waar de kinderen over moeten praten (bijvoorbeeld wat ze in het weekend gedaan hebben).
- De kinderen in de binnenkring beginnen met vertellen, de kinderen uit de buitenkring vertellen wanneer jij een teken geeft.
- Hierna draait iedereen uit de buitenkring één stap door.
- De kinderen uit de buitenkring vertellen de kinderen uit de binnenkring wat ze zonet gehoord hebben van het andere kind. Hierna wisselen de rollen om.

Past manieren toe om rustig te blijven wanneer hij boos wordt (6-8 jaar) – Stop, denk, doe!

Leerlingen die het moeilijk vinden om rustig te blijven als ze boos worden, kunnen steun hebben aan een duidelijke aanpak om rustig te blijven.

- Oefen met de kinderen manieren om rustig te blijven.
  - Bijvoorbeeld: haal diep adem en probeer op deze manier om spanning kwijt te raken, denk na of tel eerst tot 10 voordat je reageert.

- Stop, denk, doe kaart.
  - Stop=kijk en luister
  - Denk=maak een plan en denk hierbij eventueel hardop
  - Doe =voer wat je bedacht hebt uit.
 Gebruik de kaart als hulpmiddel om de verschillende stappen visueel te maken.
- Time-out: Je zegt rustig, maar duidelijk 'ik vind dit niet leuk' en loopt weg.
- Werk met een emotiethermometer. Dit is een thermometer waarbij de verschillende emoties van het kind duidelijk op staan. Het kind kan zo aangeven hoe het zich voelt. Het is visueel voor het kind. Daarna kun je hem helpen om weer rustig te worden.

Beheerst zich, als dit nodig is, wanneer hij boos is (8-10 jaar) – 5G model

---

Om je te kunnen beheersen, moet je inzicht hebben in je eigen gedrag en de gevolgen daarvan. Bij het vorige doel zijn suggesties gegeven om rustig te blijven. Wat is het gevolg daarvan?

Een manier om leerlingen hier inzicht in te geven is het werken met een stappenplan dat gebaseerd is op het 5G model (gebeurtenis-gedachte-gevoel-gedrag-gevolg). Er zijn heel veel uitwerkingen van dit model en soortgelijke modellen te vinden op internet.

Wanneer kinderen meer inzicht hebben in hun eigen gedrag, kun je werken aan het volgende:

- Leer kinderen om zelf een time out te creëren, bijvoorbeeld om weg te lopen uit de situatie als er teveel spanning is om het meteen uit te praten.
- Benoem je gevoel. Begin je zin met ik: "ik merk dat ik boos word; ik vind dit niet leuk"
- Kinderen die als ze boos zijn gauw fysiek worden, kun je leren om de emotie bij zichzelf te houden.
  - Als je boos wordt, ga je niet slaan of schoppen. Je stopt je handen in je broekzakken of stamp hard op de grond en zegt: ik baal hiervan.

VERWIJZING NAAR SPELLEN/PRENTENBOEKEN

Bedenk: Hoe kan ik materialen inzetten om te werken aan de leerdoelen?

Het inzetten van spellen/prentenboeken kan een effectieve bijdrage leveren bij het werken aan impulsbeheersing binnen het omgaan met ruzies en conflicten. Hieronder volgen een aantal suggesties. Gebruik dit ter inspiratie en kijk wat er op jouw school aanwezig is.

Prentenboek 'Bino en de walvis' / Marcel van Driel / *geschikt voor: onderbouw.*

Er komt een walvis aanzwemmen naar Bino en zijn vrienden. Dat vinden ze allemaal reuze interessant natuurlijk, zeker als de walvis ook een prima glijbaan blijkt te zijn. Ze willen dan ook allemaal als eerste op de glijbaan. Dat loopt uit op ruzie en een mooie oplossing.

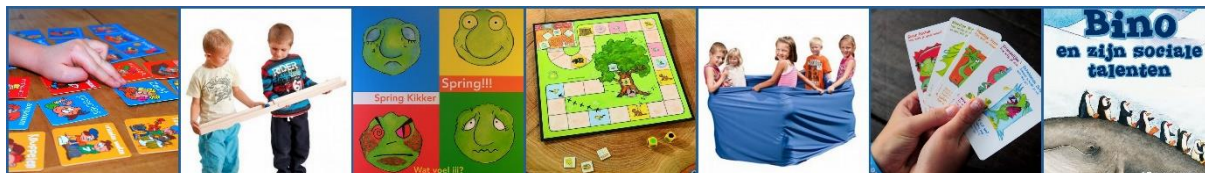
Dit boek gaat over het uitpraten van een conflict en het luisteren naar elkaar, wat heel goed aansluit op de doelen van impulsbeheersing en het omgaan met ruzies en conflicten. Achterin het boek staan verwerkingsopdrachten.

Ski – 2 personen / uitgeverij: Earth Games / *aantal spelers: 2 / geschikt voor: onderbouw.*

Met deze ski's kunnen kinderen samen skiën. Ze moeten tegelijk bewegen om vooruit te komen. Dit traint niet alleen coördinatie en balans, maar het werkt ook aan teamspirit en afstemmingen.

In het begin zal het zoeken zijn naar goede afstemming. Dit zal niet meteen goed gaan. Kinderen moeten dan rustig blijven en naar elkaar luisteren om te zorgen dat het afstemmen soepel verloopt en er geen ruzie ontstaat. Dit zal voor kinderen met lage impulsbeheersing lastig zijn. Bereid het spel met hen voor/na en praat erover wat je kunt doen op de momenten dat het niet gaat zoals je wilt.

Er zijn meer spellen en prentenboeken die erg geschikt zijn voor het oefenen van de leerdoelen. Kijk voor een volledig overzicht in ParnasSys onder informatief, onder het kopje 'Sova-methoden/materialen/prentenboeken'. Per spel is aangegeven welke doelgroep het spel voor is bedoeld en aan welke ZIEN! vaardigheden je met het spel kunt werken.

ACHTERGRONDINFORMATIE

Deze handelingssuggestie gaat om impulsbeheersing binnen het omgaan met ruzies en conflicten.

Hierbij gaat het om het controleren en corrigeren van het eigen gedrag in het verkeer met anderen. Het kind denkt eerst voordat het iets doet en stelt daardoor gedragingen uit. Het gedrag wordt dan door gedachten in banen geleid en er is sprake van zelfregulering. Dit vraagt van het kind de vaardigheid om impulsen en gevoelens te onderdrukken.

Als een kind zijn impulsen kan beheersen, geeft dit de mogelijkheid om ruimte te geven aan de ander, aandacht te delen en binnen de kaders van sociale regels te blijven. Hierdoor kunnen kinderen leren omgaan met ruzies en conflicten.

Bij zwakke impulsbeheersing is er doorgaans sprake van impulsiviteit. Hierbij zijn drie elementen die een rol spelen:

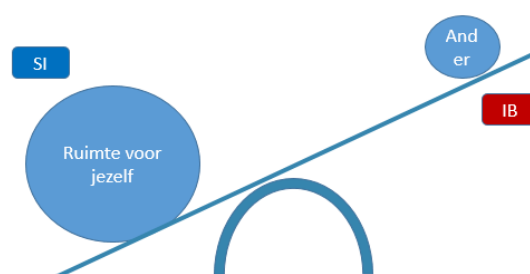
- Het kind doet voordat het nadenkt.
- Het kind vindt het moeilijk om te plannen en te organiseren. Ook het uitstellen van een behoefte, bijvoorbeeld het stellen van een vraag, hoort hierbij.
- Het kind heeft moeite met het zich houden aan de regels van de groep; het stelt zichzelf centraal en heeft daarbij moeite om zich te verplaatsen in de behoefte van de ander.

Het handhaven van een goed evenwicht tussen eigen en andermans belangen verloopt dus niet altijd even vlekkeloos. Soms botsen de doelen en wensen van jezelf met die van de ander. Dat hoeft op zichzelf geen probleem en het is een onderdeel van de ontwikkelingstaak waar kinderen voor staan: het omgaan met ruzies en conflicten.

Relatie met andere ZIEN!-dimensies

- Sociaal initiatief

Een kind dat beneden gemiddeld tot laag scoort op impulsbeheersing en bovengemiddeld tot hoog scoort op sociaal initiatief, laat veel ruimtenemend gedrag zien. We zien hier in principe een kind dat dominant overkomt en beschikt over een flinke portie energie. Ruimte kunnen nemen (sociaal initiatief tonen) is op zichzelf een prima vaardigheid, maar wanneer dit niet in evenwicht is met impulsbeheersing, is dit hinderlijk, in ieder geval voor anderen. In sociaal-emotionele vorming gaat het erom dat we kinderen leren om zichzelf, de ander en het andere recht te doen. Er is dan geen sprake van onder- of overaanpassing.

- Inlevingsvermogen

Als het kind een naast een lage impulsbeheersing een benedengemiddelde, bovengemiddelde of hoge score op inlevingsvermogen heeft, merk je dat het kind best aanspreekbaar op zijn gedrag is, wanneer je als leerkracht een positieve relatie met het kind hebt. Het kind maakt zijn inlevingsvermogen (sociale antenne) echter vaak ondergeschikt aan zijn behoefte aan aandacht of zijn behoefte om actief te kunnen zijn (lage impulsbeheersing).

Voor een leerkracht is het belangrijk om na te gaan of de behoefte op het gebied van inlevingsvermogen of de behoefte op het gebied van impulsbeheersing leidend is voor het kind.

BRONNEN

Broer, N.A., Haverhals, B., & Bruin, H.L. de (2012). *Verantwoording pedagogisch expertsysteem ZIEN! Voor het primair onderwijs!* Gouda: Driestar educatief.

'Impulsbeheersing'

'Samenwerken en samenspelen'

INHOUD

Toelichting bij deze handelingssuggestie.....	1
Aanpak	2
Leerdoelen.....	2
Pedagogische interventies.....	3
Randvoorwaarden.....	3
Suggesties voor aanpak.....	4
Verwijzing naar spellen/prentenboeken	6
Achtergrondinformatie	7
Bronnen	8

Door te klikken op een regel in de inhoudsopgave, ga je direct naar de bijbehorende tekst;
Als je in de tekst klikt op een blauw pijltje ga je terug naar de inhoudsopgave.

TOELICHTING BIJ DEZE HANDELINGSSUGGESTIE

Leerkrachtvragenlijst Impulsbeheersing

1. Praat niet voor zijn beurt.
2. Denkt na voor het iets onderneemt, heeft controle over eigen gedrag.
3. Eist weinig aandacht op.
4. Houdt zich aan de regels.

Leerlingvragenlijst Jezelf beheersen

1. Ik wacht op mijn beurt.
2. Ik denk na voor ik iets doe.
3. Ik zorg dat ik geen problemen krijg.
4. Ik laat een ander met rust als hij bezig is
5. Ik houd me aan de regels.

Onder **impulsbeheersing** wordt het volgende verstaan: *Impulsbeheersing is de vaardigheid om in sociaal verband het eigen gedrag te reguleren door het onderdrukken van impulsen.*

Onder **samenwerken en samenspelen** wordt het volgende verstaan: *Je voert samen een opdracht uit, je probeert een doel te bereiken of je speelt samen (een spel). Er zijn (al dan niet uitgesproken) regels en afspraken. Om tot deze regels en afspraken te komen of tussentijds de regels aan te passen is overleg nodig tussen de groepsleden. Soms moeten compromissen worden gesloten. Steeds blijft afstemming nodig: wie doet wat en met welk doel? En hoe vullen we elkaar aan? Wie vervult welke rol? Hoe houden we de werksfeer of spelsfeer goed?*

AANPAK

LEERDOELEN

Bedenk vooraf: *Welk doel/welke doelen wil ik bereiken door te handelen?*

Preventief en curatief

De leerlijn met doelen uit deze handelingssuggestie kun je zowel preventief als curatief gebruiken. Wanneer je er preventief mee aan de slag wilt, kijk je welke doelen passen bij de leeftijd van de leerlingen in je groep. Je werkt gericht aan de doelen met passende activiteiten, net als je bij de cognitieve vakken doet. Daarnaast is het ook goed mogelijk om curatief met de leerlijn aan de slag te gaan wanneer je hebt gemerkt dat (een deel van) je groep uitvalt op het gebied van impulsbeheersing en het samenwerken en samenspelen.

Doel kiezen

Onderstaande leerlijn laat zien welke doelen bij welke ontwikkelingsleeftijd passen. Kies uit deze leerlijn een passend doel waar je met de groep of een individuele leerling aan wilt werken. Kijk daarbij naar wat de groep of leerling al wel beheerst en welk doel dus een passende volgende stap is.

Kijk daarnaast ook in het ZIEN! profiel naar waar de leerling/groep al goed in is. Dit kan gebruikt worden als compenserende factor(en): Welke doelen waar je aan zou kunnen werken, doen het meest een beroep op vaardigheden die een groep/leerling al meer laat zien? Daar kun je vaak het beste starten, omdat de kans op succes het grootst is als een leerling al aspecten beheerst. Voor impulsbeheersing kan dit sociaal initiatief zijn (balans egocontrole) en sociale flexibiliteit (ruimtegevende vaardigheden).

<4 jaar	4-6 jaar	6-8 jaar	8-10 jaar	10-12 jaar
	<ul style="list-style-type: none"> • Onderdrukt eigen impulsen ten gunste van de samenwerking of opdracht 	<ul style="list-style-type: none"> • Volgt de groepsregels 		<ul style="list-style-type: none"> • Neemt kritiek in ontvangst zonder boos te worden • Past gedrag aan na terechte kritiek van een medeleerling

Door te klikken op een doel, ga je direct naar de aanpak die daarbij aansluit.

Aanpak

Denk eerst na over de volgende punten en baseer je aanpak op de antwoorden.

- Wil ik klassikaal of individueel aan deze ontwikkeltaak werken?
- Zie je het gedrag al wel in uitnodigende situaties? Oefen dan in niet-uitnodigende situaties. Zie je het gedrag nog vrijwel niet? Oefen dan in eerste instantie zoveel mogelijk in uitnodigende situaties.
- Denk bij je aanpak ook na over verschillen tussen jongens en meisjes. Jongens zijn meer lichamelijk ingesteld en meisjes meer verbaal. Jongens uiten hun emoties meer fysiek (duwen, stoeien). Ze hebben letterlijk en figuurlijk behoefte aan ruimte.

PEDAGOGISCHE INTERVENTIES

Bedenk bij bovenstaande doelen: *Wat vraagt dit van mij als leerkracht?*

Impulsbeheersing voor deze groep is laag. Vraag je bij jezelf af wat jouw leerkracht gedrag is. Is jouw gedrag heel ruimtegevend: weet je van jezelf dat je het lastig vindt om duidelijk en consequent te zijn? In dat geval kan het zijn dat de leerlingen de ruimte voelen om impulsief te reageren, wat een negatieve invloed kan hebben op het functioneren van de groep.

Er zijn vijf pedagogische vaardigheden die je als leerkracht kunt inzetten om problemen te voorkomen en aan te pakken. Dit zijn:

- **Leiding geven en grenzen stellen**
- Monitoring: balanceren tussen ruimte nemen en ruimte geven
- Positieve betrokkenheid tonen
- **Positieve bekrachtiging geven**
- Leren problemen oplossen

Voor kinderen met een lage impulsbeheersing kun je werken aan de volgende vaardigheden bij het samenwerken en samenspelen.

Leiding geven en grenzen stellen: Voor leerlingen met een lage impulsbeheersing is het van belang om duidelijke kaders te bieden. Het ontbreken van een duidelijke structuur maakt leerlingen onzeker. Zorg voor duidelijke klassenregels en bespreek met leerlingen hoe je goed samenwerkt of samen speelt. Wees als leerkracht consequent in het toepassen van de regels. Deze voorspelbaarheid kan kinderen helpen om hun impulsen te beheersen, wanneer ze zich aan de groepsregels moeten houden of om moeten gaan met kritiek.

Positieve bekrachtiging geven: impulsen beheersen kan erg moeilijk zijn voor leerlingen en is een proces dat veel tijd kost om te veranderen, denk bijvoorbeeld aan het goed omgaan met kritiek. Als leerling is het fijn dat jij als leerkracht veel bevestiging geeft over dingen die goed gaan. Reageer meteen en geef directe, specifieke feedback zodat leerlingen weten wat al goed gaat en waar ze nog aan moeten werken. Zorg dat de doelen klein en concreet zijn, zodat jouw feedback ook over kleine veranderingen kan gaan en het voor de leerlingen snel voor succeservaringen kan zorgen.

RANDVOORWAARDEN

Bedenk: *Welke zaken moeten op orde zijn, voordat ik aan een doel kan werken?*

Voordat er een proces plaats kan vinden, zijn er eisen waaraan voldaan moet worden. Zo zijn welbevinden en betrokkenheid vaak voorwaardelijk voordat aan de ZIEN! dimensies gewerkt kan worden. Hoe staat het hiermee in jouw klas?

Welke zaken moeten bij de leerlingen op orde zijn, waar je niet zonder kunt omdat een nieuwe aanpak anders niet werkt? Denk aan de behoeftenpiramide van Maslow: zijn de lichamelijke behoeften vervuld, en voelen kinderen zich veilig en zeker in de klas? Pas daarna kan aan de behoefte voor sociaal contact voldaan worden.

Zorg ook dat het klassenmanagement op orde is: kies een klasindeling die past bij de werkvormen die je toepast en die aansluit bij de vaardigheden van de leerlingen. Zorg voor duidelijke regels en hanteer ze consequent. Zorg voor activiteiten die uitdagen/in de zone van naaste ontwikkeling zitten en tegelijk ook haalbaar zijn.

SUGGESTIES VOOR AANPAK

Bedenk bij het kiezen van een suggestie: *Welke aanpak past bij het doel dat ik gekozen heb?*

Bij elke suggestie staat voor welke ontwikkelingsleeftijd de activiteit geschikt is, maar vaak kan het met kleine aanpassingen ook bij oudere/jongere kinderen toegepast worden. De activiteiten zijn vaak klassikaal, maar kunnen individueel gemaakt worden door als leerkracht die ene leerling in de gaten te houden en extra te stimuleren. Denk bij elke activiteit na over wat deze van jou vraagt wat betreft pedagogische interventies.

Onderdrukt eigen impulsen ten gunste van de samenwerking of opdracht (4-6 jaar) – kijken is stoppen

De gymles of pauze is een goed moment om aan dit doel te werken. Een leuke werkvorm is 'kijken is stoppen'.

- De leerlingen staan aan de ene kant van de zaal;
- Jij staat aan de andere kant;
- Alle leerlingen moeten proberen om aan de overkant te komen;
- Ze mogen alleen maar lopen als jij niet kijkt;
- Wie loopt als jij kijkt, is af;
- Je kunt deze oefening ook op andere manieren doen bijvoorbeeld met een instrument. Als jij stopt met spelen staat iedereen stil;
- Je kunt de groep ook verdelen en kijken welke groep de opdracht het beste uitvoert.

Een hulpmiddel voor kinderen die het moeilijk vinden om hun impulsen te beheersen is een stappenplan, zoals stop/denk/doe. Op het internet zijn veel leuke pictogrammen hiervan te vinden.

Volgt de groepsregels (6-8 jaar) – groepsverantwoordelijkheid

Het hebben van duidelijke regels en routines biedt houvast aan leerlingen. Betrokkenheid ontstaat als leerlingen zelf meedenken over het opstellen van de regels. Bij het opstellen van de regels is het belangrijk om het onderstaande te bedenken.

N.B. Bij routines gaat het vooral om hoe je invulling geeft aan leswisselingen, vrije situaties enzovoort.

Groepsregels moeten...

- positief opgesteld zijn in de vorm van een gedragsverwachting;
- gaan over verantwoordelijkheid voor elkaar;
- gaan over samenwerken;
- duidelijkheid bieden over de manier waarop je besluiten neemt;
- problemen aanpakken.

Denk samen met de leerlingen ook na over consequenties en houdt hierbij het volgende in je achterhoofd: zonder consequentie geen regel.

Als leerlingen het lastig vinden om zich aan de groepsregels te houden, kun je een gedragscontract opstellen. In dit contract maak je afspraken over:

- Welk gedrag je verwacht;
- Consequenties als de leerling zich niet houdt aan de afspraak;
- Laat het contract door zowel ouders als kinderen ondertekenen.

Als ondersteuning kun je werken met een beloningssysteem. Laat leerlingen zelf nadenken over een passende beloning en probeer dit zoveel mogelijk een groepsbeloning te laten zijn.

Tip: Prijs op afstand en corrigeer dichtbij!

Volgt de groepsregels (6-8 jaar) – regel centraal stellen

Maak afspraken met kinderen over vrije situaties (leswisselingen, pauzes enz.).

Stel elke week een regel centraal. Bij het goed opvolgen van de regel verdient de groep een beloning.

- Het taakspel is een methode die je kunt inzetten om bewust met de klas te werken aan regels. Deel de klas in in groepjes en geef elk groepje een stapel kaarten. Geef aan de kinderen aan wanneer je het taakspel begint. Wanneer iemand uit het groepje de afgesproken regel overtreedt, pak je een kaart af. Wanneer het groepje aan het eind van de tijd nog minimaal één kaart overheeft, krijgen zij een beloning.

Neemt kritiek in ontvangst zonder boos te worden (10-12 jaar) – feedback krijgen

---

Omgaan met kritiek is vaak heel moeilijk. Veel mensen/kinderen voelen zich persoonlijk aangevallen. Het is daarom belangrijk om leerlingen te leren op een goede manier feedback te geven (zie volgende doel). Kritiek incasseer je op de volgende manier

- Je zegt rustig wat je ervan vindt.
Bijvoorbeeld: "daar ben ik het niet mee eens, omdat..."
- Je haalt je schouders op en loopt weg.

Past gedrag aan naar terechte kritiek van medeleerling (10-12 jaar) – feedback geven

---

Oefen met leerlingen hoe je op een goede manier feedback kunt geven. Dit kan door het bespreken van groepswork, maar ook bij een spreekbeurt. Belangrijk hierbij is:

- Gebruik de ik-boodschap: ik vind..., ik denk...
- Geef feedback op het proces, de samenwerkopdracht het samenspel enz. Wat ging goed en wat kan beter;
- Feedback gaat over gedrag, wat iemand doet, en niet over de persoon.
- Feedback zorgt ervoor dat je een beter eindproduct kunt neerzetten. Bespreek dit met leerlingen laat eventueel voorbeelden zien;
- Oefen hiermee laat kinderen elkaar tops en tips geven. Tegenover een tip staan twee tops;
- Leer kinderen om concreet feedback te vragen/geven. Dit begint heel klein met bijvoorbeeld het make van een keuze bijvoorbeeld welke kleur verf je gaat gebruiken voor je schilderij.

- Bespreek ook wat de waarde is van deze feedback. Ga je het de volgende keer anders aanpakken? Anderen zien soms meer dan jij zelf, waardoor het waardevol kan zijn om van anderen te horen hoe iets overkomt.

Tip: Leer kinderen bij het feedback geven ook hun feedback te motiveren, bijvoorbeeld: ik vind rood mooier omdat...

VERWIJZING NAAR SPELLEN/PRENTENBOEKEN

Bedenk: *Hoe kan ik materialen inzetten om te werken aan de leerdoelen?*

Het inzetten van spellen/prentenboeken kan een effectieve bijdrage leveren bij het werken aan impulsbeheersing binnen het samenwerken en samenspelen. Hieronder volgen een aantal suggesties. Gebruik dit ter inspiratie en kijk wat er op jouw school aanwezig is.

Spel 'Kukeleku' / uitgeverij: HABA / aantal spelers: 1-4 / geschikt voor: onderbouw (2-8 jaar)

De dierenouders van de boerderij houden een groot feest! Daarom moet Hannes Haan vanavond de dierenkinderen naar bed brengen. Maar dat is helemaal niet zo gemakkelijk, want af en toe ontsnapt hem een kukeleku en dan is iedereen weer wakker. Door goed te samenwerken, kun je ervoor zorgen dat alle dierenkinderen in slaap vallen.

De kinderen moeten in zulke coöperatieve spellen zelf bedenken hoe ze het aanpakken, wat betekent dat je goed naar elkaar moet luisteren en je moet houden aan wat je met de groep hebt bedacht voor tactiek. Het samenwerken staat hier centraal, maar ook is het belangrijk om op je beurt te wachten.

Coöperatief spel 'Knikkerbaan XL' / uitgeverij: Earth Games / aantal spelers: 1-4 / geschikt voor: onder-, midden- en bovenbouw.

Het spel bestaat uit 4 losse knikkerbanen van hout en 3 knikkers. Er zijn vele mogelijkheden om met dit spel te spelen. Je kunt de kinderen een opdracht geven, maar ze ook zelf laten ontdekken. Uitbreiding is goed mogelijk door meerdere sets te gebruiken. Zo kun je het met de hele klas spelen.

Leerlingen moeten in dit spel met elkaar samenwerken om zo samen tot 'regels' te komen over hoe ze te werk gaan. Hierbij moeten de leerlingen hun impulsen beheersen ten gunste van de samenwerking. Ook is het belangrijk dat leerlingen elkaar aanwijzingen kunnen geven en dit ook in ontvangst nemen zonder boos te worden.

Coöperatief spel 'vertrouwensband' / uitgeverij: Earth Games / aantal spelers: 2-6 / geschikt voor: onder- en middenbouw (4-10 jaar).

Deze Rupsband is een coöperatief bewegingsspel, waarin niet alleen moet worden samengewerkt, maar ook wordt gewerkt aan balans, motoriek en lichaamsbewustzijn. Het samen ontdekken van manieren om te bewegen geeft veel plezier en zorgt voor welbevinden bij de leerlingen.

Ook bij dit spel moeten kinderen hun impulsen beheersen ten gunste van de samenwerking. Ze zullen de groepsregels moeten volgen en met elkaar moeten overleggen hoe ze het effectiefste kunnen bewegen. Ook wanneer dit even niet goed gaat, is het belangrijk om niet meteen boos te reageren, maar met elkaar te zoeken naar oplossingen.

Er zijn meer spellen en prentenboeken die erg geschikt zijn voor het oefenen van de leerdoelen. Kijk voor een volledig overzicht in ParnasSys onder informatief, onder het kopje 'Sova-methoden/materialen/prentenboeken'. Per spel is aangegeven welke doelgroep het spel voor is bedoeld en aan welke ZIEN! vaardigheden je met het spel kunt werken.

ACHTERGRONDINFORMATIE

Deze handelingsuggestie gaat om impulsbeheersing binnen het samenwerken en samenspelen.

Hierbij gaat het om het controleren en corrigeren van het eigen gedrag in het verkeer met anderen. Het kind denkt eerst voordat het iets doet en stelt daardoor gedragingen uit. Het gedrag wordt dan door gedachten in banen geleid en er is sprake van zelfregulering. Dit vraagt van het kind de vaardigheid om impulsen en gevoelens te onderdrukken.

Als een kind zijn impulsen kan beheersen, geeft dit de mogelijkheid om ruimte te geven aan de ander, aandacht te delen en binnen de kaders van sociale regels te blijven. Hierdoor kunnen kinderen met anderen samenwerken en samenspelen.

Bij zwakke impulsbeheersing is er doorgaans sprake van impulsiviteit. Hierbij zijn drie elementen die een rol spelen

- Het kind doet voordat het nadenkt
- Het kind vindt het moeilijk om te plannen en te organiseren. Ook het uitstellen van een behoefte, bijvoorbeeld het stellen van een vraag, hoort hierbij
- Het kind heeft moeite met het zich houden aan de regels van de groep; het stelt zichzelf centraal en heeft daarbij moeite om zich te verplaatsen in de behoefte van de ander.

Het handhaven van een goed evenwicht tussen eigen en andermans belangen verloopt dus niet altijd even vlekkeloos. Soms botsen de doelen en wensen van jezelf met die van de ander. Dat hoeft op zichzelf geen probleem en het is een onderdeel van de ontwikkelingstaak waar kinderen voor staan: het samenwerken en samenspelen.

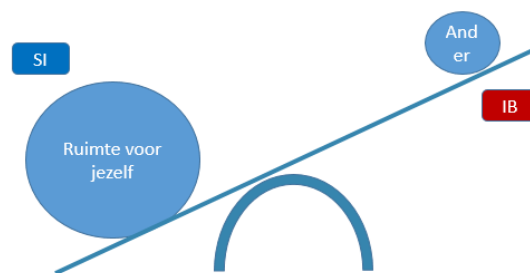
Relatie met andere ZIEN!-dimensies

- Sociaal initiatief

Een kind dat beneden gemiddeld tot laag scoort op impulsbeheersing en bovengemiddeld tot hoog scoort op sociaal initiatief, laat veel ruimtenemend gedrag zien.

We zien hier in principe een kind dat dominant overkomt en beschikt over een flinke portie energie. Ruimte kunnen nemen (sociaal initiatief tonen) is op zichzelf een prima

vaardigheid, maar wanneer dit niet in evenwicht is met impulsbeheersing, is dit hinderlijk, in ieder geval voor anderen. In sociaal-emotionele vorming gaat het erom dat we kinderen leren om zichzelf, de ander en het andere recht te doen.

- Inlevingsvermogen

Als het kind een naast een lage impulsbeheersing een beneden gemiddelde, bovengemiddelde of hoge score op inlevingsvermogen heeft, merk je dat het kind best aanspreekbaar op zijn gedrag, als je een positieve relatie met het kind heeft. Het maakt zijn inlevingsvermogen (sociale antenne) echter vaak ondergeschikt aan zijn behoefte aan aandacht of zijn behoefte om actief te kunnen zijn (lage impulsbeheersing). Voor een leerkracht is het belangrijk om na te gaan of de behoefte op het gebied van inlevingsvermogen of de behoefte op het gebied van impulsbeheersing leidend is voor het kind.

BRONNEN

Broer, N.A., Haverhals, B., & Bruin, H.L. de (2012). *Verantwoording pedagogisch expertsysteem ZIEN! Voor het primair onderwijs!* Gouda: Driestar educatief.

'Impulsbeheersing'

'Sluiten en onderhouden van vriendschappen'

INHOUD

Toelichting bij deze handelingssuggestie.....	1
Aanpak	2
Leerdoelen.....	2
Pedagogische interventies.....	3
Randvoorwaarden.....	4
Suggesties voor aanpak.....	4
Verwijzing naar spellen/prentenboeken	7
Achtergrondinformatie	8
Leestips voor de leerkracht	9
Bronnen	9

Door te klikken op een regel in de inhoudsopgave, ga je direct naar de bijbehorende tekst;
Als je in de tekst klikt op een blauw pijltje ga je terug naar de inhoudsopgave.

TOELICHTING BIJ DEZE HANDELINGSSUGGESTIE

Leerkrachtvragenlijst Impulsbeheersing

1. Praat niet voor zijn beurt.
2. Denkt na voor het iets onderneemt, heeft controle over eigen gedrag.
3. Eist weinig aandacht op.
4. Houdt zich aan de regels.

Leerlingvragenlijst Jezelf beheersen

1. Ik wacht op mijn beurt.
2. Ik denk na voor ik iets doe.
3. Ik zorg dat ik geen problemen krijg.
4. Ik laat een ander met rust als hij bezig is
5. Ik houd me aan de regels.

Onder **impulsbeheersing** wordt het volgende verstaan: *Impulsbeheersing is de vaardigheid om in sociaal verband het eigen gedrag te reguleren door het onderdrukken van impulsen.*

Onder **sluiten en onderhouden van vriendschappen** wordt het volgende verstaan: *Vriendschap tussen kinderen is een min of meer exclusieve wederkerige relatie tussen meerdere kinderen. Vrienden zijn elkaar trouw, vertrouwen elkaar en houden rekening met elkaar. Je deelt elkaars geheimen niet zonder toestemming. Dit geeft een mate van exclusiviteit. Vriendschappen kunnen opbloeien, verdiepen, maar ook uitdoven. Tot vriendschap kun je iemand niet dwingen, bij afwijzing moet degene die afgewezen wordt dit accepteren en op zoek gaan naar een andere vriend(in).*

AANPAK

LEERDOELEN

Bedenk vooraf: *Welk doel/welke doelen wil ik bereiken door te handelen?*

Preventief en curatief

De leerlijn met doelen uit deze handelingssuggestie kun je zowel preventief als curatief gebruiken. Wanneer je er preventief mee aan de slag wilt, kijk je welke doelen passen bij de leeftijd van de leerlingen in je groep. Je werkt gericht aan de doelen met passende activiteiten, net als je bij de cognitieve vakken doet. Daarnaast is het ook goed mogelijk om curatief met de leerlijn aan de slag te gaan wanneer je hebt gemerkt dat (een deel van) je groep uitvalt op het gebied van impulsbeheersing en het sluiten en onderhouden van vriendschappen.

Doel kiezen

Onderstaande leerlijn laat zien welke doelen bij welke ontwikkelingsleeftijd passen. Kies uit deze leerlijn een passend doel waar je met de groep of een individuele leerling aan wilt werken. Kijk daarbij naar wat de groep of leerling al wel beheerst en welk doel dus een passende volgende stap is.

Kijk daarnaast ook in het ZIEN! profiel naar waar de leerling/groep al goed in is. Dit kan gebruikt worden als compenserende factor(en): Welke doelen waar je aan zou kunnen werken, doen het meest een beroep op vaardigheden die een groep/leerling al meer laat zien? Daar kun je vaak het beste starten, omdat de kans op succes het grootst is als een leerling al aspecten beheerst. Voor impulsbeheersing kan dit sociaal initiatief zijn (balans egocontrole) en sociale flexibiliteit (ruimtegevende vaardigheden).

<4 jaar	4-6 jaar	6-8 jaar	8-10 jaar	10-12 jaar
	<ul style="list-style-type: none"> • Luistert naar de ander • Accepteert het als de ander niet beschikbaar is • Loopt weg als de ander onaardig tegen hem doet 	<ul style="list-style-type: none"> • Weet wanneer je iets vertelt en wanneer niet • Kan een geheim bewaren • Schat in wie beschikbaar is om contact mee te maken • Wacht op een goed moment om deel te nemen aan een activiteit 		<ul style="list-style-type: none"> • Geeft de ander de ruimte om zijn eigen mening te vertellen over iets dat ze samen meegemaakt hebben

Door te klikken op een doel, ga je direct naar de aanpak die daarbij aansluit.

Aanpak

Denk eerst na over de volgende punten en baseer je aanpak op de antwoorden.

- Wil ik klassikaal of individueel aan deze ontwikkeltaak werken?

- Zie je het gedrag al wel in uitnodigende situaties? Oefen dan in niet-uitnodigende situaties. Zie je het gedrag nog vrijwel niet? Oefen dan in eerste instantie zoveel mogelijk in uitnodigende situaties.
- Denk bij je aanpak ook na over verschillen tussen jongens en meisjes. Jongens zijn meer lichamelijk ingesteld en meisjes meer verbaal. Jongens uiten hun emoties meer fysiek (duwen, stoeien). Ze hebben letterlijk en figuurlijk behoefte aan ruimte.

PEDAGOGISCHE INTERVENTIES

Bedenk bij bovenstaande doelen: *Wat vraagt dit van mij als leerkracht?*

Is de impulsbeheersing voor deze leerling/groep laag? Vraag je dan bij jezelf af wat jouw leerkracht gedrag is. Is jouw gedrag heel ruimtegevend: weet je van jezelf dat je het lastig vindt om duidelijk en consequent te zijn? In dat geval kan het zijn dat de leerlingen de ruimte voelen om impulsief te reageren, wat een negatieve invloed kan hebben op het functioneren van de groep.

Er zijn vijf pedagogische vaardigheden die je als leerkracht kunt inzetten om problemen te voorkomen en aan te pakken. Dit zijn:

- **Leiding geven en grenzen stellen**
  - Monitoring: balanceren tussen ruimte nemen en ruimte geven
  - Positieve betrokkenheid tonen
- **Positieve bekrachtiging geven**
  - Leren problemen oplossen

Voor kinderen met een lage impulsbeheersing kun je werken aan de volgende vaardigheden bij het sluiten en onderhouden van vriendschappen.

Leiding geven en grenzen stellen: Voor leerlingen met een lage impulsbeheersing is het van belang om duidelijke kaders te bieden. Het ontbreken van een duidelijke structuur maakt leerlingen onzeker. Vooral bij jonge kinderen kun je duidelijke afspraken maken, zoals: loop weg als iemand iets onaardigs tegen je zegt. Wanneer leerlingen ouder zijn, kun je minder strak leiding hierin nemen, maar bespreek alsnog wat er van hen verwacht wordt bijvoorbeeld met het stilhouden van een geheim.

Positieve bekrachtiging: impulsen beheersen kan erg moeilijk zijn voor leerlingen en is een proces dat veel tijd kost om te veranderen. Het vraagt van jou als leerkracht om veel bevestiging te geven over dat wat al goed gaat. Reageer snel, nadat een leerling bijvoorbeeld naar een ander luistert of de ander de gelegenheid geeft om iets te vertellen. Geef daarnaast ook duidelijke, specifieke feedback zodat leerlingen weten waar ze in een volgende stap aan kunnen werken. Zorg dat de doelen klein en concreet zijn.

RANDVOORWAARDEN

Bedenk: *Welke zaken moeten op orde zijn, voordat ik aan een doel kan werken?*

Voordat er een proces plaats kan vinden, zijn er eisen waaraan voldaan moet worden. Zo zijn welbevinden en betrokkenheid vaak voorwaardelijk voordat aan de ZIEN! dimensies gewerkt kan worden. Hoe staat het hiermee in jouw klas?

Welke zaken moeten bij de leerlingen op orde zijn, waar je niet zonder kunt omdat een nieuwe aanpak anders niet werkt? Denk aan de behoeftenpiramide van Maslow: zijn de lichamelijke behoeften vervuld, en voelen kinderen zich veilig en zeker in de klas? Pas daarna kan aan de behoefte voor sociaal contact voldaan worden.

Zorg ook dat het klassenmanagement op orde is: kies een klasindeling die past bij de werkvormen die je toepast en die aansluit bij de vaardigheden van de leerlingen. Zorg voor duidelijke regels en hanteer ze consequent. Zorg voor activiteiten die uitdagen/in de zone van naaste ontwikkeling zitten en tegelijk ook haalbaar zijn.

SUGGESTIES VOOR AANPAK

Bedenk bij het kiezen van een suggestie: *Welke aanpak past bij het doel dat ik gekozen heb?*

Bij elke suggestie staat voor welke ontwikkelingsleeftijd de activiteit geschikt is, maar vaak kan een suggestie met kleine aanpassingen ook bij oudere/jongere kinderen toegepast worden. De activiteiten zijn vaak geschreven voor klassikaal gebruik, maar kunnen individueel gemaakt worden door als leerkracht die ene leerling in de gaten te houden en extra te stimuleren. Denk bij elke activiteit na over wat deze van jou vraagt wat betreft pedagogische interventies.

Luistert naar de ander (4-6 jaar) - kringgesprek

Het kringgesprek is een mooie mogelijkheid om aan dit doel te werken:

- Laat een leerling zijn idee of verhaal vertellen;
- Geef aan de andere leerlingen de opdracht om goed te luisteren en dat jij straks aan hen gaat vragen wat deze leerling verteld heeft;
- Laat leerlingen terug vertellen wat de leerling gezegd heeft;
- Laat de leerlingen vervolgens reageren op het idee of verhaal door hen de gelegenheid te geven om vragen te stellen (geef zelf het voorbeeld);
- Laat leerlingen hun eigen ervaringen over het gespreksonderwerp vertellen;

Luistert naar de ander (4-6 jaar) – samen een verhaal vertellen

---

Leerlingen vertellen samen een verhaal:

- Elke leerling is een van tevoren afgesproken tijd (bijvoorbeeld 30 seconden) aan het woord;
- De andere leerlingen luisteren goed;
- Na 30 seconden zeg je "stop" en gaat de volgende leerling vanaf daar verder;
- Ga zo door tot alle kinderen aan de beurt zijn geweest.

Voor jonge kinderen kan het te lang zijn om dit in de kring te doen. Je kunt deze oefening dan in een kleiner groepje doen.

Maak duidelijke afspraken met de leerlingen. Spreek af hoe de leerlingen mogen reageren.

Bijvoorbeeld: vinger opsteken als je een vraag wilt stellen over het verhaal en je vuist naar voren als je zelf wat wilt toevoegen aan het verhaal.

- Reageer consequent op de afspraken.
Bijvoorbeeld: niet je vinger opgestoken, betekent geen vraag stellen.
- Duidelijke regels en deze consequent toepassen, helpt leerlingen die het moeilijk vinden om hun impulsen te beheersen.

Luistert naar de ander (4-6 jaar) – groepsverantwoording

Bij dit doel kun je ook denken aan groepsverantwoording. Bijvoorbeeld: even de klas uitgaan en de groep het vertrouwen geven dat zij samen rustig door kunnen werken.

- Spreek deze verwachting expliciet uit.
Bijvoorbeeld: 'Ik ga even naar het magazijn, ik weet dat ik erop kan vertrouwen dat jullie rustig doorwerken'.
- Evalueer achteraf hoe het gegaan is.

Accepteert het als de ander niet beschikbaar is (4-6 jaar) – rollenspel

Bij het opstellen van groepsregels kun je afspraken maken over hoe je met elkaar omgaat. Een regel kan zijn dat iedereen altijd mag meedoen. Soms kan dat niet omdat er niet genoeg middelen zijn of omdat er aan een spel maar een beperkt aantal leerlingen deel kan nemen. Dit soort situaties doen zich vaak voor bij vrij spel en buitenspelen. Gebruik deze gelegenheden om aan dit doel te werken. Je kunt oefenen in de situatie zelf maar je kunt de situatie ook voor- en/of nabespreken met de groep.

Dit kun je doen in de vorm van rollenspel of met poppetjes (Playmobil of lego). Gebruik de alledaagse situaties als voorbeeld.

- Maak hierbij gebruik van concrete voorbeelden over hoe leerlingen kunnen reageren als ze niet mee mogen doen met een spel: dan zeg je 'jammer dan' en loopt stevig weg;
- Leer leerlingen ook concrete afspraken maken over wanneer ze dan wel samen kunnen spelen bijvoorbeeld in de volgende pauze of vanmiddag;
- Laat zien dat je ook aan een ander kind kunt vragen of je mee mag doen;
- Geef positieve feedback op stappen in dit proces die de leerling zelf laat zien.

Loopt weg als een ander onaardig tegen hem doet (4-6 jaar) – rollenspel

Dit kun je oefenen op dezelfde manier als hierboven is aangegeven. Leer kinderen woorden geven aan hun gevoel, bijvoorbeeld 'ik vind het niet leuk wat je tegen mij zegt'.

Weet wanneer je iets vertelt en wanneer niet (6-8 jaar) – complimentensleutel

Je kunt aan dit doel werken door opdrachten te geven waar geheimhouding belangrijk bij is. Een manier waarop je dit kunt doen is de complimentensleutel:

- Een leerling uit de groep krijgt de complimentensleutel (niemand mag weten wie de complimentensleutel heeft);
- De leerling die de complimentensleutel heeft, krijgt de opdracht om de hele dag aan iedereen complimenten te geven zonder dat hij verklapt dat hij de complimentensleutel heeft;

- Aan het einde van de dag mogen de andere leerlingen raden wie de complimentensleutel heeft;
- Geef een compliment als het gelukt is om niks tegen de andere leerlingen te zeggen over de complimentensleutel.

Kan een geheim bewaren (6-8 jaar) – klassenbeloning

Kies een leerling uit die je een geheim vertelt wat hij/zij niet meteen mag delen, bijvoorbeeld dat de klas aan het einde van de dag een beloning krijgt. Spreek hierbij wel een moment af waarop 'het geheim' gedeeld mag worden. Leerlingen leren op deze manier om hun impuls om iets meteen te vertellen, te beheersen. Vertel het de leerling niet te lang van tevoren, wanneer ze moeite hebben met impulsbeheersing (bijvoorbeeld een uur). Dit kun je later altijd uitbreiden.

Tips:

- Over wat je wel en niet kunt delen met anderen kun je met de leerlingen praten in bijvoorbeeld een kringgesprek.
- Als steuntje voor de leerling kun je werken met picto's. Bijvoorbeeld een gezicht met de vinger voor de mond, wat betekent niet doorvertellen.

Schat in wie beschikbaar is om contact mee te gaan maken (6-8 jaar) – gymles

---

Je kunt aan dit doel werken tijdens bijvoorbeeld de gymles. Verdeel de gymzaal in vakken en laat kinderen zelf groepjes maken. Werk met een vaste structuur, want kinderen die het lastig vinden om hun impulsen te beheersen worden onzeker als ze niet weten wat er van hen wordt verwacht.

Hoe beoordeel je of iemand beschikbaar is? Doe dit aan de hand van de volgende stappen:

- Kijk rustig rond met je armen over elkaar;
- Wie is er alleen?
- Wie geeft signalen dat hij beschikbaar is?
- Maak hierbij als leerkracht duidelijke afspraken over hoe je mag laten zien/merken dat je beschikbaar bent. Dit is namelijk lastig voor kinderen die impulsief reageren;
- Ga naar de leerling toe en maak contact;

Geef als leerkracht complimenten als je ziet dat leerlingen stappen uit het proces zelf laten zien. Herhaling van de verschillende stappen is nodig om het gedrag aan te leren.

Wacht op een goed moment om deel te nemen aan een activiteit (6-8 jaar) – buitenspel

---

Werk op dezelfde manier als hierboven:

- Kijk eerst naar de activiteit en ga niet zomaar meedoen;
- Maak contact door bijvoorbeeld hallo te zeggen;
- Vraag of je mee mag doen;
- Is het antwoord ja, vraag dan hoe het spel gaat. Wat zijn de regels van het spel?

Geef als leerkracht complimenten als je een leerling één van bovenstaande stappen ziet doen. Je versterkt hiermee het gedrag en attendeert ook andere leerlingen erop.

Tip: Loop in de pauze op het plein en speel met de leerlingen mee. Laat zelf voorbeeldgedrag zien.

Geeft de ander de ruimte om zijn eigen mening te vertellen over iets dat ze samen meegemaakt hebben (8-12 jaar) – debat

Om te oefenen met het geven van je mening kun je de werkvorm debatteren gebruiken:

- Laat een van de leerlingen (gespreksleider) kort de aanleiding van het debat toelichten. Denk hierbij aan een recente gebeurtenis waarover leerlingen van mening kunnen verschillen, maar je kunt ook over een thema debatteren;
- Je kunt als leerkracht ook zelf het onderwerp toelichten, maar door de regie bij de leerling te laten kun je tegelijkertijd werken aan sociale autonomie (een leidende rol aannemen);
- Doel is dat iedereen zijn mening kan geven;
- Om ervoor te zorgen dat alle leerlingen aan de beurt komen, kun je werken met beurtenstokjes (door op deze manier te werken kun je tegelijkertijd werken aan impulsbeheersing en sociaal initiatief);
- Geef elk kind een aantal beurtenstokjes;
- Zijn je stokjes op dan mag je niet meer reageren;
- Laat een of twee kinderen de meningen opschrijven;
- Werk met categorieën bijvoorbeeld voor en tegen;
- Laat de gespreksleider de verschillende meningen kort samenvatten.

Een andere werkvorm is 'stel een vraag':

De leerkracht stelt een vraag en alle kinderen mogen daar individueel over nadenken. Daarna wisselen ze hun gedachten in groepjes uit. Vraag klassikaal per groepje wat er bedacht is.

VERWIJZING NAAR SPELLEN/PRENTENBOEKEN

Bedenk: *Hoe kan ik materialen inzetten om te werken aan de leerdoelen?*

Het inzetten van spellen/prentenboeken kan een effectieve bijdrage leveren bij het werken aan impulsbeheersing binnen het sluiten en onderhouden van vriendschappen. Hieronder volgen twee suggesties. Gebruik dit ter inspiratie en kijk wat er op jouw school aanwezig is.

Prentenboek 'Bino en de blokjes' / Marcel van Driel / *geschiedenis*
voor: onderbouw

Bino moet de witte blokjes waarmee hij zijn spookkasteel heeft gebouwd opruimen. Dat gaat niet zonder slag of stoot. Daar komt doorzetten bij kijken. Eén voor één komen zijn vriendjes vragen waar Bino toch blijft. Maar steeds antwoordt Bino dat hij nog niet klaar is met opruimen. Eindelijk staat Bino buiten. Waar zijn al zijn vriendjes gebleven? Ze springen tevoorschijn als spoken uit een sneeuw-kasteel.

Dit boek gaat over het uitvoeren van een taak. Dat kan best lastig zijn om vol te houden wanneer anderen je vragen om leukere dingen te doen. Het vraagt niet alleen van Bino om een stukje impulsbeheersing, maar ook van zijn vriendjes omdat ze moeten accepteren dat Bino niet beschikbaar is. Dit komt overeen met de doelen voor het sluiten en onderhouden van vriendschappen.

Coöperatief spel 'Zandkastelen' / uitgeverij: Earth Games /
aantal spelers: 1-8 / geschikt voor: onder- en middenbouw / duur:
15 minuten.

Op het strand bouwen de kinderen mooie zandkastelen, maar het wordt vloed en de golven komen steeds dichterbij. Lukt het om drie kastelen te bouwen voordat de golven ze wegspoelen?

Kinderen moeten in een coöperatief spel zoals deze samenwerken, wat betekent dat ze hun eigen impulsen moeten beheersen. Ze moeten naar elkaar luisteren en wachten op een goed moment voor ze een eigen inbreng geven.

Er zijn meer spellen en prentenboeken die erg geschikt zijn voor het oefenen van de leerdoelen. Kijk voor een volledig overzicht in ParnasSys onder informatief, onder het kopje 'Sova-methoden/materialen/prentenboeken'. Per spel is aangegeven welke doelgroep het spel voor is bedoeld en aan welke ZIEN!vaardigheden je met het spel kunt werken.

ACHTERGRONDINFORMATIE

Deze handelingssuggestie gaat om impulsbeheersing binnen het sluiten en onderhouden van vriendschappen.

Bij impulsbeheersing gaat het om het controleren en corrigeren van het eigen gedrag in het verkeer met anderen. Het kind denkt eerst na voordat het iets doet en stelt daardoor gedragingen uit. Het gedrag wordt dan door gedachten in banen geleid en er is sprake van zelfregulering. Dit vraagt van het kind de vaardigheid om impulsen en gevoelens te onderdrukken.

Als een kind zijn impulsen kan beheersen, geeft dit de mogelijkheid om ruimte te geven aan de ander, aandacht te delen en binnen de kaders van sociale regels te blijven. Hierdoor kunnen kinderen vriendschappen sluiten en onderhouden.

Bij zwakke impulsbeheersing is er doorgaans sprake van impulsiviteit. Hierbij zijn drie elementen die een rol spelen:

- Het kind doet voordat het nadenkt.
- Het kind vindt het moeilijk om te plannen en te organiseren. Ook het uitstellen van een behoefte, bijvoorbeeld het stellen van een vraag, hoort hierbij.
- Het kind heeft moeite met het zich houden aan de regels van de groep. Het stelt zichzelf centraal en heeft daarbij moeite om zich te verplaatsen in de behoefte van de ander.

Het handhaven van een goed evenwicht tussen eigen en andermans belangen verloopt dus niet altijd even vlekkeloos. Soms botsen de doelen en wensen van jezelf met die van de ander. Dat hoeft op zichzelf geen probleem te zijn, maar is een onderdeel van de

ontwikkelingstaak waar kinderen voor staan: het sluiten en onderhouden van vriendschappen.

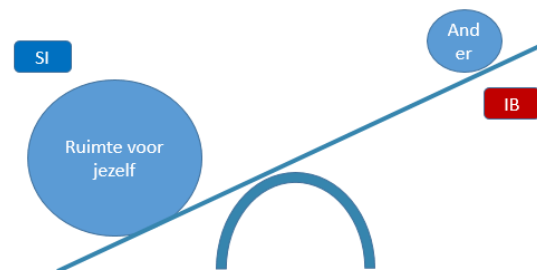
Relatie met andere ZIEN!-dimensies

- Sociaal initiatief

Een kind dat beneden gemiddeld tot laag scoort op impulsbeheersing en bovengemiddeld tot hoog scoort op sociaal initiatief, laat veel ruimtenemend gedrag zien.

We zien een kind dat dominant overkomt en beschikt over een flinke portie energie. Ruimte kunnen nemen (sociaal initiatief tonen) is op zichzelf een prima vaardigheid,

maar wanneer dit niet in evenwicht is met impulsbeheersing, is dit hinderlijk, in ieder geval voor anderen. In sociaal-emotionele vorming gaat het erom dat we kinderen leren om zichzelf, de ander en het andere recht te doen. Er is dan geen sprake van onder- of overaanpassing.

- Inlevingsvermogen

Als het kind een naast een lage impulsbeheersing een beneden gemiddelde, bovengemiddelde of hoge score op inlevingsvermogen heeft, merkt u dat het kind best aanspreekbaar is op zijn gedrag. Dit gaat het beste als u een positieve relatie met het kind heeft. Het kind maakt zijn inlevingsvermogen (sociale antenne) echter vaak ondergeschikt aan zijn behoefte aan aandacht of zijn behoefte om actief te kunnen zijn (lage impulsbeheersing).

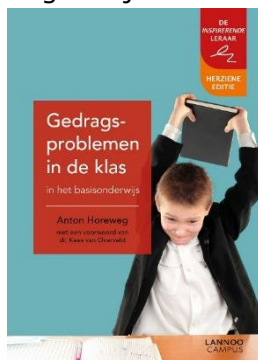
Voor een leerkracht is het belangrijk om na te gaan of de behoefte op het gebied van inlevingsvermogen of de behoefte op het gebied van impulsbeheersing leidend is voor het kind.

LEESTIPS VOOR DE LEERKRACHT

Vraag jezelf af: *Welke bronnen kan ik raadplegen voor meer informatie?*

Horeweg, A. (2015). *Gedragsproblemen in de klas in het basisonderwijs*. Houten: Uitgeverij LannooCampus.

Dit boek is theoretisch goed wetenschappelijk onderbouwd, maar is zo geschreven dat je meteen met de praktische tips aan de slag kunt in de klas. De schrijver van het boek gaat er vanuit dat kinderen met 'probleem'gedrag het graag goed willen doen, maar dat ze gehinderd wordt door hun beperkte vaardigheden. Delen uit het hoofdstuk over ADHD (hoofdstuk 2) kunnen goed gebruikt worden bij kinderen met een lage impulsbeheersing. Ook op de bijbehorende website www.gedragsproblemenindeklas.nl staan erg handige tips voor in de klas.

BRONNEN

Broer, N.A., Haverhals, B., & Bruin, H.L. de (2012). *Verantwoording pedagogisch expertsysteem ZIEN! Voor het primair onderwijs!* Gouda: Driestar educatief.

'Inlevingsvermogen'

'Aansluiting zoeken en houden bij een groep'

INHOUD

Toelichting bij deze handelingssuggestie.....	1
Aanpak	2
Leerdoelen.....	2
Pedagogische interventies.....	3
Randvoorwaarden.....	3
Suggesties voor aanpak.....	4
Verwijzing naar spellen/prentenboeken	7
Achtergrondinformatie	8
Bronnen	9

Door te klikken op een regel in de inhoudsopgave, ga je direct naar de bijbehorende tekst;
Als je in de tekst klikt op een blauw pijltje ga je terug naar de inhoudsopgave.

TOELICHTING BIJ DEZE HANDELINGSSUGGESTIE

Leerkrachtvragenlijst Inlevingsvermogen

1. Luistert met aandacht naar wat anderen zeggen of vertellen.
2. Toont belangstelling voor wat andere kinderen zeggen of doen.
3. Zegt aardige dingen tegen medeleerlingen.
4. Gedraagt zich behulpzaam.

Leerlingvragenlijst Inleven in de ander

1. Ik doe aardig tegen een ander.

Onder **inlevingsvermogen** wordt het volgende verstaan: *Inlevingsvermogen is de vaardigheid het eigen gedrag af te stemmen op de gedachten en gevoelens van een ander.*

Onder **aansluiting zoeken en houden bij een groep** wordt het volgende verstaan: *Aansluiting zoeken en houden bij een groep gaat over het invoegen in een groep of groepje en het deel gaan nemen aan de gezamenlijke activiteit(en) van de anderen. Het is zoeken naar ruimte tussen de anderen. Het gaat over het leren kennen van de groepsregels en normen. Het gaat over actief deelnemen aan de groep door (nieuwe) contacten te maken en een bijdrage te leveren aan het groepsbelang.*

AANPAK

LEERDOELEN

Bedenk vooraf: *Welk doel/welke doelen wil ik bereiken door te handelen?*

Preventief en curatief

De leerlijn met doelen uit deze handelingsuggestie kun je zowel preventief als curatief gebruiken. Wanneer je er preventief mee aan de slag wilt, kijk je welke doelen passen bij de leeftijd van de leerlingen in je groep. Je werkt gericht aan de doelen met passende activiteiten, net als je bij de cognitieve vakken doet. Daarnaast is het ook goed mogelijk om curatief met de leerlijn aan de slag te gaan wanneer je hebt gemerkt dat (een deel van) je groep uitvalt op het gebied van inlevingsvermogen en aansluiting zoeken en houden bij een groep.

Doel kiezen

Onderstaande leerlijn laat zien welke doelen bij welke ontwikkelingsleeftijd passen. Kies uit deze leerlijn een passend doel waar je met de groep of een individuele leerling aan wilt werken. Kijk daarbij naar wat de groep of leerling al wel beheerst en welk doel dus een passende volgende stap is.

Kijk daarnaast ook in het ZIEN! profiel naar waar de leerling/groep al goed in is. Dit kan gebruikt worden als compenserende factor(en): Welke doelen waar je aan zou kunnen werken, doen het meest een beroep op vaardigheden die een groep/leerling al meer laat zien? Daar kun je vaak het beste starten, omdat de kans op succes het grootst is als een leerling al aspecten beheerst.

<4 jaar	4-6 jaar	6-8 jaar	8-10 jaar	10-12 jaar
<ul style="list-style-type: none"> Toont sympathie voor andere kinderen 	<ul style="list-style-type: none"> Houdt rekening met wensen en gevoelens van anderen Kent de emoties en gevoelens van andere kinderen en kan die interpreteren 	<ul style="list-style-type: none"> Zegt aardige dingen tegen een ander 	<ul style="list-style-type: none"> Toont interesse als iemand iets vertelt 	<ul style="list-style-type: none"> Heeft oog voor ieders kwaliteiten Voelt aan wat 'foute' grapjes zijn en stemt zijn gedrag hier op af

Door te klikken op een doel, ga je direct naar de aanpak die daarbij aansluit.

Aanpak

Denk eerst na over de volgende punten en baseer je aanpak op de antwoorden.

- Wil ik klassikaal of individueel aan deze ontwikkeltaak werken?
- Zie je het gedrag al wel in uitnodigende situaties? Oefen dan in niet-uitnodigende situaties. Zie je het gedrag nog vrijwel niet? Oefen dan in eerste instantie zoveel mogelijk in uitnodigende situaties.
- Denk bij je aanpak ook na over verschillen tussen jongens en meisjes. Jongens zijn meer lichamelijk ingesteld en meisjes meer verbaal. Jongens uiten hun emoties meer fysiek (duwen, stoeien). Ze hebben letterlijk en figuurlijk behoefte aan ruimte.

PEDAGOGISCHE INTERVENTIES

Bedenk bij bovenstaande doelen: *Wat vraagt dit van mij als leerkracht?*

Inlevingsvermogen voor deze groep is laag. Het kan zijn dat kinderen deze vaardigheid echt niet hebben, maar het kan ook zijn dat een groep zo met elkaar omgaat dat je het niet ziet. Vraag je bij dit laatste af wat jouw leerkracht gedrag is. Maak je kinderen bewust van de effecten van hun gedrag op de gevoelens en het gedrag van anderen? In hoeverre laat je inlevingsvermogen zelf zien?

Er zijn vijf pedagogische vaardigheden die je als leerkracht kunt inzetten om problemen te voorkomen en aan te pakken. Dit zijn:

- Leiding geven en grenzen stellen
- **Monitoring: balanceren tussen ruimte nemen en ruimte geven**
- Positieve betrokkenheid tonen
- **Positieve bekrachtiging geven**
- Leren problemen oplossen

Voor leerlingen met laag inlevingsvermogen kun je werken aan de volgende vaardigheden bij het aansluiting zoeken en houden bij een groep.

Monitoring: geef een leerling ruimte om inlevingsvermogen te laten zien bij het zoeken en houden van aansluiting bij een groep. Wacht af of een leerling interesse toont en/of rekening houdt met de gevoelens van een ander. Houd als leerkracht overzicht. Wanneer je ziet dat een leerling weinig interesse heeft in andere leerlingen, kun je ruimte nemen door hem bewust te maken van de medeleerlingen. Dit kun je doen door hem bijvoorbeeld uit te nodigen om het werk van andere leerlingen te bekijken en er iets positiefs over te zeggen. Door deze manier van werken consequent toe te passen bij leerlingen die weinig inlevingsvermogen laten zien, zullen de leerlingen merken wat de reactie van anderen is op hun gedrag en kun je weer meer ruimte geven.

Positieve bekrachtiging: voorbeeldgedrag is erg belangrijk bij inlevingsvermogen. Wanneer jij als leerkracht bijvoorbeeld een compliment geeft wanneer je ziet dat een leerling iets aardigs zegt of doet, zal dit andere kinderen stimuleren om ook aardige dingen te zeggen of doen. Het compliment hoeft maar om kleine dingen te gaan. Wanneer de leerlingen dit nadoen, kan het de aansluiting met andere leerlingen bevorderen. Zorg wel dat je oprecht bent in je compliment.

RANDVOORWAARDEN

Bedenk: *Welke zaken moeten op orde zijn, voordat ik aan een doel kan werken?*

Voordat er een proces plaatst kan vinden, zijn er eisen waaraan voldaan moet worden. Zo zijn welbevinden en betrokkenheid vaak voorwaardelijk voordat aan de ZIEN! dimensies gewerkt kan worden. Hoe staat het hiermee in jouw klas?

Welke zaken moeten bij de leerlingen op orde zijn, waar je niet zonder kunt omdat een nieuwe aanpak anders niet werkt? Denk aan de behoeftenpiramide van Maslow: zijn de

lichamelijke behoeften vervuld, en voelen kinderen zich veilig en zeker in de klas? Pas daarna kan aan de behoefte voor sociaal contact voldaan worden.

Zorg ook dat het klassenmanagement op orde is: kies een klasindeling die past bij de werkvormen die je toepast en die aansluit bij de vaardigheden van de leerlingen. Zorg voor duidelijke regels en hanteer ze consequent. Zorg voor activiteiten die uitdagen/in de zone van naaste ontwikkeling zitten en tegelijk ook haalbaar zijn.

SUGGESTIES VOOR AANPAK

Bedenk bij het kiezen van een suggestie: *Welke aanpak past bij het doel dat ik gekozen heb?*

Bij elke suggestie staat voor welke ontwikkelingsleeftijd de activiteit geschikt is, maar vaak kan het met kleine aanpassingen ook bij oudere/jongere kinderen toegepast worden. De activiteiten zijn vaak klassikaal, maar kunnen individueel gemaakt worden door als leerkracht die ene leerling in de gaten te houden en extra te stimuleren. Denk bij elke activiteit na over wat deze van jou vraagt wat betreft pedagogische interventies.

In het algemeen bij inlevingsvermogen

- Het attenderen op de ander
- Stimuleren om anderen uit te laten praten, aan te kijken en te luisteren
- Werken aan het herkennen van emoties (met behulp van materialen)

Toont sympathie voor andere kinderen (<4 jaar) – complimentjes

---

Sommige kinderen geven heel makkelijk complimenten, anderen hebben er meer moeite mee. Toch vindt iedereen het prettig om een compliment te ontvangen.

In deze oefening leren kinderen bewust complimenten te geven én te ontvangen:

- Bespreek eerst wat complimenten zijn, positieve woorden en gebaren.
- Verdeel de klas in twee groepen en geef de ene helft een voorwerp;
- Laat deze groep ieder een compliment geven aan een kind uit de andere groep en daarbij geeft het kind het voorwerp mee, zo kun je controleren of elk kind aan de beurt komt.
- De ontvanger bedankt de ander voor het compliment.
- Hierna worden de rollen omgewisseld.

Toont sympathie voor andere kinderen (<4 jaar) – ereronde

Iedereen kan wel een kind in gedachten nemen die heel trots zijn nieuwe schoenen of kleding wil laten zien. Met een grote glimlach loopt het kind door de klas op zoek naar complimenten.

Aan het begin van de dag of middag is dit een unieke kans om een kind in het zonnetje te zetten. Zoek een leuk liedje bij de situatie en laat het kind een rondje door de klas lopen.

- Dit kun je ook doen met een tekening die een kind gemaakt heeft.

Houdt rekening met wensen en gevoelens van anderen (4-6 jaar) – speelafspraken

---

Het rekening houden met de wensen en gevoelens van de ander is erg lastig voor kleuters. De ontwikkeling van inlevingsvermogen is nog niet zo ver en kleuters kunnen vaak nog niet goed vanuit het perspectief van de ander denken (*Theory of mind*).

Om de ontwikkeling van het rekening houden met de ander te bevorderen, kan het volgende worden uitgevoerd bij een situatie dat meerdere kinderen met hetzelfde speelgoed willen spelen.

- Maak de kinderen er bewust van dat samen spelen betekent dat je moet delen, zodat iedereen een poosje met dat bepaalde speelgoed kan spelen.
- Maak als leerkracht afspraken met de kinderen, bijvoorbeeld over wie het eerst met het speelgoed mag spelen en hoe lang. Maak het zo concreet mogelijk, gebruik bijvoorbeeld een klok of een timer. Ook kun je de kinderen begeleiden in het zelf afspraken maken.

Kent de emoties en gevoelens van andere kinderen en kan die interpreteren (4-6 jaar) - Smileys

---

De basisemoties, boos, blij, bang en verdrietig kun je met kinderen bespreken aan de hand van pictogrammen. Als je een gesprek met kinderen hebt, kun je hen aan de hand van de pictogrammen laten aangeven welke emotie de situatie bij hen oproept. Het herkennen van emoties kun je op de volgende manier oefenen:

- Ga voor de spiegel staan en kijk boos, blij, verdrietig, bang;
- Welk gedrag laat je zien (stampvoeten, huilen, hardop lachen enzovoort);
- Hoe ziet dat eruit bij een ander kind?
- Bij het lezen van een (prenten)boek vragen naar de emoties van de hoofdfiguren;
- Laat de leerlingen de goede, bij het verhaal passende, emotie aanwijzen;
- Vraag naar eigen ervaringen met een bepaalde emotie.

Een andere spelvorm is het bij de goede emotie gaan staan (geschikt voor oudere kinderen):

- Maak op een rond karton een smiley voor elke emotie;
- Leg de smileys op de grond;
- Lees nu zelf een situatie voor of beeld het uit;
- De leerlingen moeten bij de bij de situatie passende smiley gaan staan;
- Leerlingen kunnen bij verschillende smileys staan. Ze kunnen zo ervaren dat niet iedereen hetzelfde voelt in een situatie;
- Laat hen daarom ook uitleggen waarom zij voor de betreffende emotie hebben gekozen;
- Gebruik zoveel mogelijk dagelijkse situaties.

Zegt aardige dingen tegen een ander (6-8 jaar) – zonnetje van de week

---

Om te oefenen met het zeggen van aardige dingen tegen elkaar, kan het volgende worden gedaan:

- Maak voor elk kind een papieren zon met stroken papier als stralen. Plak een foto van het kind in het midden van de zon of schrijf de naam van het kind erop.

- Hang elke week een andere zon zichtbaar in de klas en laat de kinderen aardige dingen noemen over deze persoon. Schrijf deze aardige dingen op de stralen van de zon.

Toont interesse als iemand iets vertelt (8-10 jaar) – groepsbespreking

---

Interesse tonen als de ander iets zegt, is een belangrijke sociale vaardigheid. Als leerkracht ben je hierin een voorbeeld: toon zelf aandacht en interesse als een leerling iets vertelt of presenteert in de klas. Als je merkt dat er leerlingen zijn die geen interesse tonen, kun je het volgende doen:

- Organiseer een bespreking waarin het gaat over de leerlingen die geen interesse toonden (dit kan ook de hele klas omvatten).
- Bespreek met de klas wat hiervan de oorzaken kunnen zijn en ga na wat de oorzaak was.
- Bespreek met elkaar verschillende oplossingen en hoe deze oplossingen toegepast kunnen gaan worden.

Toont interesse als iemand iets vertelt (8-10 jaar) – gebaar tijdens vertellen

---

Als er 's ochtends een moment is waarop leerlingen iets mogen vertellen, is dit een goede gelegenheid om te oefenen met het tonen van interesse in wat de ander vertelt. In plaats van het om de beurt vertellen, kan een manier worden afgesproken waarop de leerlingen kunnen reageren op elkaars verhaal.

- Bedenk klassikaal een gebaar waarmee je duidelijk kunt maken dat je wilt reageren op het verhaal van de ander, in plaats van zelf iets te vertellen. Denk bijvoorbeeld aan het naar voren steken van je hand, misschien terwijl je een vuist maakt.
- Bespreek hoe je op elkaars verhaal kunt reageren, bijvoorbeeld door een vraag te stellen over het verhaal, of door iets te vertellen wat ermee te maken heeft.

Heeft oog voor ieders kwaliteiten (10-12 jaar) – taken verdelen

---

Om te bevorderen dat leerlingen oog hebben voor elkaars kwaliteiten, kan tijdens het uitvoeren van een opdracht in groepjes het volgende worden gedaan:

- Laat de leerlingen voordat ze aan de opdracht beginnen, bepalen wie welke taak gaat uitvoeren. Laat elke leerling uitleggen welke kwaliteiten hij heeft, waardoor hij de betreffende taak goed zou kunnen uitvoeren. Ook kan een uitgangspunt zijn dat leerlingen bepaalde vaardigheden willen ontwikkelen waar ze nog niet (voldoende) over beschikken.
- Beschrijf als leerkracht eventueel verschillende mogelijke taken bij de opdracht, zodat het verdelen makkelijker gaat.

Voelt aan wat 'foute' grapjes zijn en stemt zijn gedrag hierop af (10-12 jaar) – briefjes schrijven en doorgeven

Foute grapjes zijn grapjes waarbij de ander zich gekwetst voelt en niet mee kan lachen. Het is belangrijk dat leerlingen beseffen wat deze grapjes voor invloed hebben op de ander. Daarom kan het volgende spel worden gespeeld:

- Alle leerlingen schrijven een onvriendelijke of kwetsende boodschap of grap op een briefje en leveren dit in bij de leerkracht. Er wordt geen naam op gezet.
- Vervolgens deelt de leerkracht de briefjes willekeurig uit. De kinderen lezen het briefje.
- Daarna worden de briefjes doorgegeven in de klas, totdat de leerkracht 'stop' zegt. De leerlingen mogen het briefje lezen wat ze op dat moment vasthebben. Dan worden de briefjes weer doorgegeven, enz.
- Bespreek na een aantal keer klassikaal hoe het voelt om anonieme, onvriendelijke boodschappen of grapjes te lezen. Bespreek of het de eerste keer anders voelde dan de laatste keer, hoe het was om het briefje te schrijven en wat het verschil is met het direct zeggen van de boodschap tegen de ander.

Belangrijk! Besluit de les door iets positiefs te doen, laat de leerlingen bijvoorbeeld iets aardigs op een briefje schrijven en speel hetzelfde spel.

VERWIJZING NAAR SPELLEN/PRENTENBOEKEN

Bedenk: *Hoe kan ik materialen inzetten om te werken aan de leerdoelen?*

Het inzetten van spellen/prentenboeken kan een effectieve bijdrage leveren bij het werken aan inlevingsvermogen binnen het aansluiting zoeken en houden bij een groep. Hieronder volgt een suggestie. Gebruik dit ter inspiratie en kijk wat er op jouw school aanwezig is.

Prentenboek 'Bino en Beer' / Marcel van Driel / *geschikt voor:* onderbouw.

Bino vertelt over de spannende avonturen die hij met Beer heeft beleefd. Samen met zijn pinguïnvrienden heeft hij Beer moeten redden uit een diep gat. Wat is hij blij dat hij zijn lieve berenknuffelvriendje weer veilig in zijn armen heeft. Bino deelt zijn ervaring door te vertellen en zijn gevoelens te uiten.

In dit boek staat het delen van ervaringen centraal. Kinderen moeten leren om naar elkaar te luisteren en interesse te tonen wanneer iemand iets vertelt. Een boek zoals deze kan een mooie aanleiding zijn om het hier met kinderen over te hebben. Achterin het boek staan verwerkingsopdrachten.

Spel 'Opgekikkerd' / uitgeverij: de coole kikker / aantal spelers: 1-6 / geschikt voor: vanaf 7 jaar

Een vrolijk bordspel voor kinderen die alleen maar kunnen denken aan wat er allemaal mis kan gaan. Met dit spel leren ze om bange gedachtes over school, vriendjes, sport, dwanggedachtes en van allerlei andere dingen te veranderen in opkikkertjes. Wanneer je met dit spel oefent om rustig en normaal te denken, train je jezelf om mentaal sterker te worden. In plaats van te denken aan alles wat er mis zou kunnen gaan, leer je door positieve, maar wel realistische gedachtes, de zogenaamde opkikkertjes, je angsten aan te pakken.

In dit spel wordt veel gedaan met emoties van de leerling zelf maar ook van anderen. Dit is een belangrijke voorwaarde voor inlevingsvermogen. Na afloop kiest het kind één van de verzamelde kaartjes uit en praat erover met de andere kinderen. Het leert zo dat andere kinderen ook wel eens bange gedachtes hebben. Wanneer een kind het lastig vindt om aansluiting te zoeken bij een groep, kan dit spel hem/haar daar bij helpen.

Spel 'Spiegel jezelf spel' / uitgeverij: Dubbelzes / aantal spelers: variabel / geschikt voor: midden- en bovenbouw / duur: variërend.

Door in de spiegel te kijken leer je jezelf kennen. Dit lukt je vaak niet alleen; anderen moeten je ook de spiegel voorhouden. Met het Spiegel-jezelf-spel leer je op een spannende manier jouw sterke eigenschappen kennen. Hierdoor bouw je aan een positief zelfbeeld en groeit je zelfvertrouwen.

Er zijn veel verschillende werkvormen mogelijk met dit spel. Zo kun je het alleen spelen (of alleen met begeleider) of met meerdere kinderen. Je kunt eigenschappen voor jezelf kiezen, maar je kunt ook anderen laten kiezen. Dit is een laagdrempelige manier om oog te hebben voor ieders kwaliteiten. Op de website <http://www.spiegel-jezelf-spel.nl/> staan veel ideeën voor werkvormen die je met deze kaartjes kunt toepassen en gratis downloads.

Er zijn meer spellen en prentenboeken die erg geschikt zijn voor het oefenen van de leerdoelen. Kijk voor een volledig overzicht in ParnasSys onder informatief, onder het kopje 'Sova-methoden/materialen/prentenboeken'. Per spel is aangegeven welke doelgroep het spel voor is bedoeld en aan welke ZIEN! vaardigheden je met het spel kunt werken.

ACHTERGRONDINFORMATIE

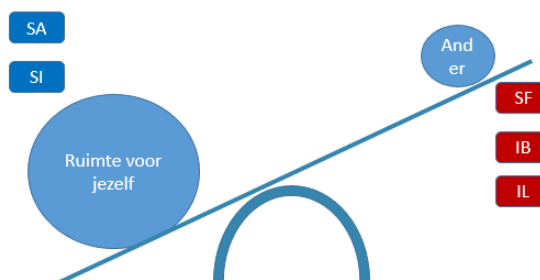
Deze handelingssuggestie gaat om inlevingsvermogen binnen het aansluiting zoeken en houden bij een groep.

Het kind dat deze vaardigheid beheerst, is in staat om zich te verplaatsten in de ander en kan zijn gevoelens daarop afstemmen. Het kind kan in gedachten in de huid van een ander kruipen. Het kind is zich bewust van de gevoelens en emoties van anderen en begrijpt deze.

Aansluiting vinden bij leeftijdsgenoten is cruciaal voor een gezonde sociale-emotionele ontwikkeling van kinderen. De mate waarin een kind beter in staat is om zich te verplaatsten in de ander en zijn gevoelens daarop kan afstemmen bepaalt voor een belangrijk deel of de aansluiting bij de groep al dan niet slaagt. Het tonen van deze vaardigheid draagt doorgaans positief bij aan het groepsklimaat. Het zijn kinderen met een 'sociale antenne'. Het beschikken over een dergelijke sociale antenne is een voorwaarde om kwalitatief goed contact met anderen te hebben.

Relatie met andere ZIEN!-dimensies

Wanneer je als leerkracht weinig gedragingen ziet die een uiting zijn van inlevingsvermogen, is het relevant om te kijken naar de andere twee vaardigheden waarmee een kind ruimte geeft aan anderen. Zijn inlevingsvermogen én impulsbeheersing én sociale flexibiliteit laag? En scoort het kind op de ruimtenemende vaardigheden hoog? Maak dan een afweging aan welke ruimtegevende vaardigheid je als eerste gaat werken.

Kinderen met weinig inlevingsvermogen zijn vaak veel minder goed aanspreekbaar op hun gedrag. Ze kunnen je bij wijze van spreken verongelijkt aankijken wanneer je hun gedrag bestraft. Als gevolg van het beperkt zich kunnen verplaatsen in de ander begrijpen ze sociale situaties niet zo goed. Niet zelden is er ook sprake van een achterlopende ontwikkeling. Herken je het kind niet in bovenstaande typering, dan moet je het waarschijnlijk vooral ondersteunen in het werken aan impulsbeheersing. Emotioneel is de leerling mogelijk nog jong.

BRONNEN

Broer, N.A., Haverhals, B., & Bruin, H.L. de (2012). *Verantwoording pedagogisch expertsysteem ZIEN! Voor het primair onderwijs!* Gouda: Driestar educatief.

'Inlevingsvermogen'

'Een ander helpen'

INHOUD

Toelichting bij deze handelingssuggestie.....	1
Aanpak	1
Leerdoelen.....	2
Pedagogische interventies.....	3
Randvoorwaarden.....	4
Suggesties voor aanpak.....	4
Verwijzing naar spellen/prentenboeken	8
Achtergrondinformatie	9
Bronnen	9

Door te klikken op een regel in de inhoudsopgave, ga je direct naar de bijbehorende tekst;
Als je in de tekst klikt op een blauw pijltje ga je terug naar de inhoudsopgave.

TOELICHTING BIJ DEZE HANDELINGSSUGGESTIE

Leerkrachtvragenlijst Inlevingsvermogen

1. Luistert met aandacht naar wat anderen zeggen of vertellen.
2. Toont belangstelling voor wat andere kinderen zeggen of doen.
3. Zegt aardige dingen tegen medeleerlingen.
4. Gedraagt zich behulpzaam.

Leerlingvragenlijst Inleven in de ander

1. Ik doe aardig tegen een ander.

Onder **inlevingsvermogen** wordt het volgende verstaan: *Inlevingsvermogen is de vaardigheid het eigen gedrag af te stemmen op de gedachten en gevoelens van een ander.*

Onder **een ander helpen** wordt het volgende verstaan: *Helpen is handelen in het belang van een ander. Iemand helpen kan in verschillende contexten bijvoorbeeld in contact met de leerkracht, een andere volwassene of een medeleerling. Belangrijk is dat je je bewust bent van het belang van jezelf en de ander. Het is nodig dat je je in iedere situatie blijft afvragen of je met helpen echt het belang van de ander en/of jezelf dient.*

AANPAK

LEERDOELEN

Bedenk vooraf: *Welk doel/welke doelen wil ik bereiken door te handelen?*

Preventief en curatief

De leerlijn met doelen uit deze handelingsuggestie kun je zowel preventief als curatief gebruiken. Wanneer je er preventief mee aan de slag wilt, kijk je welke doelen passen bij de leeftijd van de leerlingen in je groep. Je werkt gericht aan de doelen met passende activiteiten, net als je bij de cognitieve vakken doet. Daarnaast is het ook goed mogelijk om curatief met de leerlijn aan de slag te gaan wanneer je hebt gemerkt dat (een deel van) je groep uitvalt op het gebied van inlevingsvermogen en een ander helpen.

Doel kiezen

Onderstaande leerlijn laat zien welke doelen bij welke ontwikkelingsleeftijd passen. Kies uit deze leerlijn een passend doel waar je met de groep of een individuele leerling aan wilt werken. Kijk daarbij naar wat de groep of leerling al wel beheerst en welk doel dus een passende volgende stap is.

Kijk daarnaast ook in het ZIEN! profiel naar waar de leerling/groep al goed in is. Dit kan gebruikt worden als compenserende factor(en): Welke doelen waar je aan zou kunnen werken, doen het meest een beroep op vaardigheden die een groep/leerling al meer laat zien? Daar kun je vaak het beste starten, omdat de kans op succes het grootst is als een leerling al aspecten beheerst.

<4 jaar	4-6 jaar	6-8 jaar	8-10 jaar	10-12 jaar
<ul style="list-style-type: none"> Troost een bekende wanneer deze persoon huilt 	<ul style="list-style-type: none"> Troost een ander 	<ul style="list-style-type: none"> Helpt een ander als hij merkt dat iets niet lukt Doet bewust iets aardigs voor een ander 	<ul style="list-style-type: none"> Helpt uit zichzelf iemand die iets minder leuks moet doen Helpt een ander om iets in te brengen in de groep Troost een leerling die gepest wordt 	<ul style="list-style-type: none"> Komt op voor een leerling die in groepsverband gepest wordt

Door te klikken op een doel, ga je direct naar de aanpak die daarbij aansluit.

Aanpak

Denk eerst na over de volgende punten en baseer je aanpak op de antwoorden.

- Wil ik klassikaal of individueel aan deze ontwikkeltaak werken?
- Zie je het gedrag al wel in uitnodigende situaties? Oefen dan in niet-uitnodigende situaties. Zie je het gedrag nog vrijwel niet? Oefen dan in eerste instantie zoveel mogelijk in uitnodigende situaties.

- Denk bij je aanpak ook na over verschillen tussen jongens en meisjes. Jongens zijn meer lichamelijk ingesteld en meisjes meer verbaal. Jongens uiten hun emoties meer fysiek (duwen, stoeien). Ze hebben letterlijk en figuurlijk behoefte aan ruimte.

PEDAGOGISCHE INTERVENTIES

Bedenk bij bovenstaande doelen: *Wat vraagt dit van mij als leerkracht?*

Inlevingsvermogen voor deze groep is laag. Het kan zijn dat kinderen deze vaardigheid echt niet hebben, maar het kan ook zijn dat een groep zo met elkaar omgaat dat je het niet ziet. Vraag je bij dit laatste af wat jouw leerkracht gedrag is. Maak je kinderen bewust van de effecten van hun gedrag op de gevoelens en het gedrag van anderen? In hoeverre laat je inlevingsvermogen zelf zien?

Er zijn vijf pedagogische vaardigheden die je als leerkracht kunt inzetten om problemen te voorkomen en aan te pakken. Dit zijn:

- Leiding geven en grenzen stellen
- Monitoring: balanceren tussen ruimte nemen en ruimte geven
- Positieve betrokkenheid tonen
- **Positieve bekrachtiging geven**
- **Leren problemen oplossen**

Voor kinderen met laag inlevingsvermogen kun je werken aan de volgende vaardigheden bij het helpen van een ander.

Leren problemen oplossen: voorbeeldgedrag is bij inlevingsvermogen erg belangrijk. Wanneer jij als leerkracht laat zien hoe je iemand kunt troosten of een ander kunt helpen, zien de leerlingen hoe jij dit als leerkracht aanpakt en kunnen ze dit gaan nadoen. Ook kun je de leerlingen hierbij alert maken op de gedachten en gevoelens van een ander. Benoem dit in de situaties waar hulp nodig is, zodat de leerlingen leren om de signalen op te pikken.

Positieve bekrachtiging: ook hier gaat het om voorbeeldgedrag. Wanneer jij als leerkracht bijvoorbeeld een compliment geeft wanneer je ziet dat een leerling een ander troost of helpt, zal dit andere leerlingen stimuleren om dit gedrag ook te laten zien. Het compliment hoeft maar om kleine dingen te gaan, bijvoorbeeld als een leerling naar je toe komt om te zeggen dat een ander huilt. Benoem de goede intentie van de leerling en vertel wat hij de volgende keer zelf kan doen om iemand te troosten.

RANDVOORWAARDEN

Bedenk: *Welke zaken moeten op orde zijn, voordat ik aan een doel kan werken?*

Voordat er een proces plaatst kan vinden, zijn er eisen waaraan voldaan moet worden. Zo zijn welbevinden en betrokkenheid vaak voorwaardelijk voordat aan de ZIEN! dimensies gewerkt kan worden. Hoe staat het hiermee in jouw klas?

Welke zaken moeten bij de leerlingen op orde zijn, waar je niet zonder kunt omdat een nieuwe aanpak anders niet werkt? Denk aan de behoeftenpiramide van Maslow: zijn de lichamelijke behoeften vervuld, en voelen kinderen zich veilig en zeker in de klas? Pas daarna kan aan de behoefte voor sociaal contact voldaan worden.

Zorg ook dat het klassenmanagement op orde is: kies een klasindeling die past bij de werkvormen die je toepast en die aansluit bij de vaardigheden van de leerlingen. Zorg voor duidelijke regels en hanteer ze consequent. Zorg voor activiteiten die uitdagen/in de zone van naaste ontwikkeling zitten en tegelijk ook haalbaar zijn.

SUGGESTIES VOOR AANPAK

Bedenk bij het kiezen van een suggestie: *Welke aanpak past bij het doel dat ik gekozen heb?*

Bij elke suggestie staat voor welke ontwikkelingsleeftijd de activiteit geschikt is, maar vaak kan het met kleine aanpassingen ook bij oudere/jongere kinderen toegepast worden. De activiteiten zijn vaak klassikaal, maar kunnen individueel gemaakt worden door als leerkracht die ene leerling in de gaten te houden en extra te stimuleren. Denk bij elke activiteit na over wat deze van jou vraagt wat betreft pedagogische interventies.

In het algemeen bij inlevingsvermogen

- Het attenderen op de ander
- Stimuleren om anderen uit te laten praten, aan te kijken en te luisteren
- Werken aan het herkennen van emoties (met behulp van materialen)

Troost een bekende wanneer deze persoon huilt (<4 jaar) - troosten

---

Iemand troosten, hoe doe je dat?

Laat zelf aan de leerlingen zien hoe je iemand kunt troosten, bijvoorbeeld:

- Een arm om iemand heen slaan;
- Even bij iemand gaan zitten;
- Iemand een hand geven;
- Iets aardigs zeggen;
- Met iemand praten over zijn verdriet.

Besprek met kinderen in welke situaties je iemand moet troosten en doe voor hoe je bovenstaande tot uiting brengt.

Troost een bekende wanneer deze persoon huilt (<4 jaar) – Eerste Hulp Bij Troosten

---

Laat kinderen benoemen wat ze zelf willen ontvangen als ze verdriet hebben. Dit kan voor iedereen verschillend zijn.

Het troostkoffertje kan helpen om het troosten praktisch toe te passen; in het koffertje kan van alles zitten: een blikje met mooie pleisters en stickertjes, een knuffeltje wat even kan ondersteunen, een potje om de tranen in te doen, een crème voor de pijnlijke plekjes, lippenbalsem voor de zere lippen, een pakje zakdoekjes, een spiegeltje om de schade op te nemen enz.

Introduceer het koffertje aan de kinderen en zet het op een bereikbare plaats zodat iedereen er bij kan. Als er iemand verdriet heeft, mag een ander het koffertje brengen en iets kiezen wat het beste kan helpen.

Troost een ander (4-6 jaar) - troostbeer

Er zijn heel veel boeken over dit thema, die je samen met kinderen kunt lezen. Het lezen van een boekje kan een goede inleiding zijn voor een groepsgesprek. Laat leerlingen ook zelf nadenken over hoe je een ander kunt troosten/blij maken. Ze kunnen namelijk met hele originele ideeën komen. Speel eens een situatie na met poppen of beren. Laat zien hoe je iemand kunt troosten.

Als er verdrietige dingen gebeuren zoals een opa of oma die sterft of een papa en mama die gaan scheiden, kun je hier in de klas over praten. Eventueel aan de hand van een boekje dat specifiek over het thema gaat.

Sommige kinderen vinden het moeilijk om te troosten met woorden of gebaren. Een troostvoorwerp zoals bijvoorbeeld een 'troostbeer' kan hen helpen om toch een ander kind te troosten. Zij kunnen dan de 'troostbeer' geven aan een kind dat verdrietig is. Zet deze op een centrale plek in de klas, of laat de beer in de poppenhoek logeren wanneer er iets in de klas gebeurt dat verdrietig is.

Helpt een ander als hij merkt dat iets niet lukt (6-8 jaar) – helpen in stappen

---

Omdat het helpen van anderen uit eigen initiatief soms nog lastig is voor kinderen, kan de leerkracht in verschillende stappen dit helpende gedrag bevorderen.

- Als eerste kun je als leerkracht zien wanneer een kind hulp nodig heeft, en een ander kind de opdracht geven om dit kind te helpen. Leg hierbij ook uit waarom het kind hulp nodig heeft en hoe je dat kunt zien.
- Stimuleer daarna de kinderen om zelf om zich heen te kijken en te zien wie er hulp nodig heeft, en deze hulp dan ook te bieden. Je kunt bijvoorbeeld kinderen die al klaar zijn met hun werk deze opdracht geven.
- Doe als laatste echt een stapje terug. Zet bijvoorbeeld het stoplicht op oranje, wat betekent dat vragen eerst aan de klasgenoten worden gesteld in plaats van aan de leerkracht. Geef ook de opdracht aan de kinderen om, als je klaar bent met de opdracht, om je heen te kijken wie er hulp nodig heeft en die hulp te bieden.

Doet bewust iets aardigs voor een ander (6-8 jaar) - burgerschapsvorming

---

Om het bewust doen van aardige dingen te bevorderen, kan gedacht worden aan het volgen van een les over burgerschapsvorming. Ideeën zijn om koekjes te bakken voor bejaarden of om brieven te schrijven aan mensen die het minder hebben.

Doet bewust iets aardigs voor een ander (6-8 jaar) – groepsgesprek en benoemen van vaardigheid

---

In tegenstelling tot het wijden van een les aan het bewust aardige dingen doen voor de ander, kan er ook een kort klassikaal gesprek plaatsvinden. Hierin kan met elkaar bedacht worden hoe je concreet een ander kunt helpen. Schrijf deze dingen op een groot vel papier en hang dit zichtbaar op in de klas. Zo worden de kinderen actief herinnerd aan het doen van iets aardigs. Bespreek af en toe welke dingen van de lijst al uitgevoerd zijn door de kinderen.

Daarnaast kun je als leerkracht het goede voorbeeld geven en aardige dingen doen voor je leerlingen. Benoem het specifiek wanneer een kind iets aardigs doet voor de ander. Hierdoor worden de andere kinderen gestimuleerd om ook iets aardigs te doen.

Helpt uit zichzelf iemand die iets minder leuk moet doen (8-10 jaar) – helpen opruimen

---

Omdat het helpen van anderen uit eigen initiatief soms nog lastig is voor kinderen, kan de leerkracht in verschillende stappen dit helpende gedrag bevorderen. Dit kan specifiek toegepast worden op situaties waarin kinderen iets moeten doen wat ze misschien niet leuk vinden, zoals het opruimen na een activiteit als knutselen of het opruimen aan het einde van de dag.

- Stimuleer de kinderen om elkaar te helpen met klusjes die de ander minder leuk vindt, leg bijvoorbeeld uit dat het gezelliger is wanneer het klusje samen gedaan wordt. Bespreek ook hoe je het aan een ander kunt zien dat hij hulp nodig heeft.
- Benoem het als een kind een ander helpt met een klusje en geef hem een compliment.
- Doe als leerkracht een stapje terug en geef alleen de opdracht om het klusje, bijvoorbeeld opruimen, uit te voeren. De kinderen moeten proberen zelf te kijken wie er hulp nodig heeft.

Helpt een ander om iets in te brengen in de groep (8-10 jaar) – denken, delen, uitwisselen

---

Het is voor sommige kinderen eng om iets in de groep te zeggen. Het kan dan helpen als je het niet alleen hoeft te vertellen, maar dat je het samen met iemand doet. Een methode die hierbij gebruikt kan worden, is: denken, delen, uitwisselen (in het Engels: think, pair, share).

- Geef als leerkracht nadat je een vraag hebt gesteld, de opdracht om hier een paar minuten individueel over na te denken.
- Daarna delen de kinderen hun antwoord in tweetallen met elkaar.
- De tweetallen wisselen om de beurt hun antwoorden uit met de groep.

Troost een leerling die gepest wordt (8-10 jaar) – brief schrijven

---

Om te oefenen met het troosten van een gepeste leerling, kan het volgende worden gedaan:

- Schrijf als leerkracht een brief waarin een kind zich voorstelt en vertelt dat hij/zij op school wordt gepest.
- Deel deze brief uit aan de leerlingen en geef de opdracht om een reactie op deze brief te schrijven. De leerlingen moeten het kind troosten en oplossingen bedenken.
- Vervolgens wisselen de leerlingen in tweetallen hun brieven uit, waarbij ze de brieven lezen en vergelijken.

Troost een leerling die gepest wordt (8-10 jaar) – rollenspel met kaartjes

---

Het troosten van een leerling die gepest wordt, kan geoefend worden door het spelen van een rollenspel, waarbij concrete situaties zich voordoen.

- Maak (eventueel samen met de leerlingen) drie soorten kaartjes die gebruikt gaan worden bij het rollenspel: "Wie pesten er?", "Wie wordt er gepest?" en "Hoe wordt er gepest?" Maak bijvoorbeeld kaartjes met "Twee jongens", "Een stil meisje" en "Uitlachen op het schoolplein".
- Maak samen met de leerlingen ook een vierde soort kaartjes: "Welke oplossing?" Bedenk samen met de leerlingen hoe een gepest kind getroost kan worden of juist niet, bijvoorbeeld: "Meedoen met de pester(s)" of "Naast degene die gepest wordt gaan staan".
- Verdeel de klas in groepjes. Ieder groepje krijgt van elke soort één kaartje, en bereid over deze situatie een toneelstukje voor. Daarna wordt dit klassikaal uitgevoerd.
- Tijdens het naspelen van de pestsituatie kan het toneelstukje even stilgelegd worden om te reflecteren: Was dit een goede oplossing? Wat zou beter werken? Wat zie je aan het kind dat gepest wordt?

Komt op voor een leerling die in groepsverband gepest wordt (10-12 jaar) – pestgedrag

---

Pesten is een moeilijk onderwerp, waar klassikaal aandacht voor moet zijn. Als leerkracht heb je hierin de rol van voorlichter. Vertel wat de impact van pesten is. Het is aan te raden om dit meteen bij de start van het schooljaar te doen en dan ook duidelijk af te spreken hoe je met elkaar omgaat. Het hebben van duidelijke gedragsregels helpt leerlingen om ook elkaar aan te spreken op gedrag. Herhaal de regels ook regelmatig bijvoorbeeld een keer in de zes weken. Enkele suggesties hoe je aan dit doel kunt werken:

- Bespreek pestgedrag met je groep. Laat kinderen eventueel aan de hand van beelden zien hoe erg pesten voor een slachtoffer is;
- Leg het verschil tussen pesten/plagen uit. Belangrijkste verschillen zijn: bij plagen is er sprake van gelijkwaardigheid een tegen een, bij pesten vaak meer tegen een; plagen kort, pesten duurt lang enz.
- Bespreek met je groep de verschillende groepsrollen (leiders, volgers toeschouwers);

- Bespreek met kinderen dat het melden van pesten geen klikken is, maar een verantwoordelijkheid die je hebt ten opzichte van elkaar;
- Niets doen als je ziet dat iemand gepest wordt is net zo erg als zelf pesten;
- Oefen met het voor elkaar op komen aan de hand van een casus.

N.B. deze suggestie staat ook in SI-aansluiting zoeken en houden bij een groep

Komt op voor een leerling die in groepsverband gepest wordt (10-12 jaar) – groeps gesprek met poppetjes

Wanneer je merkt dat er sprake is van buitensluiten in de klas, kun je dit als leerkracht op de volgende manier bespreekbaar maken:

- Zorg dat elke leerling een poppetje of ander voorwerp (gum, pen, potlood) heeft. Zet een tafel in het midden van de klas.
- Vraag aan de leerlingen "Hoe voel jij je in de klas?" en laat ze hun poppetje of voorwerp neerzetten op de tafel, op de plek waar zij denken dat ze staan ten opzichte van anderen.
- Wanneer je ziet dat een poppetje of voorwerp alleen staat, kun je daar een gesprek over beginnen. Vraag bijvoorbeeld hoe diegene zich voelt en of er leerlingen zijn die iets willen doen. Bespreek hoe de poppetjes of voorwerpen het beste zouden kunnen staan als je met zijn allen een groep wilt zijn.

VERWIJZING NAAR SPELLEN/PRENTENBOEKEN

Bedenk: Hoe kan ik materialen inzetten om te werken aan de leerdoelen?

Het inzetten van spellen/prentenboeken kan een effectieve bijdrage leveren bij het werken aan inlevingsvermogen binnen het helpen van een ander. Hieronder volgt een suggestie. Gebruik dit ter inspiratie en kijk wat er op jouw school aanwezig is.

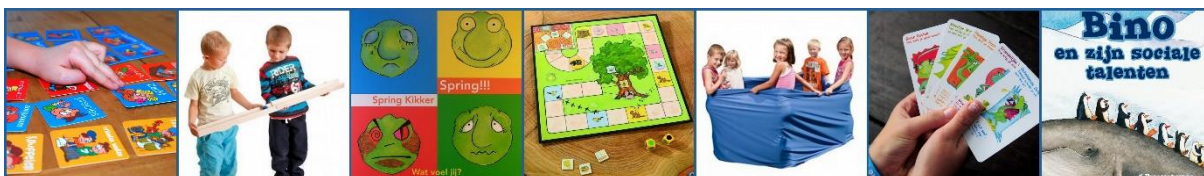
Spring kikker, spring / uitgeverij: de coole kikker / aantal spelers: 2-30 / geschikt voor: kinderen vanaf 4 jaar.

Gevoelens spelen een belangrijke rol in ons leven. Ze beïnvloeden sterk ons gedrag en daarom is het zinvol om ze te leren kennen en te begrijpen. In dit spel worden de kinderen gestimuleerd te ontdekken welke gevoelens ze kunnen hebben in een bepaalde situatie. Wanneer een kaartje met een situatie wordt voorgelezen, springen ze naar één of meerdere gevoelens. Zo leren ze hun eigen emoties kennen, maar zien ze ook dat anderen andere emoties kunnen hebben. Kinderen leren om open te staan voor de verschillende emoties van anderen door zich in te leven en ze leren hoe je elkaar kunt helpen.

Nadat de leerlingen hun eigen emotie hebben gekozen, is het goed om als leerkracht door te vragen hierop. Zo leren de leerlingen ook de emoties van anderen kennen. Wees als leerkracht een rolmodel. Besteed ook aandacht aan wanneer kinderen iets moeilijk vinden, door ze bijvoorbeeld te troosten. Leerlingen kunnen een volgende keer dit voorbeeldgedrag van jou overnemen.

Er zijn meer spellen en prentenboeken die erg geschikt zijn voor het oefenen van de leerdoelen. Kijk voor een volledig overzicht in ParnasSys onder informatief, onder het kopje 'Sova-methoden/materialen/prentenboeken'. Per spel is aangegeven welke doelgroep het spel voor is bedoeld en aan welke ZIEN! vaardigheden je met het spel kunt werken.

ACHTERGRONDINFORMATIE

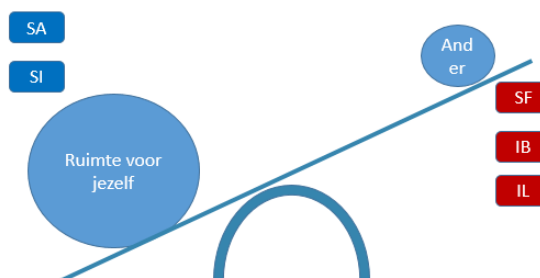
Deze handelingssuggestie gaat om inlevingsvermogen binnen een ander helpen.

Het kind dat deze vaardigheid beheerst, is in staat om zich te verplaatsten in de ander en kan zijn gevoelens daarop afstemmen. Het kind kan in gedachten in de huid van een ander kruipen. Het kind is zich bewust van de gevoelens en emoties van anderen en begrijpt deze.

Een kind dat zich inleeft in de ander, laat merken dat het oog heeft voor anderen, weet wanneer andere kinderen hulp nodig hebben. Het tonen van deze vaardigheid draagt doorgaans positief bij aan het groepsklimaat. Het zijn kinderen met een 'sociale antenne'. Het beschikken over een dergelijke sociale antenne is een voorwaarde om kwalitatief goed contact met anderen te hebben.

Relatie met andere ZIEN!-dimensies

Wanneer je als leerkracht weinig gedragingen ziet die een uiting zijn van inlevingsvermogen, is het relevant om te kijken naar de andere twee vaardigheden waarmee een kind ruimte geeft aan anderen. Zijn inlevingsvermogen én impulsbeheersing én sociale flexibiliteit laag? En scoort het kind op de ruimtenemende vaardigheden hoog? Maak dan een afweging aan welke ruimtegevende vaardigheid je als eerste gaat werken.

Kinderen met weinig inlevingsvermogen zijn vaak veel minder goed aanspreekbaar op hun gedrag. Ze kunnen je bij wijze van spreken verongelijkt aankijken wanneer je hun gedrag bestraft. Als gevolg van het beperkt zich kunnen verplaatsen in de ander begrijpen ze sociale situaties niet zo goed. Niet zelden is er ook sprake van een achterlopende ontwikkeling. Herken je het kind niet in bovenstaande typering, dan moet je het waarschijnlijk vooral ondersteunen in het werken aan impulsbeheersing. Emotioneel is de leerling mogelijk nog jong.

BRONNEN

Broer, N.A., Haverhals, B., & Bruin, H.L. de (2012). *Verantwoording pedagogisch expertsysteem ZIEN! Voor het primair onderwijs!* Gouda: Driestar educatief.

'Inlevingsvermogen'

'Omgaan met ruzies en conflicten'

INHOUD

Toelichting bij deze handelingssuggestie.....	1
Aanpak	2
Leerdoelen.....	2
Pedagogische interventies.....	3
Randvoorwaarden.....	3
Suggesties voor aanpak.....	4
Verwijzing naar spellen/prentenboeken	7
Achtergrondinformatie	7
Bronnen	8

Door te klikken op een regel in de inhoudsopgave, ga je direct naar de bijbehorende tekst;
Als je in de tekst klikt op een blauw pijltje ga je terug naar de inhoudsopgave.

TOELICHTING BIJ DEZE HANDELINGSSUGGESTIE

Leerkrachtvragenlijst Inlevingsvermogen

1. Luistert met aandacht naar wat anderen zeggen of vertellen.
2. Toont belangstelling voor wat andere kinderen zeggen of doen.
3. Zegt aardige dingen tegen medeleerlingen.
4. Gedraagt zich behulpzaam.

Leerlingvragenlijst Inleven in de ander

1. Ik doe aardig tegen een ander.

Onder **inlevingsvermogen** wordt het volgende verstaan: *Inlevingsvermogen is de vaardigheid het eigen gedrag af te stemmen op de gedachten en gevoelens van een ander.*

Onder **omgaan met ruzies en conflicten** wordt het volgende verstaan: *Omgaan met ruzies en conflicten heeft betrekking op spanning in een relatie of in een groep(je). Als er in een conflict of ruzie antisociaal gedrag wordt getoond, is het belangrijk om dat samen uit te praten, het goed te maken met elkaar en daarna weer op goede voet verder te gaan. Omgaan met competitie is een goede oefening. Omgaan met winnen en verliezen is een onderwerp dat bij ruzies en conflicten hoort.*

AANPAK

LEERDOELEN

Bedenk vooraf: *Welk doel/welke doelen wil ik bereiken door te handelen?*

Preventief en curatief

De leerlijn met doelen uit deze handelingssuggestie kun je zowel preventief als curatief gebruiken. Wanneer je er preventief mee aan de slag wilt, kijk je welke doelen passen bij de leeftijd van de leerlingen in je groep. Je werkt gericht aan de doelen met passende activiteiten, net als je bij de cognitieve vakken doet. Daarnaast is het ook goed mogelijk om curatief met de leerlijn aan de slag te gaan wanneer je hebt gemerkt dat (een deel van) je groep uitvalt op het gebied van inlevingsvermogen en het omgaan met ruzies en conflicten.

Doel kiezen

Onderstaande leerlijn laat zien welke doelen bij welke ontwikkelingsleeftijd passen. Kies uit deze leerlijn een passend doel waar je met de groep of een individuele leerling aan wilt werken. Kijk daarbij naar wat de groep of leerling al wel beheerst en welk doel dus een passende volgende stap is.

Kijk daarnaast ook in het ZIEN! profiel naar waar de leerling/groep al goed in is. Dit kan gebruikt worden als compenserende factor(en): Welke doelen waar je aan zou kunnen werken, doen het meest een beroep op vaardigheden die een groep/leerling al meer laat zien? Daar kun je vaak het beste starten, omdat de kans op succes het grootst is als een leerling al aspecten beheerst.

<4 jaar	4-6 jaar	6-8 jaar	8-10 jaar	10-12 jaar
<ul style="list-style-type: none"> Biedt zijn excuus aan als hij een ander kind (zichtbaar) pijn of verdriet heeft gedaan 	<ul style="list-style-type: none"> Luistert naar een medeleerling die vertelt dat hij iets anders vindt Zegt sorry 	<ul style="list-style-type: none"> Luistert naar een medeleerling die vertelt dat hij iets anders voelt Kan begrijpen wat een ander niet leuk vindt omdat hij het zelf niet leuk vindt Toont spijt en maakt het goed met de ander 	<ul style="list-style-type: none"> Toont begrip voor de gevoelens van een ander tijdens ruzie Weet welk gedrag bij de ander boosheid uitlokt 	

Door te klikken op een doel, ga je direct naar de aanpak die daarbij aansluit.

Aanpak

Denk eerst na over de volgende punten en baseer je aanpak op de antwoorden.

- Wil ik klassikaal of individueel aan deze ontwikkeltaak werken?

- Zie je het gedrag al wel in uitnodigende situaties? Oefen dan in niet-uitnodigende situaties. Zie je het gedrag nog vrijwel niet? Oefen dan in eerste instantie zoveel mogelijk in uitnodigende situaties.
- Denk bij je aanpak ook na over verschillen tussen jongens en meisjes. Jongens zijn meer lichamelijk ingesteld en meisjes meer verbaal. Jongens uiten hun emoties meer fysiek (duwen, stoeien). Ze hebben letterlijk en figuurlijk behoefte aan ruimte.

PEDAGOGISCHE INTERVENTIES

Bedenk bij bovenstaande doelen: *Wat vraagt dit van mij als leerkracht?*

Inlevingsvermogen voor deze groep is laag. Het kan zijn dat kinderen deze vaardigheid echt niet hebben, maar het kan ook zijn dat een groep zo met elkaar omgaat dat je het niet ziet. Vraag je bij dit laatste af wat jouw leerkracht gedrag is. Maak je kinderen bewust van de effecten van hun gedrag op de gevoelens en het gedrag van anderen? In hoeverre laat je inlevingsvermogen zelf zien?

Er zijn vijf pedagogische vaardigheden die je als leerkracht kunt inzetten om problemen te voorkomen en aan te pakken. Dit zijn:

- Leiding geven en grenzen stellen
- Monitoring: balanceren tussen ruimte nemen en ruimte geven
- Positieve betrokkenheid tonen
- Positieve bekrachtiging geven
- **Leren problemen oplossen**

Voor kinderen met laag inlevingsvermogen kun je werken aan de volgende vaardigheid bij het omgaan met ruzies en conflicten.

Leren problemen oplossen: bij ruzies en conflicten wordt er van jou als leerkracht verwacht dat je duidelijkheid biedt over hoe je hier mee omgaat. Deze duidelijkheid biedt je door vaste routines te handhaven over hoe je met elkaar communiceert (naar elkaar luisteren, excuses aanbieden). Voor leerlingen die dit moeilijk vinden, moet je als leerkracht veel sturen. Dit kan met behulp van het GGGG-model. Hierin bespreek je gebeurtenis, gedachten, gevoelens en gedrag. Door op deze manier ruzies en conflicten te bespreken, help je leerlingen om zich in te leven in de ander.

RANDVOORWAARDEN

Bedenk: *Welke zaken moeten op orde zijn, voordat ik aan een doel kan werken?*

Voordat er een proces plaatst kan vinden, zijn er eisen waaraan voldaan moet worden. Zo zijn welbevinden en betrokkenheid vaak voorwaardelijk voordat aan de ZIEN! dimensies gewerkt kan worden. Hoe staat het hiermee in jouw klas?

Welke zaken moeten bij de leerlingen op orde zijn, waar je niet zonder kunt omdat een nieuwe aanpak anders niet werkt? Denk aan de behoeftenpiramide van Maslow: zijn de lichamelijke behoeften vervuld, en voelen kinderen zich veilig en zeker in de klas? Pas daarna kan aan de behoefte voor sociaal contact voldaan worden.

Zorg ook dat het klassenmanagement op orde is: kies een klasindeling die past bij de werkvormen die je toepast en die aansluit bij de vaardigheden van de leerlingen. Zorg voor duidelijke regels en hanteer ze consequent. Zorg voor activiteiten die uitdagen/in de zone van naaste ontwikkeling zitten en tegelijk ook haalbaar zijn.

SUGGESTIES VOOR AANPAK

Bedenk bij het kiezen van een suggestie: *Welke aanpak past bij het doel dat ik gekozen heb?*

Bij elke suggestie staat voor welke ontwikkelingsleeftijd de activiteit geschikt is, maar vaak kan het met kleine aanpassingen ook bij oudere/jongere kinderen toegepast worden. De activiteiten zijn vaak klassikaal, maar kunnen individueel gemaakt worden door als leerkracht die ene leerling in de gaten te houden en extra te stimuleren. Denk bij elke activiteit na over wat deze van jou vraagt wat betreft pedagogische interventies.

In het algemeen bij inlevingsvermogen

- Het attenderen op de ander
- Stimuleren om anderen uit te laten praten, aan te kijken en te luisteren
- Werken aan het herkennen van emoties (met behulp van materialen)

Biedt zijn excuus aan als hij een ander kind (zichtbaar) pijn of verdriet heeft gedaan (<4 jaar) – oplossingen zoeken

---

Stel je voor: op het schoolplein is een kleuter boos op een ander kind en deelt een tik uit. De juf komt erbij en vraagt wat er gebeurd is en zegt tegen het kind dat geslagen heeft: "Je moet nu even sorry zeggen, want dat mag niet".

Weet de slaande kleuter nu hoe hij de volgende keer dit gedrag kan voorkomen?

Leer het kind verantwoordelijk te worden voor zijn gedrag.

Hieronder staan tips wat je anders zou kunnen doen in deze situatie:

- Geef zelf het goede voorbeeld; wees aardig voor jezelf, want het is normaal dat je af en toe fouten maakt. En geef het toe als je fout zit en zorg voor een oplossing.
- Vraag wat er gebeurd is; geef beide partijen de kans om het te vertellen.
- Wijs het kind op de emoties van de ander, daardoor gaat het kind begrijpen wat voor uitwerking zijn gedrag heeft op een ander.
- Zoek samen naar een oplossing; probeer dit op een positieve manier te doen.

Luistert naar een medeleerling die vertelt dat hij iets anders vindt (4-6 jaar) – conflictsituatie bespreken

---

Op deze leeftijd vinden kinderen het vaak nog lastig om zelf conflicten op te lossen. Conflicten kunnen zijn: met hetzelfde speelgoed willen spelen of dezelfde rol willen hebben. Ook vrij spel op het plein geeft nog weleens problemen. Conflictsituaties op het plein kun je goed klassikaal bespreken.

Als je een conflictsituatie met twee leerlingen bespreekt kun je dat op de volgende manier doen:

- Gebruik een voorwerp, bijvoorbeeld een bal, steen of beer om aan te geven wie het woord heeft;
- De ander luistert en wacht op zijn beurt;
- Laat degene die luistert terug vertellen wat de ander heeft gezegd (dit kan pas bij oudere kinderen verwacht worden);
- Vervolgens worden de rollen omgedraaid;
- Sluit af met het maken van afspraken over de conflictsituatie zodat een ruzie in het vervolg voorkomen kan worden.

Zegt sorry (4-6 jaar) – reflecteren

Voor jonge kinderen is het erg lastig om gemeend sorry te zeggen na een ruzie of conflict. Als er een ruzie of conflict heeft plaatsgevonden, kan het volgende worden gedaan:

- Verwoord voor zowel het kind dat sorry moet zeggen als voor het andere kind wat er gebeurt en waarom, als een ondertiteling van het gedrag en de situatie. Benoem het bijvoorbeeld als een van de kinderen huilt en benoem de reden ervan.
- Als het kind inziet dat hij of zij sorry moet zeggen tegen de ander, is dit fijn. Op deze leeftijd zal het echter vaak voorkomen dat het komen tot dit besluit niet lukt. In dit geval kun je samen met het kind sorry zeggen tegen de ander. Bedenk samen met het kind ideeën om het conflict op te lossen.

Luistert naar een medeleerling die vertelt dat hij iets anders voelt (6-8 jaar) - meningsverschillen

---

Om te leren hoe je om moet gaan met meningen die van jouw mening verschillen, kan er een kringgesprek plaatsvinden tijdens en na een activiteit waarin meerdere meningen of gevoelens naar voren komen. Denk bijvoorbeeld aan het vertellen in de kring of het kijken van het nieuws (je kunt de stellingen van het jeugdjournaal gebruiken).

- Bespreek klassikaal welke verschillende meningen en belevingen er van toepassing zijn op deze situatie.
- Maak daarna de stap naar situaties die met ruzie en conflict te maken hebben. Wat is het verschil tussen een meningsverschil en een ruzie (meningsverschillen hoeven niet tot ruzies te leiden)? Hoe luister je naar de mening of het gevoel van de ander (bijvoorbeeld door actief te luisteren en respect te tonen)?
- Geef na de pauze of les die volgt op dit kringgesprek de opdracht om de kinderen elkaar te laten vragen naar hun mening en gevoel na aanleiding van de afgelopen les of pauze.

Extra: Leerlingen kunnen in drietallen oefenen met het luisteren, samenvatten en doorvragen (LSD). Eén leerling vertelt iets, de andere leerling luistert, vat samen en vraagt door en de derde leerling kijkt of dit goed verloopt.

Kan begrijpen wat een ander niet leuk vindt omdat hij het zelf niet leuk vindt (6-8 jaar) - rollenspel

---

Om dit te kunnen moeten kinderen leren dat dezelfde situatie niet voor iedereen dezelfde emotie oproept. Je kunt hen dit laten ervaren door middel van rollenspel:

- Speel alledaagse situaties na;
- Laat kinderen verschillende rollen spelen zodat ze kunnen ervaren hoe je je voelt in een bepaalde rol;
- Bespreek het rollenspel na.

Je kunt een situatie ook uitspelen met (lego en Playmobil) poppetjes.

Toont spijt en maakt het goed met de ander (6-8 jaar) – excuses geaccepteerd

---

Zie voor suggesties voor het zeggen van sorry bij het doel 'zegt sorry (4-6 jaar)'

Voeg bij kinderen die deze vaardigheden al verder onder de knie hebben, de opdracht toe dat de excuses geaccepteerd moeten worden door het andere kind. Wanneer hij of zij de excuses niet accepteert, geeft hij of zij aan wat het kind dat sorry heeft gezegd, kan doen zodat de excuses wel geaccepteerd worden (bijvoorbeeld iets maken wat kapot is gegaan, of wat tijd eroverheen laten gaan).

Toont begrip voor de gevoelens van een ander bij ruzie (8-10 jaar) – bespreking

---

Het is belangrijk om de aandacht van een kind te richten op het gevoel en de emotie van de ander.

- Wanneer een ruzie of conflict heeft plaatsgevonden, kun je bespreken wat het gevoel van de ander is, hoe je dit kunt zien en wat de invloed van je gedrag op de ander kan zijn.
- Gebruik eventueel een boek of filmpje (bijvoorbeeld van klassetv.nl) over dit onderwerp om klassikaal over dit onderwerp na te denken.

Weet welk gedrag bij de ander boosheid uitlokt (8-10 jaar) – opstel of tekening

---

Bij het voorkomen van ruzies en conflicten is het belangrijk dat de kinderen rekening houden met het gedrag waarvan de ander boos kan worden. Dit moet dan echter wel bekend zijn bij de kinderen, voordat er rekening mee gehouden kan worden. Om te ontdekken waar elk kind boos van kan worden, kan de volgende les gegeven worden:

- Begin met een inleiding, waarin je uitlegt dat iedereen van ander gedrag boos kan worden, en dat je beter rekening met elkaar kan houden als je weet waar de ander boos van wordt.
- Geef dan de opdracht om een tekening te maken of een opstel te schrijven. Het onderwerp is: 'Van welk gedrag van de ander wordt jij boos?'
- De tekeningen en/of opstellen worden daarna bijvoorbeeld gepresenteerd aan de klas, voorgelezen of opgehangen.
- Omdat de les gaat over een negatief gevoel (boosheid), is het goed om de les te beëindigen met iets positiefs. Je kunt bijvoorbeeld klassikaal bespreken waar de leerlingen blij van worden, een lied over het onderwerp zingen of een spelletje doen.

VERWIJZING NAAR SPELLEN/PRENTENBOEKEN

Bedenk: *Hoe kan ik materialen inzetten om te werken aan de leerdoelen?*

Het inzetten van spellen/prentenboeken kan een effectieve bijdrage leveren bij het werken aan inlevingsvermogen binnen het omgaan met ruzies en conflicten. Hieronder volgt een suggestie. Gebruik dit ter inspiratie en kijk wat er op jouw school aanwezig is.

Coöperatief spel 'Hop! Hop! Hop!' / uitgeverij: Djeco
/ aantal spelers: 2-4 / geschikt voor: onderbouw / duur: 10-20 minuten.

De spelers zorgen er samen voor dat de herder, de schapen en de hond veilig aankomen in de schaapskooi vóórdat de storm de brug omblaast! Een leuk en spannend spel waarbij je een pootje van de brug weg moet tikken wanneer je storm gooit.

In een coöperatief spel zoals deze moeten leerlingen samenwerken om het spel tot een goed einde te brengen, maar soms lukt dat niet. De leerlingen hebben sociaal-emotionele vaardigheden nodig om hier mee om te gaan, ook naar de andere kinderen toe met wie hij speelt. Als leerkracht kun je de leerlingen helpen door te modelen en voor te doen hoe je met dat verlies/gevoelens van boosheid of teleurstelling omgaat.

Er zijn meer spellen en prentenboeken die erg geschikt zijn voor het oefenen van de leerdoelen. Kijk voor een volledig overzicht in ParnasSys onder informatief, onder het kopje 'Sova-methoden/materialen/prentenboeken'. Per spel is aangegeven welke doelgroep het spel voor is bedoeld en aan welke ZIEN! vaardigheden je met het spel kunt werken.

ACHTERGRONDINFORMATIE

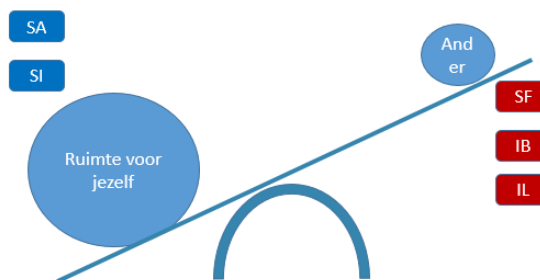
Deze handelingssuggestie gaat om inlevingsvermogen binnen het omgaan met ruzies en conflicten.

Het kind dat deze vaardigheid beheerst, is in staat om zich te verplaatsen in de ander en kan zijn gevoelens daarop afstemmen. Het kind kan in gedachten in de huid van een ander kruipen. Het kind is zich bewust van de gevoelens en emoties van anderen en begrijpt deze. Bij de ontwikkeltaak 'omgaan met ruzies en conflicten' draagt het zich kunnen inleven in de ander bij aan het soepel oplossen van een ruzie of conflict.

Het tonen van deze vaardigheid draagt doorgaans positief bij aan het groepsklimaat. Het zijn kinderen met een 'sociale antenne'. Het beschikken over een dergelijke sociale antenne is een voorwaarde om kwalitatief goed contact met anderen te hebben.

Relatie met andere ZIEN!-dimensies

Wanneer je als leerkracht weinig gedragingen ziet die een uiting zijn van inlevingsvermogen, is het relevant om te kijken naar de andere twee vaardigheden waarmee een kind ruimte geeft aan anderen. Zijn inlevingsvermogen én impulsbeheersing én sociale flexibiliteit laag? En scoort het kind op de ruimtenemende vaardigheden hoog? Maak dan een afweging aan welke ruimtegevende vaardigheid je als eerste gaat werken.

Kinderen met weinig inlevingsvermogen zijn vaak veel minder goed aanspreekbaar op hun gedrag. Ze kunnen je bij wijze van spreken verongelijkt aankijken wanneer je hun gedrag bestraft. Als gevolg van het beperkt zich kunnen verplaatsen in de ander begrijpen ze sociale situaties niet zo goed. Niet zelden is er ook sprake van een achterlopende ontwikkeling. Herken je het kind niet in bovenstaande typering, dan moet je het waarschijnlijk vooral ondersteunen in het werken aan impulsbeheersing. Emotioneel is de leerling mogelijk nog jong.

BRONNEN

Broer, N.A., Haverhals, B., & Bruin, H.L. de (2012). *Verantwoording pedagogisch expertsysteem ZIEN! Voor het primair onderwijs!* Gouda: Driestar educatief.

'Inlevingsvermogen'

'Samenwerken en samenspelen'

INHOUD

Toelichting bij deze handelingssuggestie.....	1
Aanpak	2
Leerdoelen.....	2
Pedagogische interventies.....	3
Randvoorwaarden.....	4
Suggesties voor aanpak.....	4
Verwijzing naar spellen/prentenboeken	7
Achtergrondinformatie	8
Bronnen	9

Door te klikken op een regel in de inhoudsopgave, ga je direct naar de bijbehorende tekst;
Als je in de tekst klikt op een blauw pijltje ga je terug naar de inhoudsopgave.

TOELICHTING BIJ DEZE HANDELINGSSUGGESTIE

Leerkrachtvragenlijst Inlevingsvermogen

1. Luistert met aandacht naar wat anderen zeggen of vertellen.
2. Toont belangstelling voor wat andere kinderen zeggen of doen.
3. Zegt aardige dingen tegen medeleerlingen.
4. Gedraagt zich behulpzaam.

Leerlingvragenlijst Inleven in de ander

1. Ik doe aardig tegen een ander.

Onder **inlevingsvermogen** wordt het volgende verstaan: *Inlevingsvermogen is de vaardigheid het eigen gedrag af te stemmen op de gedachten en gevoelens van een ander.*

Onder **samenwerken en samenspelen** wordt het volgende verstaan: *Je voert samen een opdracht uit, je probeert een doel te bereiken of je speelt samen (een spel). Er zijn (al dan niet uitgesproken) regels en afspraken. Om tot deze regels en afspraken te komen of tussentijds de regels aan te passen is overleg nodig tussen de groepsleden. Soms moeten compromissen worden gesloten. Steeds blijft afstemming nodig: wie doet wat en met welk doel? En hoe vullen we elkaar aan? Wie vervult welke rol? Hoe houden we de werksfeer of spelsfeer goed?*

AANPAK

LEERDOELEN

Bedenk vooraf: *Welk doel/welke doelen wil ik bereiken door te handelen?*

Preventief en curatief

De leerlijn met doelen uit deze handelingssuggestie kun je zowel preventief als curatief gebruiken. Wanneer je er preventief mee aan de slag wilt, kijk je welke doelen passen bij de leeftijd van de leerlingen in je groep. Je werkt gericht aan de doelen met passende activiteiten, net als je bij de cognitieve vakken doet. Daarnaast is het ook goed mogelijk om curatief met de leerlijn aan de slag te gaan wanneer je hebt gemerkt dat (een deel van) je groep uitvalt op het gebied van inlevingsvermogen en het samenwerken en samenspelen.

Doel kiezen

Onderstaande leerlijn laat zien welke doelen bij welke ontwikkelingsleeftijd passen. Kies uit deze leerlijn een passend doel waar je met de groep of een individuele leerling aan wilt werken. Kijk daarbij naar wat de groep of leerling al wel beheerst en welk doel dus een passende volgende stap is.

Kijk daarnaast ook in het ZIEN! profiel naar waar de leerling/groep al goed in is. Dit kan gebruikt worden als compenserende factor(en): Welke doelen waar je aan zou kunnen werken, doen het meest een beroep op vaardigheden die een groep/leerling al meer laat zien? Daar kun je vaak het beste starten, omdat de kans op succes het grootst is als een leerling al aspecten beheerst.

<4 jaar	4-6 jaar	6-8 jaar	8-10 jaar	10-12 jaar
<ul style="list-style-type: none"> Luistert naar de ander 	<ul style="list-style-type: none"> Helpt uit eigen initiatief bij het uitvoeren van een taak 	<ul style="list-style-type: none"> Helpt uit eigen initiatief een ander die hulp nodig heeft bij het uitvoeren van een taak Herkent de beperking van een ander bij het uitvoeren van een taak 	<ul style="list-style-type: none"> Geeft aanwijzingen aan iemand die het niet goed doet Helpt een ander om iets in te brengen in de groep 	<ul style="list-style-type: none"> Noemt capaciteiten en kenmerken van leerlingen

Door te klikken op een doel, ga je direct naar de aanpak die daarbij aansluit.

Aanpak

Denk eerst na over de volgende punten en baseer je aanpak op de antwoorden.

- Wil ik klassikaal of individueel aan deze ontwikkeltaak werken?

- Zie je het gedrag al wel in uitnodigende situaties? Oefen dan in niet-uitnodigende situaties. Zie je het gedrag nog vrijwel niet? Oefen dan in eerste instantie zoveel mogelijk in uitnodigende situaties.
- Denk bij je aanpak ook na over verschillen tussen jongens en meisjes. Jongens zijn meer lichamelijk ingesteld en meisjes meer verbaal. Jongens uiten hun emoties meer fysiek (duwen, stoeien). Ze hebben letterlijk en figuurlijk behoefte aan ruimte.

PEDAGOGISCHE INTERVENTIES

Bedenk bij bovenstaande doelen: *Wat vraagt dit van mij als leerkracht?*

Inlevingsvermogen voor deze groep is laag. Het kan zijn dat kinderen deze vaardigheid echt niet hebben, maar het kan ook zijn dat een groep zo met elkaar omgaat dat je het niet ziet. Vraag je bij dit laatste af wat jouw leerkracht gedrag is. Maak je kinderen bewust van de effecten van hun gedrag op de gevoelens en het gedrag van anderen? In hoeverre laat je inlevingsvermogen zelf zien?

Er zijn vijf pedagogische vaardigheden die je als leerkracht kunt inzetten om problemen te voorkomen en aan te pakken. Dit zijn:

- Leiding geven en grenzen stellen
- **Monitoring: balanceren tussen ruimte nemen en ruimte geven**
- Positieve betrokkenheid tonen
- **Positieve bekrachtiging geven**
- Leren problemen oplossen

Voor kinderen met laag inlevingsvermogen kun je werken aan de volgende vaardigheden bij het samenwerken en samenspelen.

Monitoring: geef een leerling ruimte om inlevingsvermogen te laten zien bij het samenwerken of samenspelen. Wacht af of een leerling zelf een ander gaat helpen die vastloopt. Houd als leerkracht overzicht, zodat je in kunt grijpen wanneer dit niet gebeurt. Je kunt dan ruimte nemen door te benoemen wat je ziet en leerlingen uit te nodigen om hier wat mee te doen. Wanneer hier geen actie op volgt, kun je meer concreet benoemen wat de leerling voor een ander kan doen. Door deze manier van werken consequent toe te passen bij leerlingen die weinig inlevingsvermogen laten zien, zullen de leerlingen jouw hulp steeds minder nodig hebben en kun je weer meer ruimte geven.

Positieve bekrachtiging: Voorbeeldgedrag is bij inlevingsvermogen erg belangrijk. Je kunt als leerkracht een compliment geven wanneer een leerling gedrag laat zien waaruit inlevingsvermogen blijkt, zoals het luisteren naar of het geven van aanwijzingen aan een ander. Deze bekrachtiging zal andere kinderen stimuleren om ook inlevingsvermogen te laten zien. Het compliment hoeft maar om kleine dingen te gaan. Zorg wel dat je oprecht bent in je compliment.

RANDVOORWAARDEN

Bedenk: *Welke zaken moeten op orde zijn, voordat ik aan een doel kan werken?*

Voordat er een proces plaats kan vinden, zijn er eisen waaraan voldaan moet worden. Zo zijn welbevinden en betrokkenheid vaak voorwaardelijk voordat aan de ZIEN! dimensies gewerkt kan worden. Hoe staat het hiermee in jouw klas?

Welke zaken moeten bij de leerlingen op orde zijn, waar je niet zonder kunt omdat een nieuwe aanpak anders niet werkt? Denk aan de behoeftenpiramide van Maslow: zijn de lichamelijke behoeften vervuld, en voelen kinderen zich veilig en zeker in de klas? Pas daarna kan aan de behoefte voor sociaal contact voldaan worden.

Zorg ook dat het klassenmanagement op orde is: kies een klasindeling die past bij de werkvormen die je toepast en die aansluit bij de vaardigheden van de leerlingen. Zorg voor duidelijke regels en hanteer ze consequent. Zorg voor activiteiten die uitdagen/in de zone van naaste ontwikkeling zitten en tegelijk ook haalbaar zijn.

SUGGESTIES VOOR AANPAK

Bedenk bij het kiezen van een suggestie: *Welke aanpak past bij het doel dat ik gekozen heb?*

Bij elke suggestie staat voor welke ontwikkelingsleeftijd de activiteit geschikt is, maar vaak kan het met kleine aanpassingen ook bij oudere/jongere kinderen toegepast worden. De activiteiten zijn vaak klassikaal, maar kunnen individueel gemaakt worden door als leerkracht die ene leerling in de gaten te houden en extra te stimuleren. Denk bij elke activiteit na over wat deze van jou vraagt wat betreft pedagogische interventies.

In het algemeen bij inlevingsvermogen

- Het attenderen op de ander
- Stimuleren om anderen uit te laten praten, aan te kijken en te luisteren
- Werken aan het herkennen van emoties (met behulp van materialen)

Luistert naar de ander (<4 jaar) - kringgesprek

Tijdens een kringgesprek, bijvoorbeeld aan het begin van de dag, heeft iedereen wel iets te vertellen. Het is voor jongere kinderen nog moeilijk om naar een ander te luisteren en niet voor je beurt te praten.

- Gebruik een bal. Rol deze naar een kind toe. Het kind dat de bal heeft, mag iets vertellen. Dit kind mag de bal naar iemand anders toerollen/overgeven.

Voor oudere kinderen kun je bepaalde gebaren afspreken, bijvoorbeeld:

- Vuist naar voren betekent reageren op het verhaal van de ander.
- Vinger omhoog betekent je eigen verhaal vertellen.

Observeer tijdens de gesprekken de kinderen en evalueer met elkaar wat goed ging en wat verbeterd kan worden.

Luistert naar de ander (<4 jaar) – woorden herhalen

Sommige kinderen vinden het moeilijk om te luisteren en antwoord te geven op de vraag. Bij deze oefening zorg je ervoor dat de leerling uiteindelijk altijd het goede antwoord op de vraag geeft. Als het kind het antwoord niet kan of wil zeggen, wordt hij/zij geholpen door de leerkracht of medeleerlingen. Tegelijkertijd blijven kinderen betrokken omdat ze weten dat ze uiteindelijk het goede antwoord moeten geven.

Er zijn verschillende opties wanneer de leerling het antwoord op een vraag niet weet:

- het kind luistert naar de andere antwoorden en bedenkt op basis hiervan zijn eigen antwoord.
- de leerkracht geeft het antwoord en het kind herhaalt het.
- een ander kind geeft het antwoord en het kind herhaalt het.
- de hele groep kan hierna het antwoord nogmaals herhalen.

Deze oefening kan zowel individueel als klassikaal uitgevoerd worden.

Helpt uit eigen initiatief bij het uitvoeren van een taak (4-6 jaar) – blinddoekspel

---

Kinderen laten op heel jonge leeftijd al helpend gedrag zien en kunnen in simpele situaties inschatten wanneer iemand zijn doel niet kan bereiken en hun hulp nodig heeft. Om dit helpende gedrag te bevorderen kan een blinddoekspel gespeeld worden tijdens een reguliere activiteit in de klas, zoals het jassen aantrekken en tassen pakken. Door het oefenen met helpen verhoog je de kans dat kinderen het helpende gedrag daarna uit eigen initiatief laten zien.

- Kies twee kinderen uit die het spel doen, de andere kinderen kunnen ondertussen op de normale manier hun jas aantrekken.
- Het ene kind krijgt een blinddoek om. Het andere kind helpt met het pakken van de jas en tas en het aantrekken van de jas. Bij gebrek aan blinddoek kan het ene kind zijn handen op de rug houden, terwijl het andere kind helpt met het pakken van de jas en tas.

Helpt uit eigen initiatief bij het uitvoeren van een taak (4-6 jaar) - weekdoel

---

Maak het helpen van de ander het weekdoel of thema en besteed er in die week (of weken) extra aandacht aan. Maak bijvoorbeeld een poster als herinnering om elkaar te helpen. Ook kunnen er kringgesprekken worden gehouden waarin iedereen aan mag geven waar hij of zij goed in is (bijvoorbeeld het dichtdoen van je rits, het opruimen van je spullen), en waarin besproken wordt hoe elke leerling daarmee andere leerlingen kan helpen.

- Oefen de leerling in het observeren. Dat kan met de vraag: wie kan mijn hulp nu gebruiken?

Helpt uit eigen initiatief een ander die hulp nodig heeft bij het uitvoeren bij een taak (6-8 jaar) – helpen in stappen

---

Omdat het helpen van anderen uit eigen initiatief soms nog lastig is voor kinderen, kan de leerkracht in verschillende stappen dit helpende gedrag bevorderen.

- Als eerste kun je als leerkracht zien wanneer een kind hulp nodig heeft, en een ander kind de opdracht geven om dit kind te helpen. Leg hierbij ook uit waarom het kind hulp nodig heeft en hoe je dat kunt zien.

- Stimuleer daarna de kinderen om zelf om zich heen te kijken en te zien wie er hulp nodig heeft, en deze hulp dan ook te bieden. Je kunt bijvoorbeeld kinderen die al klaar zijn met hun werk deze opdracht geven.
- Doe als laatste echt een stapje terug. Zet bijvoorbeeld het stoplicht op oranje, wat betekent dat vragen eerst aan de klasgenoten worden gesteld in plaats van aan de leerkracht. Geef ook de opdracht aan de kinderen om, als je klaar bent met de opdracht, om je heen te kijken wie er hulp nodig heeft en die hulp te bieden.

Herkent de beperking van een ander bij het uitvoeren van een taak (6-8 jaar) – Kwaliteiten en ontwikkelingspunten

---

Om meer te leren over de kwaliteiten en ontwikkelpunten van de ander en tegelijk van zichzelf, kan onderstaande tijdens en na een leesles of een voorleesmoment worden uitgevoerd. Door dit klassikaal te doen, zullen de leerlingen de kwaliteiten en ontwikkelingspunten van anderen ontdekken en herkennen.

- Lees een verhaal of boek in de klas dat gaat over een persoon die iets wil leren.
- Gebruik dit verhaal als aanleiding voor een kringgesprek, waarin gesproken wordt over dingen waar je goed in kunt zijn, maar dat ook iedereen dingen heeft waarin hij nog beter in wil/kan worden.
- Geef concrete voorbeelden en vraag de leerlingen om zelf te vertellen waar ze goed in zijn en waar ze beter in willen worden. Gebruik eventueel kaartjes van een kwaliteitspel of haal kaartjes met kwaliteiten van het internet. De leerlingen (en ook de leerkracht!) kunnen kaartjes pakken met hun kwaliteiten en hun ontwikkelingspunten, of ze kunnen een kaartje krijgen en vertellen of de kwaliteit bij hen past.

Geeft aanwijzingen aan iemand die het niet goed doet (8-10 jaar) - Rara, wie is het

---

Je kunt gewoon tijdens de lessen aan dit doel werken. Stel: een leerling is klaar met zijn rekenwerk. Geef die leerling nu de gelegenheid om andere kinderen te helpen met hun werk. Je helpt iemand niet door het antwoord te geven, maar door goede aanwijzingen. Je kunt dat op de volgende manier doen:

- Begin altijd met iets positiefs over wat iemand al wel goed doet;
- Vraag toestemming om iemand te helpen bijvoorbeeld: Vind je het goed dat ik even met je meedenk?
- Goede aanwijzingen beginnen met het stellen van vragen over waar een ander in vastloopt;
- Geef daar heel concreet antwoord op en probeer dit vooral te doen in het geven van aanwijzingen. Je geeft iemand zo de kans om zelf het antwoord te geven;
- Doe als leerkracht eerst zelf, bijvoorbeeld tijdens de instructie, voor hoe het geven van aanwijzingen werkt;
- Laat de leerlingen zelf oefenen door aan hen om aanwijzingen over de lesstof te vragen aan het einde van de instructie.
- Je kunt zo gelijk controleren of ze de lesstof hebben begrepen.

Een leuke manier om te oefenen met het geven van aanwijzingen is bijvoorbeeld een raadspel. Een leerling heeft een beroep of woord op zijn rug en vraagt aan de andere leerlingen om aanwijzingen zodat hij kan raden wat het beroep/woord is. Ook met een spel als 'ik zie, ik zie wat jij niet ziet' en het spel 'wie is het' kun je heel goed oefenen met het geven van aanwijzingen.

Helpt een ander om iets in te brengen in de groep (8-10 jaar) – denken, delen, uitwisselen

Het is voor sommige kinderen eng om iets in de groep te zeggen. Het kan dan helpen als je het niet alleen hoeft te bedenken en vertellen, maar dat je het vooraf samen met iemand kunt overleggen. Een methode die hierbij gebruikt kan worden, is: denken, delen, uitwisselen (in het Engels: think, pair, share).

- Geef als leerkracht nadat je een vraag hebt gesteld, de opdracht om hier een paar minuten individueel over na te denken.
- Daarna delen de kinderen hun antwoord in tweetallen met elkaar.
- De tweetallen wisselen om de beurt hun antwoorden uit met de groep.

Noemt capaciteiten en kenmerken van medeleerlingen (10-12 jaar) – kwaliteitenkaartjes

Om te oefenen met het zien van de kwaliteiten van de ander en het uitleggen waar iemand goed in is, kan de volgende les worden gevolgd:

- Maak zelf of maak met de klas een aantal kaartjes met vaardigheden en kwaliteiten. Maak hierbij bijvoorbeeld gebruik van het internet.
- Laat de kinderen om de beurt een kaartje pakken en geven aan het kind dat volgens hen die vaardigheid of kwaliteit heeft. Laat hen ook uitleggen waarom dat kaartje bij het kind past. Let erop dat elk kind minstens één kaartje ontvangt.
- Een andere manier is om de klas in groepjes of tweetallen te laten werken. Iedereen geeft hierbij één kaartje aan degene naast hem en legt uit waarom hij dat kaartje gekozen heeft.

VERWIJZING NAAR SPELLEN/PRENTENBOEKEN

Bedenk: *Hoe kan ik materialen inzetten om te werken aan de leerdoelen?*

Het inzetten van spellen/prentenboeken kan een effectieve bijdrage leveren bij het werken aan inlevingsvermogen binnen het samenwerken en samenspelen. Hieronder volgen een aantal suggestie. Gebruik dit ter inspiratie en kijk wat er op jouw school aanwezig is.

Coöperatief spel 'Tekenspel' / uitgeverij: Karl-Shubert Gemeinschaft / aantal spelers: 2-10 / geschikt voor: midden-, onder- en bovenbouw.

Dit spel is een dynamisch, creatief en coöperatief tekenspel. Het is binnen en buiten te gebruiken, omdat het met verschillende tekenmaterialen (waskrijt, viltstift, stoepkrijt) te gebruiken is. Er zit een boekje bij met voorbeelden die gekopieerd kunnen worden om samen te tekenen. Het is ook mogelijk om als spelers zelf te bedenken wat er getekend gaat worden.

Dit spel is bevorderend voor de samenwerking, omdat je met elkaar in overleg moet gaan om de tekening te kunnen maken. Het is belangrijk om je in te leven in de gedachtegang van de ander. Meerdere vaardigheden komen aan de orde in dit spel, maar

inlevingsvermogen is één van de belangrijkste. Door dit in een spelvorm te oefenen, blijft het voor de leerlingen laagdrempelig.

Kaartspel 'De kracht van 8' / uitgeverij: Sunny Games/Zonnespel /
aantal spelers: 1-12 / geschikt voor: onder-, midden- en bovenbouw.

Het spel bestaat uit 42 speels geïllustreerde kaarten. Op elke kaart staat een korte, positieve uitspraak met een daarbij horende tekening. De tekeningen tonen situaties uit het dagelijks leven van kinderen. Met het kaartspel kunnen 8 coöperatieve gezelschapspellen gespeeld worden, zoals memorie, kwartet of een spel waarbij kinderen elkaar complimenten geven.

De spelers spelen met elkaar en leren samen te werken, te overleggen en creatief te denken. Het geeft kinderen een gevoel van eigenwaarde en de ervaring erbij te horen. Daarnaast vraagt het om een stukje inlevingsvermogen in de ander: Waarom voert een ander een bepaalde actie uit en denkt de ander op deze manier?

Er zijn meer spellen en prentenboeken die erg geschikt zijn voor het oefenen van de leerdoelen. Kijk voor een volledig overzicht in ParnasSys onder informatief, onder het kopje 'Sova-methoden/materialen/prentenboeken'. Per spel is aangegeven welke doelgroep het spel voor is bedoeld en aan welke ZIEN! vaardigheden je met het spel kunt werken.

ACHTERGRONDINFORMATIE

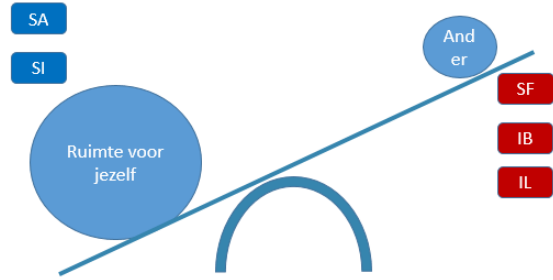
Deze handelingsuggestie gaat om inlevingsvermogen binnen het samenwerken en samenspelen.

Het kind dat deze vaardigheid beheerst, is in staat om zich te verplaatsten in de ander en kan zijn gevoelens daarop afstemmen. Het kind kan in gedachten in de huid van een ander kruipen. Het kind is zich bewust van de gevoelens en emoties van anderen en begrijpt deze.

Bij de ontwikkeltaak 'samenwerken en samenspelen' draagt het zich kunnen inleven in de ander bij aan een goede samenwerking. Een kind dat zich inleeft in de ander, laat merken dat het oog heeft voor anderen. Het tonen van deze vaardigheid draagt doorgaan positief bij aan het groepsklimaat.

Relatie met andere ZIEN!-dimensies

Wanneer je als leerkracht weinig gedragingen ziet die een uiting zijn van inlevingsvermogen, is het relevant om te kijken naar de andere twee vaardigheden waarmee een kind ruimte geeft aan anderen. Zijn inlevingsvermogen én impulsbeheersing én sociale flexibiliteit laag? En scoort het kind op de ruimtenemende vaardigheden hoog? Maak dan een afweging aan welke ruimtegevende vaardigheid je als eerste gaat werken.

Kinderen met weinig inlevingsvermogen zijn vaak veel minder goed aanspreekbaar op hun gedrag. Ze kunnen je bij wijze van spreken verongelijkt aankijken wanneer je hun gedrag bestraft. Als gevolg van het beperkt zich kunnen verplaatsen in de ander begrijpen ze sociale situaties niet zo goed. Niet zelden is er ook sprake van een achterlopende ontwikkeling. Herken je het kind niet in bovenstaande typering, dan moet je het waarschijnlijk vooral ondersteunen in het werken aan impulsbeheersing. Emotioneel is de leerling mogelijk nog jong.

BRONNEN

Broer, N.A., Haverhals, B., & Bruin, H.L. de (2012). *Verantwoording pedagogisch expertsysteem ZIEN! Voor het primair onderwijs!* Gouda: Driestar educatief.

'Inlevingsvermogen'

'Sluiten en onderhouden van vriendschappen'

INHOUD

Toelichting bij deze handelingssuggestie.....	1
Aanpak	2
Leerdoelen.....	2
Pedagogische interventies.....	3
Randvoorwaarden.....	3
Suggesties voor aanpak.....	4
Verwijzing naar spellen/prentenboeken	7
Achtergrondinformatie	8
Bronnen	8

Door te klikken op een regel in de inhoudsopgave, ga je direct naar de bijbehorende tekst;
Als je in de tekst klikt op een blauw pijltje ga je terug naar de inhoudsopgave.

TOELICHTING BIJ DEZE HANDELINGSSUGGESTIE

Leerkrachtvragenlijst

Inlevingsvermogen

1. Luistert met aandacht naar wat anderen zeggen of vertellen.
2. Toont belangstelling voor wat andere kinderen zeggen of doen.
3. Zegt aardige dingen tegen medeleerlingen.
4. Gedraagt zich behulpzaam.

Leerlingvragenlijst

Inleven in de ander

1. Ik doe aardig tegen een ander.

Onder **inlevingsvermogen** wordt het volgende verstaan: *Inlevingsvermogen is de vaardigheid het eigen gedrag af te stemmen op de gedachten en gevoelens van een ander.*

Onder **sluiten en onderhouden van vriendschappen** wordt het volgende verstaan: *Vriendschap tussen kinderen is een min of meer exclusieve wederkerige relatie tussen meerdere kinderen. Vrienden zijn elkaar trouw, vertrouwen elkaar en houden rekening met elkaar. Je deelt elkaars geheimen niet zonder toestemming. Dit geeft een mate van exclusiviteit. Vriendschappen kunnen opbloeien, verdiepen, maar ook uitdoven. Tot vriendschap kun je iemand niet dwingen, bij afwijzing moet degene die afgewezen wordt dit accepteren en op zoek gaan naar een andere vriend(in).*

AANPAK

LEERDOELEN

Bedenk vooraf: *Welk doel/welke doelen wil ik bereiken door te handelen?*

Preventief en curatief

De leerlijn met doelen uit deze handelingssuggestie kun je zowel preventief als curatief gebruiken. Wanneer je er preventief mee aan de slag wilt, kijk je welke doelen passen bij de leeftijd van de leerlingen in je groep. Je werkt gericht aan de doelen met passende activiteiten, net als je bij de cognitieve vakken doet. Daarnaast is het ook goed mogelijk om curatief met de leerlijn aan de slag te gaan wanneer je hebt gemerkt dat (een deel van) je groep uitvalt op het gebied van inlevingsvermogen en het sluiten en onderhouden van vriendschappen.

Doel kiezen

Onderstaande leerlijn laat zien welke doelen bij welke ontwikkelingsleeftijd passen. Kies uit deze leerlijn een passend doel waar je met de groep of een individuele leerling aan wilt werken. Kijk daarbij naar wat de groep of leerling al wel beheerst en welk doel dus een passende volgende stap is.

Kijk daarnaast ook in het ZIEN! profiel naar waar de leerling/groep al goed in is. Dit kan gebruikt worden als compenserende factor(en): Welke doelen waar je aan zou kunnen werken, doen het meest een beroep op vaardigheden die een groep/leerling al meer laat zien? Daar kun je vaak het beste starten, omdat de kans op succes het grootst is als een leerling al aspecten beheerst.

<4 jaar	4-6 jaar	6-8 jaar	8-10 jaar	10-12 jaar
<ul style="list-style-type: none"> Herkent emoties bij de ander 	<ul style="list-style-type: none"> Toont belangstelling voor de ander(en) 	<ul style="list-style-type: none"> Geeft een compliment over iets dat iemand goed kan 	<ul style="list-style-type: none"> Weet wat hij moet doen als je een geheim verklapt 	<ul style="list-style-type: none"> Merkt het wanneer een ander zich gekwetst voelt Onderkent gevoelens van jaloezie

Door te klikken op een doel, ga je direct naar de aanpak die daarbij aansluit.

Aanpak

Denk eerst na over de volgende punten en baseer je aanpak op de antwoorden.

- Wil ik klassikaal of individueel aan deze ontwikkeltaak werken?
- Zie je het gedrag al wel in uitnodigende situaties? Oefen dan in niet-uitnodigende situaties. Zie je het gedrag nog vrijwel niet? Oefen dan in eerste instantie zoveel mogelijk in uitnodigende situaties.
- Denk bij je aanpak ook na over verschillen tussen jongens en meisjes. Jongens zijn meer lichamelijk ingesteld en meisjes meer verbaal. Jongens uiten hun emoties meer fysiek (duwen, stoeien). Ze hebben letterlijk en figuurlijk behoefte aan ruimte.

PEDAGOGISCHE INTERVENTIES

Bedenk bij bovenstaande doelen: *Wat vraagt dit van mij als leerkracht?*

Inlevingsvermogen voor deze groep is laag. Het kan zijn dat kinderen deze vaardigheid echt niet hebben, maar het kan ook zijn dat een groep zo met elkaar omgaat dat je het niet ziet. Vraag je bij dit laatste af wat jouw leerkracht gedrag is. Maak je kinderen bewust van de effecten van hun gedrag op de gevoelens en het gedrag van anderen? In hoeverre laat je inlevingsvermogen zelf zien?

Er zijn vijf pedagogische vaardigheden die je als leerkracht kunt inzetten om problemen te voorkomen en aan te pakken. Dit zijn:

- Leiding geven en grenzen stellen
- **Monitoring: balanceren tussen ruimte nemen en ruimte geven**
- Positieve betrokkenheid tonen
- Positieve bekrachtiging geven
- Leren problemen oplossen

Voor leerlingen met laag inlevingsvermogen kun je werken aan de volgende vaardigheid bij het sluiten en onderhouden van vriendschappen.

Monitoring: geef een leerling ruimte om inlevingsvermogen te laten zien bij het zoeken en houden van aansluiting bij een groep. Wacht af of een leerling interesse toont en/of rekening houdt met de gevoelens van een ander. Houd als leerkracht overzicht. Wanneer je ziet dat een leerling weinig interesse toont in andere leerlingen, kun je ruimte nemen door hem bewust te maken van de medeleerlingen. Dit kun je doen door hem bijvoorbeeld uit te nodigen om interesse te tonen in het werk van andere kinderen. Door deze manier van werken consequent toe te passen bij leerlingen die weinig inlevingsvermogen laten zien, zullen de leerlingen jouw hulp steeds minder nodig hebben en kun je weer meer ruimte geven.

RANDVOORWAARDEN

Bedenk: *Welke zaken moeten op orde zijn, voordat ik aan een doel kan werken?*

Voordat er een proces plaatst kan vinden, zijn er eisen waaraan voldaan moet worden. Zo zijn welbevinden en betrokkenheid vaak voorwaardelijk voordat aan de ZIEN! dimensies gewerkt kan worden. Hoe staat het hiermee in jouw klas?

Welke zaken moeten bij de leerlingen op orde zijn, waar je niet zonder kunt omdat een nieuwe aanpak anders niet werkt? Denk aan de behoeftenpiramide van Maslow: zijn de lichamelijke behoeften vervuld, en voelen kinderen zich veilig en zeker in de klas? Pas daarna kan aan de behoefte voor sociaal contact voldaan worden.

Zorg ook dat het klassenmanagement op orde is: kies een klasindeling die past bij de werkvormen die je toepast en die aansluit bij de vaardigheden van de leerlingen. Zorg voor duidelijke regels en hanteer ze consequent. Zorg voor activiteiten die uitdagen/in de zone van naaste ontwikkeling zitten en tegelijk ook haalbaar zijn.

SUGGESTIES VOOR AANPAK

Bedenk bij het kiezen van een suggestie: *Welke aanpak past bij het doel dat ik gekozen heb?*

Bij elke suggestie staat voor welke ontwikkelingsleeftijd de activiteit geschikt is, maar vaak kan het met kleine aanpassingen ook bij oudere/jongere kinderen toegepast worden. De activiteiten zijn vaak klassikaal, maar kunnen individueel gemaakt worden door als leerkracht die ene leerling in de gaten te houden en extra te stimuleren. Denk bij elke activiteit na over wat deze van jou vraagt wat betreft pedagogische interventies.

In het algemeen bij inlevingsvermogen

- Het attenderen op de ander
- Stimuleren om anderen uit te laten praten, aan te kijken en te luisteren
- Werken aan het herkennen van emoties (met behulp van materialen)

Herkent emoties bij de ander (<4 jaar) – de vier b's

Kleuters moeten leren om emoties te herkennen bij zichzelf en anderen. Bij kleuters gaat het om vier basisemoties: *blij, bedroefd, boos en bang (de vier b's)*. Deze horen bij bepaalde situaties en het is belangrijk dat kleuters deze koppeling leren herkennen. Het gebruik van plaatjes met de emoties, die je op internet kan vinden en afdrukken, is hierbij heel handig.

Om kinderen de emoties te leren:

1. Benoem welke emotie er bij welk plaatje hoort. Geef er een situatieschets bij. Doe het zelf voor en laat zien hoe de emotie eruit ziet.
2. Lees een prentenboek voor of bekijk een filmpje. Kopieer bijvoorbeeld een situatie uit een prentenboek en laat de kinderen het in de poppenhoek naspelen.
3. Ook kun je iedere dag/week een emotie; hang een emotieplaat voor in de klas en benoem of schets situaties waar deze emotie in voor komt.

Herkent emoties bij de ander (<4 jaar) – emotiekaartjes

Nadat de kinderen de emoties geleerd hebben, kun je er verder mee oefenen:

- Laat alle kinderen een emotie tonen en controleer of ze het goed hebben gedaan.
- Maak met de klas een lange trein (polonaise). Wanneer de conducteur, die achterin de trein loopt, fluit, stopt de machinist (deze loopt voorop). De conducteur roept: "we zijn in het land verdrietig aangekomen". Onmiddellijk wordt iedereen in de trein heel verdrietig en rijdt de trein weer verder, tot de conducteur weer fluit, enz.
- Geef elk kind een spiegel en laat hen gezichten trekken.
- Laat een kind een emotie uitbeelden met het gezicht, de rest van de groep moet raden welke emotie er uitgebeeld wordt.

Toont belangstelling voor de ander(en) (4-6 jaar) – Kleine presentatie

---

Het tonen van belangstelling voor de ander kan klassikaal geoefend worden door de aandacht van de klas te richten op een leerling. Tijdens reguliere lessen kan regelmatig aan leerlingen worden gevraagd om voor te doen hoe zij een opdracht hebben uitgevoerd

of om een terugkoppeling op de opdracht te geven. Dit kan plaatsvinden tijdens een les waarin werkjes moeten worden gemaakt, maar ook bijvoorbeeld tijdens een gymles:

- Leg het spel dat in de les gedaan wordt, stil of zorg dat er na het spel een moment is dat iedereen kan opletten.
- Introduceer een leerling die een onderdeel van het spel voor mag doen en moedig de rest van de klas aan om goed op te letten.
- Zorg ervoor dat de klas tijdens deze korte presentatie rustig is en gericht is op de presenterende leerling. Op die manier is er aandacht voor de leerling en wordt er belangstelling getoond.
- Leer de leerlingen een doorvraag te stellen na een presentatie of een persoonlijk verhaal. Wat kun je nu vragen / wat kunnen we nu vragen?
- Laat oefenen in tweetallen: het ene kind laat iets zien en vertelt er wat bij. De ander luistert en stelt vragen.

Je kunt bevorderen dat ze echt goed moeten luisteren door de luisteraar vervolgens aan een ander kind te laten vertellen wat hij heeft gehoord of gezien.

Geeft een compliment over iets dat iemand goed kan (6-8 jaar) – complimentenkaartjes

---

Een complimentje geven is leuk, maar voor sommige kinderen ook heel lastig. Hierbij heb je als leerkracht een voorbeeldrol. Door zelf veel complimentjes te geven kun je de leerlingen stimuleren om dit ook te doen. Een leuke manier van complimenten geven is het uitdelen van complimentenkaartjes. Leuk om zelf te doen, maar vooral ook heel leuk om het de leerlingen te laten doen. Hier volgen een aantal suggesties over hoe je het aan kunt pakken:

- Je kunt een leerling zelf een andere leerling een compliment laten geven;
- Je kunt er ook voor kiezen om zelf iemand uit te kiezen die een compliment krijgt;
- Je kunt de opdracht geven om aan elkaar een compliment te geven over waar je goed in bent tijdens een samenwerkopdracht. Geef de opdracht vooraf zodat de groepsleden al vast tijdens het samenwerken, kunnen nadenken over waar de anderen goed in zijn.
- Plak een wit a4'tje op ieders rug. Loop door het lokaal heen en schrijf bij iedereen die je tegenkomt iets positiefs op het papier.

Voorafgaand hieraan kun je het volgende met kinderen bespreken:

- Geef de kinderen voorbeelden van hoe je een compliment kunt geven: 'dank je wel dat je me geholpen hebt', 'dat was aardig van je'.
- Vind je het nog lastig om een compliment in woorden te geven, dan kun je dat ook doen met een gebaar (non-verbaal). Bijvoorbeeld een high-five geven of een duim opsteken.
- Laat kinderen kennismaken met verschillende soorten complimenten: over het uiterlijk, wat je kan, wat je hebt en hoe je bent (bijvoorbeeld behulpzaam)

Zie <http://www.klassenkracht.nl/wp-content/uploads/2014/09/complimenten-leren-geven2.docx> voor meer tips.

Geeft een compliment over iets dat iemand goed kan (6-8 jaar) – complimenten geven in groepjes

---

Deze opdracht kan plaatsvinden tijdens een les waarbij in groepjes wordt gewerkt.

- Vertel de leerlingen aan het begin van de les dat ze na de les complimenten gaan geven aan iedereen in het groepje waar ze in werken. Zo kunnen ze tijdens het werken nadenken over dingen die de ander goed doet.
- Geef na de les gelegenheid om elke leerling in zijn of haar groepje complimenten te laten geven aan de anderen. Vraag ook klassikaal hoe de leerlingen zich voelden wanneer ze een compliment gaven of ontvingen.

Extra: Wanneer het de leerlingen makkelijk afgaat om complimenten te geven in hun eigen groepje, deel dan de groepjes willekeurig in, zodat ze ook complimenten geven aan leerlingen die ze niet zo goed kennen.

Weet wat hij moet doen als je een geheim verklapt (8-10 jaar) – les sociale vaardigheden

---

Het is voor een leerkracht moeilijk om in te grijpen op het moment dat een leerling een geheim verklapt of net heeft verklapt. Daarom is het goed om hier (preventief) een les aan te wijden, waarin de volgende onderdelen aan bod kunnen komen:

- Het weten van het belang van het bewaren van geheimen.
- Het weten wat het verklappen van een geheim teweegbrengt bij de ander.
- Het verbeteren van het reflectievermogen, zodat ingezien wordt dat er sorry gezegd moet worden.
- Het weten wat je moet doen als je een geheim hebt verklapt (bijvoorbeeld het aanbieden van excuses).

Merkt het wanneer een ander zich gekwetst voelt (10-12 jaar) – filmpje en gesprek in groepjes

---

Werken aan het voorkomen van het kwetsen van anderen is belangrijk in een klas. Op de volgende manier kan aandacht aan dit onderwerp gegeven worden:

- Bekijk klassikaal een filmpje met als onderwerp het kwetsen van anderen en hoe je ziet of een persoon is gekwetst (maak bijvoorbeeld gebruik van kassetv.nl / schooltv.nl).
- Deel de klas daarna in groepjes in en geef de opdracht om te bespreken wanneer jij je gekwetst zou voelen en waarom. De leerkracht kan hiervoor een casus bedenken en uitdelen. Ook is het belangrijk om te bespreken hoe je kunt voorkomen dat je de ander kwetst.
- Bespreek als laatste klassikaal de bevindingen.

Onderkent gevoelens van jaloezie (10-12 jaar) – filmpje en gesprek in groepjes

---

Werken aan het voorkomen van gevoelens van jaloezie is belangrijk in een klas. Op de volgende manier kan aandacht aan dit onderwerp gegeven worden:

- Bekijk klassikaal een filmpje met als onderwerp het hebben van gevoelens van jaloezie en hoe je ziet of een persoon jaloers is, of geef klassikaal een introductie op het onderwerp.
- Deel de klas daarna in groepjes in en geef de opdracht om te bespreken wanneer jij je jaloers voelt en waarom. De leerkracht kan hiervoor een casus bedenken en

uitdelen. Geef daarnaast ook de opdracht om oplossingen te bedenken voor de gevoelens van jaloezie.

- Bespreek als laatste klassikaal de bevindingen.

VERWIJZING NAAR SPELLEN/PRENTENBOEKEN

Bedenk: *Hoe kan ik materialen inzetten om te werken aan de leerdoelen?*

Het inzetten van spellen/prentenboeken kan een effectieve bijdrage leveren bij het werken aan inlevingsvermogen binnen het sluiten en onderhouden van vriendschappen. Hieronder volgt een suggestie. Gebruik dit ter inspiratie en kijk wat er op jouw school aanwezig is.

Prentenboek 'Een cadeau voor Bino' / Marcel van Driel / *geschikt voor:* onderbouw

Bino en zijn pinguïnvrienden brengen aardig doen in praktijk: ze herkennen emoties bij elkaar én doen wat ze kunnen om elkaar te helpen: ze delen het speelgoed dat ze net zelf hebben gekregen meteen weer met een ander. En dat levert grappige situaties op!

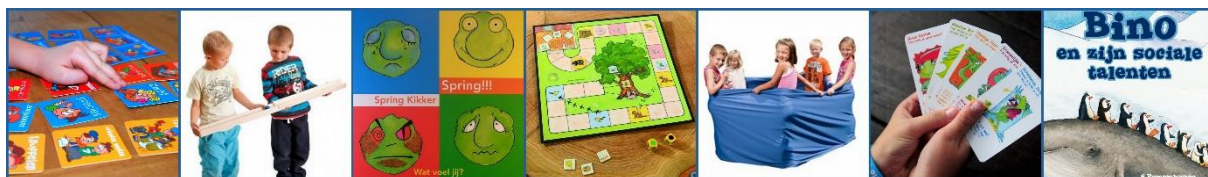
In dit boek staat het thema 'aardig doen' centraal. Hiervoor moet je belangstelling tonen voor de ander. Dit sluit aan bij de doelen van inlevingsvermogen en het sluiten en onderhouden van vriendschappen. Achterin het boek staan verwerkingsopdrachten.

Spel 'EQ-Babbelspel' / uitgeverij: Baert / *aantal spelers:* 2-8 / *geschikt voor:* midden- en bovenbouw / *duur:* 30 minuten.

In het spel staat de emotionele intelligentie centraal. De spelers leren elkaar en zichzelf beter kennen door vragen te beantwoorden in zes verschillende categorieën (empathie, communicatie, ik en de anderen, omgaan met stress, zelfbeeld en omgaan met emotie).

Binnen de ontwikkeltaak sluiten en onderhouden van vriendschappen is het belangrijk om je in te kunnen leven in de ander. Hiervoor moet je emoties leren kennen en herkennen bij de ander. Het EQ babbelspel is een laagdrempelige manier om dit te leren. Als leerkracht kun je doorvragen op de antwoorden die de leerlingen geven en er een groepsgesprek/discussie van maken, maar je kunt het de leerlingen ook zelfstandig laten spelen.

Er zijn meer spellen en prentenboeken die erg geschikt zijn voor het oefenen van de leerdoelen. Kijk voor een volledig overzicht in ParnasSys onder informatief, onder het kopje 'Sova-methoden/materialen/prentenboeken'. Per spel is aangegeven welke doelgroep het spel voor is bedoeld en aan welke ZIEN! vaardigheden je met het spel kunt werken.

ACHTERGRONDINFORMATIE

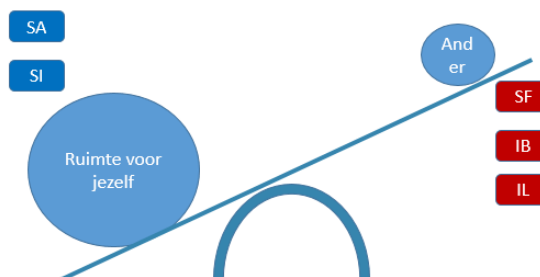
Deze handelingssuggestie gaat om inlevingsvermogen binnen het sluiten en onderhouden van vriendschappen.

Het kind dat deze vaardigheid beheerst, is in staat om zich te verplaatsen in de ander en kan zijn gevoelens daarop afstemmen. Het kind kan in gedachten in de huid van een ander kruipen. Het kind is zich bewust van de gevoelens en emoties van anderen en begrijpt deze.

Het sluiten van vriendschappen gaat kinderen die beschikken over inlevingsvermogen doorgaans gemakkelijk af. Soms beschikken kinderen in potentie best over inlevingsvermogen, maar tonen dit onvoldoende in contacten met medeleerlingen. Dit kan bijvoorbeeld veroorzaakt worden door een gebrekkige impulsbeheersing of een gebrek aan sociale flexibiliteit, wat zich uit in antisociaal of agressief gedrag. Ook angstige kinderen kunnen zich uit zelfbescherming afsluiten voor de omgeving en geen inlevingsvermogen tonen.

Relatie met andere ZIEN!-dimensies

Wanneer je als leerkracht weinig gedragingen ziet die een uiting zijn van inlevingsvermogen, is het relevant om te kijken naar de andere twee vaardigheden waarmee een kind ruimte geeft aan anderen. Zijn inlevingsvermogen én impulsbeheersing én sociale flexibiliteit laag? En scoort het kind op de ruimtenemende vaardigheden hoog? Maak dan een afweging aan welke ruimtegevende vaardigheid je als eerste gaat werken.

Kinderen met weinig inlevingsvermogen zijn vaak veel minder goed aanspreekbaar op hun gedrag. Ze kunnen je bij wijze van spreken verongelijkt aankijken wanneer je hun gedrag bestraft. Als gevolg van het beperkt zich kunnen verplaatsen in de ander begrijpen ze sociale situaties niet zo goed. Niet zelden is er ook sprake van een achterlopende ontwikkeling. Herken je het kind niet in bovenstaande typering, dan moet je het waarschijnlijk vooral ondersteunen in het werken aan impulsbeheersing. Emotioneel is de leerling mogelijk nog jong.

BRONNEN

Broer, N.A., Haverhals, B., & Bruin, H.L. de (2012). *Verantwoording pedagogisch expertsysteem ZIEN! Voor het primair onderwijs!* Gouda: Driestar educatief.